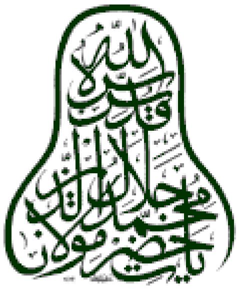

MAÂRİF-İ HAZRET-İ SULTAN VELED

Meliha Ülker ANBARCIOĞLU

ÖNSÖZ

Maârif adlı bu eserin yazan, Bahaeddin Sultan Veled, 25 Rebiülâhır 623/25 Nisan 1226 tarihinde, şimdi Karaman denilen, Lârende kasabasında doğdu.

Babası, XIII. yüzyılda Anadolu'da yaşayan büyük Türk mutasavvıfı ve şâiri, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, annesi, Mevlânâ'nın lalası ve dostu olan Semerkandlı Şeyh Şerefüddin'in kızı Gevher Hatun'dur.

Oğlunu çok seven Mevlânâ ona babasının adını vermiştir.(1)

Mevlânâ ve yakınları tarafından Bahaeddin diye çağırılan müellif, daha çok Sultan Veled olarak bilinir.

Gevher Hatun'un küçük oğlu Alâeddin'in doğumundan bir süre sonra ölmesi üzerine, küçük yaşta annesiz kalan Sultan Veled'le, dadısı Kiramana ve üvey annesi Kira Hatun'un annesi Büyük Kira Hatun meşgul olmuşlardır.

Eflâki'nin başkalarından naklen Sultan Veled'in çocukluğu hakkında yazdığı şeylerden, Mevlânâ'nın da çocuğu ile çok yakından ilgilendiğini anlıyoruz: **"Hazret-i Sultan Veled küçükken dâima Hazret-i Mevlânâ'nın kucağında uyurdu. Mevlânâ namaza kalkınca o uyanıp ağlardı. Bunun üzerine Mevlânâ, çocuğunu avutmak için namazı bırakır, onu kucağına alırdı. Annesinin sütünü istediği zaman da onu, baba sevgisinin sâf sütü ile doyururdu. Bu mânevi sütle doyan Sultan Veled, tekrar uyurdu."** (Manâkıb al-'ârifîn s.428).

Çocukluğu hakkında daha fazla bir şey öğrenemediğimiz Sultan Veled'in ilk öğrenime nasıl ve ne zaman başladığına dair etraflı ve kesin olarak bir şey bilmiyoruz. Yalnız, aydın bir baba olan Mevlânâ'nın lüzum gördüğü andan itibaren çocuğunun eğitim ve öğrenimi ile bizzat meşgul olduğu bir gerçektir.

Sultan Veled'in bir hâtırasını anlatırken: **"Henüz küçüktüm; yeni yetişiyor, yeni yazı yazıyordum."** (Manâkıb al-ârifin s.441) demesi, Mevlânâ'nın bu lüzumu ne kadar erken gördüğünü açıklıyor.

Böyle iyi bir hazırlık devresi geçirdiği kuvvetle tahmin edilen Sultan Veled, daha sonra, yine Mevlânâ'nın gerek görmesi üzerine, daha sistemli bir şekilde öğrenmek ve yetiştirmek için, küçük kardeşi Alâeddin ile beraber, dedesi Şeyh Şerefüddin'in yönetimi altında, önce Haleb'e daha sonra Şam'a gitmiştir. Eflâkî, bir vesile ile, çocukların Şam'da uzun zaman kaldıklarını yazıyor; fakat ne zaman gittiklerini, ne kadar kaldıklarını ve hangi medreselerde okuduklarını söylemiyor. Mevlânâ'nın da bu sırada çocuklarına büyük babalarına itaat etmeleri ve onu incitmemeleri için yazdığı, onların öğrenmeleri kadar eğitimleri ile de ilgilendiğini gösteren bir mektup (Mektubat-ı Mevlânâ'da)[2] vardır. Fakat bu mektuptan da bahsedilen tarihleri öğrenemiyoruz.

Dinî ilimleri öğrendikten sonra Konya'ya dönen Sultan Veled, babasının bulunduğu her toplantıya katılmış, buradaki ilmî, dinî ve tasavvuf! konuşmaları büyük bir dikkatle izleyerek, bilgisini ve görgüsünü artırmıştır.

Eflakî eshâbın ileri gelenlerinden Mevlânâ Hüsâmeddin iskender, Cemâleddin Kumrî, Siraceddin Tatarî ve imam İhtiyarüddin'den naklen şöyle anlatmaktadır: **"Sultan Veled, babasından hiç ayrılmazdı; hattâ gençlik çağına kadar daima babasının yanında otururdu. Gençliğinin ilk devrelerinde birçok kimseler onu Mevlânâ'nın kardeşi zannederlerdi. Mevlânâ de bu benzerliğe: "Sen, insanların iç ve dış yaratılışları bakımından, bana en çok benzeyenisin"** sözüyle işaret etmiştir." (Manâkıb al-arifin s.428) Ve yine Allahsal dost Siraceddin Mensevihan şöyle rivayet eder ki: **"Bir gün Hazret-i Mevlânâ'nın ziyaretine büyük adamlar gelmişlerdi.** O gün, marifet esnasında, Mevlânâ, Musa'nın asasının vasfını anlatıyordu: **"Musa'nın asası, sihirbazların yetmiş deve yükü ipini ve uydurma takımlarını, Allah'ın yardımı ile, öyle yuttu ki, onlardan en küçük bir iz kalmadı. Böyle hepsini yok ettiği halde, ne büyüdü ne de küçüldü. Şimdi bu eşsiz, benzersiz işe nasıl bir örnek verelim ki, insanların aklına sığsın ve bunun yardımı ile onu kavrayabilsinler"2** dedi ve daima babasının inayet gözünü gözleyen Hazret-i Veled'e: "Bahaeddin, mânayı sen açıkla", diye iltifat etti. Hazret-i Veled, yere kapanıp, bunun örneği şudur: **"Bir kimsenin büyük bir sarayı olsa; karanlık bir gecede, bu saraya yanan bir mum getirseler; bu mumun ışığı, sarayın içindeki karanlığı öyle yutar ki, karanlıktan bir eser kalmaz. Buna rağmen mum, ne artar, ne de eksilir"** dedi. Bunun üzerine Hazreti-i Mevlânâ hemen kalkıp, **Sultan Veledi kucakladı, gözlerinden öptü ve durup durup aferin Bahaeddin! aferin!... İyi anlattın, nadir bir inciyi deldin "**buyurdu". (Manâkıb al-arifin s.431)

Eflâki'de bulunan bu ve daha bunun gibi rivayetlerden, Sultan Veledin babasının bulunduğu toplantılara iştirak ettiği anlaşılmaktadır. Mevlânâ'nın bu toplantılarda, oğlunun bilgi ve anlayış derecesini tâyin etmek ve konuşmalarını onun ve başkalarının anlayabileceği, faydalanabileceği bir hale getirmek için bir şekilde oğlunu denediği anlaşılıyor. Sultan Veled'in yirmi yaşında halvete girip çile çıkarması, bu tarz bir yetişmenin onun için ne kadar verimli olduğunu gösterir, Eflâkî, başkalarından naklen, bu olayı bütün ayrıntıları ile anlatıyor: **"Hazret-i Veled, yirmi yaşında iken, bir gün Hazret-i Mevlânâ'dan, halvete girip çile çıkarmak için izin istedi.** Mevlânâ: **"Bahaeddin, halvet Muhammed ümmeti için değildir; bizim dinimizde bid'attır. Fakat Musa ve İsa'nın -Onlara selâm olsun- şeriatında halvetin yeri vardır. Bizim bütün bu çalışıp çabalamalarımız, oğullarımızın ve dostlarımızın, rahat ve huzurunu yerine getirmek içindir. Halyete lüzum yok; zahmet çekme, mübarek vücudunu inciltme."** buyurdu. Fakat Hazret-i Veled: **"Mutlaka kırk gün halvette kalıp, çile çıkarmak istiyorum. Yalnız, Hazret-i Hüdavendigâr'dan himmet ve kuvvet dileyecektim."** diye ısrar edince, Hazret'i Mevlânâ, izin verip bir halvet hazırlattı ve halvete girdikten sonra ona ara sıra çiçek getirmelerini tenbih etti. Üç günde bir, Şeyh Salâhaddin ve Mevlânâ Hazretleri, halvetin etrafında dolaşıyor ve onu yüklüyorlardı. Kırk gün tamam olunca, yaranın ve büyüklerin hepsi, gûyendelerle hâzır olup, büyük bir gurur ve saygı içinde halvetin kapısını açtılar. Hazret-i Mevlânâ, Hazret-i Veled'in, nura batmış ve yüzünün başka bir şekil almış olduğunu gördü. Hazret-i Veled de, babasının yüzünü görünce yere kapanıp, babasının mübarek ayaklarına sarıldı ve uzun uzun onları öptü. O gün Mevlânâ, ne kadar çok bağışta bulundu! Dostları sevinçlerinden semâ etmeye başladılar. Mevlâna birçok hil'at bağışladılar.

Semâ bitti; ortalık tenhalaştı, en yakın dostlardan başka kimse kalmamıştı. Hazret-i Mevlânâ: **"Bahaeddin, haydi! bizim Şeyh Salâhaddinimizin huzurunda, halvette iken Allah'ın sana bildirdiği sırlardan bir remiz söyle, çünkü halvet erbabı, onun tadını almadan yapamazlar" buyurdu. Hazret-i Veled, yere kapandı ve: "Halvetin otuzuncu günü yüksek dağlar gibi, rengârenk nurların, birbiri arkasından gözlerimin önünden geçtiğini gördüm ve o nurun arasından, "Allah bütün günahları bağışlar", diyen bir ses duydum. Bu ses, birçok defalar akıl kulağıma geldi; bu sesin etkisiyle aklım başımdan gitti, kendimden geçtim. Yine, gözümün önünde kırmızı, yeşil ve beyaz nurların peyda olduğunu ve bunların ortasında, "Senin benden yüz çevirmenden başka, bütün günahların affedilir." ibaresinin yazılı bulunduğunu gördüm.** Mevlânâ, çığlık koparak dönmeğe başladı. Dostlar, kıyametler kopardılar. Bunun üzerine, Mevlânâ: **"Bu söylediklerin gerçekten, gördüğün ve işittiğin gibidir, hattâ anlattığının yüz katıdır; fakat şeriatın namusu ve şeriat sahibine uymak için, bu sırları kimseye söyleme, gizli tut. Çünkü, çalmadan oynayan bu insanlar, eğer bu gerçeklerin sırrına vâkıf olurlarsa, yıkıcılığa başlarlar. Ümmetten gönülleri zayıf olanların ise, sırları bilmeye tahammülleri yoktur.Bunlar Allah'ın hikmetlerinden habersiz, beşer suretinde eşeklerdir"** buyurdu.(Manâkıb al-arifin 421-4)[3]

Bu şekilde oğlunun istediği gibi yetişmesinden, olgunlaşmasından memnun olan Mevlânâ, sevincini ve oğluna verdiği değeri: **"Bahaeddin, benim bu âleme gelişim, senin zuhurun içindir. Benim bütün söylediklerim, nihayet sözlerimden ibarettir. Halbuki sen, benim işim ve eserimsin."** sözleriyle ifâda ediyor.

Sultan Veled, yalnız babasından faydalanmakla kalmamış, gençliğinin ilk devrelerinden itibaren sırasiyle Mevlâna'nın bozan etkisinde kaldığı, ekseriya etkide bulunduğu ve büyük bir değer verdiği, Seyyid Berhaneddin Muhakkik Tirmizî, Şemseddin Tebrizî, Salahâddin Zerkûbî ve Hüsameddin Çelebiden de feyz almış, bunlara gösterdiği

saygıya karşılık, hepsinin sevgisini kazanmıştır. Mevlânâ'nınki kadar derin, kuvvetli ve devamlı olmamakla beraber, bunların da sırasıyla Veled'e tesir ettikleri anlaşılıyor. Meselâ dilimize çevirdiğimiz Maârif adlı bu kitapta bu etkinin izlerini açıkça görmekteyiz.

Eflâki: **Hazret-i Veled, Hazret-i Seyyid Burhaneddin'i canının ve gönlünün kıblesi yapmıştı. Ona pek çok hizmet ve hürmette bulundu.** (Manâkıb al-ârifİn s.429) yazıyor. Yine Eflakinin Seyyid Burhaneddin'e ait olduğunu söyleyip kaybettiği bir hikâyeyi Sultan Veled. Maârifinde anlatıyor. Seyyid Burhaneddin 638/1240 tarihinde öldüğüne göre, Veled bu tarihte henüz on beş yaşında genç bir çocuktur. Onun bilgisini tamamen kavrayacak bir çağda olmamakla beraber, etkisinde kalması mümkündür. Ona saygı göstermesi ve hizmetinde bulunması da bunu gösterir. Sultan Veledin bu şahsiyetlere lâzım gelen önemi vermesinde babasının büyük bir etkisi olduğu gibi, kendi "değerlendirme yeteneğinin" de payı vardır. Mevlânâ, oğlunu Şems'e murîd yapmıştır; (Manâkıb al-'ârifın s.333) Sultan Veled ise, babasının ölümünden sonra, içten gelme bir kadirbilirlikle, kendiliğinden, Hüsameddin Çelebi'nin mürîdı olmuştur.

643/1245 tarihinde Konya'yı terkederek Şam'a giden Şems'i davet için Mevlânâ, Sultan Veledi Şam'a göndermişti. Salihiye denilen bir kervansarayda Şems'i bulan Sultan Veled, bir hayli rica ve ısrarda bulunarak, nihayet onu birlikte Konya'ya dönmeğe razı etti. Şems'i kendi atına bindirip, kendisi yaya olarak Şam'dan Konya'ya kadar geldi. Yolda, Şems onu ata bindirmek istedikçe **"Şah atlı, köle atlı, böyle şey olur mu?"** diye bu teklifi kabul etmedi. Şems Konya'ya gelince, Mevlânâ ve dostlarına Sultan Veledin bu hizmetini övmüş ve **"Ulu Allah'ın bağışlarından iki şeyim var: Başım ve sırrım. Başımı içtenlikle Mevlânâ'nın yolunda feda ettim. Sırrımı Bahaeddin'e bağışladım. Eğer Bahaeddin'in ömrü, Nuh'unki kadar olsa ve bunun hepsini harcasa idi, bu yolculukta benden elde ettiği feyzi elde edemezlerdi. Kendisini sizin de ödüllendireceğinizi ve onun kâmil bir pir, büyük bir şeyh olacağını umuyorum."** sözleriyle Veled hakkında iltifatta bulunmuştur (Manâkıb al-arifin s.377-379).

Oğlunun, sevdiklerine karşı, bu türlü hizmetlerde bulunmasından çok memnun olan Mevlânâ, bir gün medresenin duvarına: **"Bizim Bahaeddinimiz bahtlıdır. İyi yaşıyor ve rahatça ölecek."** diye yazmıştır.

Sultan Veled, Şems'in tamamen kaybolmasından sonra, babasının teveccühünü kazanan Şeyh Salâhaddin Zerkûb'un da ilgisini çekmiş, onun itimadını ve sevgisini kazanmıştır. Bir gün şeyh kendisine: **"Bahaeddin, benden başka bir insana bakma, kimseye iltifat etme. Gerçek şeyh benim. Öteki şeyhlerin sözleri zararlıdır."** öğüdünü vermiştir (Manâkıb al-'ârifın s.383).

Sultan Veled, bu zatın kızı Fatma Hatun ile evlenmiştir. Bu hanımdan ilk çocuğu Arif Çelebi'nin doğum tarihi, Eflakinin yazdığı gibi 670/1271 olmayıp, 660/1261 olur ve şeyhin ölümü 662/1263 yılında kabul edilirse, Fatma Hanım evlendiği zaman, babasının hayatta olması mümkündür. Eflâki: "Hazret-i Sultan Veled, bir gün kayınpederi Şeyh Salâhaddiriin huzurunda vaaz etmek istedi" diye Şeyhten, Sultan Veledin kayınpederi olarak söz ediyor. Bir yerde de, Sultan Veledin kayınpederi Şeyh Salâheddin hakkında gösterdiği alçak gönüllülük anlatılamaz, diyor. Bunlar, Sultan Veledin evlendiği zaman, kayınpederinin hayatta olması ihtimalini kuvvetlendiriyor.

Fatma Hatundun Mevlânâ'nın evinde büyüdüğünü ve Mevlânâ'nın kendisini çok sevdiğini, ona okuyup yazmayı öğrettiğini, babası Şeyh Salâhaddin'i çok sevdiği için, kızını oğlu Sultan Velede aldığını ve Fatma Hatun'un dindar, faziletli, kerametler gösterecek kadar ermiş bir kadın olduğunu Eflâki'den öğrenmekteyiz. (Manâkıb al-ârifin s.392). Fatma Hatun, Mevlânâ'nın kendisine gösterdiği yakınlığı: **"Benim hakkımda, küçüklüğümden beri inayeti vardı. Bana büyüklük ve babalık ederdi."** sözleriyle doğruluyor. (Manâkıb al-ârifin s.452), Sonradan, Mevlânâ'nın Fatma Hatun'a yazdığı bir mektup, Eflaki'nin rivayetlerini doğrulayıcı niteliktedir. Mevlânâ, Sultan Velede Fatma Hatun'u üzdüğü için çok sert bir mektup yazarak, karısını hoş tutmasını tenbih etmiştir.[4]

Bir gün, Büyük Kira Hatun, evdeki hizmetçilere iyi davranmadığı için, Sultan Veledi babasına şikâyet etmişti. Bunun üzerine Mevlânâ: **"Allah Bahaeddin'i seviyor, ona sert söz söyleyemem o, hareketlerinde serbest ve kendisine boyun eğilecek bir insandır."** sözleriyle oğlunu müdafaa etmişti. Halbuki, gelinine yazdığı mektuplarda, **Sultan Veled kendisini incitmeye devam ederse, ona selâm bile vermeyeceğini, hattâ cenazesine gelmemesini vasiyet edeceğini söylemiştir**.[s] Allah'ın bile sevdiğine inandığı oğluna o kadar sert davranması için Mevlânâ'nın Şeyh Salâhaddin'in hâtırasına ve gelininin haklarına, büyük bir önem vermiş olması gerekir.

Şeyh Salâhaddin Zerkûb'un ölümünden (1261) sonra Mevlânâ, mürîd-lerinden Hüsameddin Çelebi'yi halife seçmişti. Etrafındakiler gibi Sultan Veled de bu seçime taraftar olmamakla beraber, babasına duyduğu büyük saygıdan düşüncelerini açıklamamıştır. Son günlerini yaşayan Mevlânâ'ya eshâbın, kendinden sonra halifenin kim olacağını ve Bahaeddin için ne vasiyet edeceğini sormaları üzerine Mevlânâ, ilk soruya: **"Hüsameddin Çelebi, ikinciye ise, o pehlivandır, vasiyete ihtiyacı yoktur"** cevabını vermiştir (Manâkıb al-ârifın s.300).

Mevlânâ'nın 672/1213 tarihinde ölümünden sonra, Sultan Veled, babasının son arzusuna saygı gösterip, tesis etmekte olduğu hAevlevî tarikatının bu şekilde hareket etmekle, kazancını da şüphesiz gözönünde tutarak,

Hüsameddin Çelebi'nin halifeliğini kabul etmiştir. Eflâkî, bu olayı şöyle yazmaktadır: "**Hazret-i Mevlânâ'nın ölümünden yedi gün sonra, Hüsameddin Çelebi, Hazret-i Sultan Veled'in huzuruna gelerek ona, babasının yerine geçmesini teklif etti. Hazret-i Veled: Şah'in vasiyeti olduğu gibi hilâfet ve taht sizindir dedi ve Çelebi'nin elini öptü. Böylece onbir sene onu babasının yerinde görmüş, mürşîd bir halife bilmiş ve tam bir samimiyetle ona mürîdlik etmiştir** (Manâkıb al-ârifın s.429). Sultan Veled de bunu ibtidanâme'sinde şöyle: anlatmıştır: **"Onun zamanında bizim halifemizdin, bundan sonra da hiçbir değişiklik olmayacak. Sen, bir imam gibiydin, biz de imama uyanlardık. Biz, Şah'tan böyle öğrenmiştik. Sen bizim eninde sonunda halifemizsin ve her iki âlemde şeyhimiz ve rehberimizsin."**[6]

Veled'in bu hareketi, yakınları tarafından iyi karşılanmamış, hattâ Büyük Kira Hatun itiraz ederek, onu babasının yerine geçmeğe ve Hüsameddin Çelebi'nin elinden hilâfeti almağa teşvik etmiştir. Bunun üzerine Sultan Veled**"Ben onu kendime rehber yaptım halife bildim. Ömrüm oldukça onun peşinden koşacağım"** diyerek, sonuna kadar sözünde duracağını belirtmiş ve gerçekten de sözünü yerine getirmiştir. Maârif de, bir insanın hayatta iken, yani ölmeden yerini ve işini elinden almanın, köpeklerin bile yapamayacağı, çok aşağılık bir davranış olduğunu anlatan Sultan Veled'in bunları yazmasına bu olayın sebep olduğu düşünülebilir.

Nihayet, Hüsameddin Çelebi'yi ölmeden birkaç gün önce, mürîdleriyle beraber ziyarete giden Sultan Veled, ağlayıp sızlayarak, ona: **"Bu dünyadan göçmenizden sonra benim halim ne olacak? Kiminle oturayım: Canımın besinini kimden alayım? Gönlümün sırrını kime söyleyeyim? Bu ayrılık derdimin ortağı kim olacak?"** dedi. Hüsameddin Çelebi, yerinden doğrulup Sultan Velede yaslanarak oturdu ve:

"Canım, nurum! üzülme, keder etme. Bundan sonra karşılaşacağın güçlükleri, sana başka bir şekilde görünmek suretiyle hallederim. Bu şekilde başka birine ihtiyacınız kalmaz. İrşad için önüne çıkan her suretin benden başkası olmadığını bil!" diye onu teselli etmiştir.[7]

683/1284 tarihinde Hüsameddin Çelebînin ölmesi üzerine Sultan Veled, büyük bir manevî sarsıntı geçirmiş, büyük bir yalnızlık duymuştur. İbtidanâme de bu halini çok samimi ve içli beyitlerle anlatıyor: **"O, onyıl sonra bir gün hastalandı ve Allah'nın huzuruna gitti. Veled, yetim bir çocuk gibi, yapayalnız kaldı. Korkudan ağladı ve çok zayıfladı. Çölde, sığınaksız ve kimsenin şefkatini görmeden yaşayan ve şaşkınlık içinde kalan bir çocuk gibi kendinden ümidini kesti; karanlık ve gam kuyusunda kaldım, diyerek, böyle bir dostun ayrılığının verdiği üzüntü ve keder ile, başını duvarlara vuruyordu."** (Velednâme, s. 123.) Bizzat Sultan Veled'in anlattığı bu olaylardan, onun Çelebîye olan bağlılığını ve Çelebi'nin de onun üzerindeki büyük etkisini görmüş oluyoruz.

Halkın dayanılmaz ısrarı üzerine 683/1224 tarihinde Sultan Veled, halifeliği kabul ederek Mevlânâ postuna oturmuştur. Bu tarihten ölünceye kadar bu makamda kalarak eserlerini yazmış, Mev/evî tarikatının sistemli bir şekilde kurulmasına çalışmış, babasının esaslarını koyduğu tarikat âdabına yeni bir takım usuller, kaideler ilâve etmiş, Konya dışında tekke ve zaviyelerin kurulmasını sağlamıştır. İbtidanâme'de, bu faaliyetini: "Hepsi hakkıyla rehber oldular ve her biri şeyh ve rehberliğe lâyıktı. Hepsi bir güneşten birer lâl oldu, hepsine Allah'dan bir müjde erişti; hepsi mertçe yollarına devam ettiler; canlarını ve varlıklarını feda ettiler; biz onlar için şecere yazıncaya kadar onların bağları, hesapsız meyveler verdi; hepsi Faruk gibi sadakat gösterdiler ve her birinin sesi ayyuka çıktı." (Velednâme, s. 156). sözleriyle anlatmaktadır. Eflâkî de, bunu: "Tam yetmiş yıl, durup dinlenmeden babasının sözlerini açık ve kesin bir ifade ile takrir buyurdu ve sırların şerhinde, haberlerin tefsirinde yed-i beyzâ gösterdi, bütün Rum ülkesini değerli halifelerle doldurdu." (Manâkıb al-'ârifîn s.429) diye yazmıştır.[8]

Eflakide bu faaliyet tarzını anlatan daha birçok menkıbeler vardır. Bunların menkıbe tarafları nazar-ı itibâre alınmasa bile, ortak ve gerçek olan yanları, Sultan Veledin, etrafını şiddet göstererek değil, zamanını ve çevresini inandırabilecek şekilde zekâ ve bilgi mahsulü olan kerametler göstererek kazanmış olmasıdır. Bundan başka, yaşadığı devrin politik ve sosyal durumunun da Onun büyük bir nüfuz sağlamasında, rolü vardır. Birinci Alâeddin Keykubât'tan sonra Anadolu huzur ve refahını kaybederek Moğol hâkimiyeti altına girmişti. Moğol zulmü ile memlekette genel bir huzursuzluk, halkta büyük bir bezginlik meydana gelmiş; bu durum, insanlara gerçek bir mutluluk ve huzur vaâdeden şeyhlerin ve dervişlerin, halk üzerinde büyük bir nüfuz elde etmelerini sağlamıştı. Ebedî bir hayata ve sonsuz bir mutluluğa kavuşmak isteyen ve manen perişan olan insanlar, mütemadiyen şeyhler ve dervişlere koşmuşlar, bunların düşüncelerini yaymakta oldukları tekke ve zaviyelere sığınmışlardı. Sultan Veled'in de babasının tasavvuf! görüş ve düşüncelerini yayması ve tarikatını kurup kuvvetlendirmesi için, bu durum çok uygun bir zemin hazırlamıştır.

Doksan yıllık ömrünü, medreselerin, özel toplantıların dinî, ilmî ve tasavvufî havası içinde, büyük bir içtenlikle inandığı şeyleri öğretmek ve yaymak amacı ile bazan sadık bir mürîd, bozan otoriteli bir mürşîd olarak çalışmakla geçiren ve halifeliği sırasında Mevlevîliği teşkilâtlı bir tarikat haline getiren **Sultan Veled, nihayet 10 Recep 7/2/2 Kasım 1312 tarihinde bir Cumartesi gecesi, sabaha karşı Konya'da öldü.[9] Cenaze namazı, kendi vasiyeti üzerine Tacedüddin Aksarayî tarafından kıldırılarak, Mevlânâ'nın yanına defnedildi.[10]**

Sultan Veled ölmeden önce şu rubâyiyi ve beyti okumuş: "Benim gibi, ruh âlemine bakınız; aczi bırakınız, kudretli olunuz. Zarif insanlar birer birer gittiler. Sıra bize geldi, hazır olunuz." "Bu gece mutluluğa erdiğim ve kendi benliğimden kurtulduğum gecedir." (Manâkıb al-arifin s.449).

Risâle-i Sipehsâlâr'da **Sultan Veled'in türbesinden üç gün, üç gece göğe kadar nur yükseldiğini, Konyalıların bu nurun ululuğu karşısında hayran kaldığı ve günlerce ağlayarak yas tuttukları yazılıdır.**

(Risâle-i Sipehsâlâr tercümesi s.58) Eflâkî de aynı menkıbeyi tekrar ettikten sonra, dostların, bu nurun Sultan Veled'in yerine geçen Ulu Arif Çelebi olduğunu söylediklerini yazıyor. (Manâkıb al-arifin s.448).

Sultan Veledden sonra hilâfete, Mevlânâ'nın hakkında: **"Bahaeddin, ben bu çocukta"yedi velinin" nurunu görüyorum; bizim Arifimiz Kutupların nurunu kendinde toplamıştır",** buyurduğu Celâleddin Feridun Ulu Arif Çelebi geçmiştir.

Eflâkînin Ulu Arif Çelebîden naklen yazdığı şu hikâyeden Sultan Veled'in Fatma Haturiun ölümünden sonra Nusret Hatun ve Sünbüle Hatun ile evlendiğini ve bunlardan da üç oğlu olduğunu öğreniyoruz: **"Bir gün muhterem babam çok hastalanmış, dostları ondan ümitlerini kesmişlerdi. Annem Fatma Hatun, bu sırada bir gece babamın başı ucunda sessiz sessiz ağlayarak murakabeye dalmıştı.Birdenbire, babam gözlerini açarak, Fatma Hatun üzülme, hakkını helâl et. Bu dünyadan göçmenin sırası geldi. Ben ölüyorum, dedi. Annem de: "Hayır! Hayır sen ölmeyeceksin, ben senden önce öleceğim, sen beni mübarek ellerinle toprağa teslim edeceksin; üzülme, için rahat etsin. Benden sonra bir kadınla evleneceksin, bundan bir oğlun olacak, bundan sonra biriyle daha evleneceksin, bundan da iki oğlun olacak. İşte, çocukların baba, baba diye etrafında dolaşacaklarını görüyorum,** dedi. Sultan Veled gerçekten, Fatma Hatundan sonra, evvela Nusret Haturila, daha sonra Sünbüle Hatunla evlenerek birinci hanımdan bir, ikinciden iki oğlu olmuştur. Bunlar sırasiyle Âbid Çelebi (Doğumu: 682/1283, ölümü: 730/1329), Emin Zâhid (Doğumu: 686/1287, ölümü: 735/1334) ve Çelebi Vâcid'dir (Doğumu: 685/1286, ölümü: 734/1333) (Manâkıb al-'ârifin s.446). Olu Arif Çelebi'nin 718/1319 tarihinde ölümünden sonra, hilâfete kardeşi Hüsameddin Âbid Çelebi geçmiş, 730/1329'a kadar bu görevde kalmıştır. Bunun da yerine kardeşi Vâcid Çelebi geçerek 734/1333 tarihine kadar halifelik yapmıştır. Zâhid Çelebi Mevlânâ postuna oturmamıştır.

Sultan Veled'in ilk eşi Fatma Hatun'dan Mutahhara Âbide ve Saraf Arife adlı iki kızı da vardır. Mutahhara Hatun'dan doğma Hızır Paşa ve Burhaneddin İlyas Paşa ve Âmir Şah adında 4 torunu bilinmektedir.

Sultan Veled'in kişiliği:

Veled râ, nist ney Um u ney velayet

Cüzan ilm u velayet keş peder dâd.

"Veledin babasının verdiği ilim ve velayetten başka bir ilmi ve velayeti yoktur." Ve "Benim bütün zahirî ve batini ilimlerim o Sultanın bereketindendir." Diyen Sultan Veledin Divan'ı Mesnevileri ve Maârifinden ibaret bulunan eserleri, onun bu sözlerinde ne derece haklı olduğunu göstermektedir. Yukarıda bahsedilmiş olduğu üzere, Mevlânâ'dan gerekli dinî ve tasavvuf! bilgileri elde eden Sultan Veled, bunları yalnız öğretmekle yetinmemiş bilgilerini başkaları için faydalı bir hale getirmeğe ve öğretmeğe de çalışmıştır.

Risâle-i Sipehsâlâr, onun bilgisini ve faaliyetini şu şekilde anlatıyor: **"Hazret-i Sultânü'l-mahbubîn, Maşuku'l-evvelin ve'l-âhirîn Arüfü'l-esrar-ı Uluhiyyet, cemi ulûm-i resmîde bir deryâ-yı bikerâne bir padişah idi. Cemi âlemin paslanmış âyine-i derûnundan müşkilât-ı müphemelerini başka müşahade ile hal buyurdu. Sırr-i lübb-i dekâyıki ber aheng-i katı ve delâil-i vazıh ile kamu huzzâr üzere rûşen ve hüvveydâ buyururdu. Kamu fuzelânın ve ülema-yı ümmetin hayret parmağı dehân-ı hacâlet-lerinde kalırdı. Hacle neşinân-ı Hazret-i Kuds ve mücavirân-ı Hazret-i üns ol Hazretin hakkında: "Aleyke 'aynullah" dediler** (Risale-i Sipehsâlâr tercümesi s.57).

Eflâki de onun ilmini anlattıktan sonra onun öğretim faaliyetini şöyle Övmektedir: **"Pek çok düşüncesiz ve duygusuzları arif ve âlim yaptı. Babasının bütün sözlerini başka başka misâller ve eşsiz nazirelerle anlattı ve okuttu. "El veledü sırri ebih" hadîs-i nebevisi sanki Hazret-i Sultan için varidî olmuştu** (Manâkıb al-ârifîn, s.429).

Sultan Veledin dinî, şer'î ve tasavvuf! kültürünün değeri onun bu geniş ve köklü bilgisini herkesin faydalanabileceği bir hâle getirmiş ve dâima bu gereği duymuş olmasından ileri gelir, Böyle yapmamış olsaydı, bilgisinin ayrı bir özelliği olmayacak ve tekrara düşecekti. Babasının fikirlerini yayamıyacak, tarikatını tesis edemeyecek, babasından ayrı bir kişiliği de olmayacaktı. Henüz babası hayatta iken bu işin önemini kavrayan Sultan Veled, daha sonra eserlerini bilhassa bu maksatla meydana getirmiş ve vaâzlerinde ve özel musahabelerinde bu noktaya büyük bir önem vermiştir. Sipehsâlâr Risâlesi'nden bazı hususlarda, güçlükleri bulunan mürîdlerin bunları çözmek için, Sultan Veledin, eserlerine baş vurduklarını, bu şekilde de güçlüklerini çözümleyemeyince Sultan Veledin bunları, onlara bizzat açıkladığını öğreniyoruz. Daha önce de anlattığımız gibi, bu şekilde davranmasında Mevlânâ'nın da başlangıçta önemli bir etkisi olmuştur. Sultan Veled, bu tarzda çalışmasaydı Mevlânâ'nın değeri, onu anlamağa, bilgileri ve anlayışları yeterli olmayanlar tarafından lâyıkı ile takdir edilemeyecekti. Onun gösterdiği bütün bu gayrete rağmen, zaman zaman babasının büyük düşüncelerini ve samimi hareketlerini mâkul karşılamayanlar, onun yakınlarına olan bağlılığını anlamayanlar olmuştur. Bu, Mevlânâ'nın onların kavrayamayacağı kadar her hususta onlardan ileri oluşunun doğal bir sonucu idi.

Mevlânâ:

Murdem ender hasret-i merd-i durust

Anki mîguyem be kadr-i fehm-i tust

(Akıllı, anlayışlı, bir insanın özlemiyle öldüm.

Bu söylediklerim, sadece senin anlayışın ölçüsündedir) beyti ile kendi üstün düşüncesini ve ileri görüşünü vurgulamaktadır. Sultan Veled bütün güçlüğüne rağmen, büyük mürşîd ve mürîdleri arasındaki bu uzun mesafeyi kısaltmağa, mürîdi, müride eriştirmeğe çalışmıştır. O Veled Mevlânâ'nın yakınları için de aynı şekilde uğraşmış, bu yüzden, bazan mürîdlerin düşmanlığını kazandığı olmuştur. İbtidanâme'nin önsözünde: **"Şemseddin Tebrizî ile Şeyh Salâhaddin ve Çelebi Hüsâmeddin gibi Mevlânâ halifeleri, velayet, ululuk ve ilimleri ile tanınmışlardı. Ama, onlar benim sözlerimle meşhur oldular."** diyerek işinin önemini belirtiyor. Haklı olarak duyduğu bu gururu bazan yenemediği görülür. Sultan Veled bir mecliste Şeyh Salâhaddin'in huzurunda vaaz etmek istemiş; bunun üzerine Şeyh: "Sen dinle, marifet ve mev'izeyi ben söyleyeyim. Vahdet âlemine ikilik sığmaz." diyerek onu susturmuştur. Bir defasında da Mevlâna'yı inkâr edenleri parça parça etmeyi düşünürken

Mevlânâ kendisine:

"Bahaeddin, eğer cennette olmak istersen, herkesle dost ol,

kimseye kin besleme, herkese tevazu göster,

başkalarından ileri olmak isteme ve olma.

Mum ve merhem gibi yumuşak tabiatlı ol. İğne gibi batıcı olma.

Sana kimseden kötülük gelmemesini istersen,

kötü şeyler düşünme ve öğrenme." öğüdünde bulunmuştur.

Mevlânâ'nın bu nasihate, oğlunun bu küçük zaafını yenmek için lüzum görmüş olması düşünülebilir.

Eflâkinin anlattığı menkıbeler ve Sultan Veledin eserlerinden anlaşıldığına göre Sultan Veledin sağlam yapılı ve düşünceli, müziğe ve nazma vâkıf, keramet derecesinde zeki buluşları olan, düşüncelerini daima açık ve sağlam bir şekilde ifâde eden, sözlerinde ve hareketlerinde dâima aklının kontrolü görülen ve çelişkiye düşmeyen bir kişiliğe sahip olduğu anlaşılıyor. Eserleri bahsinde görüleceği üzere, manzum ve mensur eserleri ise Sultan Veledin şairliği ve mutasavvıflığının derecesini belirleyecek niteliktedir.

Eserleri:

Sultan Veledin eserleri Mevlânâ'nınkiler gibi manzum ve mensur olmak üzere ikiye ayrılır. Babası gibi bir divan üç mesnevi ve bir de mensur Maârifi yazmıştır. Ancak Sultan Veled devrinde Türkçe'nin Anadolu'da varlığını kabul ettirecek bir hâle gelmesinden dolayı, **eserlerinde Türkçe'ye daha fazla yer vermesiyle Mevlânâ'nın eserlerinden ayrılmaktadır.**

Sultan Veledin eserleri yazılış tarihine göre sırasıyla şunlardan ibarettir:

I-DİVAN.

Sultan Veledin Mevlânâ'ya uyarak tahminen 660/1267-69/1291 tarihleri arasında tanzim ettiği Farsça Divan'ında aruzun muhtelif kalıplariyle yazdığı 925 gazel ve 455 rubai mevcuttur. Hepsi, 12719 beyittir. Bunun 129 beyti Türkçe'dir. Büyüklerden Kılıç Arslan, Taceddin Hüseyin, Emin Alâmeddin Kayser, Muinûddin Pervane, Sahip Atâ Fahreddin Âli, Güneş Hatun, Selçuk Hatun ve Tabib Ekmelüddin için yazılmış övgüler ve mersiyeler müstesna, bütün gazeller tasavvufi ve didaktik bir mahiyettedir. Bu gazellerin ve rubailerin en büyük özellikleri ifâdenin hepsinde açık ve sâde oluşudur."

2-İBTİDANAME

Sultan Veledin 25450 beyitlik üç ayrı ciltten müteşekkil mesnevilerine "Mesneviyât-ı Velediye" denilir. Bunların birincisi olan İbtidâname 690/1291 tarihinde yazılmıştır. Ve fâilâtün mefâilün fâîlün veznindedir. Her birinin başında kısa veya uzunca mensur bir kısım bulunan 163 parça manzum kısımdan oluşan bu eser Türkçe 80 beyti ile birlikte çeşitli yazmalara göre 9 bin ile 10 bin beyit civarındadır. Sultan Veled, bu mesnevide, Mevlânâ ve onun hemdemi ve musahibi olanların, Seyyid Burhaneddin Muhakkik Tirmizi, Şemseddin Tebrizî, Salâhaddin Zerkûbî ve Şeyh Kerimüddin Begtimur gibi, büyüklerin hal tercümelerini anlatmıştır: Eserin edebi değeri büyük olmakla beraber Mevlânâ ve etrafındakiler hakkında müracaat edilecek güvenilir ve önemli bir kaynak olmak bakımından bilhassa, değerlidir. Eflâkî ve Risâle-i Sipehsâlâr sahibi Feridun Ahmed eserlerini yazarken Ibtidanâme'den çok faydalanmışlardır.[12]

3-REBÂBNÂME

Mesneviyât'ın ikinci cildi olan Rebâbnâme'de Hicri 700/1300 tarihinde yazılmıştır. 8000 beyitti ve fâilâtün fâilâtün fâilün veznindedir. Mesnevinin sonunda: "Bu defterde bildiğim şeyleri iki yüz şekilde açıklayarak bildirdim. Bunlar pek yüksek şeylerken herkesin anlayabileceği bir hale getirdim. Orta halli bir sâlik bile bunları anlayabilir. O halde huccetullah benim zamanımda Müslümanlara tamam olmuştur. Bu kitabı okuyup da Hakyoluna gitmeyen ve Hakka ermeyen kimse için artık hiçbir sebep kalmamıştır." demekle Sultan Veled, eserinin gaye ve mâhiyetini anlatmıştır. Yani bu eserde de tasavvufı düşünce ve öğütler yer almıştır. Bu Farsça mesnevilerden İbtidanâme'de 80, Rebâbnâme'de de 162 Türkçe ve yine Rebâbnâme'de 26 Rumca beyit mevcuttur.[l3]

4-İNTİHANÂME

Mesneviyât'ın' sonuncusu olan Intitanâme'nin yazılış tarihi 700/1303-712/1312 tarihleri arasındadır. 7000 beyittir ve fâilâtün fâilâtün fâilün veznindedir. Bunun da mukaddimesinde Sultan Veled, hikmet ve vaazların tekrarı lüzumundan ve ilk iki mesnevisindeki hükümleri başka bir şekilde ifade ettiğinden bahsederek konu ve mahiyetini belirtmiş oluyor. Tamamen tasavvufi öğütlerden ibaret olan bu mesnevi de sade ve akıcı bir Farsça ile yazılmıştır.

Sultan Veledin bu manzum eserleri arasında güzel ve kuvvetli yazılmış gazeller vardır. Ancak umumiyetle telkin ve öğretme, eğitme amacıyla yazılan ve şiiri şiir yapan duygu ve hayal gibi unsurlar bakımından zayıf olan bu manzumeleriyle, onu bir şair olmaktan ziyade bir nâzım olarak kabul etmek yerinde olur. Bütün manzumelerde hâkim olan yegâne unsur, fikirdir. Esasen **"Şiirden vazgeç Veled, çünkü Allah tecelli etti. Nazım, şâirlerin nasibi, mahvolmak ise, senin kaderindir" ve "Şiirin benim için ne değeri var? Benim şâirlerin hüneri olan şiir söylemekten başka bir sanatım var."** beyitleriyle Sultan Veledin de şairliği kendisine maletmediği anlaşılmaktadır. O, şiiri gaye değil, vasıta bilmiştir. Nazmının en büyük özelliği kendisinin de şu rubaisinde söylediği gibi, ifadesinin açık ve sâde oluşudur.

Bûd rûşen suhenhâ-yı ki goftem

Suhen râ muşkil u muğlâk negoftem

Hezâran dür-ri deryayı maâni

Berâverdem berâ-yi halk suftem,

"Söylediğim sözler aydınlık ve parlaktı. Müşkil ve muğlâk bir söz söylemedim. Mânâ denizinin binlerce incisini topladım ve halk için deldim, deldim"

Kâtib Çelebi'nin Keşfü'z-Zunûn adlı kitabında Sultan Veled'in, Nâfı'fılfüru adlı bir eseri daha olduğu yazılıdır. Bu eser hakkındaki bilgimiz, yalnızca isminden ibarettir.[14]

5- Maârif, konusu, mahiyeti, yazılış tarzı ve tarihi:

Çevirisini verdiğimiz Maârif, Sultan Veled'in Farsça mensur, tasavvufi bir eseridir ve onun tarikat kuruculuğu yönünü, diğer eserlerine nazaran daha açık olarak göstermektedir. Maârif ihtiva ettiği bahislere nazaran muhtelif uzunlukta elli altı fasla ayrılmıştır. Fasıllara başlamadan önce, Sultan Veled, zamanındaki âlimlerin peygamberlerin ve evliyanın her birinin bir mucize ve kerameti tanınmış oldukları görünüşe karşı kendisinin bunlardan her birinin her türlü mucize ve kerameti gösterebileceklerine, yalnız onların zamanın ve çevrelerinin ihtiyaçlarını gözönüne aldıklarına inandığını ileri sürüyor ve bu görüşünü:**"Evliya ve peygamberlerin Allah'dan ayrı bir varlıkları yoktur. Bunlar, Allah'ın birer âleti hükmündedirler. Allah, her şeyi yapmağa kaadirdir. O halde, bunların da bazı şeyler yapıp, bazılarını yapmamaları söz konusu olamaz. Onların her şeyi yapabileceklerini, her türlü mucize ve kerametleri gösterebileceklerini kabul etmek zorunludur."** sözleriyle savunuyor. Bu şekilde Allah'ın birliğini, bütün kudretin onda olduğunu, onun dışında müstakil bir varlığın olamayacağını anlattıktan sonra, ilk fasılda, amelden kastedilen şeyin namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek ve hacca gitmek olmayıp, bunların yardımı ile, insanın ruhunda, manevî bir ilerleme ve gelişmenin meydana gelmesi ve gerçek dindarlığın da ancak bu olabileceğini belirtiyor. Diğer fasıllarda, tasavvufa, tarikata ve şeriata dair ele aldığı konular, özetle şunlardan ibarettir: Evliya Allah'ın sırrıdır. Allah'ın sırlarını bilmek için onun velîlerini tanımak, bilmek lâzımdır. Herkes Allah'ı idraki ölçüsünde anlayabilir. Allah'ın her insandaki tecellisi başka başkadır. Mü'min kullarına olan tecellisi, onların kendi indindeki değerleri nisbetindedir... Allah'ı bulmak için, kâmil velinin sohbetine mazhar olmak gerekir.

Fakr yolu, şeriatın özüdür. Gerçek kulluk ise, şeriatın dışına çıkmamakdır. Şeriatın aslı ise, Allah'a yönelmek ve O'na kullukta bulunmaktır.

Nebîler ile aynı özellikleri taşıyan veliler de insanları Hakka çağırırlar. Doğuştan iyi olan her muhakkik, bu davete uyar.İnsan, ya muhakkik veya mukallittir: mukallitler davete uymazlar. Bununla beraber insanlar tamamiyle bu cevherden mahrum kalmış değildirler.

Allah'a götüren her vasıta doğru ve Hakk'tandır. Bu dış varlığı muhafaza etmek günahtır. Çünkü ikilik küfürdür. İnsan kendi varlığından kurtulup Allah{da yok olunca, Allah'ı görünce Allah olur. Fakat bunu ancak Allah adamı yapabilir. Binaenaleyh Allah'da yok olmuş. Allah adamından meydana gelen harekette hiçbir hatâ olamaz. Nebîler ve velîler de kendilerinden yok ve Allah ile var olmuşlardır.

Küfür insanda yenilgiye uğramış ve nefs de mahkûm olunca, o insan Allahsal (Rabbanî) olur. Her şey aslında ona döneceğine göre, insan da her şeyin ve kendisinin aslı olan Allah'a dönecektir. Bunun vasıtası kâmil bir şeyh veya cezbedir.

Şeyh yeryüzünde Allah'ın halifesidir. Mademki her şey Hak'tandır ve ona döneceğiz, o halde biran önce dönmek ve mesafeyi kısaltmak için bir şeyhe tâbi olmak gerekir. Allah, yeryüzüne nebîleri, insanları hidâyete yöneltmek ve dalâletten kurtarmaları için gönderilmiştir. Şeyh ve nebiler aynı durumdadırlar. Allah, şeyh suretinde Allahlık eder. Her şeyin var olmasında bir neden vardır. İnsan da Allah'ı bilmek için yaratılmıştır. Bunun için Allah'ı bilme yolunda her an ilerlemesi gerekir. Yalnız, Allah'ın zatı hakkında düşünmeyip ancak sanatı üzerinde düşünmelidir. İnsanda doğrudan doğruya Allah'ın zatını anlama gücü ve yeteneği yoktur.

Hak velîlerinin kibir ve tevazuları da tamamiyle Allah'dandır. Bir şeyin iyi veya kötü olabilmesi, Allah'ın rızasına uygun olup olmamasını gerektirir. Fakat kendi varlığından ve benliğinden tamamiyle kurtulup, boşalan Allah ile dolan bir insanın işlerinde Allah'ın rızası artık söz konusu olamaz. Böyle bir kimsenin yaptığı her şey tamamiyle Allah'ın rızasına uygundur. Çünkü meydana gelen her iş aslında Allah'dandır. Bunları iyi, kötü diye ayıran kâfir olur. Allah'ın işlerine itiraz etmemek lâzım geldiği gibi, tarikatta da müridin Allah ile dolu olan şeyhinin işlerine karışmaması ve onları olduğu gibi kabul etmesi zarurîdir. Tevhid âleminde tâlib ile matlup birdir. Bunları ayrı olarak gören ne tâlibdir, ne de matlub.

Allah, yerin ve göklerin nurudur. Her şeyin canıdır. Bu nurdan ancak mü'min bir kulun gönlünden parlayarak etrafı aydınlatır; yani Allah mü'min kulunun gönlünde tecelli eder. Allah için ölenler, görünüşte, ölü, gerçekte Allah'ın huzurunda ve dindirler. Asıl ölüm, bu şekilde ölmemektedir. Gerçek hayata sahib olan Allah ile kaim ve Allah'ın yeryüzünde halifesi olan bir velidir. Bütün bu görülen çeşitli şeylerden Allah'ın birliğine doğru gitmek lâzımdır. Hakikatte suretler, mânadan haber verirler. Herkes mânayı doğrudan doğruya

kavrayamaz. Bunu yapabilmek için her mâna bir suret kalıbına girmiştir. Akıllı bir insan, her şeyin suretinden, hayalinden o şeyin gerçeğini arar. Bu âlem de âlemin aksi ve gölgesinden ibarettir. Bu âleme gönül bağlayanlar, hiçbir şeye eremezler. O âlemi ananlar ise ölümsüzdürler.

Kendini bilen Allah'ı da bilir. Benlik ve bizlik bütün kötülüklerin aslıdır. Hakk yolunu katetmek için dert çekmek, sadakat göstermek, şevk ve aşk gerek. Bir insan, maddî varlığından tamamiyle kurtuluncaya kadar kendinden emin olmamalıdır. Bu duygular, daima büyük bir tehlikeyle karşı karşıyadırlar. Tehlikeyi uzaklaştırmak için büyük bir sadakat ve aşk lâzımdır. Çünkü aşk ölmez, ebedîdir. Yaşamak için Allah aşkı ile ölmek lâzımdır.

Amel ve tâat insanın aslını değiştirmez. Bunlar, ancak insanda yaratılıştan var olan cevherin ziyan olmamasını temin ederler. Amel vacibtir. Uyanık bir kul Allah'ı sebepler perdesinden görebilir. İbâdet ve tâatta bulunup Allah'dan yardım diler.

Dünya ehline, dünya için tevazu göstermek yanlıştır. Tevazu, Allah'ın rızasına uymak için gösterilmelidir. Bu tarz bir davranış, o insanın Allah hakkındaki düşüncelerinin ifadesidir.

Şeyh ve velilerin önünde izzet-i nefsini yokeden, zulmü ve büyüklenmeyi bir tarafa bırakan bir insan, mutlaka Allah'ın inayetine mazhar olur. Dervişlere saygı göstermek lâzımdır. Sevgi ve düşmanlık da Allah'ın rızası için olmalıdır.

Herkesin sırrını Allah ve Allah adamları bilir. Bunlardan başkaları için bu sırlar, bu dünyada gizlenmiştir. Kıyamet, benlik perdesinden kurtulmaktan, dalâlet perdesini yırtmaktan ve Allah'ın kemal güneşini müşahade etmekten ibarettir. Bunlar da, nebilere bağlanmakla mümkün olabileceğinden, nebilerin ve peygamberlerin varlığı bir Kıyamettir. Onlar olmadan kimse, Allah yolunda yürüyemezdi. Allah, yeri ve gökleri, hülâsa buâlemi nebiler, abdallar, sâlihler ve âbidler için yaratmıştır. Bunların mirası da su ve topraktan yaratılmış çocuklara değil, gerçek manevî çocuklara intikal eder. Yeryüzü mülküne ancak sâlih ve âbid kullar vâris olurlar. Ve yeryüzü mülkü tamamen sâlih dervişlerindir.

Yaratıklar üç türlüdür: Hayvan, insan ve melek. İnsanın ilmi ve nutku melekî, cismi ise hayvanidir. İnsan, bu cismanilikten yani beşerî vasıflarından kurtulduğu, yani ölmeden evvel öldüğü zaman melek olur.

Allah adamı, içinde bulunduğu her halde taâttedir. Çünkü bütün âlem bilerek veya bilmeyerek Allah'ı ibâdet ederler. Her faydalı iş, bir nevi ibadettir. Allah'ı bulan her şeye karşı doymuş olan bin insan güneşe benzer. Güneş gibi varlığı ile her şeye nur verir. Başkalarına muhtaç değildir.

Allahdan başka her şey yok oldu. Varlığın aslı, bu anlamda yokluktur. Binaenaleyh varlıktan kurtulup yokluğa koşmak, bunun için de aşk ve vecd lâzımdır. İnsanlar suret, hayal âleminde yaşadıklarında mânevi ve hakiki varlıkların tadını bilemezler. Bunun için, Allah, Cennetin güzelliklerini ve Cehennemin azaplarını insanlara bu âlemde türlü türlü örneklerle göstermiştir. Suretler fânidir. Suretlerin bulunduğu bu dünyada fânidir. Beka, mânaya mahsustur.

Mü'min bir kulun, niyeti amelinden hayırlıdır. Amel bedenin, niyet kalbin işidir. Kendisinin, Allah'ın bir âleti olduğu hakikatini bilen, Allah'a ulaşır.

İnsan, görünüşte küçük, gerçekte büyük bir âlemdir. Bütün nebiler, velîler ve vâsıllar aynıdır. Bunlardan birini görmek, hepsini görmekle birdir. Nebiler muma benzerler. Vahiy nuru ise bu mumun şuleleridir.

Namazda Allah'ı görüyormuş gibi bulunmak lâzımdır. Din yolu, hizmet ve ibâdetle katedilir. Geçmiştekiler, Allah'a bu şekilde ermişlerdir. İlim ve münazara insanı hiçbir zaman amacı olan Allahya eriştirmez.

Bilginler nebilerin vârisidir. Fakat bu bilginlerden, velîleri ve âşıkları kastediyoruz. Bunların bilgisi, kendiliğinden doğmadır. Kitaplardan öğrenilen bilgilerle nebilerin ve velîlerin bilgisi bir olmaz. Taklidi ilimle kimse bu dünya zindanından kurtulamaz. Velîlerin bilgisi, insanı diriltir. İşte bu cins bilgilerle kısaltılmış olan bilgiler, velîlerin vârisi olurlar.

Bazı kimselerin şeyhten uzak bulunmaları, ona yakın olmalarından daha hayırlıdır. Allah nebilerinin ve velîlerinin emir ve menettikleri şeylere karşı koyanların sonu ebedî dalâlettir. Kendini bu emir ve menedilen şeylere feda eden, kendi isteklerini bırakıp Allah'ın irâdesi, Kur'an'ın hükmü, velîlerin öğütleri ve kendi içlerinden gelen ilhamla yaşayan kimse nadirdir. Bundan başka, Kur'an ve Hadîs'in aracılığı olmadan hareket edebilen kimse de vardır. Bunlar, "Allah dilediği şeyi yapar" sırrına mazhar olmuşlardır. Kul olan, kendi arzularını terkedip Allah'ın arzusuna uyar. Böyle hareket eden bir kul, sülûkün sonunda öyle bir dereceye

erişir ki, burada her ne yaparsa Allah'ın emri ile yapmış olur. Bu dereceye gelmiş ve bu sırra ermiş olan bir kulu, vâsıllar ve Allah'ı bilenlerden başka pek az insan kabul eder ve ona inanır.

Cisimler kesif, ruhlar ise lâtiftir. İnsanın, canını bedeninde görmesi gibi Allah'ı da canında görmeğe çalışması lâzımdır. Çünkü beden, candan can da Allah'dan diridir. Kendini gören, Allah'ı da görür. Süflî, ulvî, nur ve zulmet olarak ne varsa, hepsi insandadır, insanın varlığında, iç âleminde Miraç vardır. Allah'ın kulları makbul ve makbul olmayan olmak üzere iki türlüdür. Yetmiş iki milletten yalnız biri Allah'ın indinde makbuldür. Bunlar da kullar ve âşıklar olmak üzere iki kısımdır. Peygamberler kullukta kâmil ve mertebe itibariyle meleklerden daha üstündürler. Âşıklık ise, vehbîdir.

Allah'ın işlerini, Allah için doğru yapmak gerekir.

Bu dünya, bir hayaldir, rüyadır ve bir Cehennemdir. Bunlardan vazgeçmek ise Cennet'e kavuşmaktır. Fakat bunu yapabilmek, çok güçtür.

Allah'dan başka bir kurtarıcı yoktur.

Evliyaya keramet gösterdikleri için bağlanmak doğru değildir. Bâtıl ehli, Hakk'a yabancıdır. Hikmet marifet, gerçek sırlar ve menedilen şeyler, herkesin manevi besini olamaz.

Dervişin dünya ve dünya ile ilgili her şeye yi. çevirmesi lâzımdır. Çünkü dünya sevgisi, bütün kötülüklerin başıdır. İbâdet ve Allah'a kullukta gevşek davranmak, yolunu kaybedenlerin ve görünüşte dindar olanların belirtileridir. Allah erleri Allah'ın sıfatı ve ahlâkı ile sıfatlanmış ve ahlâklanmışlardır.

İman, zevk ve şevkten ibarettir. Varlıktan geçmedikçe insan, mutlak yoklukta uçamaz. Benliksizfik âlemine benlikle mahrem olunabilir mi? Azizlerin sohbeti, uzletten vahdetten, müşahade ve riyazetten daha faydalıdır. Şeyhin bir sohbetinden elde edilen fayda, yıllarca ibadet etmekle elde edilemez. Çile çıkarmak, evliyanın âdeti değildir. Muhammedîler için bidattir.

Allah'ın tasavvufu gönüldedir. Hayırlı işler aklın sıfatıdır. Esas olan akıldır. Amel ayrıntılardır.

Bir bakışta bütün kerametini müride verebilen şeyh, gerçek şeyhtir. Mürid, şeyhin hizmetinde bulunur, şeyhten faydalanırsa, sonunda şeyhin aynı olur.

Allah ile meşgul olmak, zahiren dünya malı ve kaydından kurtulmak değildir. Şeriatlerdeki ihtilâflar onları ortaya koyan peygamberlerin tabiatlarındaki ihtilâftan meydana gelmiştir.

Bütün ruhlar, bedenlere inmeden evvel birdiler. Aralarında gerçek bir ülfet vardır.

Maârifte görüldüğü gibi, tevhide ve tasavvufa ait akideler, tarikat âdabına ve şeriata dair kurallar her fasılda, muhtelif vesilelerle ortaya koyularak, âyet ve hadîsler ile teyid edilmiştir. Sultan Veled inanç ve görüşlerini açıklamak için meşhur kıssalardan, babasının ve kendisinin şiirlerinden Senâi ve 'Attar'dan faydalanmıştır. Bunlardan ayrı olarak verdiği kendi öz buluşları olduğu anlaşılan örnekler, esere başka bir özellik kazandırmıştır. Ayetler, Hadisler ve bilhassa Mesneviden alınan beyitler, mısralar, rubâîler, sık sık tekrar edilmiş olduğu halde, Sultan Veledin kendi buluşları olan bu örnekler her yerde başka başkadır. Tekrar edilen âyetler, hadîsler, manzum parçalar, meseller de esere yeknasaklık vermeyip, aynı mahiyette, fakat çeşitli yollardan ve çeşitli suretle ifade edilen meseleleri birleştirmektedir. Bazı fasıllarda aşağı yukarı aynı bahislerin tekrar edildiği görülür. Risâle-i Sipehsâlâr'da, herhangi bir hususta güçlükleri bulunan mürîd-lerin, Sultan Veledin manzum eserlerine ve mensur sözlerine başvurduklarını, bunlarda müphem ve müşkil görünen kısımları Sultan Veledin tekrar açıkladığı yazılıdır. Bu, bize tekrarların nedenlerini anlatmış olduğu gibi, Maârifin ne gibi bir ihtiyaç karşısında ve ne şekilde tertip edildiği hakkında da bir fikir veriyor. Sultan Veled, Maârifi meselâ İbtidanâmesi gibi, belli bir süre içinde başlayıp bitirmemiştir. Bu, muhtelif tarihlerde kendisinden sorulan suallere verdiği cevapları tesbit ve bilhassa telkin etmek istediği fikirleri de bunlara ilâve etmek suretiyle, yani parça parça yazılarak meydana getirilmiştir. Eserin kırk dördüncü faslı şu şekilde başlar: "Tacüddinu'l-Buharî, Hazret-i Veled'den -Allah onun gölgesini uzun, bereketini çok etsin - şunu sordu; Sultan Veled, karşılığında şunları buyurdu." Bilhassa bu fasıl eserin anlattığımız şekilde meydana geldiğine büyük bir delil teşkil etmektedir... Sultan Veled adı geçen kimsenin sorusunu cevaplandırırken yanında bulunanlardan biri söylenenleri yazarak Sultan Velede veriyor, o da gerekli düzeltmeyi yaptıktan sonra diğer fasıllarına ilâve ediyor. Dua ve ifade tarzı bize bu şekil bir izaha imkân vermektedir. Yine eserin elli iki ve elli üçüncü fasıllarını Eflâkî, Şeyh Salâhaddin'in sözleri olarak aynen yazmıştır. Bu ikişer cümlelik fasıllar ifade bakımından olduğu gibi, şeklen de ötekilere benzemiyor. Bunlardan sonra gelen fasıllar ise her bakımdan diğer fasıllarla aynı özellikleri taşımaktadırlar. Dört yazmada da bu iki fasıl bulunduğu için sonradan ilâve edilmiş olma ihtimali zayıf görünüyor. Bu, ilâve keyfiyetini de yazarın zamanında kabul etmek zorunlu görünüyor. Bu iki örnek de

eserin doğrudan doğruya kaleme alınmayarak parça parça meydana getirildiğini açıklıyor. Fakat daha önce de söylediğimiz gibi, genellikle fasıllar arasında büyük bir konu, ifade ve amaç birliği vardır. Yalnız parça parça meydana geldiği halde her bakımdan bir bütünlük gösteren bu esere, Büyük Bahaeddin Veledin Maârif adını verdiğini kesin olarak söylemeliyiz. Çünkü Eflâkî, diğer eserlerini, divanı ve mesneviyâtı, diye adlariyle yazdığı halde Maâriften hiç bahsetmemektedir. Sonra, Sipehsâlâr sahibi de bir vesile ile eserden, "Sultan Veledin mensur sözleri," şeklinde bahsediyor. Eğer bu kadar önemli bir eser daha o zaman adını almış olsaydı, Eflâkî bu derece bilmemezlikten gelmeyecek, Sipehsâlâr sahibi de adını bildirecekti. İran'da taş basması olarak basılan eser, (1333) Sultan Veledin olduğu bilindiği halde, Mevlânâ'nın Fihi Mâfîh'inin ikinci cildiymiş gibi, "Fihi Mâfîh'in ikinci cildi", adını taşıyor. Bunu Mevlânâ'ya hürmeten yapmış oldukları düşünülebileceği gibi, esas alınan veya görülen nüshaların asıl adını taşıması ihtimali de vardır. Sultanü'l-Ulemâ Muhammed Bahaeddin Veledin üç ciltten ibaret eseri ve Burhaneddin Muhakkikin bir kitabı, Maârif adını taşımaktadır. Veled Çelebi, Şems'in de aynı isimde bir eseri olduğunu söylüyor.[15] Buna nazaran aynı mahiyette olan eserlerin adına uyularak sonradan bu esere de Maârif adının verilmiş olması mümkündür. Bazı yazmalarda da Maârifnâme, adını taşımaktadır. Bu eserin yazarının diğer eserlerinden sonra meydana gelmiş olması muhakkaktır.

Eğer, meselâ İbtidanâme'sinden evvel böyle bir eseri olsaydı Divan gibi bundan da Sultan Veled: "Büyük babama uyarak da Maârifi yazdım," diye bahsederdi. Diğer iki mesnevisinde de bu eserine dâir bir şey söylemiyor. Maârifin de İntihanâme gibi, Hicri 700 ile 712 tarihleri arasında yazılmış olması mümkündür.

Yüzyıllarca önce yaşamış büyük bir topluluğun, düşünce ve duygusuna hâkim olan inanç, düşünüş ve görüşleri büyük bir açıklıkla ifâde ve her yönüyle ihtiva etmesi bakımından Maârifin değeri ve önemi, büyüktür.

Sultan Veled'in düşünce yönünden değerli olduğu gibi nev'inin, tarzının teknik özelliklerini de tebarüz ettirebilen nesir dili, nazmına nazaran daha zengin; fakat daha kapalıdır. Seçili cümleler ve müteradif kelimelerin bolluğu çeviride Türkçe karşılıklarını bulmakta güçlüğe yer vermiş olup, eserin hacmini küçültmeğe yetkili bulunmadığımızdan bütün çabalarımıza rağmen, Türkçemize yabancı bazı kelime ve tertipleri aynen almak zorunluluğu kendiliğinden doğmuştur. Bununla beraber Maârifin üslûbu, genelde sade ve sağlamdır.

Çeviride karşılaştığımız birçok güçlükleri halletmek suretiyle daima değerli yardımlarını gördüğüm Hocam Prof. Necati Lügal'i (ölümü 1964, Ankara) burada minnet ve şükran duygularımı tekrarlayarak rahmetle anarım.

Maârifin gördüğümüz, belli başlı yazma nüshaları şunlardır:

1- Çeviriye esas olarak almış olduğumuz Dr. Feridun Nafiz Uzluk'a ait yazma nüsha: Kahverengi meşin citdli, miklablı, 362 sahifelidir. l9xl2.50cm. ebadında, yazının kapladığı kısım ise 8.5x14.5 cm'dir. Sahifede on beş satır vardır. Başında güzel bir tezhip mevcuttur. Diğer sahifelerdeki yazılar da müzehhep çerçeveler içinde bulunmaktadır. Ayetler, hadîsler ve mesnevi, nazım, şiir rubai, beyit ve mısra gibi başlık mahiyetinde olan kelimeler surhla yazılmıştır. 55 fasıl olup yazısı ta'fik, kâğıdı abadîdir. Sonuncu bahis, insanlara akılları nisbetinde söz söyleyiniz, ibaresiyle sona erdikten sonra sahife yırtılmış, sonradan başka bir kâğıtla tamamlanarak, "Sultan Veled'in Maârifi tamam oldu. Allah onun aziz olan ruhunu takdis etsin," yazılmıştır. Bu şekilde müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. Diğer yazmalarla mukayese edilince güvenilir bir yazma olduğu görülmektedir.

2- Millî Eğitim Bakanlığı kitaplığında bulunan 3 No.lu yazma nüsha: Yeşil ciltli, 103 varaklı, 19,5x14 ebadında ve yazının kapladığı kısım, 17.5x10.5 cm'dir. Her sahifede 26 satır vardır. Başında tezhip mevcuttur. Yazılar surhla çizilmiş çerçeveler içindedir. Bunda da âyetler, hadîsler ve mesnevî, nazım, şiir, beyit gibi kelimeler surhla yazılmıştır. Kağıdı abâdî, yazının nevi ta'liktir. B>u nüshada 33 fasıl vardır. Yalnız ilk nüshada ayrı ayrı gösterilen fasılların birçoğu, bu yazmada tek fasıl olarak gösterilmiştir. Bu bakımdan fasıl adedi, diğer nüshalara nisbeten eksiktir. Rıdvan adlı bir müstensih tarafından 1020/1611 tarihinde istinsah edilmiştir.

3- Konya Eski Eserler Müzesi'nde 2152 numarada kayıtlı bulunan yazma nüsha: Parlak, kahverengi meşin cildlidir. 300 sahife ve her sahifede 17 satır vardır. Baştarafta çok güzel ve zarif bir tezhip mevcuttur. İnce, parlak, açık sarı renkte bir kâğıda güzel bir ta'likle yazılmıştır. Ayet, hadîs ve büyüklerin sözlerinin altı kırmızı mürekkeple çizilidir. Ebadı, 20x12.55, yazının kapladığı kısım ise 7.8x14.2 cm.dir. 52 fasıl vardır; müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir.

4- Konya Müzesi'nde 149 numara ile kayıtlı bulunan yazma nüsha; cildi, 278 sahife ve 23.7x16.5 ebadındadır.Her sahifede 19 satır vardır. Yazılar çerçeve içine alınmamıştır. Sahife kenarlarında Arapça bazı ibareler yazılmış ve birçok sahifelerde rutubetten yazılar silinerek okunulmaz hale gelmiştir. Kalın ve koyu renkli bir kâğıt üzerine kalın nesihle yazılmış. Yazısına ve kâğıdına dayanılarak eski bir nüsha olduğunu söyleyebiliriz. Bunun da müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. 42 fasıldır. İlk nüshanın fasıl adedinin fazla oluşu bunlarda bir fasıl olarak görülen bazı

fasılların ilk nüshada iki ve üç fasıl olarak gösterilmiş olmasındandır.

Maârifin İstanbul kitaplıklarında çok daha eski ve kıymetli yazmaları olduğu daha sonraki araştırmalarımızda görülmüştür.

Maârif ilk önce I949'da Meliha Ülker Tarıkâhya (ANBARCIOĞLU) tarafından dilimize çevrilerek, Dünya Edebiyatından Çeviriler Şark İslâm Klasikleri: 19 serisinde, İstanbul Millî Eğitim Basımevi'nde 1949, basılmıştır.

Meliha Ülker ANBARCIOĞLU

---

(1) Mevlânâ Celâleddin Rûmî, eskiden beri Belh'te yaşayan bir Türk ailesine mensup bulunan, nesebini Ebubekir'e kadar çıkaran, Eflâkîye göre Harzamşah'la akrabalığı olan, bazı kaynaklara göre Harzemşah Mehmed Tekeş'in etkisiyle veya Moğol istilâsı yüzünden 616-618/1219-1221 tarihleri arasında Belh'i terkederek Bağdad ve Hicaz'a gelip buralarda birkaç yıl kaldıktan sonra, Anadolu'ya gelen, Erzincan veya Lârende'de birkaç yıl oturarak, Selçuk Sultanlarından I.Alâeddin Keykubat'ın daveti üzerine Konya'ya gelerek yerleşen ve burada yine Eflâkfye göre 628/1230 tarihinde ölen Sultanü'l-Ulema Mehmed Bahaeddin Veled'in oğludur.

Bahaeddin Veled, 628 tarihine kadar yaşadığına göre, 623 yılında doğan torununa adını bizzat kendisi vermiş olabilir.

Sultanü'l-Ulemâ Bahaeddin Veled'in hayatı, düşünceleri ve eseri için bak: Dr. Mahbub Serac, Mevlânâ-yı Belhî ve Pedereş, Kabil 1340 HŞ; Ma'arif-i Muhammed ibn Hüseyin Hatibi-yi Belhî meşhur be Behâ Veled be tashihi-i Bediu'z-zaman Furuzanfer Tahran, Çaphane-i Meclis, 1333 HŞ. (önsöz, S.Elif-Mâ).

(2)Mevlâna Celâleddin-i Rûmî, Mektubât, neşr-i Yusuf Cemşidî pûr-Gulâm Hüseyin-i Emin, Tahran 1956; S. 140,62.mektup.

(3) Burada Mevlânâ, Şeyh Salâhaddin'den, bizim Şeyh Salâhaddinimiz, diye bahsediyor. Mevlânâ, Salâhaddin Zerkûb'u 652/1254 tarihinde mür"îdlerine şeyh tâyin etmiştir. Buna göre, Sultan Veled'in bu halvete girdiği zaman, Eflâki'nin dediği gibi, yirmi yaşında olmayıp, en az yirmi dokuz yaşında olması gerekir. Sultan Veled, birkaç defa halvete girmiştir. Eflâkinin, bununla diğerlerini veya daha öncekileri karıştırmış olması ihtimal dahilindedir.

(4)Bak: Mektubât-ı Mevlânâ, S.77-78; Manâkıb al-ârifîn, S.399.

(5)Mektubât-ı Mevlânâ, S.127-128

(6)Bak: Mesnevi-yi Veledî, ma'rûf be Velednâme-i Bahaeddin Sultan Veled, neşr-i Celâl Humâî, tahran 1315 HŞ.S.123.

(7)Bak: Veled-nâme, S.l 27;Manâkıb al-ârifîn, S.340.

(8)Mevlevîlik tarikatı için Bak: Abdülbâki Gölpınarlı, Mevlânâ'dan sonra Mevlevîlik, İstanbul 1953; I.A.C. 11.S.32, Tahsin Yazıcı Sultan Veled Maddesi

(9) Eflâkî ölüm tarihini, 712 senesi Receb ayının 10'ncu gününe rastlayan bir cumartesi gecesi (11 Kasım 1312) olarak bildiriyor. (Manâkıb al-'ârifîn S.449) Sipehsâlâr Risâlesi'nde ise "96" yıl yaşadığı ve 716/1316 tarihinde öldüğü yazılıdır. Buna göre Sultan Veled'in 623/1226'da değil, 620/1223'de doğmuş olması gerek; Mevlânâ on sekiz yaşında evlendiğine göre, 622 yılına rastlıyor, Veled'in 620'de değil, 623'de doğması zorunludur. Ömrü de genellikle doksan yıl olarak kabul edildiğinden Sipehsâlâr'ın bu hususta biraz mübalâğa ettiğini kabul etmek gerekir.

(10) Bak: Cavahir al-Mudia fi Tabakat al-Hanafiya, Haydarâbâd 1332, s.ll, 120.

(11)Divan, 1941 yılında Ankara uzluk Basımevi'nde Feridun Nazif Uzluk tarafından "Divan-ı Sultan Veled" adıyla ve bir önsöz ile birlikte bastırılmıştır; Bak: I.A. Sultan Valad Maddesi

(12) İbtidanâme, Hicrî Şemsî 1357 yılında Tahranda Hüseyin ikbal adlı bir kitapçı tarafından (Velednâme) adlı altında bastırılmıştır. Başında Celâl Hümâî tarafından yazılmış 128 sahifelik etraflı ve çok faydalı bir önsöz vardır; Sultan Veled, İbtidanâme, çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, Ankara 1976, Önsöz S.XV-XXI.

(13) Xlll'ncü yüzyıl Anadolu Türkçesi'nin ilk manzum örneklerinden olmaları bakımından büyük bir değer taşıyan bu Türkçe manzumlar Veled Çelebi İzbudak tarafından 1925 yılında (Divan-ı Türk-i Sultan Veled) adı altında neşredilmiştir. Ayrıca müsteşriklerden Radloff C.Salemann ve Simimou tarafından da incelenmiş ve neşredilmiştir. Radloff, Die Seldchukischen Verse im Rebâb-Nâmeh (Melanges Asiatique Tires du Bulettin de L'academi imperiale des sclences de St. Peterzburg, Tome X.S. 1 73-245) C.Salemann, Noch enfem aidle Seldschukischen Verse Von C.S. Melanges Aslatique Tires du Bulettin de L'academi İmperiale des sciences de St. Petedzburg, Tome X.S. 1890. Simirnou, les vers dits Seidjouk et le christanisme Turç, Dans actes du XI eme Congres International des Oriantalltes, Paris, 1899.R 143 et suiv M.Hartman, Der İslamische orient III. İmpulitische Briete aus der der türkci, Leipzig 1910 R 193 sur les vars Seldjoukides; Mecdut Mansuroğlu, Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri, istanbul 1985, S. 10-42; İ.A.Sultan Valad Maddesi; Rababname-i Sultan Valad, Dr. Ali Sultanî Gerd-Feramevzi Neşri, Tahran 1980.

(14)Keşf-ü'z-Zünûn, Maârif Matbaası, 1943, C.ll. s.1922; Ibtidâ-nâme, önsöz S.XIV

(15) Hazret-i Şems'in dahi bir cila[1] mensur Ma'ârif i olup, bâlâda söylediğim yaran buna da Hirka diye ayrı bir ad koyup, kendilerine ayırdıkları Divan-ı Sagir vesaire idadında havasa ait İstanbul 1937 (S. 111), Şems'in bu eseri "Makalât -ı Şems" adıyla da tanınır. Bak: Makalât-ı Şems-i Tebrizî, Yücel Tankaya Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Kürsüsü'nde yaptırılan Doktora tezi-1972, Ankara).

MAÂRİF-İ HAZRET-İ SULTAN VELED

Esirgeyen, bağışlayan Allah'ın adıyla başlarım.

Nebîler ve velîlerin her biri, bir mucize ve keramet ile mahsus ve meşhur idiler.

Bilginler ve doğruyu arayanlar (muhakkikler): "Ulu Allah onlardan her birine bir şey bağışladı, birine verdiği şeyi, öbürüne vermedi." derler.

Veled der ki: "Peygamberlerin her biri, her türlü mucize ve kerametleri tamamen ve mükemmelen göstermeğe muktedirdir;fakat onların her biri, zamanın ihtiyacı ve o zamanda yaşayan insanların arzuları ölçüsünde bir mucize göstermiştir."

Bu fikrin aydınlanması için örnekler verelim: meselâ kuyumculuk, ayakkabıcılık, terzilik ve bunlardan başka sanatları da bilen bir kimse, birtakım insanlar için elbise dikince: "Bu adam yalnız elbise dikmeği bilir" demezler veya fıkıh ve hey'et bilen hekimliğe vâkıf olan bir bilgin, bir hastayı iyileştirirse, bilgisi bundan ibarettir, denilemez. O, muhakkak zamana, işe ve ihtiyaca göre, bildiği şeylerden yalnız bir tanesini göstermiştir.

Bunun gibi, değirmeni döndüren su için akıllı bir insan: "Bu su, yalnız bu değirmeni döndürmeğe yarar," der mi? Bu, su bilindiği gibi pek çok işe yarar. Hem çamaşırları arıtır, hem tarlalara ve bağlara tazelik ve canlılık verir, otlar ve çiçekler bitirir. Sadece, bu değirmenin bulunduğu yerde, değirmeni döndürmektedir. Eğer onu bağ ve kırlara doğru bırakırsan aynı su, orada daha başka işler görür.

O halde bir peygamberde de bütün mucize ve kerametler mevcuttur; fakat o, zamanın ve kavminin ihtiyacı kadar mucize ve kerametler gösterir. Öyle ise, bütün peygamberlerde mevcut bulunan mucizelerin ve kerametlerin hepsi, her birinde ayrı ayrı ve tamamiyle mevcuttur. Yalnız şu kadar var ki diğer mucizeleri de göstermeğe muktedir olduğu halde, bunlardan ancak birini göstermiştir. Daha başkalarını da gösterebilir.

Peygamber, Allah'ın mazharı ve âletidir. Hakkın önünde fâni ve yok olmuştur. Allah her şeye kaadir değildir, demek doğru olmaz ve imkânsızdır. İşi yapan (faal) Allahdır. Onlar, kâtibin elindeki kalem gibidirler. Kalemin çizdiği her şeyi, hakikatte kâtip çizmiştir. Veya bir insanın elindeki ok ve yaya benzerler. Okun fırlaması yaydan değil, insandandır. Bunun için Ulu Allah:1 Ey Muhammed attığın oku sen atmıyorsun. Onu atan biziz. Biz ki Allah'ız, yaptığın her şey bizim istek ve buyruğumuzladır. Bunda senin ne yerin olabilir? Çünkü işi biz yürütüyoruz ve bizim isteğimiz yerine geliyor. O halde her kim seninle döğüşür, savaşırsa bunları bizimle yapmış olur ve her kim sana uyar, senin buyruğunu yerine getirir ve seninle dost geçinirse bizimle yapmış olur." buyurmuştur.

(1)Attığın zaman sen atmadın fakat onu Allah attı. Kur'an, SûreıVIII, Âyet:! 7)

FASIL: 1

Biri: "Asıl olan şey ameldir" dedi. Bu hususta söylenecek söz, bundan ibaret değildir. Ameli hakkıyle anlatabilmek için, bir kimsenin ortaya çıkıp ameli nasıl anlıyabilirsin?

Sen amelden, namaz kılmayı, oruç tutmayı, hacca gitmeyi, geceleri uyumayarak ağlayıp inlemeyi ve perhiz etmeyi anlıyorsun. Halbuki bunların hiçbiri de amel değildir. Bunlar ancak amelin sebepleridir. Hepsini yaptığın zaman bunların sende bir etki sağlaması mümkündür. İşte o zaman sen, ibadet etmiş ve olduğundan başka bir şey olmuş bulunursun.

Kur'anda(2): Namaz seni günahtan, suç işlemekten, kötülükten, noksan ve kusurlardan ve isyandan korur, temizler, buyrulmuştur. İşte senin bunları yapmamış olman ve bunlardan temizlenmiş bulunman ameldir. Eğer

kendini bunlardan kurtarmamışsan, namaz kılmamış sayılırsın. Bunun için Peygamber -O'na Selâm olsun namaz kılmış olan bir kimseye: "Namaz kılmadın, kalk namaz kıl" (H.Ş.). diye buyurdu. Bunun üzerine o adam kalkıp namaz kıldı. Tekrar: "Kalk namaz kıl, namaz kılmadın" buyurdu. O adam yine kalktı ve namaz kıldı. Peygamber bu defa da: "namaz kılmadın" dedi ve sonunda: "Kalb huzuru olmadan, namaz kılmak doğru değildir" (H.Ş.) buyurdu.

(2)(Kur'an, Sûre:28, Âyet:44.)

O halde ortaya koymuş oldukları bu rükû, sücûd ve kıyamı yerine getirmekle, gerçek amel yapılmış olmaz. Yani dinde ortaya konulan bu dışla ilgili hareketleri yapmakla amel yerine getirilmiş olamaz.

Hakikî amel, içi değiştirmektedir. Nitekim insan tohumu, ana rahminde şekilden şekle girer. Alâka ve mudga olur. Nihayet insan şeklini alır, canlanır, dünyaya gelir, büyür ve bir insan olur.

İşte bu türlü değişmek, aşağı derecelerden yukarı derecelere çıkmak, amelidir. Miraç dedikleri de bu tarzda olur. Yukarıda anlatıldığı gibi kul da bir halden bir hale döner. Bu sırada meydana gelen ikinci hal, birinci halden; üçüncü hâl ikinci hâlden daha iyidir. Böylece bu, sonsuz olarak devam eder. Peygamber Hazretleri - O'na selâm olsun-: "İki günü bir olan kimse aldanmıştır" (H.K.). buyurmuştur.

Hadîste: Dünya ahretin tarlasıdır, varit olduğuna göre, bu dünya pazarında her kulun ekmekte, yani yarın ahrette sevabını görmek maksadiyle ve iş yapmak hususunda ilerleyişinde, iki günü bir olmuş, her gün manen ilerlememişse o kimse aldanmıştır. Çünkü insanın günden güne hattâ her an manen ilerlemesi lâzımdır.İşte gerçek anlamda amel budur. Böyle bir ameli insanlar nasıl görebilirler? Bunu ancak Allah görür ve bilir.

Ulu Allah: "Benim dostlarım, benim kubbelerimin altında gizlidirler. Onları benden başka kimse bilemez" (H.K.). buyurmuştur.

Netice itibariyle bilgi (ilim) amele namaz, oruç gibi bedenî işlerden ve amelden daha yakındır. İlmin amelden ayrı olması ve ona faydası dokunmaması mümkün olabilir mi? Halbuki bedenî hareketlerin amelden ayrı bulunması ve amele faydası olmaması daha çok mümkündür. Çünkü inatçı, kötü niyetli ve iki yüzlü (Cehud), münafık (müslüman görünen) bir kimse zahiren bedenî ameli yapmış olabilir; fakat dinin asıl hükmünü yerine getirmiş, hakkı ispat etmiş sayılmaz. Eğer bunları bilseydi ve yapabilseydi zaten bu vasıflara lâyık olmazdı. O halde halkın gördüğü ibâdetlerden, âyinlerden, mezheblerden anlatılan ve gösterilen şeylerin hepsi, amelin aslı, kendisi olmayıp sebepleridir.

Bersisa, yıllarca hakikattte hiçbir zahidin yapamıyacağı bir şekilde ibadette bulundu. Yani zahirî ameli yerine getirdi. Fakat sonunda kâfir olarak öldü. Bunun gibi İblis de binlerce yıl gökte ibadetle meşgul oldu. Eğer bu zahirî ameller onda bir etki yapmış olsaydı Allah'dan: "Adem'e secde et!" emri gelince, secde ederdi. İsa - O'na selâm olsun - zahirî amelleri yapmamıştı; fakat gerçek ameli o yaptı. Çünktü birdenbire çocukluk halinden ihtiyarlık haline geçti ve Muhammed Mustafa'nın kırk yaşında iken iddia ettiği aynı dâvayı ve vahyi o daha beşikte iken beyan eyledi.

Peygamber: "Ben Allah'ın bir kuluyum. Bana gökten bir kitap indi. Allah beni Peygamber yaptı ve beni kerim kıldı. (Kur'an, Sûre: 19, âyet:30-31)" buyurmuştur. Gerçek amel senin bulunduğun halde, her an başka bir hale geçmen ve manen ilerlemendir.Bunun gibi, iksiri bakır üzerine döktüğün zaman, bakırın altına dönmesi amel olur. Eğer altın olmazsa binlerce çekiç darbesi yese, yüz defa kaynasa, genişleyip uzasa, yine bakır olarak kalır. Altını tanımıyanlar, amelin görünüşüne bakanlar ve bunu esas olarak kabul edenler: "Eğer yeryüzünde altın denen bir şey varsa o da mutlaka budur. Çünkü bu kadar çekiç darbesi yedi, bu kadar kaynadı, uzayıp genişledi" derler. Halbuki altını gerçekten bilen bir kimse, bunlara bakmayıp halis altın olup olmadığını anlamak için önce mihenge vurur, .sonra kabul eder. Olmamışsa onu bir paraya bile satın almaz. Çünkü Allah:(3) "Ben ki Allah'ım; sizin ne görünüşünüze, ne işinize, ne de sözünüze bakarım. Yalnız gönlünüzde benim için olan sevgin nasıldır ve ne kadardır diye gönlünüze bakarım" buyurmuştur.

(3) Allah bizin ne suretlerimize, ne de amellerimize bakar, yalnız kalblerimize bakar (H.Ş.)

Akıllı olan bir insana bir işaret yetişir. Bir evde bir kimsenin bulunup bulunmadığını anlamak için, bir söz kâfidir.

FASIL: 2

Evliya, Allah'ın has ve seçkin kulları, hattâ Allah'ın sırlarıdır.

Allah'ı tanımak ve bilmek ise onun sırlarını bilmekten daha kolaydır. Bunun gibi eğer bir kimseyi görmek, tanımak istersen pek az bir gayretle buna muvaffak olursun; fakat ne kadar gayret etsen o kimsenin gönlünde bulunan gizli sırları bilemez ve anlıyamazsın.

O halde bir insanı göründüğü gibi bilmek onun gizli sırlarını bilmekten daha çok kolaydır. Bir kimse, bir bilgini kendisinden izin alarak ziyaret etmek istese biraz gayret sarfetmekle bu isteği yerine gelir. Fakat bu kimse, eğer o bilginin bu bilgisini öğrenmek isterse, onun bilgi hazinesinden bir parça sermayenin eline geçmesi için senelerce zahmet çekmeğe katlanabilen bir canı olması ve pek çok güçlükler çekebilmesi lâzımdır.

Herhangi bir şehirde yüz binlerce halk Allah'a tapar ve ihtiyaçlarını Allah'dan ister. Her şeyi yapabilenin, herkesin yiyeceğini verenin, herkesi terbiye edenin, herkese yol gösterenin, bütün günahları bağışlıyanın aynı zamanda her yeli yok ediverenin Allah olduğunu bilirler. Can ve gönülden, bağlılıkla ona uyar ve ibâdet ederler. Umumiyetle hepsi böyledir. Allah'ı tanıma ve bilmeleri nisbetinde, bazısının ameli kuvvetli, bazısının az, bazısının çok olur. Fakat, bu yüz binlerce insan arasından pek azı, yüzlerini bir şeyhe ve doğru bir veliye yöneltmişlerdir. Bunlardan da ancak bir veya iki kişi, o veliyi iyice tanıyabilmiştir. Bundan da anlaşılıyor ki Allah'a tapmak ve onu tanımak umumîdir.Herkesin bunda bir yeri ve bir yolu vardır. Hattâ kâfirler bile Allah'a taparlar.

Şiir:

O tektir, onun eşi yoktur, diyerek kâfir ve dindar,

Her ikisi de onun yolunda koşarlar.

Yetmiş iki millete baktığın zaman, hepsinin Allah'a taptığını ve çeşitli şekillerde, muhtelif amellerle ve başka başka dillerle Allah'a kulluk ettiklerini görürsün. Yalnız insanlar değil, dağ, taş, yer, gök, yıldızlar, toprak, hava, rüzgâr ve ateş bile hepsi Allah'a taparlar ve hepsi senin bilmediğin, göremediğin ve anlıyamadığın bir dille onu överler.

Allah'ı övmeyen (teşbih) bir şey yoktur; fakat siz onların bunu nasıl yaptıklarını anlıyamazsınız. (Kur'an Sûre: 17, Ayet:44).

Bütün varlıklar (mevcudat) ve sonradan meydana getirilen şeyler (mas-nûat), insanların Allah'a tapmalarına engel olan birer perde ve o sırrın bulunduğu yere girmelerine mâni olan birer kapıcıdırlar. Tatlı yemekler, ipekli elbiseler, Çin ve Hatâ güzelleri de, insanları ibâdetten alıkoyarlar. Taliplerin ve yolcuların yollarını keserler. Yalnız bu insanlardan bazısı gece gündüz inlemek, zikretmek ve lahavle çekmekle bu yol kesenlerin elinden kurtulurlar. İbâdet yüklerini Allah'ın rıza ve kabul menziline erişirler. Fakat kimsenin onlarla temas etmemesi, onları tanımaması, onlara yol bulmaması için, kendi evliyasına bizzat Allah bekçilik eder ve onları korur.

Allah: Benim evliyam ve has kullarım benim kıskançlık kubbelerimin altında gizlidirler. Onları benden başka kimse göremez ve bilemez" (H.K.). buyurmuştur.

Bu dünyada da birtakım büyük padişahlar adalet tahtlarına oturdukları zaman, hususî ve umumî her tabakadan insanların yanlarına girmelerine müsaade ederler. Her birinin ihtiyacını, onların bulundukları yere göre ve mertebeleri nispetinde, temin ederler. Onlara güler yüz gösterirler ve bağışlarda bulunurlar. Fakat güzel cariyelerini ve kölelerini, hiç kimseye göstermezler. Eğer bir kimse padişahtan onların mahremi olmak ve onlarla beraber düşüp kalkmak isteğinde bulunursa padişah onun derhal başını kestirir. Ancak isterse, huyuna ve doğruluğuna güvendiği bir kimseyi, bunların mahremi yapar.

İnsanı ibadetten alıkoyan şeytanlar, periler gibi yaratıkları lahavle ve zikirle kovma mümkündür. Fakat, engel Allah olursa, O'nu hangi zikr ve lahavle uzaklaştırabilir? Bu bakımdan evliyayı bulmak ve onları tanımak, Allah'ı tanımaktan daha güçtür. Allah'ın velisini tanıyan bir insan, elbette Allah'ı tanır ve bilir. Bunun aksi imkânsızdır. Yani Allah'ı tanımakla, evliyayı tanımak lâzım gelmez. Birçok insanlar vardır ki Allah'ı tanıdıkları ve ona kulluk ettikleri halde Allah'ın velisini tanımıyor ve bilmiyorlar. Hattâ bu veliyi gördükleri zaman ona düşmanlık gösteriyor ve onu inkâr ediyorlar.

Mansur-u Hallâc'ı o asrın Şiblî ve Cüneyd gibi bilginleri ve velileri inkâr ettiler. Onu öldürmeğe karar kıldılar. Hepsi birleşerek onu asmak içir fetva verdiler. Sonunda da, bu kadar büyük, saygı değer ve eşsiz bir insanı astılar.

Dar ağacından indirdikten sonra yanması için nâşını ateşe attılar. Alemde ondan bir eser kalmaması için de yaktıktan sonra küllerini suya attılar. Her ne yaptılarsa yine "Enelhak!" (Ben Allah'ım) ibaresinin ateşte ve suda yazılmış olduğunu gördüler. Külü, Şatt-ı Bağdat üzerinde toplanarak "Ben Hakkım!" ibaresi nakşedilmiş bir halde görüldü. Bu kerameti gördükten sonra hepsi, yaptıklarına pişman oldular. O zamandan beri O'nun ismi, anılmadan hiçbir vaaz meclisi revnak bulmaz ve hararetlenmez. O'nu kıyamete kadar öveceklerdir.

Musa'nın ahvali de böyle idi. Musa, Allah tarafından halka gönderilmişti. Aynı zamanda Peygamberdi."Ulu Allah Musa'yı, vahyin en son mertebesi olan "kelâm" ile taltif etti. (Kur'an, Sûre:4, Âyet: 162.) O, bütün bu büyüklüğüne, bilgisine ve Allah'a olan bu kadar aşinalığına rağmen Hızır'a - O'na selâm olsun - talip oldu ve Allah'dan Hızır'la konuşmayı dua ederek diledi. Pek çok yalvarıp yakardıktan sonra Ulu Allah, onun isteğine: "Sefer et ve benim o has kulumu ara ki ona eresin" hitabesiyle karşılık verdi. Musa, böylece hareket etti. Bir deniz kıyısına gelince orada Hızır'ı buldu.(4) Gözü ve gönlü onun yüzü ile aydınlandı ve istediği birçok şeyler onunla bir konuşmada hasıl oldu. Bir bakışta o kadar hil'atlar giydi ve o kadar nimetler tattı ki, bunları şimdiye kadar ne bir göz görmüş, ne bir kulak işitmiş, ne de bir insan tahayyül etmiştir. (H.). Hızır'ın arkadaşlığını ve sohbetini istedi. Daha görmeden ona nasıl âşıktı! Bunları gördüğü ve tattığı zaman aşkının ne hale geldiğini sen kıyas et!

(4) Bizim kullarımızdan bir kul budur. (Kur'an, Sûre: 18, Âyet: 66).

Beyit:

Seni, görmeden biz böyleyiz,

eğer görünürsen vay bizim halimize!

Hızır buyurdu ki: "Ey Musa! Şimdiye kadar elde ettiğim fayda ile kanaat et ve artık geri dön. Bizim konuşmamız mühimdir ve tehlikelidir. Allah saklasın! Bundan sana bir zarar gelebilir."

Musa aşkının ve bağlılığının fazlalığından yine yalvardı. Bir zaman beraberce gezip dolaştılar. Bu sefer esnasında deniz kıyısında, o zaman asırlarca çalışsa benzerini kimsenin yapamıyacağı bir gemi buldu. Hızır böyle görülmemiş bir gemiyi harap etti, deldi. Tamamiyle işe yaramaz bir hale getirdi. Musa: "Bu türlü hareket etmen ve bu yaptığın iş doğru değildir. Çünkü bu hikmet ve şeriata aykırıdır. Bu yaptığının adalet mihenginde, fazilet ve şeriat terazisinde karşılığı hiçtir" dedi. Hızır: "Sen benimle yapamazsın dememiş mi idim?" deyince, Musa kendine gelip: "Yaptığım yemini ve sözleşmeyi unuttum. Bu ilk günahımdır, bağışlanabilir." dedi. Ve Hızır'a o kadar yalvardı ki nihayet Hızır dayanamayıp Musa'nın bu suçunu bağışladı. Tekrar bunun üzerinden bir müddet geçti. Dolaşmakta devam ederken bir adaya geldiler. Burada, şehrin çocukları arasında, yeryüzünde bundan daha güzeli bulunmayan, henüz çok küçük bir çocuk gördüler. Her ikisi birden hayretle: "Yaratıcıların en güzeli olan Allah ne kadar güzeldir." (Kur'an Sûre 23, Müminûn Âyet: 14." dediler. Sonra Hızır, bu çocuğu, diğer küçüklerin arasından okşıyarak ve gönlünü alarak ayırdı. Elinden tutup yürüdü. Musa şaşkınlık içinde uzaktan onu taki-betti ve acaba Hızır bu çocuğu nereye götürüyor? diye düşündü. Hızır, insanların gözünden uzaklaşıp onu tenha bir yere götürdü ve hemen orada çocuğu ayakları altına alarak, kafasını kesti. Musa büyük bir isyanla:(5) "Böyle günahsız ve masum bir çocuğu öldürmek doğru mudur?" diye bağırdı.

(5) O başka kimseyi öldürmediği halde sen böyle temiz bir nefsi öldürdün. (Kur'an, Sûre: 1 8, Âyet: 75.)

Hızır: "Benimle arkadaş olamazsın; sen benim yaptığım işlere dayanamazsın geri dön git dememiş mi idim?" deyince, Musa kendine gelerek: Hata ettim; unutkanlığım galip geldi" dedi. Hızır da: "Her zaman işlerimi inkâr ediyor, sonra da hata ettim diyorsun" buyurdu. Musa: "Allah için bu defa da bağışla, sünnette üç defaya kadardır. Eğer bir kere daha inkâr edecek olursam mazeretimi kabul etme" dedi.

Şiir:

Eğer bir defa daha benden muhalefet görürsen,

Benim âczime merhamet etme.

Hızır böylece ikinci günahı da, üçüncü günahta ayrılmak ve başka bir mazeret ve bahane kabul etmemek şartiyle bağışladı.

Bundan sonra yine bir müddet arkadaşlık ettiler. Tesadüfen bu seferde yedi sekiz gün, yiyecek bulamadılar. Az daha açlıktan öleceklerdi. Şeriat, açlık halinde, murdar olan haram etin bile yenilmesine müsaade eder. Böyle bir zaruret içinde, iken, bir adaya geldiler. Kalabalık ve büyük bir şehirde bulunduklarını gördüler. Bu şehirde, birçok hazineleri bulunan çok zengin yetimler vardı; bunların oturdukları sarayın duvarı yıpranmış ve eğilmiş, yıkılmak ve

harap olmak üzere idi. Hızır bu eğri duvarı doğrultup harap olan kısımlarını onardı.(6) Musa bunu görünce, bu kadar talihsizlik, kısmetsizlik ve açlıktan sonra, yiyecek şeyler ve giymek için de gümüşlü hil'atlar geleceğini umdu. Hızır Musa'nın elini tuttu ve o sahilden başka bir yere doğru gitmek üzere ayrıldı.

(6) Orada yıkılmak üzere olan bir duvar buldular ve Hızır onu doğrulttu. (Kur'an, Sûre: 18, Âyet:78)

Musa'nın sabrı kalmamıştı, ve "Ey Hızır, biz açlıktan ölüyoruz; murdar ve haram olan şeyler bile artık bize helâl olmuştur. Sen, başka bir kimsenin tamir etmesine imkân olmıyan bir duvarı doğrultup tamir ettirdin. Ev sahipleri çok zengindi. Onlardan yaptığın işin karşılığı olarak, birkaç gün orada kalıp yeniden güç, kuvvet bulmamızı isteseydin veya bundan vazgeçtim hiç olmazsa yemek için bir parça ekmek isteseydin. Yaptığın bu hareket insafsızlıktır ve hiç kimse bunu doğru bulmaz." dedi.

Hızır "Ey Musa işte üçüncü günahında tamam oldu, artık bir mazeretin kalmamıştır." (7) Bu üçüncü günah, ayrılmamıza sebep oldu. Başlangıçta hep inkâr ettiğin bu üç işin sırrından seni haberdar edeyim ki benim yaptığım şeyleri inkâr değil, kabul etmek gerektiğini anlıyasın. Sen işi tamamen tersine yaptın.

(7) Şimdi birbirinizden ayrılmak zamanıdır. Sana sabredemediğin şeylerin hikmetlerini bildireyim. (Kur'an, Sûre 18, Ayet:79.)

Gemiyi delmemin sebebi şu idi:(8) O gemi fakirlerin, müminlerin ve iyi işler yapan kimselerin malı idi ve kâfirlerin onu, kendi ellerine geçirerek, müslüman kalelerine gidip müslümanların ve iyi insanları yok etmek düşüncesinde olduklarını sır gözü ile gördüm. Bunun için gemiyi harap ve işe yaramaz bir hale getirdim.

(8) Gemi birtakım miskinlere aittir. Onu denizde kullanarak ihtiyaçlarını defediyorlardı. (Kur'an, Sûre: 18, Âyet: 80)

O küçük çocuğu öldürmemin sebebi de şu idi:(9) O çocuğun babası ve annesi mümin ve evliyadan idiler. O çocuğun cevheri kötü olduğundan kötü işler yapacak, annesini ve babasını din yolundan alıkoyacaktı. Kötülük ve dinsizlik yeryüzünden eksilsin, annesi babası dinsizlikten kurtulsunlar diye onu öldürdüm. Örneğin, bir bahçıvan da faydalı ve iyi dalların kuvvetlenmesi için cılız ve faydasız dalları kesmez mi?

(9) Öldürdüğüm çocuğa gelince: Onun anası, babası mümin idiler. (Sûre: 18, Ayet:81.)

Yetimlerin harap olmuş ve eğilmiş duvarını doğrultmamın ve tamir ettirmemin ve buna karşılık o kadar zaruret ve çaresizlik içinde bulunduğumuz halde onlardan ücret ve karşılık istemememin sebebine gelince: O çocukların babası ve annesi, Allah'ın has ve salih kullarından idiler. (Sûre: 18, Âyet: 81.) Müfessirler, onların yedinci cedlerinin salihlerinden olduğunu ileri sürerler. Bazı kimseler de "onların yetmişinci ceddi salihlerden idi" derler. Halk, ahiretin bütün hazinelerine sahip olan ve hazineler bağışlayan Hızır gibi bir kimsenin, yedinci veya yetmişinci cedde karşı gereken saygıyı ve tazimi göstereceği, onların çocuklarına kimsenin elinden gelmiyen önemli bir hizmeti yaptıktan sonra, bu kadar zaruret ve ihtiyaç içinde bulunduğu halde, onlardan hizmetine bir karşılık ve ücret almayacağı inancındadır. Siz müflis, çaresiz ve günahkâr olduğunuz halde yardıma muhtaçsınız. Bu durumda evliyanın çocuklarına nasıl hizmet etmek lâzım geldiğini kıyas ediniz" dedi.

Tebriz'de bir alevi pazarda kendinden geçmiş bir halde yere yığılmış,kusmuş, yüzü, sakalı salyaya ve toprağa bulaşmıştı. Dindar, büyük bir hoca, bu hali görünce küfrederek yüzüne tükürdü.

O günün gecesi bu hoca Peygamberi rüyasında gördü. Peygamber gazapla: "Senin benden olduğunu iddia ediyorsun ve bana tâbi olduğun için cennete gitmeyi umuyorsun da, beni pazarda salyalarla bulaşmış olarak gördüğün zaman niçin evine götürmedin, beni okşamedm ve yüzüme, sakalıma bulaşan pislikten temizlemedin? Köleler efendilerine hizmet ederler, sen ise bana bunların hiçbirini yapmadın. Yüzüme tükürmene gönlün nasıl razı oldu?" dedi. Hoca içinden kendi kendine: "Ben Peygamber'e bunu ne zaman yaptım?" diye geçirdi. Peygamber, derhal ona: "Benim çocuklarımın bizzat "ben" olduklarını bilmiyor musun? Bizim çocuklarımız bizim ciğerlerimizdir (H.), Eğer böyle olmasaydı babanın malı oğluna kalır mıydı?" cevabını verdi.

Hoca, Muhammed'in heybetinden, dehşetinden uyandıktan sonra o alevîyi aradı ve buldu. Kendi sarayını, malını ve mülkünü yarısını ona verdi; yaşadığı müddetçe daima alevinin hizmetine bel bağladı.

Hülâsa bu üç sırrın hikmetini, böylece Musa'ya anlattı ve birbirinden ayrıldılar.(10)

(10) Şimdi birbirimizden ayrılmak zamanıdır. (Sûre: 18, Âyet:79.

Bu anlamı kuvvetlendirmek için rivayet ederler ki, bir veli başka bir veliye:" Ulu Allah bende her gün yedi defa tecelli ediyor" dedi ve o veli de ona: "Eğer insansan git ve Ebayazid'i bir defa gör!" cevabını verdi. Aralarındaki bu münakaşa uzadı. Her ne zaman bu, "Ben Allah'ı günde yetmiş defa görüyorum." derse, o da: "Eğer insansan git Ebayazid'i bir defa gör," cevabını verirdi. Macera uzayınca bu saf sofi Ebayazid'e gitmeğe karar verdi. Ebayazid, bir ormandaydı. Sofînin hizmetine geldiğini kerametle anladı ve sofiyi karşılamak üzere ormandan çıktı. Onların

karşılaşması ormanın yanında olacaktı. Fakat sofi, Ebayazid'e bakıp onun mübarek yüzünü görünce, tahammül edemedi, derhal vücut kalıbını boş bırakarak bu dünyadan öbür dünyaya göçtü.

Şimdi esas meseleye gelelim: Orman, Ebayazid'in içi ve ormanın ağaçları, onun kalbinde bulunan fikirleri, ilmi ve makamı idi. Sofî Ebayazid'in içi olan ormana, nasıl girebilirdi? İşte Ebayazid bunun için ormandan dışarı çıkıp sofiye doğru gitti.

Akıllı bir insan, bir çocukla konuşurken, kendi bilgi ve akıl ormanından çıkar, çocuğa doğru gelir ve anlıyabilmesi için de çocuğun aklı ölçüsünde konuşur. Çünkü insanlara akılları nisbetinde söz söylemek lâzımdır.

O sofi, Allah'ı kendi anlayış, kavrayış ve kudreti nisbetinde gördü. Allah'ın nuru ve tecellisi Ebayazid'in kuvveti nisbetinde ona çarpınca dayanamadı ve öldü.

Cebrail'de Allah'ın tecellisi vardı. Belki onun içinde yetişmişti. Onunla meşguldü. Ondan başka işi yoktu. Denizin içinde bulunan bir balık gibi o, her zaman vuslat denizinin içinde idi. Muhammed'i Allah'ı göstermek için Mi'raca götürdü. Cebrail kendi makamına geldiğinde durdu ve daha ileri gidemedi. Bunun üzerine Mustafa (Allah'ın selâmı O'nun üzerine olsun) ona: "Gel! Niçin durdun?" diye buyurunca Cebrail: "Bu makamdan ileri gitmek sana mahsustur. Eğer bir parmak daha fazla yaklaşırsam yanarım. (Sûre:37, Âyet: 164) cevabını verdi. Ondan sonra Peygamber (Allah'ın selâmı, onun üzerine olsun) yoluna devam etti ve Hazret-i Hakkın cemalini Kur'an'da: Onun gözü, kaymadı, dönmedi (Sûre:53, Ayet: 17) buyurulduğu gibi, hiçbir görüş hatası olmadan, "baş gözüyle" gördü. Allah'ı gören her kimse, O'nu, ancak kendi kavrayışının kudreti nisbetinde görebilir. Karıncadan Süleyman'a varıncaya kadar hepsini Allah besler. Hepsinin varlığı ve canlılığı tamamen Allah'ın tecellisindendir; fakat bu iki tecelli arasında fark vardır. Süleyman'a olan tecelli nerede! Karıncaya olan tecelli nerede!

Meselâ, bir efendinin biri beş yaşında biri on yaşında, biri yirmi yaşında, biri otuz yaşında ve böylece ta kırk ve elli yaşında olmak üzere beş kölesi olsa, bunların hepsi akılları başında büyük ve aynı yaşta olsalar bile, akıl bakımından bir olmayıp, muhakkak ki birinin akıl ve kifayeti öbürüne nazaran daha az, diğerlerinkinden daha fazla olabilir. O efendi, her biriyle aklının derecesi nisbetinde konuşur, görüşür; fakat bunların en büyüğü ve akıllısıyla konuştuğu, görüştüğü gibi en küçüğü ve akılsızıyla konuşursa, en küçüğü anlamaz. Tahammül edemez.

Mesel:

Ey ruhu dinlendiren kimse!

Esvabı insanın vücuduna göre ölçer biçerler.

Bunun gibi, evliya ve müminlere Hakkın tecellisi de, onların Allah'ın indindeki mertebeleri nisbetindedir. Allah'ın nuru, onlar üzerlerine tahammül edebildikleri kadar iner.

Bir insan ateşe kavuşmak ve ondan faydalanmak isterse, hamamı ateşle kızdırır ve hamam vasıtasiyle ateşin vuslatından istifade eder. Eğer doğrudan doğruya kendisini ateşe atarsa tabiatiyle yanar. Kemale eren Allah adamları, semender gibi ateş içinde ve balık gibi suda yaşayabilirler; fakat diğer müminler ve gerçeği arayanlar doğrudan doğruya ateşten faydalanacak güce sahip değillerdir.

Bununla söylemek istediğimiz şudur ki: Kemale ermiş olan Allah adamlarının yüzünü görmen, doğrudan doğruya Allah'ı görmekten daha güç olmaktadır. Yalnız bu, "Evliya ve Allah ayrı gayrıdır" demek de değildir. Böyle düşünmek bile yanlış ve küfürdür. Bu, "Onların Allah'ı gördükleri kuvvet ve kudret, sizde yoktur." demektir. Kemale ermiş olan Allah adamını arayıp onun gördüğü gibi görürsünüz.

FASIL: 3

Bir adam: Dervişlerden bazısına ebrişim (saz) ve saire gibi haram olan sema ile meşgul olduklarını gördük, bunu dervişlik mezhebinde doğru görmek nasıl olur? Dervişe, böyle bir işle uğraşmak yakışır mı?" diye sordu.

"Bunun cevabı mufassaldır", dedik. (Sadık ve hür türlü mücadeleyi yapmış, namaz, oruç, zikir gibi ibadetlerle senelerce Allah'ı taleb etmiş, ondan hâsıl olmuş olan halet ve zevki iç terazisiyle tartmış, eksiğini, fazlasını bilmiş olan bir dervişin, döndüğü ve sazın, rebabın neyin sesini işittiği zaman, ilâhi hali artar. Aşk ve fakr müftüleri, derviş için bunları reva görürler. Çünkü onun, bunlardan maksadı zevk, eğlence değil, Allah'a yaklaşmaktır. Eğer bu ilahî hal kendisinde namaz, oruç, zikir ile hasıl oluyorsa, bu maksat daha iyi bir şekilde elde edildiğinden, eğlenceye, saza ve sema'a izin vermezler. Bununla beraber bu derviş, sema ve eğlenceyle meşgul olsa bile onun bu halini başkalarının haline benzetmek doğru değildir. Çünkü, görünüşte onun bu hali küfür ise de bu küfürde bir din gizlidir. O derviş, manen tamamiyle imana garkolmuştur. Başkalarının eğlencesi ise küfür içinde küfür, karanlık içinde karanlık olur. Bundan başka fakr yolu, şeriatin özü ve içidir. Bir şeyin özü ve içi ise o şeyden başka bir şey değildir.

Şeriat umumun itaatidir. Umumun işlerini halletmek için kolaylıklar gösteren birtakım çareler, yollar ortaya koymuşlardır.

İnsanlar çok defa gece, gündüz hattâ beş vakitte Allah'a hizmet ederler ve Allah'ı anarlar. Bununla beraber bu insanların meyli ve aşkları zayıf olduğundan fazlasını yapamazlar. Meselâ, karada yaşayan kuşlar uzun zaman suda kalamazlar. "Sizi yerden yarattık, öldükten sonra yine oraya göndeririz ve oradan bir defa daha çıkarırız" (Sûre:70, Ayet: 57), buyrulduğu gibi onların menşei topraktır. Sadece zaman zaman suya yaklaşırlar, su içerler, yıkanırlar ve sonra sudan, denizden ayrılarak yine kendi yerlerine, toprağa dönerler. "Melekler daima salâttadırlar. (Sûre:70, Âyet:23)" buyrulduğu gibi, daima suda bulunmak balıkların işidir. Bunların denizden ayrılmaları imkânsızdır, çünkü asılları denizden çıkmıştır. "Sonra Allah, onlar üzerine kendi nurundan döktü" (H.Ş.).

Burada şeriatten maksat, denize, suya dönmektir. Balıklar yüzlerini tamamen denize çevirmiş ve denize dönmüşlerdir. Onların yiyecekleri, giyecekleri, yatakları, her şeyleri denizdir. Uykuları ve uyanıklıkları da denizdedir. "Akıllı kullar da Ulu Allah'ı, ayakta dururken, otururken, yatarken hülasa her zaman ve her halde zikrederler". (Sûre:3 , Âyet, 190-191)

Karaya mensup olan avam, denize mensup olan seçkin insanların işlerini yapamazlar. Çünkü onlara kuvvetleri, vüs'atleri, takatleri nisbetinde bir ibadet tahsis olunmuştur. "Esasen Ulu Allah hiç kimseyi takatinin üstünde bir külfetle mükellef kılmaz" (Sûre:2, Âyet:286) Balıkların daima meşgul oldukları şey, kulluğun kemali ve şeriatin içinde bulunmak ve dışına çıkmamaktır. Daima Allah ile beraber bulunan evliya ve fukaranın ahvalini şeriata aykırı olarak gören bir kimse, on kilo ekmeği, bir kilodan, Fırat'ı testideki sudan; gülü, gül suyundan, bademin içini ve yağını, bademden ayrı olarak zan ve kabul edenlere benzer. Meselâ,bademleri böyle kabul etmesinin sebebi de şudur: Bademler birbirinden ayrıdır, sayılabilir ve avucunda toplayıp sıkarsan bir ses çıkarır. Halbuki bademin içi ve yağı bu özelliklere sahip değildir. O halde bunlar bademden başka bir şeydir. Bu söz ve delilden, onların, bademi tanımadıkları, bademden sesi, sayıyı anladıkları, asıl bademin ne olduğunu bilmedikleri bellidir. İşte bu gibi insanlara "mukallid" derler. Muhakkiklerin yanında mukallitlerin imânının hiçbir değeri yoktur, şeriatta gerçek, Allah'a kulluk etmek, yüzü Allah'a çevirmektir. Dünyadan ve şeytanlardan da yüz çevirmek lâzımdır. Eğer şeriat namaz, oruç, zekât, zikr olsaydı bütün şeriat-lerin, mezheblerin ve gidişlerin hepsinin aynı şekilde ve aynı tarzda olması gerekirdi; Peygamber:(11) "Bu Kur'anın hükümleri ve bu şeriat, senden evvel gelen Peygamberlerin kitaplarında vardı. Fakat bu şekilde bu suret ve tertip ile mevcut değildi. Birisi, Arapçadır, diğeri Süryanca ve İbrancadır. Her birinin ayrı orucu, ayrı bayramı, ayrı haccı ve ayrı delili, ayrı haramı ve helâli vardır" buyurmuştur. Bilinir ki dinin gerçeği, şekil ve dilde değildir. O, her suret ve her dile gelir ve yüz gösterir. Diller ve şeriatler kadehler gibidirler. Din ve Allah'ı bilmek, kâselere, testilere, küplere, ibriklere, şişelere ve kadehlere konulabilen sular ve içkilerdir. Fakat içki, şarap, kabın kendisi değildir. Suya yabancı olan ve testiye tapan kimseler, bu bilinen testiyi görmezler ve suyu kabul etmezler. Böyle bir kimsenin su ile aşinalığı yoktur. Şekle tapan ve mukallittir. Şaraba tapan ve suyu tanıyan kimse, içinde şarap ve su bulunan her kadehi can ve gönülden kabul eder ve kadehin önünde, "Meleklerin hepsi ona secde ettiler" (Sûre; 15, 30, Âyet: 30, 73). Buyrulduğu gibi secdeye gelir. Allah'ın bundan maksadı, kadeh değil, şaraptır ve onun zevki efsaneden değil, haldendir.

(11)Bu Kur'anın ahkâmı evvelce inen itkaplarda da zikredilmiştir. (Sûre:26, Âyet: 196.)

Bunun gibi, Mustafa (Allah'ın selâmı ve salâtı onun üzerine olsun), Ayşe (Allah ondan razı olsun)'nin ayaklarını öper, yüzüne sürerdi. Ayşe, bunu gördü ve hayret etti. Peygamber birkaç gün onun yüzüne bakmadı. Ayşe bunun derdiyle şikâyet ederek ağladı. Peygamber'e "Ayşe'nin gönlünü al!" diye emir geldi. Peygamber Ayşe'den özür dilemeğe gelerek onun elini ve ayağını öptü ve: "Ey Ayşe! Senin elini ve ayağını, senin suretine olan sevgimden

öptüğümü zannetme. Ben Allah'a olan sevgim için öpüyorum. Senin yüzünde dostumun yüzünü görüyorum. Ve senin gece gibi olan gökselliğinin karanlığında Allah'ın sabahının parlak nurunu görüyorum. Secdeyi, Kadim olan Allah'a ediyorum, senin sonradan vücuda gelen (hadis) birkaç günlük vücuduna değil. Bundan sonra kendini değil, Allah'ı görmen lâzımdır" dedi.

Suret-i evliya ve enbiyanın, şeriatin, dinlerin ve mezheplerin baştan sona kadar değişmesinin hikmeti, muhakkik ile, mukallidi bir zannetmemeleri ve bu suretle muhakkikin gerçek incisinin güzelliğinin peyda ve mukallidin çirkinliği ve sahte cevherinin de rüya olmasıdır. Bu hikmetin zahir olmasının başlangıcı şeytanlıklarla dolu İblis'in zatının keyfiyet ve haliyle başladı. İblis'i meleklerden, sayardı, hattâ meleklerin hocası idi.(12) İblis, mükebbir müsebbih olan ulvî medresede, ilim öğrenin meleklerin öncüsü ve müderresi idi. Fakat hakikette merdut, ayrı cinsten ve kâfirlerdendi (Sûre:2, Âyet: 32). Allah İblis'in meleklerden olup olmadığını meydana çıkarmak istedi.

(12)Halbuki biz sana hamd ve teşbih ve seni takdis ediyoruz. (Sûre:2, Âyet:28).

Âdem'i çamur ve su şeklinde yarattı ve onun vücudunu kendi nurunun kadehi yaptı. İblis ve melekleri, onunla imtihan etti ve: "Adem'e secde ediniz" diye buyurdu. "Onunla aşinalığı olanlar secde ettikleri aynı nuru" bu kadehde ve bu mazharda, marifetle gördüler ve secde ettiler.13 Kalp ve halis ayrıldı ve İblis'in görünüşte yakın ve âşinâ görünmesine rağmen aslında muhalif ve yabancı olduğu belli oldu. Adem'in vücudu, kalpı nakitten ve hakkı batıldan ayırdı.

Evvelâ bu iki, bir olarak göründü. Kalp ve nakdin değeri birdi; bu tecellide ışık çoğalarak kalpları, sâf altınlardan ayırdı. Bunun gibi acı ve tatlı taneler, gül ve diken, yerin altındayken birdirler ve birbirleriyle omuz omuzadırlar, "Biz ilâhi ekinleriz ve hepimiz neşvünema bulmak faaliyetindey-iz" buyurduğu gibi. Tatlı taneler, yer altından yüzlerini göğe doğru çevirip, toprağın çatlağından yeşil dillerini çıkararak: "Ey Allahm bizi zindandan kurtar ve bizim özümüzü, sırlarımızı göster ki herkesin özü ve derecesi belli olsun", diye yalvarırlar. İsrafil gibi olan bahar hamel burcundan surunu üfleyince, onun bu hararetli nefesiyle bu taneler, toprağın mezarından dışarı çıkarlar.

"O günde bazı yüzler siyahlanır, bazı yüzler beyazlanır." (Sûre:3, Âyet: 102) buyurulduğu şekilde bahçe, çayır ve çemenlerin, tavusun kanadı gibi süslenmiş, türlü lütuf ve güzelliklerle bezenmiş olan güzelleri cilveler yaparak meydana çıkarlar. Acı taneler de dikenler gibi bahçelerde rüsva. olurlar. Adalet terazisi, hepsinin aynı sırada olmasını, iyinin ve kötünün bir sayılmasını doğru görmez. İyiyi kötüden ayırır; İyi şeyler, iyi kimseler için, kötü şeyler kötü kimseler içindir. (Sûre:24, Âyet: 26) buyurulduğu gibi bir cinsi kendi cinsiyle toplar. Yine de Âdem'den sonra bazıları, muhakkik, bazıları da mukallit oldular. Bazısı şaraba tapar, bazısı da kadehe tapar. Adalet terazisi, cinsi, cins olmayanla toplamağa ve birbirine karıştırmağa razı olmadığından tekrar başka bir peygamber ortaya çıkardı. Şarapı tanıyan ve nur ehli olan kimseler kadeh değişince yanılmadılar, bulundukları halden başka bir hale dönmediler. Âdemle hemdem oldukları için bu peygamberi de Âdem olarak gördüler.

Beyit:

Âlemden maksat, Adem'in gelmesi ve Adem'den gelmesi ve

Âdem'den de maksat, o demin gelmesidir.

Kadehe tapanlar: "Biz Adem'in âşıkları ve bendeleriyiz ve bu peygamber, Âdem'den başka bir kimsedir." diye onu inkâr ettiler. Bu peygamber hal diliyle: "Ey kadehe tapanlar! Ben aynı şarap ve aynı Adem'im, eğer ağzın ve damağın varsa tad ve eğer bir burnun varsa kokla, gözün varsa gör, yok eğer bunların hiçbirine malik değilsen git ve körlerin sırasında otur. Zira Adem'i görmeden ve tanımadan ondan nasıl bahsedebilirsin? Ben Âdem'i arıyorum, diye onu red ve inkâr ediyorsun." dedi.

Böylece yeniden muhakkikler ve doğru insanlar o peygamberin etrafında toplandılar ve ona gönül verdiler. Bunun üzerinden yüzyıllar geçti, tekrar onların arasından mukallitler baş kaldırdılar. Görünüşte bir göründüler.(14) Adalet terazisi ve fazilet mihengi hakikî inci ile boncuğun, nakît para ile kalp paranın, altın ile bakırın, karga ile şahinin bir olmasını ve bir sırada birbirleriyle karışmış bulunmalarını doğru görmedi.

(14)İnsanların hepsi tek ümmet iken dinde ihtilâf ettiler. (Sûre:2, Âyet:209.)

Allah Firavun'un sihirbazlarını diğer sihirbazlardan ve Sıptîleri Kıptîlerden ayırması için, Musa'yı meydana çıkardı. Ahir zaman peygamberi olan Muhammed ile de böyle olmuştur. Mustafa'nın (Selam onun üzerine olsun) zuhurundan evvel Ebucehil ve Sıddik derece itibariyle birdiler. Belki Ebucehil'in ismi Ebulhikem (Hikmet babası) idi. Küfür ve inkâr yüzünden ismi Ebu cehil oldu. Bu, âlemin çöküp yıkılmasına kadar böylece devam eder.

Peygamberlerle aynı nefese, aynı zaman ve aynı nura sahip bulunduklarından, onların vârisleri olan evliya da, peygamberler gibi halkı Allah'a davet ederler. Aslı Allah'a bağlı olan ve ondan nur alan ve muhakkik olan her kimse

yine ona meyleder ve bu daveti kabul eder. Aynı zamanda o kimsenin canı, evliyanın nefesiyle ondan, yeni bir ağaç gibi kök tutar. Bu bahardan her an bir tazelik ve bir dirilik meydana getirir ve meyve verir. Surete tapan ve mukallit olan kimselerin günden güne daha soğuk, daha cansız ve yüzleri daha çok kara olur. Muhakkikler, ilerleme ve kabullenme ne nisbette artarlarsa mukallitler de inkârla o nisbette kıymetten düşerler. Mevlânâ (Allah onun ruhunu aziz etsin) bu mânayı nazma alarak Hak ehlinin birliğini şerhetmiştir.

Nazım:

Bir ay parçası gibi gelen o kırmızı elbiseli, bu sene de bu pas renkli hırka içinde geldi. O sene de yağmada gördüğüm o Türk, bu sene Arap gibi gelen bu aynı kimsedir. Her ne kadar kadeh değişmişse de şarap aynı şaraptır. Bak şarapçının başına gelen ne kadar hoş! Elbisesi değişmişse de yar, aynı yardır. O elbiseyi değiştirip, tekrar başka şekilde geldi.

Bununla beraber, insanların tamamen bu cevherden hâli olmadıklarını ve bu cevherin, hepsinde mevcut olduğunu da bil! Zira Allah'ın büyüklüğünü herkes tanır ve ona kulluk, ibadet ve hizmet etmekten hiç kimse utanmaz; Adem'in dış görünüşüne bakarak o nuru görmeyenler, ona ibâdet etmekten çekindiler. Allah, Âdem'i imtihan maksadiyle yarattı. Bazılarının kibri, büyüklüğü ve kendini onunla bir tutmak istemesi, ona ibâdet etmesine, onun önünde eğilmesine mâni oldu. Fakat, kuvvetli bir asıldan gelen ve o aslî cevher kendisinde çok olan bazı kimseler, bu kibir ve benlik örtüsünü yırtar atarlar. İşte o zaman, o aslî nuru, bu varlık perdesi olmadan görürler ve secdeye gelirler. Kendilerinde aslî cevher az ve zayıf olan kimselerin bu örtüyü yırtmağa kuvvetleri yoktur. Bunlar örtüye yenilmişlerdir. Yenilgiye uğrayana ise yokluk hükmünü verdiler. Sâf bir gümüşte azıcık bakır olmasına rağmen onu, yine gümüş sayarlar. Çünkü bakır yenilmiştir.

Büyüklüğü karar bulmuş ve kabul edilmiş olan bir peygambere tâbi olmaktan da kimse utanmaz. Hattâ ona hizmet etmekle öğünür. Büyüklüğü karar bulmuş olan bu peygamber de Adem'den evvelki "Allah" gibidir. Zira, zayıf ve kuvvetli, kalp ve halis ona kulluk ettikleri zaman, birbirinden ayrılmıyorlardı. Ulu Allah onlara tekrar, tanıdıkları ve kendi aralarından, yeni bir peygamber gönderdi. Kendisinde o nur galip olan herkes, gurur ve kıskançlık perdesi üzerine galebe çalar ve kurtulur ve her kimde bu nur zayıf olursa o, bu gurur ve kıskançlık perdesine yenilir. Allah'ın verdiği kıymetten dolayı bu zayıf nura sahip olan kimselere eğer Allah'ın yardımı olursa, mukarrer bir nebinin ve şeyhin yanında bulunmak ve ona meyletmek müsadesini verirler. Onlar, imtihan edilmeden evvel, o şeyhin doğru ve muhakkik olan müritlerinin sohbeti ve şeyhin nazarı ile, tedricen, zayıf olan o nuru, artırabilir ve kuvvetlendirebilirler. Bu nur çoğalınca, varlık perdesi kaybolur. Bunun tafsili hadsiz ve Allah'ın işleri, yolları da hudutsuzdur. Hudutsuz olan bir şey şerh edilemez. Zira, şerh ve beyan mahduttur. Hudutsuz olan bir şey de mahduda sığmaz. Fakat akıllı kimseler, bu azalan şeyden çoğunu da anlarlar. Gafiller ise çoktan, az bile anlıyamazlar.

Mesel:

Akıllı bir kimseye, bir işaret kâfidir. Gafile ise şerhin faydası yoktur.

Şimdi gelelim, o suali sorana verdiğimiz ilk cevaba: İyi ve doğru şeyler istiyen bir derviş, istemekte devam eder ve istediği şeyden burnuna koku gelir ve türlü, türlü ibadetlerle uğraştığı vakitte, her nerede olursa olsun kendi fütuhatını görürse, uygun olan hareket ona devam ve kendisini bir karanlığa sokan ve istediği şeylerden uzaklaştıran her şeyi, tâat bile olsa, terk etmesidir. Çünkü ne kadar mâsiyetler vardır ki uğurludur ve ne kadar Kur'an okuyan vardık ki Kur'an ona lanet eder. (H.Ş.).

Beyit:

Seni yoldan alıkoyan her şeyi, ister küfür,

ister harf, ister imâ olsun, bırak.

Her ne ki, onunla dosttan uzak düşersin,

ister güzel, ister çirkin olsun onu da bırak.

Bu talip, hile ve kötülük yolunda bulduğu zevki, hayır ve tâat yolunda da elde edebiliryorsa, onun için artık tâatten başka olan şeylere meyletmek doğru olamaz. Bunlar çoğunluk tâat yolunda bu zevki bulurlar. Tâattan başka her şey, onlar için öldürücü bir zehirdir. Bu tafsilât ve hükümler, canlarını bu yolda feda eden, sadık talipler hakkındadır. Biz: "Böyle yapınız, şöyle yapınız" deriz. Ama varlık perdesinden kurtulmuş ve Allah ile kaim olan ve onların varlığından, onlar üzerinde bir şekil ve bir isimden başka bir şey kalmamış bulunan o kimseler, tuzluya düşen at ve ester gibidirler. Çünkü, bunlar tuzluya düşmüş, senelerce orada kalarak tamamiyle erimiş ve atlıktan esterlikten en ufak bir alametleri bile kalmamıştır. İşte onların varlıkları da Allah'ın varlığında böyle erimiştir.

Rubaî:

Aşk, geldi ve damarlarımın, derimin içindeki kanım gibi oldu.

Beni, benliğimden boşaltıp dostla doldurdu.

Vücudumda en ufak zerreye varıncaya kadar hepsini dost aldı.

Benden bana kalan şey, yalnız bir isimdir. Geri kalan ne varsa hepsi o'dur.

Böyle bir adama hiç kimse hükmedemez. Kimse: "Eğer onun hali şöyle olursa iyi, böyle olursa fena olur." Diyemez. Bu mertebeye ermiş bir kimse, iyi ve kötünün üstünde, zıtlıkların ve sayılı şeylerin dışındadır. Ortaksız bir tektir. Teklik tuzlasında o kadar yok olmuştur ki onda murdar olan zahirî varlıktan ve ikilikten hiçbir eser kalmamıştır.

Rubaî:

Kemalle sıfatlanmış bir kimse fena yolunu tuttu.

Ansızın vücut deryasından geçerken,

onda varlığından bir kıl parçası kalmıştı ve bu kıl,

fakrın gözüne zünnar göründü.

Allah Ebayazid'e: "Ne istersin?" diye sordu. Ebayazid: "İstememeği isterim." Cevabını verdi. Zira, eğer isterse o, hâlâ mevcut olur. Şu halde tuzlaşmış olan hayvandan tuza düşmeden evvelki halinden onda hâlâ bir damar ve bir bağırsak kalmış olsa onun "birliği" tam bir birlik değildir ve ondan "ikilik" kokusu gelir. "Allah, surette ikidir" demek nasıl küfür ise "ikilik"de hakikatte küfürdür. Mâna âleminde "iki olmak" da küfür olur. İşte bunun için Ebayazid: "bir şey istememeği istiyorum, ta ki benim bu birkaç günlük olan varlığım, karışmadan, aslında nasılsam yine öyle iradede tek kalmam için istememek isterim. Müridlik yalnız senin olsun" dedi.

Beyit:

Ay yüzlüm geldiği zaman ben kim oluyorum!

Asıl ben kendimde olmadığım zaman varolurum; yani benim varlığım aradan çıktıktan sonra var olurum.

Tuzladaki hayvanın varlığının kemale ermesi onda hayvanlıktan bir tek damar bile kalmadığı, hepsinin tamamen sırf tuz olduğu zaman mümkün olur.

Beyit:

Ey benim Rabbim! Senin arayıcın benim veya beni arayan bizzat sensin.

Ey aşkı ile rüsva olduğum! Ben ben oldukça, san başkasın, ben başkayım. Eğer talep hakikî olursa taliple matlup birdir.

Beyit:

Tevhidde talip ve matlûbun sıfatını ayrı ayrı gören kimse

Ne talip ne de matlûptur.

Mecnun'a: "Sermestlikten ve kendinden geçişten ileri gelen baş ağrından kurtulman için, kan aldır." dediler. O da sermestliğinden ve aklı başında olmadığından buna razı oldu, damarından kan alması için berberi getirdikleri zaman: "Hey! Ne yapıyorsun? Leylâ'nın kanını niçin akıtıyorsun. Ben her ne kadar Mecnun isem de Leylâ'nın aşkının tuzlasından Leylâ oldum ve bende Leylâ'dan başka bir şey kalmamıştır." diye bağırdı.

Beyit:

Vücudumun en küçük cüzlerine varıncaya kadar hepsini dostun sevgisi kapladı. Benden benim üzerimde kalan yalnız bir isimdir. Geri kalan ne varsa hepsi odur.

"Eğer bana vurursan Leylâ'ya vurmuş olursun ve eğer benden bir şey alırsan Leylâ'dan almış olursun" dedi.

Şiir:

Göz, denizle dalga karışınca acaba bu meydana gelen şey göz mü olur? Yoksa deniz mi?

Ağzını açtı ve Salâhaddin'in kalbine: "Ey Allâhı gören göz, sen benim Allahımsın!" dedi.

Göz, onu görünce Allah olur. Zira Allah Allah'ı görmüştür.

O kendi nurundan onlara bir nur bağışlamazsa gözler O'nu görmezler. Ancak bağışladığı bu nurla O'nu görebilirler. (Sûre:6, Âyet: 193).

Binaenaleyh kendi kendini görmüş olur.

Beyit:

Allah'ı yine Allah görür, Ondan başka bir şey Ona nasıl sığabilir?

Birlik deryasında Ondan başka hiçbir yabancı yoktur.

Allah'ı ancak Allah adamı gösterir, Allah'dan gayri olan bir şey O'nu nasıl gösterebilir? Tuzlayı hatırlatmak için, bir avuç tuz lâzımdır. Murdar bir posttan ve etten tuzu nasıl hatırlayabilir ve tuzladan nasıl bahsedebilirler?

(15) Ey Muhammed! Senin attığın, bizim attığımızdır ve senin sözün, bizim sözümüzdür. Zira tuzladan aldıkları her şey, ancak tuz olur. Böyle bir kimseye: "Böylesi iyidir veyahut söyleşi fenadır" diye karışmaya kimin cesareti vardır? O ne yaparsa iyidir. Alemin Kâbesi ve kıblesi O'dur. Üfür ve iman, masiyet ve tâat O'nun içindir. O'nun rızası bulunmadığı içindir ki küfür kötü ve O'nun huzurundan uzaklaştırıcıdır. O'nın rızası ile Hakka ulaşmış ve yakınlaşmış olduğu cihetten iman istenilir. Bunların, eğer bir vücuda ve bir itibarı varsa o da sırf bu mâna içindir. Allah istediğini yapar. (Sûre: 14, Âyet:32).

(15) Attığın vakit sen atmadın; lâkin onu Allah attı. (Sûre:8, Âyet: 17)

Beyit:

Küfür ve din her ikisi: "O bir tanedir ve eşi yoktur" diyerek O'nun yolunda koşarlar.

O'nun yaptığı işe itiraz yoktur. Ona itiraz eden herkes, "O'nu topraktan, beni ateşten yarattın." (Sûre:7, Âyet: I I) diye Allah'a itiraz eden, mücadele ve mübahese ile meşgul olan İblis'in neslinden olur. İblis: "Beni ateşten yarattın, onu topraktan yarattın" diye Âdem gibi bir varlığın önünde yok olmadı. Âdem'den de bir hata ve Allah'a karşı bir itaatsizlik vücuda geldi; buğdayı yedi ve cennetten çıkarıldı. Ey Rabbımız! Biz nefsimize zulmettik Sûre:7, Âyet:22) sözünü diline doladı. Feryat ve figan eyledi, kendi kendine ağladı ve dünyaya olan sevgi, saygı ve değer yerine, günahlarının affını dilemede o kadar sebat etti ki Allah tarafından ona bağışlama hil'ati geldi ve ikilikten sonra birlik, mânevi huzursuzluktan sonra huzur yer gösterdi. Çünkü Allah: "Ben kalbleri olanların yanındayım (H.K.) Kırılmayan yalnız benim. Allahlık bana yakışır. Benimle ortak olmaktan uzak kalmak için siz kırılınız. Eğer benim sırrıma vâkıf olursanız kendinizden dahi bizar olursunuz. Beni can ve gönülden kabul ediniz ki sizin başınız ben olayım, siz elden ayaktan düşünüz ki elinizden tutup sizi kaldırayım" buyurmuştur.

Beyit:

Ayağım kalmadığı zaman beni çektiler.

Beni nasıl çektiklerini, nasıl söyliyeyim!.

Hakka yenilip ve Hakkın önünde ölürsen senin hareket etmen, Hakkın hareket etmesi ve senin sözün, Hakkın sözü olur. Meselâ, murdar olan şarabı çok içen bir kimse ona mağlup olur. Akıllı insanlar, bu adamın yaptığı ve söylediği şeyleri adamdan bilmezler ve: "O söylemiyor, şarap söylüyor", derler. O'nun işini ve sözünü şaraba izafe ederler ve o adamı şarabın elinde bir âlet olarak kabul ederler. Bunun gibi cinin çarptığı bir kimse de gaipten haberler verir, evvelce bilmediği birçok dillerle konuşur. Akıllı kimseler: "Bunu peri söylüyor, o söylemiyor" derler. Ölmüş ve cansız olan şaraptan ve insandan, kıymet itibariyle daha aşağı olan peride öyle bir kuvvet mevcuttur ki, insan onların âleti olur ve onlar insanda kendilerini gösterirler ve o şahsın bunda hiçbir rolü yoktur. Akıllılar, o adamı muahaze etmezler. Toprağın, meleğin, insanın, cinin, perinin ve hayvanların yaratıcısı olan Ulu Allah'ın tecellisi, kinsiz olan bir kalpte parladığı zaman, o insandan meydana gelen her şeyi Allah'dan bilmek ve Allah'a izafe etmek niçin doğru olmasın? Bunu Allah'ın işi ve sözü olarak görmemek ve işitmemek körlükten ve dar görüşlülükten ileri gelir.

Ebayazid bir gün kendinden geçmiş olduğu halde: "Kendimi teşbih ederim; şanım ne kadar büyük oldu! Cübbemin içindeki Allah'dan başka bir şey değildir" dedi. Ebayazid kendine geldiğinde müritleri ona: "Sen böyle söyledin, bu sana nasıl yakışır?" diye karşı koydular. Ebayazid'e onların birer mukallitten başka bir şey olmadığı zahir oldu ve kendi kendine: "Eğer bunlar iman kabul edenlerden olsalardı, benimle sohbet ettikleri bu kadar zamandan beri, nefesim onlara tesir eder, sözlerim kulaklarına girer ve kendilerine gelirlerdi. Şimdi her şeyden habersiz oldukları için, en iyisi onları kendi kılıçlariyle yaralamam ve yine kendi kılıçları ile sırsız olan kafalarını kesmemdir" dedi.

Beyit:

Allah'ın sırrı ile dolmuş olan bir baş, şah ve cihandardır.

Sırsız olan bir baş ise palana lâyıktır.

Ebayazid: "Dikkat! dikkat! ey dostlar, eğer müminlerden ve sadıklardan iseniz bu sözleri söylediğim zaman hepinizin kılıçlarınızı ve bıçaklarınızı çekip bana vurmanız lâzımdır. Böyle yaparsanız Hakkın makbul kullarından olursunuz" diye buyurdu. Ebayazid'e o hal tekrar geldiği zaman, hemen aynı şeyleri söylemeğe başladı ve o âlemden bir kuş gibi uçtu. Yüzlerce defa söylemiş ve göstermiş olduğu harikaların yüz misli kendisinde göründü. Mukallit müritler, bıçaklarını çekip onu yaraladılar; fakat bu mestlikten kendilerine gelince bazısının kendi elini kesmiş, bazısının kendi karnını ve göğsünü parçalamış olduğunu gördüler. Yalnız Ebayazid'e vurmayan bazı kimseler Ebayazid'e saldırdıkları yerde onunla hiçbir yara almamış oldukları halde göründüler. Kılıç onların ellerini nasıl kesebilir? Çünkü onlar, İsmail'in neslindendirler. Kılıç onların boynunu kesmez, belki bütün âlemin boynunu, onlar için keser ve bütün âlemi onlara kurban eder.

Ben ki Allah'ım, benim yüzümden başka ne varsa hepsi helak olur yok olur ve kalmaz. (Sûre: 28,Âyet: 88); Ebediyen kalabilmeniz için hepiniz yüzünüzü benim yüzüme çeviriniz. Yüzünü başka bir tarafa çeviren, benden başkasını gören ve benden başkasını seçen bir yüzü, yüz bilme. Benim yüzümün tersi yoktur. Ben tamamen yüzüm, tamamen nurum, tamamen görmeyim, tamamen duymayım ve tamamen bilgiyim. Benden başka olan her şey kalmayacaktır! Sizin yüzünüz bana çevrildiği zamanda yüz ve gözünüz bana baktığı zaman göz olacaktır. Sakın saadet sermayesi olan böyle bir gölgeden ayrılmayınız ve uzaklaşmayınız ki ayrılığın yakıcı güneşi bizi bu amansız çöllerde yakmasın ve yok etmesin. Ben ki Allah'ım, benimle ünsiyet peyda ediniz, benim huyumu alınız ve benim gibi olunuz.

Allah'ın huylarını kendinize huy edininiz. (H.).

Rübaî:

Allah sana: "Ey gerçek uğrunda her yere başvuran kimse! Her peyden kesil; çünkü sen tamamiyle bizimsin ve bizim için yaradılmışsın.

Bizim huylarımızı kendine huy olarak seç, senin aradığın, halvet gecelerinde senin önüne gelsin" buyuruyor.

FASIL: 4

Beyit:

Allah ile kendinden geçmiş olan kimse, her ne yaparsa revadır ve

onun her yaptığı şey doğrudur. Onun yolunda yanlış yoktur.

Biri: "Eğriliği kendisine iş edinen bir kimsenin yaptığı her işi nasıl doğru görelim ve eğriye, nasıl doğru diyelim ve bunu doğru bilelim?" diye sordu.

Allah adamı her ne yaparsa doğru yapar ve doğru olur; fakat bu, cahillere eğri görünür meselâ, Kabe'nin

içinde bulunan bir kimse için yüzünü çevirdiği her taraf kıble olur. Eğer o kimse yüzünü, doğuya, ya batıya, sola, sağa veya öne, arkaya çevirse onun için her taraf kıble olur; ve onun namazı Allah'ın indinde makbuldür. Kabe'nin içinde bir tarafın diğer taraftan hiçbir üstünlüğü yoktur. Sağ ve sol bu bakımdan aynı değerdedir. Doğu ve batı da aynı derece ve mertebededir. Ancak Kabe'den uzak bulunan insanların kıblesi Kabe'ye doğru olan tek yöndür. Bu Kabe'ye doğru olan tek yönden başka, yüzlerini çevirdikleri her taraf, kıbleden saptırılmış olur ve onların namazı doğru ve makbul olmaz. Çünkü namazı Kabe'ye doğru kılmamış olurlar. Kıbleden maksat, Kabe'dir. Kabe'nin içinde olan bir kimse için yüzünü çevirdiği her taraf kıble olur.

Beyit:

Kabe'nin içinde kıble resmi yoktur. Dalgıcın ayağında sandal olmasa da ne ehemmiyeti var?

Kabe'nin içinde, yüzü kıbleye doğru olmadığından yanlış namaz kıldığını zanneden bir cahil, hatayı bizzat kendisi işlemiş olur. Çünkü bu cahil kıbleyi, kıbleden ayrı olarak görüyor ve doğruyu yanlış anlıyor.

Şimdi gelelim büyük bir şehir belki de uçsuz bucaksız bir âlem gibi olan insanın iç âlemine: "Bazı kimselerin içinde hâkim olan şey, şeytan ve nefistir. Bazılarında ise hâkim, Süleyman gibi olan akıldır ve bu insandan tâat ve hayır ister. Allah adamının isteği, iç saltanatına Süleyman'ın hâkim olması ve "lahavle velâ kuvvete illâ billâh" demekle, Allah'ı zikretmekle, namaz kılmakla, oruç tutmakla. Şeytanın da güç bir durumda kalması ve kuvvetinin kırılmasıdır; hattâ mümin, can ve gönülden bu ibadetlere tam bir sadakatle mülâzemet ederse şeytan tamamiyle ölür ve yok olur. Süleyman gibi olan akıl o zaman, bu memlekette tam bir istiklâl rakîpsiz olarak hâkim olur. Şeytanın mânası yok olduğu ve Allah'ın rahmet nuru o insanın içini doldurduğu zaman, Süleyman gibi olan aklın, yaptığı ve buyurduğu her şey doğrudur. Çünkü o perhizlerden ve ihtiyatlardan maksat şudur ki, her iş karanlıkta değil, Allah'ın nuru ve Allah'ın hidayeti ile olur, şeytanın delâleti ile değil. Süleyman'ın istediği yaptığı emrettiği her şey tamamen tâat ve sevap olur. Her ne kadar o iş zahirin zulüm ve günah, iyi, kötü, doğru ve yanlış görülmesi mahlûk tarafındandır. Halik ise bunlardan tamamen beridir. Çünkü Allah istediği şeyi yapar (Sûre: 14, Âyet:32).Eğer Allah'ın işine ve yaptığı şeylere bakılırsa, O'na teslim olmak ve rıza göstermek ve O'nu samimiyet ve bağlılıkla kabul etmekten başka bir şey yapılamaz. Kim bunun aksini düşünürse o, her iki âlemde de kâfir ve reddedilmiş olur. Bütün aleme mensup olanların tâati, O'nun rızası içindir. Allah her ne yaparsa o, doğrudur. Bir memleket gibi olan iç hayatından şeytanı atan ve Hakkın istek ve fermanından başka içinden hiçbir şey geçmeyen bir insandan meydana gelen her şey doğrudur. Meselâ akıllı bir adam, ata binse, at onun mağlûbu ve mahkûmu olur.Atın gitmesi gerçekten binicinin gitmesidir. Çünkü at eğer kendi başına olsa ya ot yemek için otlak tarafına, veya taylarının yanına yahut kurtlara yem olmak ve ölmek için ormana doğru gider. O halde atın yapıcılık, hayır ve fayda yönüne gitmesi muhakkak ki attan değil, binicidendir. At faydasını ve işini ne bilir? Attan, eşeklikten ve yolunu kaybetmesinden başka ne beklenir? O halde hakikatte, menzil, han, şehir, bağ tarafına giden attır, diyemeyiz. Her ne kadar görünüşte at gidiyorsa da atın eli, ayağı, sürücünün hükmü altındadır, şu halde giden at değil sürücüdür.

Evliyanın kalbi, Allah'dan ayrı olamaz ve onsuz hareket edemez. Müminin kalbi, Allah'ın kudretinin iki parmağı arasındadır. O, kalbi istediği gibi çevirir (H.). Eğer bu söz umumi olsaydı ve herkesin bunda hissesi bulunsaydı, Allah bunu mümine tahsis etmezdi. Hakkın kudretinin elinde bir âlet haline gelmiş olan o kalbi, Allah bizzat vasıtasız olarak idare eder. Tıpkı bir binicinin, âleti olan atı idare etmesi gibi. Binici istediği her tarafa onu sürebilir. O halde böyle bir müminin yaptığı her şey doğrudur, onu yanlış gören, hatayı bizzat kendisi yapmış olur.

Beyit:

Onların yanında hatâ, hatâ değildir.

Âşıklar ne yaparlarsa doğru yaparlar.

FASIL: 5

Harekette bulunan, elem ve rahattan etkilenen ve her şeyden haberli olan canlı yaratıklar üç nevidir. Birinci nevi, o âlemde ve o âlemin durumundan habersiz ve nasipsiz olan hayvanlardır. İkinci nevi, bu âleme yabancı olan, uyku ve yemeğe ihtiyaçları olmayan, kuvvet ve kudretleri, yiyecekleri tâat ve Allah'ın zikrinden olan, suda yaşayan balıklar gibi bununla yaşayan meleklerdir. Üçüncü nevi ise, hayvanı nâtık denilen insanlardır. İnsanların ilmi ve nutku melekî, su ve çamurdan olan cisimleri ise hayvanidir. Meleklerin sevabı ve günahı yazılmaz. Zira bu onların tabiatıdır. Meselâ bir adamın tatlı yemekler yemesi, katıksız şarap içmesi ve kendisini zevk ve sefaya vermesi ne kadar tabiî ise, melekler için de tâat ve sevap bunun gibidir. Melekler hakkında sevap ve günah aynı derecededir. Bunun gibi, hayvanların da ahval ve hareketleri kaleme alınmaz. Hayvanın tâat kabiliyeti yoktur. Çünkü tamamiyle cismanîdir. Uyku ve yemekten başka bir şey bilmez ve bir şeye de sahip değildir. İnsanın ise yarısı melek, yarısı hayvan, yarısı süflî, yarısı ulvî, yarısı toprak (hâk) olan cihandan ve yarısı ise temiz (pâk) olan cihandan ibarettir.

Beyit:

İnsan, ulvîlikten sufılikten mürekkep garip bir karışımdır.

Hayvanlar toprakta yaşıyan yılanlar, melekler ise denizlerdeki balıklar gibidir. İnsan ise, yılan ve balık gibidir. Yılan olan yarısı, onu toprağa doğru çeker. Balık olan kısmı ise onu denize doğru götürür. Bu iki yarım kısım, birbirleriyle, daimî bir mücadele halindedir. Bu şuna benzetilebilir: Meselâ, bir şehrin ahalisinin yarısı kâfir, yarısı müslüman olsa, daima şehirde, bu iki ayrı gurup birbirleriyle mücadelede bulunurlar. Müslümanlar küfrün yok olup, bütün şehre kendilerinin hâkim olmalarını isterler. Kâfirler de müslümanlığın yok olmasını ve bütün şehrin kendi ellerinde bulunmasını arzu ederler.

Beyit:

Biz de istiyoruz, başkaları da istiyorlar.

Bakalım talih kime yâr olacak ve yâr kimin olacak?

Müslümanlık galip gelirse, her ne kadar şehirde kâfirler bulunsa da onlar yenilgiye uğradıkları için şehre müslüman şehri derler. Çünkü hüküm yenenindir. Meselâ at, biniciye yenilir ve binici onu yenerse atın yürümesini biniciden bilirler. Her ne kadar görünüşte at giderse de akıllı kimseler: "Falan Lârende'ye gitti veya Aksaray'a yahut başka bir şehre gitti" derler. At kıra ve otlağa doğru gider. Şehirler ve menzillere doğru gitmek insanlara mahsustur. At böyle yollarda ve maksatlarda insanın âleti olur.Yani atın ayağı, insanın ayağı oluyor.

Küfür, insanda mağlûp ve nefis mahkûm olunca, o insana Allahsal derler. O insanda şeytan bulunsa bile o şeytan, insanın mahkûmu olduğu için şeytan değil, melektir. Bundan dolayı Peygamber: "Benim şeytanım, benim elimde müslüman oldu" (H.) buyurmuştur.

Beyit:

Senin yanağının etrafında peri ve şeytan askeri sâf bağlamış;

Süleyman'ın mülkü senindir, yüzüğü kaybetme!

İnsanın zatı, vaktin Süleyman'ı gibidir ki onun tahtının ve bahtının etrafında melekler, ruhlar, şeytanlar ve periler sâf bağlamış ve köle gibi onun hizmetine durmuşlardır. Yüzük gibi emaneti, koruyan da onun gönlüdür. Eğer bir şeytan onun yüzüğü olan gönlünü, ondan suret, mal ve mevki vasıtasiyle alırsa, ondan sonra onun vücut şehrinde, şeytan, Süleymanlık yapar ve kendisinde bulunan meleklik sıfatı yenilir ve âciz kalmış olur.

Nazım:

Can, içinde aç, tabiat ise dışında servet ve sâmân içinde. Dev yemek içmekten mide fesadına uğramış, Cemşid ise aç. Şimdi senin Mesih'in bu yeryüzünde; burada bulunduğun müddetçe derdinin devasına bak! Mesih göğe çıktıktan sonra derdinin devası kaybolur.

Şeytan ve peri, Süleyman'ın hükmü altında oldukları zaman, onun âleti olurlar, tıpkı süvarinin eli altında ve gitmekte olan bir at gibi... Nasıl ki bu, hakikatte atın değil, süvarinin gitmesi ise, bunun gibi şeytanın ve perinin işi de Süleyman'ın işi olur. Çünkü Süleyman'ın mahkûmudurlar ve onun emriyle iş görürler.

Mümin'in nefsi her ne kadar canlı ise de, ferman altında olduğu için ona nefis demezler, akıl derler.

Mümin'in kalbi, Allah'ın iki kudret parmağı arasındadır. Onu istediği gibi çevirir (H.). Hakikati görenler, bu kalbin hareket etmesini kalbin kendisinden değil, Hak'tan bilirler. Eğer bir çadır ve bir bayrak, rüzgârlı havada sallanırsa, akıllı kimseler, bunun rüzgârın hareketi olduğunu bilirler. Çünkü ne çadır, ne de bayrak rüzgâr olmadan hareket edebilirler. Bu yüzden Ulu Allah, kendi Kelâm-ı mecidinde şöyle buyuruyor:(16) Ey Muhammed! Senin vücut yayından dışarı atılan okun atıcısı, sen değilsin, Biziz Çünkü sen Bizim büyüklüğümüz önünde ölmüşsün ve sende varlık, ihtiyar ve hareket etme kudreti kalmamıştır. Ecel-i zaruriden evvel benim aşkımda, "ölmeden evvel ölünüz" (H.). hadisinin gereğince ölmüş ve yok olmuşsun. Ölü hareket etmez, eğer onda bir hareket görülürse bu, ondan değildir. Onu birisi hareket ettirmiştir. Allah adamları, kalmamışlar, yok olmuşlardır; Celâlin aşkı ve Hakkın büyüklüğü karşısında, helak olmuşlardır. Artık duvar ve kapı gibi hareketsiz ve bihaberdirler. Eğer bir duvardan yahut bir dağdan bir ses, bir hitap gelirse herkes, o sesin hatiften geldiğini bilir. Yahut duvarda ses veren, bir adam gizlidir. Çünkü duvarın kendi kendine ses verme kabiliyeti yoktur. O halde eğer ölmeden evliya, enbiya ve şeyh-i kâmillerden bir ses, bir söz işitirsen yakîn olarak bil ki bu sözü onların suretinde başka biri söylüyor. Çünkü onlar yok olmuşlar ve kalmamışlardır.

(16) Attığın vakit sen atmadın; lâkin onu Allah attı. (Sûre:8, Âyet: 17)

Beyit:

Onlar kendi varlıklarından fâni ve dost ile bakîdirler.

Bu ne garip şeydir ki onlar hem varlar, hem yoklar.

Eğer sen onlardan bir ses işitirsen o ses, onların suretine girmiş olan başka birisinindir. Çünkü onlar kalmamışlardır ve yok olmuşlardır. Nitekim bir duvardan ses işittiğin zaman nasıl hayrete düşersen ve bu hal sende ne gibi bir değişiklik yaparsa, evliyadan bir söz işittiğin vakit de böyle olman, yani o sesi duvardan bilmemekliğin gerekir. Meselâ, bir adamı cin çarptığı zaman muhtelif dillerle konuşur. Halbuki o adam, bu hale tutulmadan evvel, bu dilleri bilmez ve anlamazdı. Meselâ.Arapça konuşur, Kur'an'ı hiç okumamış, ezberlememiş olduğu halde Kur'an okur. Bunu görenler bu sözleri onun değil, perinin söylediğine inanırlar. Bunun gibi, bir adam pek çok şarap içmiş olsa, serhoşluk halinde ve kendinden haberi olmadığı bu arada durmadan bir çok şeyler söyler; akıllılar: "Ondan bilmeyiniz, çünkü o söylemiyor, şarap söylüyor." derler. Zira peri ve şarapta öyle bir kuvvet vardır ki bunlar insanı kendi aletleri yaparlar ve onun suretinde söz söylerler. Fakat o söz, insanın sözü olmaz. Onların sözü olur. Böyle olduğu halde insanın, perinin, yerin, göğün, arşın, kürsînin, yaratıklar ve gerçeklerin yaratıcısı olan Allah'a, bir insanı kendi âleti yapması ve kendi sözünü ona söyletmesi niçin lâyık olmasın? İnsan ortada yoktur ve söylediği şeyde de hiçbir dahli olamaz. Muhakkak ki sözler Allah'ın sözleri olur.

Beyit:

O ses, her ne kadar kulun ağzından çıkıyorsa da

hakikatte Allahdandır.

Bunun gibi, meselâ Kur'an Peygamberin dudağından, ağzından, damağından ve dilinden ses, harf ve söz olarak dışarı çıktığı halde, buna, "Hakkın kelâmı" derler; Allah'ın Elçisi Muhammed'in sözü, demezler. Her kim böyle söylerse kâfir olur.

Beyit:

Gerçi Kur'an, Peygamberin dudakları arasından çıkmıştır.

Fakat her kim ki onu Allah söylemedi, Peygamber söyledi derse o kâfirdir.

Fakr, kemale erince Allahdır ve O bir tanedir, O'nun ortağı yoktur. Bu mertebeye erdiği içindir ki Mansur: "Ben Hakkım." Demiş ve Ebayazid de: "Cübbemin içinde Allah'dan gayrı bir şey yok" demiştir. Madem ki fakr'da senin varlığından üzerinde bir şey kalmıştır, sana müşrik (ortak koşan) derler. Tevhid âleminde, seni tevhide inananlardan saymazlar.

Şirk (ortak koşma) iki türlüdür: Sözle şirk, hal ile şirk. Allah'ın oğul ve ortağı olduğunu söylemek sözle şirktir. İnsanın içinde Allah'dan başka şeyler için yer ve yol bulunması da şirk-i halidir.

Rubai:

Kemala ermiş bir kimse öldü.

Ansızın varlık denizden geçerken varlığından

üzerinde bir tek kıl kalmıştı.

O kıl hakikî fakrın gözüne zünnar göründü

Nazım:

Dün gece bir ihtiyar rüyamda bana: "Aşk yolunun âfeti, benlik ve bizliktendir." demişti. Ben ona: "Benlik" ve "Bizlik" nasıl olur? Bunu bana anlatın, çünkü bütün güçlüklerin çözümü sizin elinizdedir" dediğim zaman o ihtiyar, bana cevap verip: "Hakkın aynı olmayan her şey "Ben" ve "Biz" dir ve bu hatanın ta kendisidir" dedi.

Her şey helak olur, fânidir. Ancak O bakidir. (Sûre 28, Âyet:88). Buna müfessirler şöyle mâna vermişlerdir: Baki ancak Allahdır. Allahdan başka melekler, periler, enbiya, evliya, müminler, hayvanlar kuşlar otlayanlar hattâ yer ve gök, arş ve ferş gibi ne varsa hepsi yok olur ve kalmaz.

Biz deriz ki: Allah bu sözü, "Yalnız ben varım ve benden başka her şey yok olur" deyip öğünmek için söylemiyor. İyice bakılırsa bu hitabın, kulları için bir rahmet ve davet olduğu görülür. Yani, şunu söylemek ister ki: Eğer beka istiyorsanız bakî benim,kendinizden geçip bana bağlanınız ki benim benliğim sizin benliğiniz olsun ve varlıktan kurtulunuz ki, benim varlığım sizin varlığınız olsun Allah: Eğer ben bir kulu seversem onun gözü, kulağı ve dili ben olurum (H.K.) Benimle söyler, benimle görür, benimle işitir. Ben, onun nutku, onun dili ve dilinden söyleyen olurum. Gözünün nuru ben olurum; o her şeyi benimle görür. İşitmesi de ben olurum; o her şeyi benimle görür. İşitmesi de ben olurum ve benimle işitir. Nasıl ki benim varlığımla var olmadan evvel ruh-u cüz'i ile yaşadığı zaman, görme, işitme nuru, ilim, bilgi ve söz kudretini hep o ruhtan aldıysa ulûhiyet denizinden bir damla olan onun cüz'i ruhu o denize ulaştıktan sonra da, onun canı ben oldum. Ayrılık perdeleri ortadan kalktı. Bu dereceye geldikten sonra onun diriliği, hareketi, sükûneti, görmesi, işitmesi hepsi benden olur ve o Allah ile kaim olur. Bu şekilde öldürülmüş olan bir can, ölmez ve benimle kaimdir, buyurmuştur. Bunun gibi bir kovaya su alınıp konulsa, bu su, bigâneler ve yabancı unsurlar arasında denizden ayrı olarak bulunduğu için zaman zaman eksilir. Rengi, kokusu ve tadı kaybolur. Çünkü o suyun varlığını toprak yer, rüzgâr götürür ve güneşin sıcaklığı çeker.O durgun suya Allah tarafından bir sel gelirse suyu alır, tekrar denize götürür. İşte bu sel, ya bir kâmil şeyhin vücudu olabilir yahut Hakkın cezbelerinden bir cezbe (H.) buyurulduğu gibi Hakkın bir cezbesidir. Hakkın cezbelerinden bir cebze bütün insanların ve cinlerin ibâdetinden daha çok hayırlı ve tesirlidir. Cezbe ile şeyh, bunların her ikisi de o deryanın bir dalgasıdır. Yalnız bu dalga, su ve çamur suretinde görülmüştür. Testinin içindeki bir damlayı, Allah'ın rahmet denizinin bir dalgası deryaya ulaştırırsa o damla, deniz olur ve o damlanın varlığı yokluk bulmaz. Çünkü "Biz Allah içiniz ve sonunda ona döneriz. (Sûre: 2, Âyet: 11)" âyeti, böyle denize ulaşan bir damla hakkında varit olmuştur.

Şiir:

Denizin suyu, her nerede olursa olsun yine denizdendir.

Denizden çıkar ve tekrar denize döner.

Bunun başka türlü olmasının imkânı yoktur.

Müminlerin, evliyanın ve enbiyanın canları

Hakkın zatının güneşinin şualarıdır.

Allah halkı karanlıktan yarattı, sonra onlar üzerine kendi nurundan saçtı (H.). Ev gibi olan bu vücutları, karanlık olan çamur ve su âleminden yarattı ve sonra zulmetten yaptığı bu yaratık üzerine kendi nurundan saçtı. Sonunda onun nuru, tekrar ona döner. Güneş, gökyüzünde burcdan burca dolaşarak yer değiştirirken, onun ışığı da bu evler gibi olan vücutlarda bir yerden bir yere geçer ve akşam batıda battığı zaman onun, bizim bir ev gibi olan vücudumuzdaki nurunun huzmeleri ve parçaları da güneşle beraber batar. Bunun gibi her ne kadar bu nur ayrı vücutlarda, yani ayrı ruhlarda parlar ve var olursa da hakikatte bu canlar, bu ruhlar bakî olan güneşin nurunun huzmeleridir ve ezelî olan güneşe bağlıdırlar.

Beyît:

Ey güneş! Bendeki bu ışıklı parıltılar sendendir. Ben, her nereye saçarsan saç, yine sana bağlıyım.

En can güneşi! Sen karanlık dünyaya bir ay ışığı gibi ışık veriyorsun.

Ayın ışığı da güneştendir. Ay güneşten nur, ışık alır. O halde hakikatte ayın ışık vermesi, güneşin ışık vermesidir. Çünkü sahip olduğu bu nur ondandır. Halk ve taliplerin, Hakkın Celâl güneşinin nuruna mukavemetleri yoktur ve buna tahammül etmeğe de güçleri yetmez. Onun Rabbı dağda tecelli edince, dağı

parçaladı ve Musa bayılarak düştü, (Sûre:7, Âyet: 139) buyurulduğu gibi, dağ bile dayanamıyarak parça, parça ve zerre, zerre oldu. Hak, güneşi aşkıyla harap olan ve incelen peygamberler ve evliyanın canlarını, kendi Celâlinin nurundan doldurdu ve halka o kalıplar vasıtasiyle o nuru anlasınlar ve ona tahammül edebilsinler, kevnü fesadın karanlığında o ayın ışığı ile halk dalâlet yolunu hidâyet yolundan ayrı görsünler ve tanısınlar, iyiyi, kötüden ayırsınlar ve temyiz etsinler diye gönderdi. Gökteki yıldızlar, parlak ve ezelî bir güneş olan şeyh'in hizmetindeki müritler gibidir. Çünkü, Benim eshabım, yıldızlar gibidir; hangisine uyarsanız hidayete erişirsiniz (H.), buyrulmuştur. İş, ezelî olan güneşindir ve bakî ancak odur. Bedir ki zamanın kutbudur, rahman güneşinin mazharıdır ve yıldızlar hepsi, Allah'ın Visali olan Cennet-i bekada ve güneşin nuru ile dolmuş olan mürit ve müminler gibidir. Peygamberler, Hakkın zeval bulmaz halifeleri ve Celâl güneşi nurunun kadehleri olan bedirler gibidirler.

Allah: "Yeryüzüne bir halife gönderdim" (Sûre:2 , Ayet: 28). buyuruyor. Her ne kadar bu, görünüşte yeryüzünün halifesi olsa da hakikatte gök yüzünün de halifesidir. Onun su ve çamurdan ibaret olan görünüşü yere mensup olanların kıblesi ve onun nakışsız olan cemâli, canı ve gönlü semâya mensup olanların halifesi olur. Bu yüzden göğe mensup olan meleklere: "Âdeme secde ediniz (Sûre: 2, Âyet: 32) emri geldi ve Bütün melekler secde ettiler. (Sûre: 15, Âyet:30) buyrulduğu gibi bütün melekler emre itaat ve kendi halife ve öncülerine secde ettiler.

Şeyh, yer ve gök yüzünde Allah'ın halifesi olur. Yeryüzüne mensup olanların ona tâbi ve mahkûm olması nasıl farz ise, semaya mensup olanlar için de aynen böyledir. Bu suretle yeryüzünde şeyhin ve Allah'ın halifesinin vücudu ile yanlış, haktan; eğri, doğrudan; kötü, iyiden; yakınlar, uzak olanlardan; tortu, saftan; kalp, nakitten; yar, ağyardan ayrıldı. Bundan evvel, bedir gibi olan şeyhin yokluğu sebebiyle hasıl olan bir gece karanlığı içinde her şey, birbirinin aynı görünüyordu ve güzel ile çirkin beraberdi. Bir bedir gibi olan şeyhin vücudu ile bütün gizli ve örtülü olan şeyler zahir oldu.

Beyit:

Evliyanın güneşi doğunca: "Ey karışık olan şey uzaklaş ve sâf olan, gel!" dedi.

Ebubekir Sıddık, Ebucehil'den; gökyüzünde de melek, İblis'ten üstün oldu.

O âlem ve bu âlem, Hakkın halifesi olan şeyhin vücudu ile süslendi ve onarıldı. Hakikatte bunların hepsi Allah'ın işidir. Çünkü bedir, nura Hakkın güneşi sayesinde maliktir. Allah, şeyh suretinde Allahlık ediyor. Bazan doğrudan doğruya, bazan vasıta ile. Allah daha iyi ve daha doğru bilir.

FASIL: 6

Allah'ın işleri hususunda düşününüz; Allah'ın Zatı hakkında düşünmeyiniz; buyrulduğu gibi Hakkı temaşa etmek isterseniz O'nun zatını düşünmeyiniz. Zira O'nu anlamak gücü sizde yoktur. Bu yüzden üzüntülü ve sıkıntılı olup hiçbir zaman bu bağdan, yani girdaptan kurtulamazsınız. Eğer Allah'ın san'atı ve işleri hususunda düşünürseniz fikriniz daha çok gelişir ve ferahlık duyarsınız.

Eğer bir kimse, baharın gerçeğini, aslını düşünür ve ona, gözünü ancak bu bir noktaya diker ve: "Elbette baharın gerçeğini, aslını ve onun ne olduğunu ve nasıl vücut bulduğunu, neden ibaret olduğunu görmek isterim!" derse o kimse, baharı temaşadan mahrum kalır ve hakikatini de hiçbir zaman bilemez. Gözü kamaşır, kararır ve hattâ kapanır. Bu faydasızdır ve böylece hiçbir neticeye varamaz. Bu hususta ne nisbette uğraşırsa ruhî sıkıntısı ve zulmeti de o nisbette artar. Fakat böyle yapmayıp da sahraya, çemenliğe, bahçelere ve güllüklere, ağaçlara, meyvelere, çiçeklere, rengarenk goncalara, yeşilliklere ve akar sulara bakarsa, bu tabiî sergide baharın fevkalâde güzelliğini görür ve ruhu ferahlık bularak sınıktı ve gamdan kurtulur. Bu hususta ne kadar çok düşünürse onun ferahlığı da o ölçüde artar. Baharın güzelliğini, letafetini daha iyi anlar ve bilir.

Hakkın zatını da bahar mevsimi gibi tasavvur ediniz ve gök, yer, güneş, ay, yıldızlar ve dağlar, denizler, türlü türlü insanlar, suret güzelleri olan kadınlar ve çocuklar, mâna güzelleri olan evliya ve peygamberler hakkında düşüncenizi işletin ve bunları görmeğe, tanımağa çalışın, bu güzelliklerin, eserlerin ve iyiliklerin âşığı olun; sanattan san'atkâra gidin ki Allah'ı görmüş ve tanımış olasınız.

Allah Kur'an-ı Mecidde şöyle buyuruyor: Başları üzerinde olan göğe niçin bakmıyorlar ki biz onu nasıl

bina ettik (Sûre: 50, Âyet:6.)

Yani, ne acayip şey! Bizi niçin tanımıyorlar ve görmüyorlar. Biz ise göğü nasıl yükselttik ve yeri onun altına nasıl serdik? Ve başka bir yerde de:

Niçin görmüyorlar ki deveyi nasıl yarattık ve göğe de bakmıyorlar ki onu nasıl yükselttik ve dağlara da bakmazlar ki onları nasıl yüksek durdurduk ve yerin çivileri yaptık ve görmezler ki yeri nasıl dümdüz yaydık! (Sûre: 88, Âyet: I 7, 20) buyuruyor.

Bunun gibi yine buyuruyor:(17) Ben ki Allah'ım, benim zikrimi eden, ayakta durdukları, oturdukları ve uykuda bir yandan öbür yana döndükleri zaman, daima beni anan kimseler hakkı için yemin ederim ki onların düşüncesi daima göğün ve yeryüzünün yaratılmasındandır. "Yarab! bu sanat eserlerini yersiz ve faydasız olarak yaratmadın" derler ve bu sanatları gördükçe hayrette kalırlar ve bunlardan faydalar, nimetler, hadsiz hesapsız hikmetler elde ederler. Henüz elde etmedikleri başka faydalar ararlar ve zaman geçtikçe bunlardan da faydalar sağlarlar. Bu suretle onların marifetleri, bilgi ve görüşleri artar. Bu hususta Peygamber Mustafa (Selâm onun üzerine olsun) şöyle buyurmuştur: İki günü bir olan kimse aldanmıştır (H.). Yani, her kim ki onun iki günü faydasından fazla olmazsa, o kimse bu dünya pazarında, dünya mallarını verip, ahiret kumaşları satın alan ahiret tüccarları arasında aldanır ve zarara uğrarlar. Sâlikin, her dakika ve her an terakkî etmesi lâzımdır. Eğer bir insan kendisini sülükte aynı halde görürse, hakikat olarak bilsin ki o, zararda ve vaktini boşa geçirmiştir. Aynı zamanda keyfiyetsiz olan Hazretin huzurundan kovulmuş olanlardandır.

(I7) Onlar Allah'ı, ayakta dururken, otururken veya yatmakta iken zikreder, göklerin ve yerlerin yaratılmasından Allah'ın kudretini istidlal ve tefekkür eylerler. Ey Rabbimiz! Bunları batıl yaratmadın, seni- tenzih ve takdis ederiz, derler. (Sûre: 3, Ayet: 188.)

Baharın güzelliğini görmeniz lazımsa onu çemende, yaylalarda, ağaçlarda, gül bahçelerinde, reyhan ve yasemin tarlalarında, goncalarda, renkli yapraklarda, olgun ve tatlı meyvelerde seyredin ki daima mânevi bir genişlik ve huzur içinde bulunasınız ve Didâr'a gark olasınız.

Nazım:

O şah, bazan gizli, bazan aşikâr olarak alemde göründü. O, baştan sona kadar bu cihanın canıdır.

Diğer bir beyit:

Onun güzelliği, bir ilkbahar, alem ise, bir bağ gibidir.

Onun Cemâli ve lûtfunu bağda temaşa et!

İlk beyitte, gizli ve aşikâr göründü, dediğimiz zaman bunun mânası: O, yani Allah, zatı (yani hüviyet-i asliyesi bakımından) gizlidir. Bunu görmek imkanı da yoktur. Ama sanat ve sıfatı bakımından peyda (yani görünebilir) dır. İşte bu yönden hem aşikâr ve hem gizlidir. Nitekim can da, bütün vücutta hem peyda, hem gizlidir. Can, bizzat görünmez, fakat eser ve sıfatı itibariyle açık ve parlaktır. Çünkü vücudun hareketi, ayağın gitmesi, elin tutması, yüzün ve gözün parlaması, işitme, koklama ve söyleme bunların hepsi canın eserleridir. Bunlara baktığınız zaman canın eserleridir. Bunlara baktığınız zaman canın cemalini aşikâr olarak görürsünüz ve canın kıymetini bilir, cana âşık olursunuz. Eğer bir kimse: "Ben canlıların vücutlarının dahli olmadan canın kendisini görmek istiyorum." diye mezarlığa gitse, gam görmekten uzak kalır. Can, vücuda kendisini göstermek için gelmiştir. Canı vücutsuz olarak görmek imkânsızdır. Bunun gibi Ulu Allah buyuruyor ki:(18) Ben keyfiyeti belli olmayan gizli bir hazine idim. Bilinmek ve görülmek istedim bunun için de bu âlemi yarattım. Netice olarak diyebiliriz ki bir kimse kendisini göstermek istediği zaman, ya bir şey söyler veya bir şey yapar yahut kendisini bilmeleri ve görmeleri için bir sanat bir hüner gösterir. Bu adamın yüzünü, insanlar bu adam sanatını göstermeden önce de, görmüşlerdir. Her ne kadar her gün onun zahiri suretini görürlerse de yine: "Bu adamı tanımıyoruz ve bilmiyoruz ki nasıl bir insandır?" derler. Fakat, ondan bir söz işittikleri ve bir iş ve bir huy, bir lütuf, bir hüner ve sanat gördükleri zaman, hepsi: "Onun kim ve nasıl bir adam olduğunu bildik," derler. Neticede tanıdıkları şey, onun zahiri suretinden başka ve ayrı bir şey olan, işidir. Çünkü onun zahiri suretini daima gördükleri halde hepsi bir ağızdan, onun kim ve ne gibi, nasıl bir insan olduğunu bilmiyoruz ve tanımıyoruz, demişlerdi.Halbuki onun işini, sözünü sanat ve hünerini gördükten sonra onu tanıdılar. Onun suretini gördükten sonra onda buldukları ve tanıdıkları şey, onda benzersiz olarak bulunan mânevi, bir cevherdi; işte bunu gördükten ve tanıdıktan sonra: "Falan kimse güzel bir mâna ve cevhere maliktir ve bunun için elinden o iş ve hüner geliyor; böyle yapıyor, şöyle yapıyor. Keremi, hasisliği, sitemi, sertliği, gönül almayı ve lûtfu yerinde yapıyor" derler. Böylece o adamın sohbeti arttıkça ve ondan bu hasletleri daha çok gördükleri zaman, onu daha iyi bilirler ve daha çok tanırlar. Bu adam gösterişini ne kadar arttırırsa ve kendisini daha iyi tanımaları niyeti ile iyi işlerini ve güzel hünerlerini ne kadar gösterirse, ondaki bu hüner ve iyi haletleri görenler, onu daha iyi ve daha mükemmel tanırlar.

(18) Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istedim, bunun için de halkı yarattım. (H.K.)

Ulu Allah, o şahsı yaratan ve onun işlerini meydana koyandır. Hadsiz, sapsız yüz binlerce halkın, göklerin, yerlerin, dağların, denizlerin, maden ocaklarının, ejderha, balık ve suaygırı, su kuşları gibi denizde yaşayan canlıların, ay, güneş ve yıldızların, buruc, buruc, arş ve kürsînin, levh ü kalemin, cennet ve cehennemin, eşkıya ve takilerin, evliya, enbiyanın ve meleklerin yaratıcısıdır. Bütün bu işleri, sanatları ve sıfatları ile Ulu Allah'ı birbirlerini tanıdıklarından ve bildiklerinden bin defa daha fazla tanımıyorlar ve bilmiyorlar. Halbuki az bir işle birbirlerini tanır ve : "Onun iyi olduğunu gördük ve onun ne gibi bir insan olduğunu ve nasıl bir fikre sahip bulunduğunu tamamen anladık ve bildik" derler. Böyle olduğu halde, Allah'ı görme ve tanımada niçin kör, nâdân ve ebleh olurlar ve bilgisizlik ve şaşkınlıktan: "Acaba Allah var mı? Varsa onu kim gördü ve kim görür?" diyorlar. Onu görmek imkânsızdır. Ve her kim: "gördüm veya görüyorum." diye iddia ederse yalan söylüyor ve imkânsız olan bir şeyden bahsediyor, demektir. Ey aptal! O adamda gördüğün pek az bir iş ve hünerle: "Onun iyiliğini gördüm ve onun büyüklüğünü bildim." Diyorsun. Onda bildiğin, tanıdığın, o şey, onun dış görünüşünden başka bir şeydi. Çünkü, onun dışını her zaman gördüğün halde, onun kim ve nasıl bir adam olduğunu bilmiyordun. O halde bu kadar işler, hünerler ve hadsiz, hesabsız, sonsuz ilimleri ile Allah'ı niçin görmüyorsun ve bilmiyorsun? Senin halin aynen şuna benzer: Meselâ, bir adam bir bahçeye girse ve ben: "Bu bahçede yalnız şu küçük yaprağı görüyorum ve bahçeyi göremiyorum" dese, buna gülmek bile yersizdir. Böyle bir göz ve böyle bir akla ne demek lazımdır? Buna yapılacak hicve ve alaya yazıklar olsun! Çünkü hiciv ve alayı öyle bir kimseye karşı yapmalıdır ki onun vücudu bulunsun. Böyle bir gözün ve aklın mevcudiyetine imkân yoktur. Belki onun yokluğu bu şekilde varlığından daha iyi olur. Bu sebeple kâfir der ki: "Keşki evvelce olduğum gibi yine toprak olsaydım (Sûre:78, Ayet:41) ve vücut bulmasaydım. Toprak olsam benden bir ot, bir nebat biter ve bunlar da bir işe yarardı. İnsanların zevkle bakacakları bir şey olurdum ve onlara bir gıda teşkil ederdim. Toprak olarak mevcut bulunduğum zamanda, benim vücudumdan biten bir bitkinin hali, bahçede bir yaprak gören ve uçsuz bucaksız bahçeyi göremiyen kimsenin haline benzer.Böyle zehirli ve faydasız bir ot çorak bir yerde bile olmasın! Ben yokluktan dünyaya geldiğime ve varlık tabakasının en aşağısından, en yukarısına eriştiğime memnun oldum. Evet bu böyle oldu, aksini düşünme! Fakat, manen geriledim. Şimdi eskisi gibi toprak olmadığım için "Keşki toprak olsaydım." (Sûre:78, Âyet:4l) diye hasret çekiyorum."

Ayandan sonra beyan istemek hüsrandır, denilir. Ulu Allah, güneşten daha aşikâr, daha zahir ve daha çok peydadır. Güneşin mevcudiyeti üzerine kim delil ve şahit isterse o, ziyana garkolmuştur ve anadan doğma kördür. Onun derdine, hastalığına hiçbir çare ve ilâç yoktur. O kimse hayvan-ı mutlaktır, belki hayvandan hattâ, cemadâttan bile daha aşağıdır. Çünkü cemâdat olan toprak, ne için yaratılmışsa, onu yerine getirir. Yer kendisinden bitki yetişmesi için yaratılmıştır. Ona ne ekersen ve ne emânet edersen, onu besler ve çoğaltır. Bir taneyi on, belki yüz tane olarak sana geri verir. Eğer arpa ekersen arpa, buğday ekersen buğday, meyve ekersen meyve ve üzüm dikersen üzüm verir. Bunun gibi hayvanı da yük ve insanları taşıması, onları maksatlarına eriştirmesi ve şehirden şehire götürmesi için yaratmışlardır.

İnsanı ise, Allah'ı tanıması ve ona kulluk etmesi için yaratmışlardır. Bunları yerine getirmediği ve Allah'ı tanımadığı, ona kulluk etmediği takdirde, hayvandan daha fena olur. Çünkü hayvan ne için yaratılmışsa onu yerine getirir. Yer ve toprak da bunun gibidir. İnsan, ne için yaratılmışsa onu yerine getirmediği zaman, bir hayvandan daha kötü olur. Bunun için Kur'an'da: Onlar hayvanlar gibidirler, belki daha fenadırlar (Sûre:7 Âyet: 178) buyrulmuştur. Böyle kimselerin kalbi taştan daha serttir. Çünkü taştan su çıkabilir ve akabilir; halbuki onların taştan daha sert olan kalblerinden dumanlı bir hışım ateşinden başka bir şey hâsıl olmaz.

Güneşin ancak biri ışık, diğeri hararet olmak üzere iki sıfatı vardır. Güneş bu iki vasfı ile meşhur ve zahirdir. Gözleri görenler, onun ışığını görürler. Körler ise onun hararetini hissederler. O halde körler ve gözü görenler için güneş gizli değildir, çünkü daima bu iki vasfı ile güneş meydandadır. Celil ve büyük olan Hak ki güneşin, göklerin ve yerlerin, aşikâr ve gizli olan her şeyin yaratıcısıdır, bu vaziyette nasıl gizli ve saklı olabilir? Allah'ın sıfatı sayısız ve sanatı sonsuzdur. Aşağı ve yukarıdan, sağ ve soldan, ön ve arkadan, sıcak ve soğuktan, iyi ve kötüden her neye baksan, hepsi O'nun eserleri ve sıfatlarıdır. O halde nasıl gizli olabilir? Bu yüzden Allah buyuruyor ki (19) Şunu bil ki yüzünü ne tarafa çevirirsen, Allah oradadır. Çünkü yönlerin hepsi onun işi ve yapısıdır. O halde, Allah'dan ayrı bulunan nereye bakabilirsin?

(19) Yüzünü ne tarafa çevirirsen Allah oradadır. (Kur'an, Sûre:2, Âyet: 109.)

Eğer eşyanın ve insanların müşahadeleri hilâfına, onların tarafından, başka bir tarafa bakarsan, onlar baktığın tarafta artık bulunmazlar ve bu halde senin nazarından kaybolmuş bir vaziyettedirler ve sen de onlar tarafından görülmez olursun. Zira karanlık bir gecede güneşin sıfatı olan ne sıcaklığı ve ne de ışığı görebilirsin. Eğer güneş, gökyüzünde ve sen yerin altında yahut derin bir kuyuda, bulunsan bu vaziyette de güneşten ayrılmış olursun. Çünkü güneş, ancak ışık ve sıcaklıktan ibaretti; halbuki sen, bu derin kuyuda, onun her iki sıfatını da göremiyorsun; öyleyse güneşe nazaran kaybolmuş olursun. Fakat, her şey Allah'ın sıfatı ve yapısı olduğundan Allah'dan ayrılmak imkânı yoktur. Allah'ın bulunmadığı nereye gidebilirsin? Ve Allah'ın sanatları ve sıfatları olmayan nereye bakarsın? O halde Allah, bütün var olan şeylerden daha çok aşikâr ve daha çok peydadır. Her kim zahir olan şeyler hakkında bir delil isterse o, karanlık ve hüsran içinde bulunur.

Beyit:

Ey deniz kıyısında susamış olarak uyuyan kimse!

Ey hazine üzerinde fakirlikten ölen kimse!

Rubaî:

Bir şah ki ne aşağıdadır ne yukarıdadır, neredlast?

Bir hazine ki ne bizimledir ne bizden ayrıdır, nerededir?

Orada; burada, deme de doğru söyle, nerededir?

Âlem tamamen Odur. Bu hakikati gören nerede?

Rubaî:

Her derde daima bir deva görüyorum,

kahır ve cefada lütuf ve vefa görüyorum.

Gök kubbesi altındaki bu yeryüzünde,

her nereye baksam, daima seni görüyorum.

FASIL: 7

Bir gece rüyada gördüm ki Mevlânâ' (Allah O'nun aziz olan ruhunu takdis etsin!)nın medresesinde sofa ve sahanlık dostlarla dolu idi ve ben onlar arasından yüksek sesle söze başlayıp dedim ki: "Hayat ve canlılık, insanlara tevdi edilen bir feyizdir. Fakat bu feyiz, herkese ayrı bir tesir icra eder. Allah'ın elçisi Muhammed'e tesir eden nur ve feyiz, Ebucehl'e tesir eden aynı nur ve aynı feyizdir. Bununla beraber, Muhammed'i yegâne, Ebucehli bigâne kılmıştır. Birinin gözlerini açtı, öbürünün gözlerini kör etti. Meselâ, bahar mevsimi de her şey üzerine aynı tesiri yapar. Fakat bir yerde gül, bir yerde diken biter. Meyvelerin bazısı tatlı, bazısı acı olur. Mustafa (O'na selâm olsun) insanların fena huyları bırakıp, iyi huyları almaları için onlara birtakım şeriat, emir ve nehiy koydu. Bu suretle o feyiz, fenalıkları değil, iyilikleri artırmış olacaktır. Meselâ, bahçıvan acı olan zerdaliyi kesip onun yerine tatlı şeftaliyi aşılar. Buna bahar mevsimi ve mart ayı tesir ederse bu şeftali büyür ve gelişir. Bir hayvan gibi olan insan da böyledir. Ve onda bilgisizlik, ota tapıcılık, uyku, yemek, tâatsizlik, mürüvvetsizlik, temyizsizlik, haset, hasislik, zulmetmek, tecavüz etmek, iki renklilik ve iki yüzlülükten ibaret olan hayvanlık huyu mevcuttur. Bunun için Peygamberler şöyle buyurmuştur: "Bu hayvani ahlâkı terk ediniz ve Allah'ın emri ile meleklerin huyunu alınız. Böyle yaparsanız cennet ehlinden ve Allah'ın has kullarından olursunuz. Hainlik edenlere hainlikle mukabele etmeyiniz. Emîn insanlardan olmak için çalışınız. Halîm ve kerîm olunuz. Doğruluğu, kendinize vazife ediniz ve yalan söylemeyiniz. Vaktinizi başkalarının aleyhinde bulunmakla geçirmeyiniz. Kimseye iftirada bulunmayınız. Başkalarını daima kendinize tercih ediniz. Bir ölçü içinde yeyiniz. Haram yemeyiniz. Kendi helâl malınızdan Allah rızası için veriniz. Başkalarının malına tamah etmeyiniz. Hırsızlıktan kaçınınız.

Yukarıda zikr edilen ve meleklerin ahlâkına zıt olan hayvanî ahlâkın dallarını kesiniz ve onların yerine bu dalları aşılayınız ki kaybolmayan baharın feyzi, o dallar üzerine etkisini yarattığı zaman bu beğenilen ve meleklere has olan dallan ziyadeleştiresiniz. Çünkü hayvanî ahlâk bir ateş, meleklerin ahlâkı ise bir nurdur. Ateş cehennemden, nur ise cennetten birer parçadır. Parçalar, her şey aslına döner, kaidesine uyarak, sonunda kendi bütünlerine dönerler. Döneceğiniz yerin cennet olmasını isterseniz hayvanî ahlâkı, melekî ahlâk ile değiştiriniz. Böyle yaptığınız takdirde cehennemin değil, cennetin bir parçası olursunuz."

Beyit:

Sendeki varlık ve mestlik duyguları hep ateştendir.

Tabiatının başlangıcı da daima cehennemdir.

Beyit:

Eğer sen şimdi cehennem tarafına meyledersen şaşılmaz.

Çünkü parçanın hareketi, daima kendi bütününün bulunduğu tarafadır.

FASIL: 8

20 Ulu Allah buyuruyor ki: "Ey Muhammedi Halkın bölük bölük ve ardarda müslüman olduğunu gördüğün zaman bu, senin davetinin kemal bulduğuna bir işarettir. Allah'a, mücadelesiz, uğraşmadan yüz çeviriyorlar. Yapmış olduğun günahların affını dile. Çünkü bu, senin dünyadan göç etmenin zamanı geldiğine bir işarettir. Bundan sonra Hak yoluna halkı davet etmek için Allah senin gayretine ve mücadelene muhtaç değildir. Senin gayretin olmadan da artık olabilir. O halde senin bu dünyada kalmana lüzum kalmamıştır.

(20) Ey Muhammedi Allah'ın fethi ve yardımı sana müyesser olduğu ve insanların bölük bölük İslâm dinine girdiğini gördüğün zaman Rabbına hamdet! (Kur'an, Sûre:l 10, Ayet: 1-3)

Sofiler, bu âyete başka bir mâna verirler. Onlara göre eşya ve insanlar, bitki, hayvan ve diğer şeyler hepsi de dünyaya olgunlaşmak ve kemale ermek için gelirler. Olgunlaştıkları ve kemale erdikleri zaman onlar için artık hayat ve beka kalmaz. O surette ki eğer bir meyve ise onu yerler, bir insan ise ihtiyarlar, olgun olgun bir meyva gibi onu da toprak yer. Bütün diğer şeyler de bunun gibidir.

Şimdi gelelim bize: Biz ise şöyle anlıyoruz: Ey Muhammedi Senin davetin kemale erdi. Çünkü bu hal hasıl olmadan evvel muharebe, mücadele ve mucize ile, uzun zaman o kadar gayret sarfetmene rağmen, her defasında ancak birkaç kişi, yüzlerini Allah'a çevirdi. Yani müslümanlığı kabul etti. Şimdi davetinin kuvveti öyle bir raddeye geldi ki bütün bu sebepler olmadan insanlar bölük bölük Allah'ın dinine giriyorlar. Allah'a şükret ve onun adını dilinden bırakma! Onların imanı, benim çalışmam ve gayretimledir, zannında idin. Bundan dolayı Allah'dan özür dile. Şimdi ise sende bu hususta bir gayret kalmamıştır. Görüyorsun ki senin çalıştığın zamandan daha çok Allah'a dönüyorlar. Başında da sonunda da hepsini ben yaptım ve yapıyorum gibi düşüncelerinden dolayı tövbe et ve özür dile! Bu tövbeyi de gene bende bil, çünkü bütün bu güzellikler ve parlaklıklar, hidayetler hepsi benim bağışlanındır.

Muhakkiklerden bazıları da şöyle söylüyorlar: "Bundan maksat, müca-hede ahvalidir. O, her işten evvel mücahede ve riyazette bulunur. Bedenî kuvvetlerini yıllarca Hak yolunda sarf etmiştir ve bu kadar mücahede ve gayretten sonra o'na gayb âleminden bir şey gösterilmiştir.İhtiyarladığı, zayıfladığı, bütün küvetleri bittiği ve kendinden ümidini kestiği zaman, çalışmadan ve mücahedede bulunmadan, zaman zaman birtakım garip şeyler ve gaybî mücahedeler ve ilâhî kerametleri, makamları hadsiz hesapsız olarak görüyor. Bunun için Ulu Allah ona: "Ey benim kulum! Evvelce gördüğün şeylerin senin hizmetin , cehd ve tâatin vasıtasiyle olduğunu zannetme. İşte bak, bütün bu sebepler ortadan kalktı ve bizim bağışlarımız yüz binlerden daha fazla olarak, birbiri ardından geliyor. Bu düşünceden dolayı tövbe ve istiğfar et ve bil ki hepsi bizdendir. Başka türlü görünse de, gene bizdendir. Allah doğrusunu bilir."

FASIL: 9

Hakkın velileri iki türlüdür. Bazısı kibirli, bazısı mütevazı; bazısı korkunç ve heybetli, bazısı da sevimlidir. Büyüklüğü seven, heybetli ve azametli olan velilin kibrine "Kibriya" derler. Veli, nefsi "Ölmeden evvel ölünüz!" (H.). emriyle ölmüş ve yok olmuş kimsedir. O halde onun kibri, Allah'ın sıfatı olan "Kibriya" dandır. Çünkü beşerî vasıflar, o velide artık mahvolmuştur. İnsanların kibirli olması, kötülenmiş olan nefistendir.

Meselâ, dünya padişahları için de böyle iki hal vardır. Bazan tahta otururlar, o zaman perdedarlar ve emirler karşılarında el bağlarlar, köleler, muhafızlar kılıç çekip onları beklerler. Onlar işte bu zamanda yüzlerini adalet ve siyasete çevirmişlerdir. Bu suretle âleme adalet ve fazilet ile nizam verirler. Zâlimlerin şerrinden, mazlumları korurlar ve dâvaları hallederler. İşte bu esnada da hiddetli ve yok edici olurlar. Herkese karşı lütuf göstermezler. Diğer bir hal de, bu halden kurtuldukları zaman hâsıl olur, teklifsiz olarak lûtufla harem ve halvette arkadaşları ve dostları ile karışırlar ve heybetlerini bir tarafa bırakırlar. Lûtufkârca küçük ve büyük ile konuşurlar; en değersiz insanları, birçok edepsizlikleri hoş görürler. Bunun gibi Ulu Allah da kulu kendi âleti yapar ve "Kibriya" sıfatı ile âleme mensup olanlara tehevvür ve heybet gösterir. Bu padişah da başka bir köleyi kendine âlet eder. Böylece âleme mensup olanlar üzerinde lütuf ve tevazu sıfatları ile görünür. Her ne kadar bu iki nevi ahlâk zahiren başka başka ve onların hareketleri ve sükûnetleri birbirine aykırı görünürse de, hakikatte hiç de birbirine aykırı değildir. Çünkü bu iki sıfat bir tek padişahtan zahir oluyor. Bir bakıma alçak gönüllülük, bir bakıma büyüklülük olarak görünür.

Evliyanın bazısı halka iltifat etmez. Hattâ Padişahlara karşı bile büyüklük gösterirler. İnsanların yüzüne gülmezler; küçük bir şeyden onları mes'ul tutarak niçin böyle yaptın, diye itiraz ederler. Bu şekilde, belki emr-i mâruf yaparlar. Bazı evliya da küçük ve büyük herkesi selâmlarlar ve herkese karşı tevazu gösterirler. Onlarla anlaşırlar, kaynaşırlar ve hiç kimseye karşı itiraz etmezler. Halkın, bunların lütuf ve tevazularının bolluğundan dolayı, onlardan korkusu olmaz. Yani halk üzerinde bir heybet ve bir korku uyandırmazlar. Lütuf ve tevazularının çokluğundan her ikisi de Allah'ın velisi olurlar. Fakat, birinin halka karşı gösterdiği kibre, "Kibriya" derler, kibir demezler. Zira Allah'ın sıfatı, onun vasıtasiyle icra edilmektedir. Onda hiçbir beşerî sıfat kalmamıştır. "Ölmeden evvel ölünüz!" (H.) gereğince, ihtiyarî olan ölümden evvelki bu eceldir. Allah'ın büyüklük ve heybetinden, onun kâfir olan nefsi ölmüş ve yok olmuştur.

Beyit:

Ey dost, eğer ebedî bir hayat istiyorsan ölmeden evvel öl!

Çünkü İdris böyle ölümle bizden evvel cennetlik oldu.

Bu bir ev gibi olan vücudumuzun, kalıbımızın hâkim ve emiri, nefs-i kâfir idi. Kalıb ise onun bir âleti idi. Her ne yapmak isterse vücudu onda bir âlet olarak kullanırdı. Nefs-i kâfir, ölüp yok olunca bir ev gibi olan kalıbın emîr ve hâkimi Hak oldu. Bundan sonra vücudun hareketi, nefsin emri ile değil, Allah'ın mazharı ve âleti olur.

Bu hususta Hazret-i Peygamber: Müminin kalbi Hakkın kudretinin iki parmağı arasındadır, O kalbi istediği gibi çevirir (H.), buyurmuştur.

O halde velinin hareket etmesi ve dolaşması, Hakkın kımıldaması ve dönmesi ve dolaşması, demektir. Bu şuna benzetilebilir: meselâ, bir kimse bir başkasına deynekle vursa, bu vuruşu deynekten değil vurandan bilirler.

Allah buyuruyor ki:21 Eğer ben bir kulu seversem, onun vücut evini benden gayrı olan şeylerden boşaltırım ve bu evin efendisi ben olurum. Bundan sonra bu, her ne görürse ben olurum. Bundan sonra bu, her ne görürse benimle görür, her ne işitirse benimle işitir, her ne söylerse benimle söyler. Onun dili ben olurum. Yani onun dilinden söylenen her şeyi ben söylemiş olurum. Evvelce o aynı hayvanî kalıp, bir can ve nefs-i emmare ile yaşamıştı ve onun konuşmak, işitmek, gelmek, gitmekten ibaret olan hisleri, hayvanî olan o can vasıtasiyle işlemekte idi. O hayvanî ruh kalmayınca, bütün o âletleri benim vasıtamla işlediler.

(21) Eğer ben bir kutu seversem, onun kulağı, gözü, dili, eli ben olurum; o benimle görür, benimle işitir ve benimle konuşur (H.K.).

Beyit:

Onlar kendilerinden fâni, dostları ile bakî olmuşlardı.

Bu ne garip şeydir ki hem varlar, hem yoklar!

Kendi nefislerinin tasarruflarında bulundukları zaman yok, Hakkın tasarrufunda oldukları zaman ise vardırlar. Tıpkı kimyadan altın olmuş bir bakır gibi. Bu vaziyette bulunan bakıra hem yok, hem de var derler. Yani bakırlık

sıfatından yok olmuştur, bakırlığı altına dönmüştür. Bu yüzden Ulu Allah, Attığın zaman sen atmadın lâkin onu Allah attı (Sûre:8, Âyet: 17), buyurmuştur. Yani: "Ey Muhammed! attığın Oku atan sen değilsin. Allahdır. Bunun mânası yukarıda söylenmiş olduğu gibidir.

Vücudu Allahdan gayrı olan her şeyden temizlenmiş ve boşalmış olan her kuldan meydana gelen bütün şeyler, sevabın ta kendisidir. Hattâ zahiren küfür, günah, isyan bile olsalar. Zira bu artık bir âletten başka bir şey değildir. Ondan her ne meydana gelirse gelsin, onun bunda hiçbir dahli yoktur. Hepsi Allah'dandır. İşte bunun için onların haklarında ve amellerinde "Bu, iyidir; o, kötüdür, bu, zulümdür; o adalettir;" diye tasarruf edilemez. Bu tasarrufu, bu hüküm ve temyizi kulların işlerinde yaparlar. Çünkü onlar kendi nefislerinin âleti olmuşlardır.

Allah'ın işlerine itiraz edilmez. O, isterse yaşatır, isterse öldürür. Her ikisinde de âdildir. Çünkü Allah istediği şeyi yapar; istediği hükmü verir. (Sûre: 14, Ayet: 32)

Âlemde, insanlardan hâsıl olan şeyi iyi veya fena, adalet veya zulüm, diye tavsif etmeleri Hakkın rızasına uygun olup olmaması bakımındandır. İnsanlar bu işleri kendi ihtiyarları ile yaparlar. Varlık ve nefisleri meydandadır. Bu sebepten meydana gelen iş Allah'a ait olamaz.

Peygamberler ve evliya, Hakkın rızasının, zulüm ve şer ehlinden hâsıl olan hainlik ve eğri yola sapmak, serkeşlik etmek, gaflette bulunmak ve diğer kötü işlerle uğraşmakta olmayıp, daima hayır, adalet ve iyi şeylerle meşgul olmak ile, tâat, ibadet ve perhizkârlıkta olduğunu haber verirler. Şu halde , iyide ve kötüde tasarruf etmeleri, Hakkın rızasına uygun gelmesi içindir. Eğer maksat Hakkın rızası olmasaydı aslında iyi ve kötü olmaz ve kimse iyiliği, kötülüğe tercih etmezdi. Akıllılar ise Hakka eriştiren kötülüğü, binlerce iyiliğe tercih ederler. Çünkü Ne kadar masiyetler vardır ki uğurludur ve ne kadar tâatler vardır ki uğursuzdur (K). Bundan da malûm olur ki aslında iyi ve kötü, istenilen şey değildir. Hakkın rızası bu işler için bir ölçü olmuştur. Bunun farkı akıllılar arasında o ümit ile meydana çıkmıştır. Meselâ bir adam ıssız bir çöle gelmiş ve bulut da güneşi kaplamış olsa, kıblenin hangi tarafta olduğunu bilmez ve kimseyi de bulamaz ki ondan sorsun. Her tarafı araştırır nihayet zannı galip gelerek bir tarafı kıble olarak seçer. Namaz kılar. Kıldıktan sonra kıblenin o taraf olmadığını öğrenirse, namazı tekrarlamaz. Kıldığı namaz doğrudur. Güneşin bulutla örtülü olmadığı, kıblenin bilindiği ve herkesin o tarafa doğru namaz kıldığı bir yerde, bir kimse başka tarafa dönüp namaz kılarsa, namazı kabul olmaz. Madem ki secdeyi kıbleye doğru yapmak lâzımdır, bütün bu ihtiyat ve tedbirlere ne lüzum var?

Eğer Kabe'nin içinde olursanız namazı ne tarafa kılarsanız kılın, doğru olur. Sağdan, soldan men'etmekten maksat, secdenin Kabe'ye doğru olması içindir. Fakat Kabe'nin içinde secde, her ne tarafa yapılırsa yapılsın doğru ve yerinde olur. Malum olan Kabe'nin dışında bulunan bir kimseye, secde için Kabe, belirli bir işarettir.

Peygamberler, insanlar. Allah'ın rızasına uygun bir işi yapabilsinler diye, iyi ve kötüyü, adalet ve zulmü bir ölçü kabul ettiler.

Allah adamı kendisinden tamamen boşalıp, Cüneyd'in: "Cübbemin içinde Allah'dan gayrı bir şey yoktur." dediği gibi Allah ile dolarsa, yaptığı her şey doğru ve Kabe'de namaz kılarken olduğu gibi olur. Buna iyi veya kötü, yani yanlış veya doğru sığmaz. Allah yaptığı için iyi, kötü, zulüm ve adalet bir olur.

Beyit:

Allah adamı yani Allah ile kendinden geçmiş olan, her ne yaparsa revadır.

Allah için yapılan işlerde hata yoktur. O halde, o ne yaparsa doğrudur.

Ulu Allah isterse yaşatır, isterse öldürür. Âdilleri öldürüyor, zâlimleri ihtiyarlayıncaya kadar yaşatıyor.

Kâfirlerin memleketlerinde rahatlık ve emniyet peyda ediyor; Müslüman memleketlerinde huzursuzluk, tehlike ve kıtlık çıkarıyor. Kâfirleri müslümanlara galip ediyor; müslümanları, tâat ehlini ve salihleri de onlara esir ediyor. Haramiler ve hırsızları denizden gemi ile selâmeten geçiriyor, muttakileri ve Allah'a tapanları batırıyor. Zenginler, padişahlar, sahip oldukları malın ve servetin çokluğundan dolayı, bütün insanları kendi iyalleri yapmış besliyorlar. Allah'dan binlerce niyaz ile bir erkek çocuk istiyorlar ve bunun için bir çok kadın alıyorlar, gene de istedikleri olmuyor. Halbuki hayattan bezmiş ve kendisini beslemekten âciz olan bir fakire, kız veya oğlan bir yerine on beş çocuk veriyor. Eğer Allah'ın yaptığı bu işleri insanlar yapmış olsalardı, onu yakalar ve parça parça ederlerdi. Nitekim Peygamberleri haksız yere öldürdüler; (Sûre: 3, Âyet: 108.)

Bunun gibi, bütün işler Allah'dan olur. Her kim bunları ayırır ve bunlara itiraz ederse kâfir olur. Kabe'de namazı sağa, sola, öne arkaya doğru kılmak nasıl bir ise ve fark yoksa Allah'ın âleti olmuş olan Allah adamlarının kibri, tevazuu, hasislik ve cömertliği, adalet ve zulmü, uyku ve uyanıklığı hep aynıdır ve aynı hükmü taşır. Allah'ın işlerine itiraz etmek doğru olmaz. Müridin de şeyhi hakkında böyle hareket etmesi lâzımdır. Mürit, riyazet etmek, yemek yemek, uyumak, uyanmak gibi inkârı gerektiren her sıfatı şeyhde gördüğü zaman bütün bu çocukça ve alâlede işleri kerametler ve mucizeler derecesinde bilirse, şeyhin kerametlerinden faydalanır, yükselir ve ilerler. Hattâ en kıymetsiz bir işten bile müteessir olması, yani bu kötü olan işin bile, en küçük bir ayrılık olmaksızın onda aynı tesiri uyandırması lâzımdır. Böyle olmazsa ona hakikî mürid denemez. Çünkü hakikî mürit, şekeri bilmiş, tadını tatmış olanlardır. Eğer şekerin tatlılığını muhtelif suretler ve rengârenk şekillerle ortaya koysalar, şekeri bilen ve tanıyan kimse, bunlar arasında bir fark görmez ve yediği zaman hepsinden aynı tadı alır. Eğer; "Şu şeker, bundan daha tatlıydı" derse şekeri, hâlâ olduğu gibi bilmediğinden onda, hamlık damarı mevcut demektir.

Allah adamı değişip, bakır gibi olan ruhu altına dönünce ve acı zehiri şeker gibi tatlılaşınca o, tamamen taât ve müşahede olur. Yaptığı her şey müritlere örnek ve rehber olur. Müritler bu işlerden Allah'ın eserlerinin 'tadını alırlar ve nurlanırlar.

Geç ey mümin! Senin nurun benim şehvet ateşimi söndürdü (H). Bunun şerhi uzundur.

Mesel:

Akıllı olana bir işaret kâfidir.

Eğer evde biri varsa bir söz yetişir.

Fakat iyi bil ki böyle bir şeyh ve mürit az bulunur. İyice dikkat edersen böyle bir mürit, şeyhin kendisidir. Bunlar ayrı iki şey değillerdir. Hakikatte bir tek kişidir. Bu hal şuna benzetilebilir: İnsanın doğurduğu çocuk insandan başka bir şey değildir. Kuş olmadığı gibi, merkeb yavrusu da olmaz. Anasının sütünü emer, büyür ve anasının, babasının bulunduğu mertebeye erişir. Allah adamı için de bu böyledir. Allah adamının ruhu, bu âlemde cismanî kalıba ve şehvanî tabiata zayıf, garip ve bir çocuk gibi düşmüş olduğundan, tâat ve ibadet vasıtasiyle Allah'ın merhamet sütünü içer, büyür ve böylece beslenmiş olur. "O onları sever. Onlar da O'nu severler" (Sûre: 5, Ayet: 59) buyrulduğu gibi, kemal bulduğu zaman, Allah'dan başka kendisinde ne varsa hepsini yakar ve bu şekilde onda yabancılık damarından tek bir damar ve yabancılık adına hiçbir şey kalmaz. O zaman Ondan: "Ben Hakkım ve kendimi teşbih ederim, şânım ne kadar büyük oldu. Cübbemin içinde Allah'dan başka bir şey yoktur." sesi yükselir.

Beyit:

Tevhid âleminde, talip ile matlûbun sıfatlarını ayrı ayrı gören,

ne talip, ne de matlûptur.

FASIL: 10

Bir hafız, Allah göklerin ve yerin nurudur (Sûre:24, Âyet: 35), âyetini okudu.

Ulu Allah buyuruyor ki: Ben göğün ve yerin nuruyum. Gördüğünüz ışığı, karanlığı, hayatı, tadı ve varlığı hep benden biliniz. Hakikatte bütün bu güzellikler, benim. Sizde benim cemâlimi ve güzelliğimi vasıtasız ve temas etmeksizin görebilecek o saf göz yoktur. Kendi güzelliğimi şekiller ve perdeler vasıtası ile size gösteriyorum. Çünkü sizin keyfiyetsiz olan mânanız keyfî olan suretle karışmıştır. Karışık olan safı göremez. Benim güzelliğim de sizin görmenize uymak için karıştı. Alemin bütün varlığı, bir vücut gibidir. O vücudun başı, gök ve ayağıyerdir.

Onun gözden, kulaktan, dilde ibadet yıldız gibi olan hasselerinin diri, parlak, görücü, işitici ve söyleyici olması ruh-i küllidendir. Bunlar tıpkı bir insan vücudu gibi canlı biridir. Hattâ taze ve canlı görme, gözün, yüzün parıltısı ve bütün uzuvlar ve duygular hep candandır. Canı, yani, bu ruh-i külliyi bunlar vasıtası ile müşahede ediyorlar. Can, bedenden ayrılırsa bu güzellik ve parlaklık kalmaz. Bundan da belli oluyor ki onların hepsi, kalıptan, vücuttan yüz gösteren ruhun güzelliği idi. Bunun gibi, bu âlemin hey'et-i mevcudiyeti dahi göğün yıldızlar ve aydan aydınlanması yerin insanlardan, hayvanlardan, kuşlar, cemadât, ağaçlar ve meyvelerden süslenmiş olması gibi hep uzvundaki varlık nuru candandır. Eğer can dile gelip: "Ben canım, vücudun nuruyum ve onun başı ve ayağıyım" dese, bunun mânası: ben canım ve onun tazeliği, canlılığı bendendir, demektir. Can, eğer bu kalıptan ayrılırsa kalıp, hasta ve harap olur. Bir gök gibi olan başın yıldızları, göz, kulak, ağız ve burundan ibaret olan hasseleridir. Bunların hepsi de işe yaramaz bir hale gelirler. Dökülürler ve yok olurlar. Bunun gibi kol, bilek, kalça, diz, el ve ayak, damar, sinir, mafsallar ve vücudun bağlarından ibaret olan geri kalan bütün uzuvlar da birbirinden ayrılır ve dökülürler. Zerre zerre olurlar. İşte bu âlemin, varlığın kıyameti de böyle kopar. Allah nurunu, bu âlemden keserse âlem cansız kalır. Ağaçların meyveleri, her yıl olgunlaşınca yere düşüp yok oldukları halde, ağaçlar daha uzun müddet nasıl yaşarlarsa, âlemin meyvesi ve bir parçası olan insanlar da yetmiş, seksen sene yaşadıktan sonra ölürler; buna göre bütün olan âlemin ömrü daha uzundur. Alemin eceli gelince, ki bu kıyamet günüdür, âlemin başı olan gök parça parça olur ve dökülür,22 gökler yarılır ve parlak, ışıklı güneş, kararır, yıldızlar dökülür, dağlar yerlerinden oynar, yırtıcı hayvanlar birbirine girer, denizler ateş kesilir. Ve yine âleme ölümsüz diyen ve onun son bulmasını inkâr eden kimselerin basiretsizliğine karşı Allah şöyle buyuruyor: Gökler yarılır, yıldızlar aşağı dökülür, denizler birleşir, mezarlar yerlerinden oynar ve alt üst olurlar. (Sûre: 82, Ayet: I -2.)

(22) Göklerin yarıldığı, güneşin karardığı, yıldızların döküldüğü, dağların yürüdüğü, yırtıcı |ıayvanların toplandığı, denizlerin suyunun ısındığı, (Sûre:84, 81 - Âyet: 1-6.)

Dağlar pamuk gibi atılır. (Sûre: 101, Âyet: 4)

Bunların hepsi, âlemin varlığının ölümü hakkında söylenmiştir. Onun cüz'i bir şahsı olan insan öldükten sonra toprağın altında gök gibi olan kafası parça parça, yer mesabesinde olan ayakları ise darmadağınık bir hale gelir ve mahvolur.

İşte bu âlem de bir ağaca benzer ki o acağın ölümü, onun bütün parçalarının ve meyvelerinin ölümüdür. Yani onun eceli geldiği zaman ne gök kalır, ne de yer. Ne güney kalır, ne de ay, ne deniz kalır, ne de dağlar. Hepsi birbirinden çözülüp dağılır ve ayrılır.Bu tıpkı ölümden sonra insan vücudunda meydana gelen değişikliğe benzer. Öldükten sonra göz bir tarafa, kulak bir tarafa, burun ve ağız bir tarafa gider. Kemik, damar ve sinirler gibi geride kalan diğer âza da birbirinden ayrılır ve toprak olurlar . O topraktan bazan testi, bazan kâse, bazan çömlek, bazan da tuğla yaparlar. Onlara: "Ey parçalar birbirinizden ayrılıyorsunuz! Biz bir ve toplu değil miydiniz?" denilse: "Katiyyen! böyle değildik, biz aslen dağınık ve birbirimizden ayrı idik; bizi ruh bir araya getirmişti ve ruh vasıtası ile bir olmuştuk; ruhsuz kalınca tekrar ilk önce olduğumuz gibi dağıldık ve birbirimizden ayrıldık" derler. Hakikaten yer, gök ve dağlardan ibaret olan âlemin parçaları bir parça halinde görünürler; halbuki bunlarda aslında küçük zerrecikler gibi dağınık idiler. Allah'ın emri onları bir kılmıştır. Onlar canları olan o nurdan mahrum kaldıkları zaman hepsi, ölmüş bir insan vücudu gibi, dağılır ve ufacık zerreler haline gelirler. Mevcut bütün varlıklar gözle görünürler, hissedilebilirler, yaratılmışlardır. Fakat, sonunda hepsi yok olurlar. Allahdan başka her şey yok olur (Sûre: 28, Âyet: 88), Allah göklerin ve yerin nurudur. Sûre: 24, Âyet:35.) Bunun mânası yukarda söylenmişti.

Onun nuru Mişkât gibidir (Sûre: 24, âyet: 35.) Mişkât, manastırda bulunan küçük bir penceredir içine kandil asarlar.

Çerağ, billur içindedir Billur parıl parıl yanan bir yıldız gibidir. (Sûre: 24, Âyet: 35) O kandilde parıldayan, yanan yıldızlar gibi nur saçar. Kandil Allah'ın velisidir. Onun gönlü, saf bir zeytin yağı gibidir. Bu yağ Allah'ın nurunun bir otudur. Mum şule verirken eridiği ve nurunun gıdası olduğu gibi, o gönül de Allah yolunda yok olmuştur. Yağ ve nur arasında bir cinsiyet ve gizli bir birlik vardır. Çünkü, her ne kadar şekil ve aslî maddesi bakımından aynı cinsten olduklarını göstermezlerse de, hakikatte ona uygundurlar. Bir insan için de bu böyledir. Ekmek, su ve diğer bütün türlü türlü yiyecekler, şekil ve görünüş bakımından değil, teşekkülât bakımından onunla bir cinstendir.

Yeşillikler, çiçek bahçeleri, akar sular, kuş sesleri ve çalgıcıların nağmeleri de insanla aynı cinstendir. Çünkü, insan bütün bu şeylerden istifade ettiği nisbette kuvvetlenir ve büyür; onunla aynı cinsten olur. Faydasız şeyler, insanı büyütmez. O halde ona zıt olur. Her ne kadar şeklen ona benzer ve onunla aynı cinsten görünürse de, ondan kuvvet almadığı ve bulmadığı için onun ile aynı cinsten olmayıp tersine, onun zıddı olur. Suya yardım, sudandır. Ateşe ise ateşten. Ateşi artıran her şey anca onun cinsinden olur. Yani, ateşi ancak onun cinsinden olan bir şey artırır. Meselâ odun, her ne kadar şekil itibariyle onun cinsinden olmasa ve bu cinse aykırı görünse de, onu artırdığı ve kuvvetlendirdiği için onunla aynı cinsten olduğunu bilmek lâzımdır. Sadaka ve ihsan insanlar için rahmettir. Işık ve tâat de kâfirleri öldürmekte aynı cinstendir. Zalimleri men ve nehy etmek her ne kadar aykırı ve aynı cinsten değilse de, bu her iki iş de sevaba ve rahmete lâyıktır.

Işığın artmasıyla insanın yüzü daha aydınlık bir hal alır; işte bu bakımdan her ikisi de aynı cinstendir. Yani ışık, insanı beyaz gösterir. Birçok şeyler vardır ki zahiren ve gerçekten şekil ve asıl bakımından bir görünürler, fakat hakikatte birbirlerine aykırıdırlar. Çünkü birbirlerine faydaları dokunmaz ve birbirlerinin sohbetinden feyiz almazlar. O halde yukarıdan beri anlatıldığı gibi bir şeyin aslına uygun gelen, onu artıran ve kuvvetlendiren her şey, onunla aynı cinsten olur. Bunun için müminin kalbi yerinde olan zeytin yağı da onunla aynı cins ve o nurun bir hüzmesidir.

Allah insanları karanlıktan yarattı yani cism-i hayvaniyi bu karanlık âleminden var etti ve kadîm olan kendi nurundan, bu yaratılmış olan şeyler üzerine saçtı. O nur, bu karanlığın içinde hapsolunmuş ve karışmıştır. İşte bu karışma yüzünden onun adı, zeytin yağı olmuştur. Fakat nur, aynı nurdur.23 Onun zeytinyağı gibi olan gönlü parlar, vuslat ışığına temas etmeden ve aslına tamamen vasıl olmadan onu gören, tamamiyle asıl nuruna vasıl olmuş zannederler. Öyle ki enbiyanın ekserisi, vâsıl olmadan evvel böyledir, yani o zamanda "biz vasıl olduk" derler. Çünkü onların gönüllerinin yağı o, nurdandır; belki o nurun aynıdır. İbrahim (Selâm onun üzerine olsun) da göğe baktığı zaman kendi kalbini gördü. Kendi gönlünün zeytinini, parlak bir yıldız olarak temaşa etti ve gördüğü nura "İşte benim Allahm budur." Dedi. Fakat parlayan ayı görünce o zaman da yine "Benim Allahm budur" dedi. Güneşi göğün dördüncü tabakasında görünce: "Benim Allahm budur ve bu hepsinden büyüktür. (Sûre: 6, Âyet: 78.) Yani gördüğüm bu parlaklık diğerlerininkinden daha fazladır" dedi. Bütün o parlaklıklar kandilin içindeki zeytinyağından görünüyordu, sonunda kendi aslî nuruna erişti ve parça bütününe erişti. Ben varlığımı, gökleri ve yerleri yaradana doğru çevirdim. (Sûre: 6, Âyet:79).

(23) Şarklıda, garplıda olmayan mübarek bir zeytin ağacından yakılır. Ateş dokunmasa da onun yağı hemen hemen ışık verecek gibidir. (Sûre: 24, Âyet: 35)

Allah göklerin ve yerin nurudur. (Sûre: 24, Ayet:35.) Allah'ın bu sözünün hulâsası şudur: Ben ki Allah'ım yerin ve göğün nuruyum ve bütün varlıkların canıyım, müminin gönlünden parlar ve her şeyi aydınlatırım. Meselâ, büyük bir sarayda bir kandil veya bir lâmba bulunsa, bu lâmbayı sarayın içinde bir köşede bulunan pencerenin içine yahut bir lâmbalığa koymuş olsalar, bu lâmbanın bir dil gibi olan şulesinin parlak ışığı evin içini tamamiyle aydınlatır. O lâmbadan çıkan ışığın o küçük lâmbanın şulesinden olduğu açıktır. Zahiren veya şeklen ev büyük bile olsa, mânaca büyük olan ev değil, lâmbadır. Bunun gibi Allah'ın nuru, Allah'ın velî olan kulunun gönlünden parlar. Yeri ve gökleri aydınlatır; onları diri, parlak ve ışıkla dolu bir halde tutar. Allah, velinin gönlünde bulunması hususunda şöyle buyuruyor: "Ben ki Allah'ım, göklere ve yerlere sığmadım, ancak mümin kulumun gönlüne sığdım" (H.). Bunun gibi lâmbanın ışığı da der ki: "Beni suda aramayınız, çünkü oraya sığmadım; hem su kabil-i vasi değildir. Yani onda sizi bana ulaştırma kabiliyeti ve kuvveti mevcut değildir. Beni granit gibi sert taşlarla dolu yerlerde, bir dağda aramayınız; zira dağ ve taş beni kabul etmezler. Beni içinde zeytinyağı bulunan o küçük lâmbada arayınız. Zira benim arşımın tahtı odur. Yani ben yalnız müminin kalbindeki güzel, temiz zeytinyağı (Müminin kalbindeki iman) ile imtizaç ederim. "Allah insanı zayıf olarak yarattı." (Sûre:4, Âyet: 32.) gereğince bu lâmba yani müminin vücudu, küçük ve zayıftır. Fakat o lâmba, zeytinyağı olmadan yer ve gök benim nurum ile nasıl dolardı? O halde bütün bu nimetleri, o lâmbadan biliniz. İşte bu lâmba velîdir.

Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım. (H.K.) Allah buyuruyor ki: "Ey Muhammedi Yeri ve göğü senin yüzünden yarattım, sen olmasaydın yaratmazdım. Ben daima seninle beraberim. Sen de benimlesin. Benim âta ve bahşişim sana vâsıl olur; benim kârım seninledir. Nazarım daima senin üzerinedir." Senin için de böyledir. Çünkü Onlar onu severler, o da onları sever. (Sûre: 5, Ayet: 59) Fakat, benim nazarım senin suretine değil, kalbinedir.

(24), Ben ki Allah'ım; nazarım suretine değil, kalbine ve niyetinedir. Bu kalbden göklere ve yerlere hayat ve ışık vâsıl olur. Gene bu gönülle, âlemin vücudu zinde ve kaimdir. O yerde ve gökte Allah'ın halifesidir. (Sûre: 2, Âyet: 28.) Yer ve gök o veli-i vahdet ile diridir.

(24)Allah sizin suretlerinize ve amellerinize bakmaz. Belki kalblerinize ve niyetlerinize bakar (H.)

Meleklere: "Âdem'e secde ediniz" emri gelince bütün melekler secde ettikten sonra, yer ve gök âlemin varlığının bütün cüzleri, zerreleri, şeytan, peri ve balıktan aya kadar olan diğer bütün yaratıklar niçin secde etmesinler? Bunların hepsi derece itibariyle meleklerden daha aşağıdır. Padişah ve emîrleri secde ettikten sonra

köleler ve sipahiler niçin secde etmesinler? Bunların başlarını yere koymaları, secde sayılmaz. Bu, secdenin şerhi ve tercümesidir. Yani, ben senin tahtındayım ve senden aşağıyım ve sen benim fevkimdesin. Ben senin mutiinim, sen ise benim mürebbim ve yardımcımsın, demektir. Bu, tıpkı koruğun, üzümlüğe ibadet etmesi gibidir. Koruğun yüzü üzüme doğrudur ve gayesi üzüm olmaktır. Sonu odur. O halde secde eden koruk, kendisine secde edilen üzümdür.

Cansız cisimler bitkiye secde eder ve onu ister. Bitkiler, hayvana, hayvan insana, insan ise meleğe secde eder. Melek (Melik'e) Allahya secde eder ve melîk insanın hulâsasıdır.

İnsanın iki hali vardır. Hamlık ve mahcupluk halinde meleğe secde eder. Olgunluk ve vâsıl olma halinde -Allahya vâsıl olunca- melek ona secde eder. İnsan kendisine secde edilendir. Melek, felek ve bütün varlıklar ona secde eder. Onun methini söyler ve onu teşbih ederler. Esasen Onun şanını tenzih etmeyen hiçbir şey yoktur. (Sûre: 17, Âyet: 16.)

Allah insanın gönlünün kandilinden iki âlemde parlar ve her iki âlem o Âdemden halk olundu ki o, aydınlık ve münevverlik demidir. Yer ve gökyüzünde Allah'ın halifesidir. (Sûre: 2, Ayet: 28.) Arzdan maksat, bu âlem evidir. Bu ev Allah'dan utanan, korkan ve mütevazı insanların meskenidir. Semâdan maksat, o ebedî âlemin sarayıdır. Orası melekler, temiz insanlar, Allah'a yakın olanlar ve ruhların meskenidir. Binaenaleyh Allah'ın velisi, kendi zamanında her iki âlemin de padişahı ve efendisidir. Onun nurunda bütün âlem aydınlık ve ışıklıdır. Ondan gıda alır, onunla doğru yolu bulur. Mukallit ve mürşit de insanların anladıkları şey, bu ateşin nurlarıdır. Ateş ehlinin parlaklığıdır. Zira dünya, ehli cehennemin odunudur ve dünya cehennem suretindedir.

Beyit:

Eğer cehenneme meyledersen şaşılmaz. Çünkü cüzlerin hareketi, daima kendi küllerine doğrudur.

Şehvet ateşi, kendilerine galip gelen ve nefislerini, tabiatlarını istilâ eden hayvan gibi insanlar cehennemin cüzleridir.

Bu türlü hayvan gibi olan insanları şehvet ateşi ve nefis galip gelmiştir. Bunun için onlar cehennem parçalarına dahildirler. O halde nasıl olur da bunlar şehvet ateşinin cüzlerinden mürekkep olan bu dünyaya meyletmezler?

Fer'in aslına dönmesi tabiidir. Çünkü: İyi şeyler, iyi kimseler için; kötü şeyler kötü kimseler içindir. (Sûre: 24, Âyet: 26). Bu sûdi nur, ateş ehli indinde gerçek nur gibi görünür. Karada yaşayan kuşlar için toprak hayattır; fakat balıklar ve sukuşları için bu aynı toprak ölümdür ve büyük bir işkencedir. Hayat veren o nurun görmiyenler, hayatı yok eden bu ateşe - nâra- nur derler. Bu nurların aslı, güneşin suretidir. Güneş de ateşin maden ocağı ve çeşmesidir. Ay ve yıldızlar güneşten faydalanırlar. Yeryüzünde bulunan her ateş, her alev ve ışık güneşin bir cüz'ü ve bir asâsıdır. Bu yönden nurlar ateşe mensupturlar, nur değildirler. Onların sadece, adları nurdur. Halbuki mânevi bir nur yakmaz; belki hayat, can verir. Lâmbanın ışığını ve ateşin parıltısını yeşil bir yaprağa değdirirsen yaprağı derhal kurutur ve karartır. Bunun gibi insanın vücuduna ve kalbine de dokundurursan bunları da yakar ve yaralar. Şu halde bunun, isminin "nur" , aslında "nar" ateş olduğu malûm olur.

Mânevi nur eriştiği yere hayat, canlılık, sağlık ve rahatlık bağışlar. Neşe, huzur, ferahlık, marifet bilgisi, görüş, vecd, aşk ve şevk, vuslat, emel, gaye bunların hepsi yıkıcı değil, yapıcı nurlardır. O halde o nur, mânanın parlaklığıdır. Asıl olan, bu nurların aslının aslıdır. Demiştik ki her vücutta bulunan böyle yüz binlerce nurun hepsi o nurun aksinden meydana gelmişlerdir ve o Allah'ın nurudur. Parlıyan bir yıldız gibi, o mishabın dili, velinin bir kandil gibi olan cisminden, yeri, göğü, arşı, kürsiyi nurla doldurmuş ve aydınlatmıştır. Çünkü Allah, göklerin ve yerin nurudur. (Sûre: 24, Ayet: 35).

Bu mesel değil, misâldir. Akıl, bilgi ve zekâ ile bunu halletmek imkânsızdır. Bu havada sıdk ve aşk kanadiyle uçmak lâzımdır. Tadmıyan bu hali bilmez. Yazıyı öğrenmeden okunamayacağı gibi.

Beyit:

Bir şeyi aramadan bulamazsın. Fakat dost,

bu kaideden müstesnadır. Onu bulamayınca arayamazsın.

Söylediğimiz bu kelimelerden her birinin hudutsuz bir şerhi ve hadsiz tafsilâtı vardır. Onu söylemek ve

yazmak için ömürler lâzımdır. Lâkin sözlerin sırları, bu hale vâkıf olan kimseler için söylenmiştir. O kimselere bin taneden bir tane söylense, ondan hepsini anlarlar. Meselâ, bir cemâat ortasında birçok kaziyeler vakî olsa birkaç kişi buna vâkıf olsalar, bütün cemaatin bu kaziyeleri bilmesi, anlaması gerekmez. Esasen onlara uzun uzadıya anlatmaya da lüzum kalmaz; özet olarak anlatmak kâfi gelir; bazen "falan kıssa" derler. Kıssanın geri kalan kısmını mufassalan anlatılmaya lüzum kalmadan, bu toplulukça anlaşılır. Allah doğrusunu bilir.

FASIL: 11

Temiz ruhlar, melekler, felekler, yer, arş ve kürsi, levh'ü kalem ve diğer şeyler yok olur ve fena bulurlar. Fakat müminin ölmesi zahiren ölmek ve yok olmak ise de, buna ölüm demezler. Çünkü onun yok olan ve fena bulan güzelliği bu şekilde, bir iken bin olacaktır. Şu halde böyle bir ölüm olamaz. Ölüm onun ölmemesidir. Ölmediği takdirde biri, bin olamaz.

Bunu şuna benzetebiliriz:Mesela, bir buğdayı veya ağaç tohumunu, bir ekin tanesini yere gömdükleri zaman, o tane yerin altında su haline gelir, başka şeylerle karışarak tamamiyle yok olur; fakat sonunda bahar nefesi bütün hububata eriştiği zaman, o yok olmuş olan şey, yüz defa daha güzel olarak, tekrar meydana çıkar. Şu halde hakikaten o tane ölmemiştir.Ölüm, acı ve kötü bir tanenin veya batıcı bir dikenin öldüğü zaman, onun bu çirkinliğinin bir iken bin olmasıdır. Bunlar her lahza "Keşke olmasaydım ve aleme gelme-seydim!" derler.İşte asıl ölüm budur; belki böyle bir hal ölümden daha fenadır. Çünkü onun "çoğu", işkence ve kötü durumda iken ölümü ister. Tıpkı bunun gibi kafirler de kendi çirkinliklerini görerek: [25] "Ah! Keşke ilk olduğumuz gibi yine öylece olsaydık ve olduğumuz gibi yine öylece toprak olsaydık ve varol masaydık." derler. İşte böylece kâfirlerin ıstıraplarının şiddetinden, ölüm temennisinde bulunurlar ve Allah'dan binlerce can rica ederler. Cehennem ateşi onların etlerini yakar, yok eder. Allah onlara yeniden bir deri ve et verir; fakat, cehennem ateşi tekrar bunu da yakar.Onların derileri piştikçe, azabı tadmaları için derilerini yenileyeceğiz. (Sûre: 4, Âyet: 59) buyrulduğu gibi; ölüm, bu halden iyi olduğu için eğer buna ölüm derlerse yanlış söylenmiş olmaz, yahut da yüz doğrudan ancak birini söylemiş olurlar. Meselâ bir kimse, bir adama on direm bağışlamış olsa ve herkesin yanında: "Falana beş direm bağışladım" dese yalan söylemiş olmaz; çünkü vermiş olduğu bu on diremde beş direm mevcuttur. Şu halde yalan söylememiştir. Bu ölüm de yüz ölüme bedel olduğundan eğer bir kimse ona "ölüm" derse yanlış söylemeyip belki yüzde birini demiş olur. Bunun için eşkiyânın ölümü, bu cihetten ölüm oluyor. Müminlerin, salihlerin ve evliyanın ölümü, zahiren ölüm olmakla beraber, buna "ölüm" demezler, belki "hayat" derler.[26] Allah için yaşıyan ve kendilerini Allahya feda eden kimselerin öldüklerini zannetmeyiniz, çünkü onlar belki kendilerini yaratan Allah'ın huzurunda yaşarlar. Allah, yokluk halinde iken onlara rızık verir. Onlar memnun ve mesutturlar. Neticede bir buğday gibi olan varlıklarının arpa ve darı olmayarak, tekrar buğday olacağı hakikatini bilirler. Bir taneleri yüz tane olacaktır. Zira: Bir başakta yüz tane (Sûre: 2, Âyet: 262), buyrulmuştur. Mümin, o tatlı tane gibi ölüm halinde iken hal dili ile şöyle der:

(Eğer ben ölürsem bana öldü demeyiniz, çünkü o ölüyü dost aldı götürdü ve onunla yaşıyor.)

(25) Keşke toprak olsaydım! (Sûre:78, Ayet:40.)

(26)Allah yolunda ölenleri sakın ölü sanmayınız, onlar Allah'ın yanında diridirler; rızıklarına nail olmaktadırlar. (Sûre: 3, Âyet: 163-164.)

Allah buyuruyor ki : "Benden başka ne varsa hepsi yok olur ve kalmaz , insandan, melekten, şeytandan ve periden hiçbirisi kalmaz, yalnızca ben kalırım. Zira her şey fena bulur, ancak O bakîdir. (Sûre:28, Âyet: 88). Her ne kadar müminler ölürler ve yok olurlarsa da buna, ölüm demeyiz. Hattâ hayatın da kendisi deriz. Tıpkı yerin altındaki buğday tanesinin ölmesi ve yok olmasında olduğu gibi... Fakat, eşkiyanın ve yollarını kaybedenlerin ölümüne ölüm deriz. Çünkü ölüm ve yokluktan sonra, haşir vaktinde, onlara avdet edecek varlık bir ölümden daha beterdir. Bu yorum ve bu açıklamayı, o zümrenin inançları ve sözleri üzerine diyoruz ki onlar, şöyle derler: "Her şey yok olur, ancak, O kalır" (Sûre: 28, Âyet:88), Elbette bu âyet doğrudur. Bunun mânası; müminler, temiz insanlar ve melekler hepsi de ölürler. Allah'dan başka tek bir varlık bile kalmaz. Bu takdirde onların dedikleri ve inandıkları şeyi isbat etmiş oldum. Böyle bir ölüm, zahiren ölüm ve yokluk görülmesine rağmen hakikatte hayatın ta kendisidir. Her kim buğday ekmez ise onu: "Niçin bu taneleri yaşatamıyorsun? Buğdayı evinde saklayıp, toprağa ekip saçmıyorsun ki onun bir tanesi yüz, hattâ bin olsun! Böylece hem kendine, hem buğdaya zarar veriyorsun?"

diye ayıplarlar.

Binaenaleyh böyle bir ölümün, aynı hayat olduğunu bilmiş olduk. Allah herkesten iyi bilir.

FASIL: 12

([27]) Allah göklerin ve yerin nurudur! Onun nuru içinde çırağ bulunan bir kandillik (Mişkât) gibidir ki o çırağ billur kandildedir, bu billur kandil, sanki parlak bir yıldızdır; doğuda ve batıda bilmeyen mübarek bir zeytin ağacından yakılır. Ona ateş dokunmasa da yağı hemen ışık verecek gibidir. O kat kat nurdur. Allah, nuru ile dilediğini hidayete erdirir. Ve insanlara hidayeti sezmeleri için misâller gösterir. Allah her şeyi hakkı ile bilir.

(27) Ulu Allah göklere ve yere nur verendir. Onun nuru içindede çırağı bulunan kandilin ışığı gibidir. Çırağ billur içindedir. Billur pırıl pırıl parlayan bir yaldızdır. Şarkta, garpta bitmeyen mübarek bir zeytin ağacından yakılır. Ateş dokunmasa da onun yağı hemen ışık verecek gibidir. Nur üzere nurdur. Ulu Allah dilediğini nuruna eriştirir. Ulu Allah insanlara misaller gösterir. Her şeyi hakkiyle bilen O'dur. (Sûre: 24, Âyet:35.)

Hazret-i Peygamber buyuruyor ki: "Yüksek ve celil olan Allah, yerin ve göğün nurudur. Onun nuru, çinide mum ve kandil koymak için manastırın bir köşesinde bulunan dipsiz bir hücre gibidir. Kandil'in bulunduğu bu yerde (Mişkât) bir parlaklık olur ve o parlaklık billur kandilde, parlak bir yıldız gibidir. Ne doğuda ve ne de batıda bulunan zeytin ağacından yapılır. O kandilin yağı kandilin ışık vermesi gibi parlaklık verir. Onun mânası şudur: O mişkât velinin vücududur. Zeytin yağı, onun temiz olan gönlüdür ve Allah'ın bu gönülle alâkası vardır. Çünkü Allah: "Ben ki Allah'ım göklere ve yere sığmadım, ancak mümin kulumun kalbine sığdım" (H.K.) buyurmuştur. O kandilin nurunun aksinden, âlemin vücudu nurla dolu, canlı, zinde ve tazedir. O nur hissedilmez, mânevidir. Benzersiz ve keyfiyetsizdir. Bu nur nefisler ve akıllardan parlar. Nefisler ve akıllardan hayvanata ve hayvanattan nâmiyattan cemadât üzerine, bir hayat peyda etmek için geçer. Bütün bu ışıklar, o nurun eserleri ve akisleridir. Binaenaleyh gerçek hayata, Allahyle kaim ve Allah'ın halifesi olan bir veli maliktir. Gökte ve yeryüzünde bakî olan bütün şeyler, onun nurunun aksi ile diridirler. Hayat, onlara ariyeten verilmiştir. Demirdeki sıcaklığın ve bu yüzden meydana gelen kırmızılığın müstear olması gibi... Şayet demiri ateşten ayırırsan müstear olan bu kızıllık ateşin aksine olarak geçer. Ateş, sıcaklık ve renge kendiliğinden maliktir. Bu iki vasıf onda ariyeten mevcut değildir. O bizzat böyledir. Kutup kendi mihverinde döner. Yani onun yardımına muhtaçtırlar ve derece ile onun yardımını kabul ederler. Tıpkı göğün dördüncü katında bulunan güneş gibi. Evvelâ ışığı, göğün dördüncü katına akseder, dördüncüden üçüncüye oradan ikinciyi ikinciden de yerin çatısı olan birinci göğe ve oradan da yeryüzüne akseder. Akılların ve ruhların güneşi olan o kutup, ilk defa en önde ve kesif olan o saf üzerinde parlar, ondan sonra, saf, saf ve tabaka olan mertebeler üzerine gider. Nurlu perdeler ve karanlık tabakalar yerin ve göğün yedi tabakası gibidirler. Yalnız bu nurlu ve karanlık perdeler mânevi perdelerdir. Nurlu olanlar meleklerin, müminlerin, evliya ve kutupların zatları gibidir. Karanlık tabakaları ise, tıpkı şeytanlar ve perilere benzerler. Hepsi de kendi mânevi cevheri ölçüsünde ondan yardım görür. O halde bu kutbun zatı, göğün ve yerin nurudur. Manastırda bulunan her ışığın, oradaki kandilin nurundan olması gibi, yerin ve göğün nuru da o kutuptandır. Dar görüşlü kimseler, manastırda bulunan o nuru, manastırın kendisinden olduğunu zannederler. Hakikatten haberdar olan kimseler ise o nurun kandilden meydana geldiğini ve kandilin parıltısı, ışığı olduğunu bilirler. Canın suretini, insan vücudunda görmek mümkündür. Vücutsuz görmek kabil değildir. Çünkü o, şekilsiz ve benzersizdir. Şu halde cisimler, ruhların hareketini göstermek için meydana gelmişlerdi. Eğer bir kimse: "can nedir?" diye sorarsa ona derler ki: "Ey kör, gafil! Bu sorduğun nedir? Hiç cansız bir ölü sual sorar mı, ayakta dolaşır, elle tutar, gözle görür, kulakla işitir, dille söyler mi? Can, bir divar değildir ki elini onun üzerine koyabilesin. O öyle bir mânadır ki nereye dokunsa hayat ve hareket hâsıl eder. Her şeyi görebilme, onun yapabileceği bir şeydir. Gülün ve misk'in gözü burundur. Sesin gözü kulaktır. Acı ve tatlının gözü damak ve ağızdır.

İnsanın yüzünü, kulakla görmek imkânsızdır. Gözle ses işitilmez. Heliyleyi görmek mideyi mülâyimleştirmesiyle mümkün olur. Badem yağını görmek onun kuruluğu gidermesiyle olur. Şarabın tesirini meydana getirdiği sarhoşlukla görebiliriz. İlâçların ve macunların bazı özellikleri vardır. Bu özelliklerden dolayı onları isterler, satın alırlar ve kıymetlerini ona göre artırırlar; fakat bu özellikleri gözle görülemez; onlar ancak anlayış gözüyle görülebilirler. Bunun gibi Kur'an'ın mânasını ve Delâili, his gözüyle göremeyip idrâk ve anlayış gözüyle görürler. Can öyle bir şeydir ki seninle olduğu zaman yaşarsın ve bu sebeple senden yüzbin türlü hareket hâsıl olur. Yürümek, oturmak, almak, tutmak, konuşmak, görmek ve işitmek, rahat ve elemden müteessir olmak gibi. Can senden çıkıp gittiği zaman bunların hiçbiri meydana gelmeyip cansız bir cisim olursun; bir taş ve toprak parçası gibi düşersin. O halde ey akılsız! Canı gördüğün halde can nasıl olur, nasıl diyebiliyorsun? Netice olarak denilebilir mi vicdanî olan mânayı görmek, hissedilebilen şeyleri görebilmekten daha kuvvetli ve daha açıktır.

Meselâ görme hissi olan gözle, bir adamı görürsün, gözlerini kapadığın zaman onu artık göremezsin. Yahut adamın sözünü işitirsin, kulaklarını tıkadığın zaman işitmemiş olursun; fakat içinde bir keder veya neşe hissettiğin zaman insanlara: "Şu anda mesudum, neşeliyim veya kederliyim" dersin. Gözünü yumsan da açsan da o keder veya neşe gizlenemez ve senden ayrılmaz. Şu muhakkak ve yakîndir ki vicdanî şeyler mahsusattan daha çok görünmektedir. Neşe ve keder bazan gelir, bazan gider. Sertlik, iyi muamele, cömertlik ve hasislik, kahramanlık ve korkaklık, şehvet, zevk ve aşk, bunların hepsini görünce: Şimdi bu haldeyim, diyorsun da gece ve gündüz seninle olduğu halde, acaba can nasıl bir şeydir ve nedir, diye sormağa nasıl cesaret edebiliyorsun? O anda bir kimse olsa sana: "Sen ne garip bir merkepsin ve ne tuhaf bir öküzsün! Cevabını verirdi. Senin vücudun, canın zuhur ettiği yerdir. Senin her cüzünde, vücudunun tazeliğinde ve uzuvlarının kımıldamasında, yüzünün ve özünün parlamasında hülâsa, baştan ayağa kadar her şeyde görünen şey candır. Can kalmayınca, işitme, görme, koklama, tatma ve dokunma gibi duyguların başta bulunan yıldızları, işe yaramaz bir hale gelirler ve dökülürler. Gök gibi olan başın yerini teşkil eden ayaklar, dizler ve parmakların kuvvet ve hareketleri işe yaramaz bir hale gelir ve hareketsiz kalırlar. Sinirler, diz, topuk ve parmak eklemleri birbirinden çözülür ve dağılır. Bunun gibi, göğün çatısının temizliği, güneşin, ayın ışık ve sıcaklığı, yıldızların parlaklığı, o nur ve o can, onlardan ayrıldığı zaman hepsi hareketsiz kalıp aşağı dökülürler.[28]

Onun ayağı olan yer yarılır, dağlar aşağı düşer ve parçalanır. İşte o zamanda dünya büyük bir sarsıntı ile sarsılır.[29]

[(28)]Gök yarıldığı (Sûre:81, Âyet:l 2), güneşin devrildiği yıldızların döküldüğü zaman. (Sûre:82, Âyet: 1.)

[(29)]Vaktaki dünya o müthiş sarsıntı ile sarsılır. (Sûre: 99, Ayet:l.)

İnsanın vücudu bir can ile diri olduğu gibi göğün ve yerin şahsı da bir can ile dirilir. O can çıktığı zaman, her ikisinde de tazelik, revnâklık, güzellik kalmaz. Hakkın halifesinin nurunun aksinden yer gök diri ve aydınlıktır.

Bir zeytin ağacından yakılır (Sûre-i Nur; Âyet: 35): Velinin canı, gönlü olan o kandilin zeytinyağı, kutup olmadan ve kemale ermeden evvel parlaktır. Sevgilisine vâsıl olunca ve cüz külle bağlanınca, damla denize dönünce nur üzerinde nur olur. Çünkü, eğer o nurun, bir cüz'ü ve yakını olmasaydı o nura bağlanamazdı. Cüz'lerin hareketi daima kendi küllerine doğrudur. Nurun üzerine nurdan başka bir şey gelmez.

Beyit:

Allah'ı gene Allah görür. Ondan başkası oraya nasıl sığabilir?

Çünkü deryayı vahdette gayr ağyardan başka bir şey değildir.

Nazım:

Şeyh "Enel-Hak" dedi ve gayeye vâsıl oldu. Bütün körlerin boğazlarını kesti. Ey inatçı, kutbun benliği ortadan kalkarsa geriye ne kalır! artık sen bunu düşün. Senin eğer bir gözün varsa aç ve bak, bu "Lâ"dan sonra ne kalır?

Vuslattan evvel onun canı nur idi ve o nurdan ışık ve parlaklık verirdi. O nur kemâle erince, kendi aslına vâsıl oldu. Işığı ve parlaklığı arttı ve kemal bulup kutb-u asır oldu.

Allah dilediğini nuruna eriştirir. (Sûre:24, Ayet:35). Allah o aslından olan seçkin ve azizlerden başka, herkesi kutb-u hidayete vâsıl etmez, Allah ezelden o nurdan nasipleri olmayanları, şaki ve mahrumlardan yaratmıştır; ve onların varlığın zulmet ve dalâletten hasıl etmiştir. Onlara böyle kutbun huzuruna varmağa yol yoktur.

Beyit:

Onlar, Elest cezbesine tutulduklarından beri ayrılmamışlardır.

Said, anasının karnında said, şakı de anasırını karnında şakı olarak yaratılmıştır.(H.).

FASIL: 13

Kalp dediğimiz şeyden kastımız, bir kan damlası veya bir et parçası değildir. Böyle bir kalbe bütün hayvanlar sahiptir. Öküz, merkep, deve gibi her hayvanın bir kalbi,ak ciğerleri ve bir kara ciğeri vardır. Bizim kalbden kastetdiğimiz şey, keyfiyeti tarif olunamıyan bir nurdur. İşte bir kan damlasından ibaret olan kalp, o nurun uğrağıdır. Bu nur; sonsuzdur. Göz nuru, gözün içindeki siyahlık ve beyazlık değildir. Bunlar işitmenin meydana geldiği yerledir. Duygularımız, içinden su akan oluklar gibidir. İşitme, görme, konuşma ve tadma ve dokunmadan ibaret olan bu beş duygu, görünüşte başka başka olmalarına karşılık gerçekte bir can ile diri ve kaimdir.Bu beş duygunun oluğundan akan su, candır. Meselâ, bir kimse evini bir mum veya kandille aydınlatsa ve evin içindeki tek nurdan dışarıya nurlar saçılır. Duvarlardaki çok olmasına rağmen evin içindeki nur, bir ve aynı nurdur.

Ba cansız şeylerden yapılmış olan evlerde, insanın vücut evinin camlarından ibaret olan duyguları aksine olarak her camdan aynı nur görünür.Çünki bir ev gibi olan insan duygu vasıtalarına gelen ayrı nur, her birinde başka bir iş yaratır. Başka bir sanat gösterir. Göz camına gelince görme hâsıl eder. Kulak camında işitme, burun camında koklama, ağız camında tatma, el camında dokunma meydana getirir. O nur vâsıl olunca her birinden birbirine benzemiyen ayrı ayrı bir takım işler hâsıl eder. Meselâ, bahar mevsimi ve sıcaklığı ceviz ağacına temas edince ceviz yetişir. Bunun gibi hurma ağacında hurma, elma ağacında da elma biter.

Bahar mevsimi, hakikatte bir şeydir; fakat her ağaçta ayrı bir iş yapar ve ayrı bir tesir gösterir. Tıpkı bunun gibi olan duygularla, bahar mevsimi gibi olan can eriştiği zaman her duyguda ayrı bir iş, ayrı bir özellik ve ayrı bir haraket meydana gelir.Türk, Rum, Zenci, Habeş gibi pek çok insanlara o nur eriştiği zaman her birinde başka bir iş ve başka bir tesir icra eder. Her birini bir iş ve bir sanat sahibi eder. Birini zâlim, birini adaletli, birini iyi huylu, birini huysuz, birini cömert.birini hasis, birini cesur, birini korkak yapar. O halde bütün bu türlü sanatlar ve yoktan varedilmiş eserler, ignsanlar, halk, türlü türlü tabiatlar bir tek nurdan faaliyettedirler. Hepsini aynı nurdan gören kimseler, Allah'ın büyüklüğüne muvahhittirler.Bütün bu nakışlardan, onların indinde iki ve üç olmaz. Onlar: bizim indimizde yani bizim için her şey birdir, derslerse yanlış söylemiş olmazlar.Çünkü bu nakışlar ve varlıklar, onlara matlûpları olan tek nur ile erişir. Meselâ, sen birini görmek istersen, gerek Türk, gerek Hintli olsun, sana o istediğin şeyden bir nişan verir ve onu sana gösterirlerse her ikisi de senin indinde bir olur. Zira her ikisi de senin için işi yapıyorlar ve istediğin şeye yol gösteriyorlar.

Beyit:

Küfür ve din yani kâfir ve dindar, her ikisi de:

"O, tektir ve O'nun ortağı yoktur", diyerek O'nun yolunda koşarlar.

Bu beyit herkesin hakkında olmayıp şöyle bir kimsenin durumu için söylenmiş olur: Meselâ, bir ressam, yanlız güzel olan şeylerin resimlerini yapıp çirkin olan şeylerin resmini yapmazsa; başka bir ressam da her ikisini de yapabilse, bu ikinci ressamın sanatı birinciye nazaran daha çok kemale ermiş sayılır. Güzel şekillerin onun sanatının kemalini göstermiş olması gibi, çirkin resimlerde sanatının kemalini bildirmek ve göstermektedir. Bu çeşitli resimlerden ressamı, onun kemalini ve cemalini görebilen kimse için güzel ve çirkin, iyi ve kötü bir olur. Çünkü bunların hepsi, ressamı tarif ederler ve gösterirler. Şu halde hepsi birdir.

Beyit:

Sen güzelsen çirkine küçümseyerek bakma!

Zira bu yolda sinek de, tavus kuşu gibidir.

Tavus, Hakkın sanatının kemalini gösterir. Sinek de tıpkı bunun gibidir. Bu bakımdan her ikisi de aynıdır. Fakat, ressamdan habersiz olanlar ve onu aramayanlar, yalnız resmi nazarı itibare alırlar. Bunlar karşısında çirkin ve güzel nasıl bir olabilir? Acı ve tatlı nasıl aynı tadı verebilir? Böyle kimselere vahdet (birlik) âleminden bahsetmek doğru olmaz. Çünkü onlar müteaddit olduklarından adette kalmışlardır. "Vahid'den gafildirler. Onlar, çirkin güzel, acı tatlı birdir, derlerse yalan söylememiş olurlar. İşittikleri şeyi söylerler. O söz kalblerinden çıkmamıştır. Bu cansız bir şekil ve nursuz bir kandil gibi olur. Hiç kimse bu sözden istifade edemez. Söz, o kimsenin sözüdür ki bunların hepsinden o "Bir"i anlar ve arar. Ne kadar türlü türlü şekiller görse yine o "tek" olan zâtı nazarı itibare alır. Hepsinden murat o "zattır", o nakışlar değildir.

Şiir:

Yüzlerce nakıştan, türlü türlü hünerler gösteren bir nakış gibi...

Ona iyi bakarsan hepsinin bir olduğunu görürsün.

Deniz birdir, fakat sayı onun dalgalarındadır.

Bu sayıdan geçersen dalganın da, denizin de bir olduğunu görürsün.

Seninle beraber bulunan bir adamdan, bazan barış, bazan savaş, bazan hasislik, bazan cömertlik, bazan yıkma, bazan yapma, bazan kahramanlık, bazan korkaklık, bazan uyku, bazan uyanıklık, bazan gülme, bazan ağlama, bazan susma, bazan konuşmak gibi birbirine benzemiyen bin bir türlü iş meydana gelse, bunlarla o adamı daha iyi tanır ve daha çok seversin. O adamdan meydana gelen birçok hallerle onun birliğini tasdik ettiğin gibi, yerin ve göğün dönmesi, kış ve yaz gibi türlü türlü mevsimler, âlim, cahil ve zalim olmak üzere çeşitli insanlar, kara ve deniz, kuş ve balık daha bunlar gibi pek çok şeylerden ibaret olan Allah'ın sanat ve kudretlerinden de, Allah'ın birliğini bilmelisin ve yanlız onu sevmelisin. O zatın büyüklüğünde, kudretinde güzelliğinde ve kemalinde zaman zaman mest, âşık ve gark olmuş olmalısın.Ondan başka hiçbir şey gözüne görünmesin!

Bunun gibi birbirinizi türlü türlü sözler, işler ve hallerle görürsünüz, tanırsınız, bilirsiniz. Birbirinize bağlanırsınız. Bundan bir rahatlık, bir huzur hissedersiniz ve dersiniz ki: "Birbirimizden pek çok haller gördük ve birbirimizi çok iyi tanıdık, anlaştık; başkaları ile aşinalığımız yoktur. Onları sadece uzaktan görüyoruz."

Halbuki, Allah'ın işi ve gücü sayısız ve sınırsızdır. Onun sanatının eseri olmayan hiç bir şey yoktur. Yere bak, göğe bak, nereye bakarsan bak, hepsi onun sanatı ve malıdır. Altı yönün dışında bulunanlar da O'nundur. Hülâsa, hangi tarafa dönerseniz Allah'a yönelmiş olursunuz! (Sûre: 2, Ayet: 109).

Bazı işlerde yüz gösteren bir kimseyi görüyor ve tanıyorsun. Her şeyde yüz gösterdiğim halde beni niçin görmüyor ve ve tanımıyorsun? Sen, ağacın üstündeki kuşu görüyorum, ağacı göremiyorum, saçı görüyorum, başı göremiyorum, sahradaki çaldın görüyorum, sahrayı göremiyorum, diyen aptala benziyorusun. Böyle bir akla, akıl ve böyle bir mantığa mantık demek gülünç olur.

Allah güneşten daha açık, daha meydanda ve daha ayandır. Bir şeyi ayan olarak gördükten sonra varlığına delil isteyen bir kimse, merkepten daha ziyade merkeptir. Bu adam hüsrana düşmüştür ve bir işe de yaramaz...

Güneşin iki vasfı vardır: Işık ve sıcaklık. Güneş bu iki vasfı ile bütün âleme ayandır. Altı yönde bulunan bütün yaratıklar, Allah'ın birer sıfatı olmasına rağmen acaba bu sıfatlar o cahil baykuşun gözünden nasıl kaçıyor?

Beyit:

O, hem ilk, hem son, hem dış, hem içtir.

Hem serde, hem sırdadır. İşte herkes bu sıradan gafil ve cahildir.

FASIL: 14

Suretler, mânadan haber verirler ve onu anlatırlar. Herkes mânayı kavrayamaz ve güzelliğini göremez. Sureti ancak suret görür; can için, can lâzımdır. Suret ehlinin mâna âlemine inanması ve ondan biraz haberdar olması için mânayı surete getirmek lâzımdır. Mânevi göklerden haber vermeleri için bu gökleri sûreten yükselttiler.

Beyit:

Can âleminde bu dünyanın göklerine hükmedecek ne kadar gökler vardır.

Can alemindeki o göklerin yüksekliği, ruhsal ve niteliksiz olduğundan bu âlemdeki göklerin yüksekliği de niteliksiz,altsız,üstsüz ve mânevidir.

Meselâ: "Bu adam, şu adamdan üstündür." dediğin zaman bu üstünlükten kasıt, sûreten değil, mâna bakımından yani,izzet, kadir ve kıymet itibariledir. Bunun gibi dinar, diremden yüksektir dediğin zaman da buradaki yükseklik şeklen olmayıp kıymet itibariyledir. Dremi damın üstüne, dinarı da yere koysan, yine dinar

yüksek, direm düşük olur. Çünkü onların yüksekliği, surî değildir. Mâna âleminde ve benzersiz olan o cihanda birtakım mânevi yükseklikler vardır. Fakat, suret ehlinde onu müşahade edebilme kabiliyeti yoktur. O yüksekliği bilmeleri için göğün sureti, bir mîsal olarak geldi. Bunun gibi aşağılık nefsini anlamaları, bilmeleri için deyer, dun himmetlerinin, kıymetsizlerin, kudretsizliklerin alçaklığına mîsal olmak üzere meydana geldi. Eğer, yükseklik ve alçaklık mânada olmasaydı bu iki şey, yer ve gök de olmazdı.

Öyle ki bir hali, ancak vâki olduğu zaman anlatabilirsin. Vâki olmayan bir şeyden nasıl bahsedebilirsin? Kerametler ve mucizeler cahil ve münkirlerin haberdar olmaları için ortaya çıkmıştır. Şeyh, müritte bir tasarruf yapar ve onun ölmüş olan gönlünü diriltir, kör olan gözünü açar. Böylece onun mânevi karanlığı tamamen nur ve bakır gibi olan varlığı da altın olur.İçâlemi sonsuzlasın Bin türlü hikmet bahçeleri, ilim gülzarları, bilgi ve görgüyü bu iç âlemde bitirir. Huriler ve cennet köşkleri meydana getirir. Bu mürid şeyhinden böyle kerametler gördükten sonra o mürit şeyhin kendisine: "Sen, dün bunu yedin.Yarın şöyle yapacaksın" gibi gaibten haben vermesine hiç değer verir mi? Bu gibi kerametler zayıf olanlar içindir.

Nuh tufanı, ruhsal tufanlardan bir örnek idi. Hasif ve Mesih de, ruhlar âleminin hasf ve mesh'inden misâldi. Çünkü yüzbin edepsiz küstah, Hakkın emrine karşı koydular. İbâdette, tâatte tembellik gösterdiler. Bu sebepten onların ruhlarını mesh ettiler. Fakat bu meshi herkes göremez. Görüşleri dar ve surete bakanlar için de sûri meshi peyda ettiler. İyi veya kötü olarak suret bulmuş her ne varsa hepsi bu mâna yüzündedir. Mâna ise âlem-i gaybdadır. Hattâ ehl-i surete ondan bir parçacık erişir. Ağaçlar, bahçeler, akar sular, mânevi cennetten bin parçadır. Çocuklardan ve kadınlardan ibaret güzel yüzlü varlıkların hepsi o meleklerden birer parçadır. Dünyanın zevki azdır, dedi. (Sûre:4, Ayet:79). O, sonsuz âlemlerden ve zengin hazinelerden surete âşinâ olanlara az bir parça gönderdim. Çünkü onların hepsi surete sığınmazdı. Denizi testiye sığdırmak mümkün olmayacağı gibi... Hattâ yerlerin, göklerin ve dünyanın halleri, o âlemin yanında oyuncak ve hakikatin önünde mecaz olurlar.

Dünya ancak oyun ve eğlencedir. (Sûre:57, Ayet: 19). Dünyaya oyun derler. Çünkü çocukların oyunlarına benzer. Meselâ küçükler sokaklarda oynarken aralarından birini padişah, birini vezir, birini hâcip, (perdedar) birini tercüman yaparlar. Yahut ata biner gibi değneklere ve eteklere ve eteklerine binerler. Bu oyunları hakikaten almışlardır. Gereğini, ciddî olanını, görmemiş olsalardı bunları nasıl yapabilirlerdi? Şu halde her oyunun bir ciddîyi taklitten, her mecazın bir hakikatten, her katışığın bir saftan, her yalanın bir doğrudan meydana geldiği belli olur.

Bir kimsenin, kalbi nakit zannedip kabul etmesi ümidiyle, daima kalpı nakit kokusuyla yaparlar. İnsanların doğru zannetmeleri için yalanı doğru kokusuyla söylerler. Alemde, nakit olmasaydı muhakkak ki kalp da olmazdı; doğru söz olmasaydı kimse yalan söylemezdi. Akıllı olan, mecaz ve oyunu gördüğü zaman bunların ciddî ve hakikisi de olduğunu bilir. Ciddiye uyar ve onun için çalışır. Bu şekilde teferruattan esasa erişir ve gölgeden sahibini arıyarak, gölgenin güzelliği ile aldanmış olmaz. Çünkü, eğer senelerce gölgesi arkasında ok atarsan kuşu avlayamazsın. Ömür torbasında ok biter ve hiçbir şeye erişemezsin. Ağacı, güneşi, ayı, yıldızları suda görsen ve onları senelerce suda ararsan hiçbir zaman o ağaçtan meyve yiyemezsin, ona yaslanamazsın, vâsıl olamazsın. Çünkü suda gördüğün o şey, onların aksi ve hayâlidir. Binaenaleyh, akıllı olan, bir şeyin aksinden ve hayalinden onun hakikatini arar.

Bu âlemin varlığı, o âlemin aksi ve gölgesidir. Akıllılar bu âlemde, o âlemi aramışlar ve gölgeden, gölgeyi doğuran şeye doğru yürümüşlerdir.İşte, bunlar bu yüzden ölümsüz ve sonsuz olarak kaldılar ve kıymet biçilmeyecek kadar değerli hazinelere kavuştular ve cennet nimetlerinden yediler. Bunlar hakkında: Onların yemekleri daimîdir. (Sûre: 13, Ayet:35) buyrulmuştur.

O âlemin bir gölgesi olan bu âleme âşık olanlar, ömürlerini sarfettikleri halde, hiçbir şeye erişmeden ve hiçbir kazançları olmadan bu âlemden göçtüler.

Şiir:

Dünya hayalden başka birşey değildir.

Fakat o hakikatte Haktır.

Kim bu hakikati bilirse o, tarikatte eşi bulunmıyan bir sâliktir.

Allah daha iyisini bilir.

FASIL: 15

Bedenlerdeki canlar, havuzlardaki sulara, dünya ile ilgili bulunan meşgaleler, vesveseler ve işler de suya karışan ve sâf suyu bulundıran topraklara benzerler. İnsan bu bulanıklık yüzünden, içine bakınca bir şey göremez. Derhâl kendi içinden ve canından kaçar, ömrünü hoş geçirmek ve bir zaman meşgul olmak için gözünü ve aklını diğer insanlara çevirir. Meselâ, bir adamın evinde ne halı, ne hasır, ne ekmek, ne şarap ve ne de et olsa, üstelik çok çirkin ve ihtiyar bir karısı bulunsa, tabiatiyle o adam böyle bir eve girince, bu çirkinlik ve hoşlanmadığı şeylerden uzaklaşmak ve kendisini dışarı atmak, sokaklarda, pazarlarda dolaşmak ve başka insanları seyretmek ister. Bunun tersine olarak evi mâmur ve içinde her türlü kıymetli halılara ve kıskançlıkla gönül verdiği ve perilerin kıskanacağı kadar güzel bir kadına ve yiyeceğe sahip olan bir kimse, evine girince artık çıkmak istemez. Mühim bir iş için dışarı çıktığı zaman aklı tamamen evde kalır. Eve dönmek için alelacele o işi bitirir. Çünkü evinde bulunan şey, dışarıda gördüklerinden daha sevimli ve daha tatlıdır. Hattâ, onunla biraz ahbaplık etmek ve konuşmak için dışarı çıkmağa gelen ekseri dostlarını geri çevirir ve bahaneler bulur, dışarı çıkmamak için yeminler eder. Hizmetçilere, o adamlara: "Bir yere gitti, evde yoktur" demelerini tembih eder. Evden dışarı çıkmak böyle bir kimse için de eve girmek, gülünç bir şey ve azaptır. Bunun için rahat olan herşey, onun için bir işkencedir. Onun için rahat olan da bunun için azap ve zahmettir. Bunun dışarıyı istememesi gibi o da içeriyi istemez. Bu cihetten Allah, (Allah'ın selâm ve sâlatı onun üzerine olsun) Resule: bildir! (Sûre:5, Ayet.VI). diye emretti. Yani: Ey Muhammedi kendi bâtını evinden dışarı çık ve bizim havretimizden bu haberi insanlara eriştir. Onlara yol göster ve bizim risâlet ve haberimizi onlara söyle.

O'na, bunu halka eriştir! diye emretmek, O'nun iç evinden dışarı çıkmasının kendisine ne kadar acı ve güç geldiğine ve bundan son derece nefret ettiğine bir delildir. Bir kimseye asla helva ye! yahut çok aç olan birine, yemek ye! veya çok susuz olan birine, su iç! diye hükmetmezler. Emir ve ilzam, emri yerine getirene bunda bir zahmet mevcut ve tabiatinin buna muhalif olmasında mevzuubahistir. Meselâ, beş vakit namazı vaktinde kılmak, zamanında da oruç tutmak, kendi helâl malından zekat vermek, zenginin Kâbeyi ziyaret etmesi...İşte emir ve ilzam bunlarda olur. Çünkü Peygamber için de birtakım mânevi mâmurluklar seyrediyecek şeyler, çayırlıklar, akar sular, huriler ve köşklere maliktir. Allah'ın nedimi ve arkadaşı idi. Böyle bir ebedî meclisi ve ölümsüz hayatı bırakıp boğazına kadar dünya çamuruna batmışbir avuç kör, müflis, çirkin, mahrum ve münkirle meşgul olmağa ve onların elinden tutup bataklıktan çıkarmağa, burda yetişmezmiş gibi üstelik bunların, merkeplikten, bilgisizlikten ve körlükten, böyle biricik padişaha: "Biz sana el verdik, senin sözünü dinledik ve sana bağlandık." diye O'nu minnet altında bırakmalarına nasıl tahammül edebilirdi? Böyle bir hali, sahip olduğu o güzel hale nasıl değişirdi? Öyle güzel bir durumun böyle bir duruma dönmesinden nasıl nefret etmez ve ondan nasıl kaçmazdı? Bu ona çok zor geldiğinden ve bunda büyük bir mücadele gördüğünden Allah'dan ey Resul! bildir!" (Sûre:5, Ayet:7l). emri geldi.O halde, bir kimsenin kendisiyle meşgul olması, kendisinde bir hazine bulduğuna delildir. Bir kimsenin başkalariyle uğraşması da okimsenin manen iflâs etmiş olduğuna ve işsiz güçsüz kaldığına delildir.

Beyit:

Kendine kendisinden bir arkadaş yapan kimseye,

ben ve benim gibi yüz kimse köle olsun!

Fakat, o bedbahtlar, hakikatte müflis değildirler. Sadece, kendiyeriyle uğraşmışlar veAllah'ı talebetmek lâzım geldiği gibi, kendilerini talebetmemişlerdir. Kendini bulan Allah'ı da bulur. Zira: Kendi nefsini bilen Allah'ı da bilir.

Beyit:

Her kim kendini iyi tanımışsa o,

şüphesiz ki Allah'ı da tanımıştır.

Senin ruhunun suyu sâf bir kaynaktan gelmiştir. Fakat, sen onu meşguliyetin çamurlu sulariyle, çörçöp ile, vesveselerle kirlettin ve bulandırdın. Allah'ın zikriyle uğraştığın ve O'nun sevgisini kendine kıble yaptığın ve dünya ile ilgili olan şeyleri bırakıp dünyanın meşgalelerinden ve vesveselerinden arındığın, varlık ve benlik hissinden kurtulduğun, kendine değer vermeyi alışkanlık edindiğin zaman, tekrar sâf ve temiz olursun.

Beyit:

Varlığını at, erkekler gibi ol! Kadın gibi olma!

Allah'ın varlığını idrâk ettiğin zaman kendi varlığını unut. Muradın Allah'a kavuşmak ise, kişisel isteklerini bırak. Kibriya'nın aşığı olduğun zaman kibri terket ve inceleyen bir âşık ol. Kimseyi incitme; miskin, mazlum ve

merhametli ol. Zulmü ve zalimliği nefsine yenilenlere bırak. Çünkü "bizlik" ve "benlik" kötü bir engeldir. Benlik ve bizlik, fir'avunluk, Allah ile yarışma, ortaklık ve ikiliktir. Bütün dünya işleri, tasaları ve ona müteallik şeylerin hepsinin aslı ve mayası "benlik" ve "bizlik"tendir. "Benlik" ve "bizlik" bütün bunların çıktığı bir kaynaktır. Ağacın dallarını kessen de kök yerinde kaldığı için yeniden başka dallar çıkar. Bu talepte ve yolda hiçbir şeye meyletmemelisin. İster ilimde ve âmelde, ister mülk ve devlette, ister keramet ve makamatta olsun benlik ve bizlik talebinde bulunmamam lâzımdır. Çünkü, ey Halk yolunun yolcusu! Yolunun üstünde aydınlık ve karanlık birtakım geçitler vardır. Bunları mertçe, yılmadan geçmek lâzımdır. Bunun vasıtası da dert, sıdk, şevk ve aşktır.

Mısra:

Bu perdeyi yakacak dert ve bu yolda yürüyecek mert lâzımdır.

Doğum esnasında hâmile bir kadın için yüz türlü ilim ve fen bulunsa bu hünerlerin hiçbiri ona bir fayda vermez; yanlız bu esnada çektiği acı, dert onu maksadına eriştirir. İsa'nın doğumunda, dert ve ıstırap Meryem'i hurma fidanına götürdü ve Ruhullah olan İsa doğdu. Senin vücudun, zamanın Meryem'idir. Nefis, kadın, akıl erkektir ve sana doğru olan akıldan hâsıl olmuş bulunan îman ve marifet de senin İsa'ndır. Eğer Hak derdi seni kaplar ve birbiri arkasından sana gelir ve senin başka bir şeyle uğraşmana mahal vermezse, muhakkak ki senin Meryem gibi olan nefsinden İsa doğar. Bunu bildikten sonra, birtakım hünerler öğrenmeye çalışma.Allah'a olan bağlılığını ve ona ermek için lâzım gelen derdi artır. Daima aşka ve şevk'e dal. Dildâr ve Didârdan başka her şeyden sıyrılırsan bütün perdeleri geçersin!

Şiir:

Dün gece rüyamda, bir ihtiyar bana: "Aşkyolunun afeti, benlik ve bizliktendir" dedi. Ona, "ben ve biz nedir? Bütün güçlüklerimin çözümü sizin elinizdedir" dedim. O:"Haktan başka bütün şeyler bizlik ve benliktir ve bu aynı hatadır" cevabını verdi.

Böyle yapmış olduğun ve bu Mi'racı geçip yolun sonuna vardığın zaman da kendinden geçmiş olarak şunları söyle:

Şiir:

Bizlik hissi, bize geldiği zaman bizden gitti. Hoş geldin sevgili, içeri gir!

Benim iniltilerimi, inleyişlerimi işitince ansızın uzaktan göründün.

Canımızın içine girdiğin günden beri her taraf renkli güllerle doludur.

Benlik ve bizlik hissi, insanın çalışmasiyle gitmez ve böyle bir düşmanı kahretmek onun elinden, ayağından gelmez. Fakat, Allah buyurur ki: "Böyle bir düşmanın elinden bana ağla ve inle! Zira onu kahretmek mutlak bir iktidar sahibi olan benim elimden gelir.Benden başka kimse birşey yapamaz. Yanlız şu kaideyi koydum: Ey kulum! âciz olmana rağmen, onun kahrı için çalış ve onunla barışma, daima mücadelede bulun. Ben Allah'ım; onun kahrı için benden saygıyla ve inleyerek yardım dile. Can ve gönülden, tam bir bağlılıkla istersen, kendi kuvvetimi senin ellerine veririm ve senin elini, onun kahrından kuvvetli ve cesaretli yaparım. Nihayet, sen benim kuvvetimle, bağlılık kılıcıyla bu düşmanın başını kesersin. O halde sen öldürmeyip ben öldürmüş olurum. Benim sonsuz olan keremin büyüklüğü öyle bir yere kadardır ki, senin elinden düşmanı keserim ve bu gazayı senin yaptığını, kabul ederek seni över ve mükafatlandırırım; sana Haydar ve Pehlivan lâkabını veririm. Yaptığın bu işe karşılık hil'at, vuslat ve ebedî bir mülk ve sermedî bir padişahlık bağışlarım. Sen de: "Ey Allahm! bütün bunları ben yapmadım. Sen yaptın. Bende senin gibi bir Allah ile mücadele ve mukabelede bulunan böyle bir düşmanı yenecek güç nerede?

Ben ondan daha hayırlıyım; zira beni ateşten, onu topraktan yarattın. (Sûre:7,Âyet: 11). Senin gibi bir Allah'ın karşısında bu iddiada bulunan, şeytandır. Ben ki zayıflıkta bir saman parçasından daha hafifim. Böyle bir dağı temelinden nasıl sökebilirdim? Bir kum tanesine nasıl çevirebilirdim ve toz toprak gibi nasıl yele verebilirdim?" de. Allah buyuruyor ki: "Benim inayetim bir saman çöpüne bağlandığı zaman, dağlar onun önünde bir zerreden daha hafif olur. Lâkin sen o acz içinde, ben Allah'ın, vefasını muhafaza ettiğin ve bana olan itimadınla, böyle bir düşmanla uğraştığın beni hazır, uyanık, galip bildiğin için senin aczine kudret, zayıflığına kuvvet bağışlarım. Her ne kadar hakikatte ben yapmışsam da her şeyi senden biliyor ve herkesi sana minnettar kılıyorum. Bu şuna benzer: Meselâ, bir baba çocuğu ile oynarken çocuğun eline bir şey verir ve kendisi o ağır çocuğun elini yukarı kaldırır.Çocuğuna da: "Aferin! sen büyük bir pehlivansın, ne kadar kuvvetlisin" der. Hakikatte onu çocuk değil, baba kaldırmıştır. Fakat, ben ki, Yaratan'ım, acaba, benim merhametim, okşamam ve keremim o yarattığın kinden daha mı az olur? Kendi kullarıma kuvvet bağışlarım, hidayet veririm; benim bağışım ve hidayetimle düşmanı kahrederler ve bunu onların yaptığını kabul ederim; minnettar olurum ve bu işleri onlara sayısız, hesapsız mükâfat ve sevap bağışlarım. Onların hamd-ü senasını yüzdü ile söylerim. İnsanlara gönderdiğim her bir rahmet onların

vasıtasiyle olur. Asilere yaptığım her azabı ve kahrıda onlar için yaparım. Onlara kulluk etmek bana kulluk etmektir. Her kimi bağışlar ve merhamet edersem, bunun sebebi onların rızası ve hoşnutluğu ve her kimi cehennem kahrına uğratırsam bunun da sebebi onları incitmiş olmalarıdır. Çünkü ben ki Allah'ım, dosttan ve düşmandan münezzehim; muhalifsiz akransız ve arkadaşsızım. Birtakım kullar yarattım ve onlara, bana ulaşmaları için yol gösterdim.Onların varlığı, benim aynam oldu. Benimle onlar arasında niteliği belli olmayan bir ilişki peyda oldu ki zıtlık ve düşmanlığın girebilmesi için orada bir ayrılık, gayrdık yoktur. Her kim, onlara yabancılık, düşmanlık ederse bana etmiş olur. Her kim, Allah ile beraber olmak ve konuşmak isterse "doğru sofiler" "Safi-i râstin" ile beraber oturur.

Allah ile beraber oturmak isteyen, ehli tasavvuf ile oturur. (H).

Şiir:

Her kim, Allah ile oturmak isterse, evliyanın huzurunda oturmalıdır.

Eğer evliyanın huzurundan ayrılırsan bütününden ayrılmış bir parça gibi helak olursun.

Her kim daima Allahyla beraber bulunmak, onunla konuşmak isterse özü-sözü doğru sofilerle oturmalıdır.

Allah, Musa'ya: [30] "Ben ki Allah'ım, hastalandım. Ey Musa sen benim hastalığımı sormağa niçin gelmedin?" dedi. Musa: "Ben bu mânayı anlıyamıyorum, sen nasıl hasta olursun?" dedi. Ulu Allah bu tekdiri tekrarladı ve Musa'nın da hayreti arttı. Böylece işin sonunda Allah şöyle buyurdu: "Senin komşuların arasındaki kullarımdan biri hastalandı ve sen onun halini, hatırını sormağa gitmedin. Onun sağlığının, benim sağlığım ve hastalığının benim hastalığım olduğunu bilmedin.Onun hatırını sormak, benimkini sormaktır. Onun gönlünü almak, benim gönlümü almaktır." bu böyle olduğu gibi Allah has ve seçkin kulları adına da yemin eder. Kuşluk vaktine ve geceye yemin ederim. (Sûre:93, Âyet: I-2). Buradaki "Duhadan" maksat, Peygamberin parlak ruhâniyeti. "Leyi" de gece gibi olan cismâniyetidir. Muhakkikler bu hususta şöyle buyururlar: Bu "Duha" onun yüzünün nurunun aksidir. Ve "Leyl" onun saçının siyahlığının aksidir. Vedduha Velleyl'deki yeminde Peygamberin şanına büyük bir tazim mevcut olduğunu herkes bilir. Çünkü Allah bununla, O'nun saçlarının ve yüzünün aksine yemin ediyor; bununla beraber bu da bir şey değildir. Allah bu kullarının başına ve canına da yemin eder. Tur'a ve Kitab-ı mestura kasem ederim, (Sûre:52, Âyet: 1-2) de olduğu gibi, ayaklarını bastığı toprağa bile yemin etmiştir. Yani Musa'nın ayak bastığı Tur dağı hakkı için ve Musa'ya inmiş olan ve O'nun kaleminden çıkmış ve yazılmış olan o kitap hakkı için demektir. Bunun gibi Kur'anda İncire ve zeytine kasem ederim. (Sûre:95, Âyet: I) buyrulur. Onların, yanına gittikleri ve meyvelerini vermiş oldukları o ağaç hakkı için yemin ederim, demektir. Onların tazim ve büyüklüğü, hakkın yanında öyle bir dereceye ulaşmıştır ki onların eriştikleri makamlar ve kutsal ayaklarını bastıkları yerlere yemin ediyor. Onların büyüklükleri ve Allah'a olan yakınlıkları, akılların tahammül edemeyeceği bir derecededir. İşte söylediğimiz bu kadar da o denizden bir damla, güneşten bir zerre, harmanlardan ve ambarladan bir tane gibidir. Bütün bunlar bu kadar büyük oldukları halde, akıllar ve fehimlere lâyık bir surette, pek az söylendi. Zira "İnsanlara onların akılları ölçüsünde söz söyleyiniz" (H). buyrulmuş-tur.Bu kadarı bile büyük bir akla sahip olanlara göredir. Çünkü onlar, Allah'a yakın ve âşinâdırlar. Büyük ve geniş bir kavrayışa sahiptirler. Her akıllı kimse buna tahammül edemez; kâfir ve yolunu kaybedenlerden olur. Hattâ elini ve ayağını bu hususta kaybeder ve bundan kurtulamaz.

(30)Ben hastalandım ve sen beni yoklamağa gelmedin (H.).

Şimdi gelelim ilk söze: Havuzlar gibi olan bu vücutlardaki ise, o denizden ayrılmış ve bu havuzlarda hapsolunmuş sulardır. Eğer sâf suları et ve tortu gibi bulandıran meşgaleler, vesveseler ve dünyaya müteallik şeyleri terk ederse, her şey, aslına döner, buyrulduğu gibi, o tortular da havuzun toprak olan dibine inerler. Böyle olduğu zaman o saf suda, feleklerin şekilleri, meleklerin yüzleri, levh, arş ve kürsîyi hep birden kendinde görür; Allah'ın şaşılacak, garip eserlerinden hiçbir şey ona gizli kalmaz. Bununla da kalmayıp hem halkı, hem Hâlik'i görür.

Beyit:

Hem resmi, hem ressamı görür.

Hem devlet yaygısını, hem onu yayanı görür.

Dünya işleri ve dûnla ile ilgili şeyler, gönül aynasından hâsıl olan bir pas gibidir. Eğer pas az olursa, ondan

birtakım eksik ve noksan şekiller görünür. Bu da hiç yoktan daha iyidir. Fakat, eğer pas çok olursa, aynanın bütün yüzü, örtülmüş olduğundan, bir kimse ona baktığı zaman hiçbir şey göremez. Ne az, ne çok, ne hakikat ve ne de hayal. Üzerinde pas olması bakımından müflistir ve bir işe yaramaz. Fakat bu pası riyazet, aşk, sıdk ile cilâlandırdığı zaman onda, Allah'ın Allahsal güzelliği ve sanatı görülür. O halde, o zaman kendini bulmuş olur. Çünkü pas, artık gönül aynasından giderilmiştir. Kendine eriştiği ve kendini bulduğu için, Allah'ı kendinde bulur ve onu asla kendinden ayrı göremez. Nefsini, kendini bilen, Rabbını da bilir. (H), sözünün mâna'sı budur. Allah daha iyi bilir.

FASIL: 16

Bir saatlik adalet, altmış yıllık ibâdetten daha hayırlıdır (H.).

Ulu Allah, sizden meydana gelen her ibâdet ve hizmetin bir yerine yüz olması için, size, emirlik ve büyüklük bağışladı. Bunun gibi başkaları da ibâdet etmezlerse mağlub pişman ve ziyana, hüsrana gark olurlar. Eğer böyle bir ibâdet sizin tarafınızdan yok olursa, sizin pişmanlık ve hüsranınız ötekilerinin yüz misli olur. Meselâ, birine bir yer verseler bu adam, burasını ektiği zaman, bir yerine on alsa, başka bir adama da ayrı bir yer verseler, bu da burasını ekince bire karşı yüz, hattâ bin alsa; her ikisi de ektikleri halde, bu yüz alanın faydası, on alanınkinin yüz mislisi oluyor. Tabiî neşe ve memnuniyeti de bu ölçüdedir. Her ikisi de ekmeseler bu bire yüz alanın, ötekine nispeten sevinci yüz defa daha fazla, gamı ve kederi de aynı ölçüde olacaktır; yahut da bir kimse bir direm veya bir dinar kaybetse bunun gamı üzüntüsü ve kederi bir mücevher kaybedeninkine nasıl benziyebilir? Bu mânanın benzerleri ve örnekleri pek çoktur.

Ulu Allah sizlere, mertebe ululuk ve mansıp vermiştir. Zira sizlere her kim âdil için yetmiş yıllık ibadetin sevabını bağışlar. Binaenaleyh bu devleti korumak lâzımdır. Çünkü Muhlisler, büyük bir tehlikeye maruzdur, denildiği mansup ve mertebelere vâsıl olanların sayısız düşmanları vardır. Buna karşılık koyun, inek, deve ve at gibi hayvanların bir tek şeytanı varmıdır? Onlarda bir mâna, bir cevher mevcut değil. Şeytan niçin yol kessin? Bir şeyleri yoksa nerelerini alıp götürsün? İnsanların yolunu, onları insanlık mertebesinden hayvanlık menziline indirmek için keser. Ululuk mertebesine yükselen ve iman cevherleri, akıl, marifet, bilgi ve görgüyle mükemmel ve müşerref olmuş bulunan insanların yüzlerce şeytan, yollarını kesmek ve onları bulundukları yüksek mertebeden atmak için pusudadır.Biz hakikaten Âdem oğullarını şereflendirdik; onları karada, denizde taşıdık. (Sûre: 17, Âyet:72). buyrulduğu gibi Allah Hazret-i Adem'e meleklere bile bağışlamadığı âlemin hazinelerini bağışladı. Adem'e bütün isimleri öğretti; (Sûre:2, Âyet:29). denildiği gibi bütün şeylerin isimlerini ona öğretti. Tabiî bunun için de ona İblis gibi bir düşman ve rakîp peyda oldu. Cennette oturan Adem, o kadar güzeller, saraylar, bahçeler, çiçekler, yeşillikler, gül bahçeleri, ağaçlar ve sayısız nimetler ve Kur'anda: Orada içimi bozulmayan su ırmakları, içenlere zevk veren şarap ırmakları, süzme bal ırmakları var. (Sûre:47, Âyet: 16-17) diye anlatıldığı gibi süt, bal, şarap ve sâf sudan mürekkep türlü türlü nehirler arasında yaşıyordu. O kıskanç düşmanı, keder ve tasadan, zaman zaman kendi kendini yiyip şöyle diyordu: "Eyvah! Ben gökyüzünde meleklerin hocası idim. Benim temaşa etttiğim, gezip dolaştığım yer Zühal yıldızı ve Gökyüzü idi. Ta illiyyînden, onun yüzünden, bu yeryüzüne düştüm. Bundan sonra da yine onun yüzünden benim yerim cehennemin dibi oldu. "Beni ateşten yarattın; Onu çamurdan (Sûre:7, Âyet: 11), buyrulduğu gibi, sâf, parlak bir ateşten yaratıldım; o kara topraktan yaratıldı. Ben bu kadar ibâdet ve kulluğa rağmen, Hakkın huzurundan böyle uzak ve mahrumum; o ise su ve çamurdan meydana gelip hiçbir ibâdet ve tâlimde bulunmadan cennette saltanat tahtı üzerindeki dört kat yastığa yaslanmış, Allah'ın huzurunda makbul, Yeryüzüne bir halife gönderdim, (Sûre:2, Âyet:28), buyrulduğu üzere halifelik devletine mazhar olmuş, bu kadar nimet arasında eğlenmekte; cennet ve cennetlikler, dallar, kuşlar hepsi onu övüyorlar. Onu bu devletten mahrum etmek için ben ne hile göstereyim? diye düşündü. Cennete girip, yol kesenlik etmek için, hiçbir yol bulamadı. Tavus ve yılan cennetin kapıcısı idiler. Bunların her ikisinde de cennete girmek için bir yol bulunduğundan evvelâ onları yoldan çıkarıp her ikisiyle de dostluk kurmak suretiyle bir yol bulundu. Onların içine girip damarlarına saklanmak istedi. Şeytan, damarlarda kan nasıl dolaşırsa öyle dolaşır (H.), hükmünce onların içinde dolaşarak, sonunda onları yoldan çıkardı ve kendine dost etti. Beni cennete bebaber götürünüz.

Adem'e bir sözüm ve o'ndan soracak şeylerim var. İçeriye girmekten maksadım şer değil, hayır içindir, diye rica etti.Ona: "Her ne emredersen yapabiliriz, fakat bunu yapamayız. Seni beraber cennete sokmak bizim yetkimiz dışındadır. Bütün cennettekiler seni tanıyorlar. Hepsi bağırırlar", cevabını verdiler. İblis: "Eğer beni açıkça götürmeğe gücünüz yetmezse, içinize gireyim ve sizin suretinizde Adem ile konuşayım. Cennettekiler, Âdem ile konuşanın sizin olduğunuzu sanırlar" dedi. Onlar : "Bu olabilir, olur, fakat biz yapamayız; gönlümüz korkar. Allah saklasın! bu Allah'a karşı isyan olur", dediler. Şeytan onlara: "Eğer ben kötü niyetle gitseydim o zaman isyan olurdu. Benim düşündüğüm ıslâh ve iyilik olduğundan bunda size ayrıca bir sevap ve bir rahmet vardır. Aynı zamanda derecenizin yükselmesine vesile olur", cevabını verdi. Böylece o kadar yalanlar uydurdu ki sonunda onları şaşırtmağa ve yoldan çıkarmağı başardı. Onların damarına sindi ve cennete girdiler, Adem'in huzuruna gittiler ve "Bütün bu nimetler, sana helâl olduğu halde, buğdayın men edilmesinin sebebi nedir?" dedi. Âdem'de bir vesvese uyandırmağa başladı. Şeytan bu hileyi Âdem'e, Allah Âdem'e: "Buğdayı yeme! diye buyurunca Âdem Allah'ın gazap ve gayretlerinden küstahlık, tehlike, edepsizlik sebebi ile, acaba bu bir emir ve haram kılma mı idi, yoksa bunun altında bir yorum mu var? diye şüpheye düştüğü bir zamanda yapabildi. İşte Âdem'in hatırına böyle bir düşünce ve küstahlık yol bulmuştu ki Allah'ın emrinde tasarruf etti, saygıyı bıraktı. Hırsız İblis, bunu fırsat bilip onu öyle bir hale koyduki Âdem buğdayı yedi ve Allah'ın emrini terk etti. Zira, hırsız, bir kimsenin evine, ancak evin içinden biri ile aynı düşünce, aynı duygu ve aynı sırra sahip olabildiği zaman kolaylıkla girebilir. Bu durumda, hırsız gelince evin içindeki kapıyı açar ve ona eve girmesi için yol verir. Bunun gibi eğer Âdem'in kalbi de, şeytanlık damarı olmasaydı, şeytanın onunla ne işi vardı? O halde, bir insanın tamamen, kendi maddî varlığından kurtulup fâni oluncaya kadar, kendisinden emin olmaması gerekir.

Nazım:

Kemale ermiş bir kimse, fena yolunu tuttu.Ansızın varlık denizinden geçti, Onun varlığından üzerinde tek bir kıl kalmamıştı. Fakat bu kıl fakrın gözüne bir zünnar gibi göründü.

Adem'in başına öyle bir olay ve o'ndan öyle bir düşüş vücûda geldi ki o'ndan sonra, o'nun peygamber ve evliya olan oğulları artık emin olamazlar ve daima kendilerini arıtmakla meşgul olurlar. Her ne kadar her türlü kerametleri kendilerinde görürlerse de, yine titrerler; çalışma ve gayreti elden bırakmazlar. Böylece neticede Adem oğulları öyle bir mertebeye ererler ki şeytan onların gölgesinden kaçar. Şeytan, Hazret-i Ömer'in gölgesinden bile kaçar (H.), buyrulduğu gibi.

Nazım:

Âdem'in gözü, temiz nur ile baktığı vakitte, O'na bütün isimlerin canı ve sırrı açık oldu, Melekler onda Hakkın nurunu görünce, hepsi O'na secde ettiler. Adını zikrettiğimiz bu Âdem'in övgüsünü kıyamete kadar saysam anlatamam. Bunların hepsini biliyordu, fakat kaza gelince, bir şeyden alıkonmak yüzünden bilgisi yanıldı.

"Acaba bu alıkonma tahrim için mi, yoksa te'vil için mi? diye şüphe etti. Gönlünde te'vil, yer bulunca yaradılışı hayret içinde buğdaya doğru koştu. Bahçıvanın ayağına diken batınca hırsız bu fırsatı kazanç bildi ve eşyayı çaldı. Bahçıvan şaşkınlıktan kurtulup kendine gelince eşyasını kulübesinden hırsızın götürmüş olduğunu gördü. Allahmız! biz nefsimize zulmettik. (Sûre:7, Âyet:22), diye ah, vah etti. Yani karanlık çöktü ve yol kayboldu.

Bu kaza, güneşi örten bir buluttu, aslan ve ejderha bu halde kükremek-te idiler. O böyle bir devlete, mülke ve böyle bfr memlekete sahip olduğu için şeytan o'nun yolunu kesti ve o'nu yerinden düşürdü; bu kadar hazineden sahipsiz bıraktı ki Âdem, Allahmız! biz nefsimize zulmettik. (Sûre:7, Ayet:22), kapısın çaldı. Bununla da kesin bir şekilde anlaşıldı ki her kimin eşyası daha kıymetli ise, onun yol keseni daha çok olur.Bunun için bir kimsenin malı ve hazinesi çok olursa onun daha çok tedbirli davranması, yürüdüğü yolda yürekli ve uyanık olması gerekir. Çünkü muhlisler büyük bir tehlikeyle karşı karşıyadırlar.

Beyit:

Senin yolunda pusular kurulmuştur, uyanık ol ki gönlünü korkutmasın!

Senin için pusu kurdukları zaman, sen de erkek gibi yayını çek.

Allahsal olmayan her düşünce ve hâtıra şeytan askerlerinden ve ordusundandır. Şeytanlar pusudan başlarını çıkardıkları zaman, müridin Rüstem gibi, onların boyunlarını kesebilmesi için mücadelede bulunması

gerekir. Bu suretle mürit, yolu katetmeğe ve kendi iman cevherini sağ salim menzile eriştirmeğe gücü yeter. Şeytan, kendi askerini, o kimsenin erliğine yakışır bir durumda gönderir ve kendisi herkese karşı çıkmaz. Bu, tıpkı bu âlemdeki askerler ve pehlivanlar arasında olduğu gibidir. Küçükle küçük, büyükle büyük, pehlivanla pehlivan karşılaşırlar ve erkekçe harekete karşı da erkece karşılık gösterirler. Bunun gibi şeytan da az bir düşünce ile yoldan çıkanlara karşı öz kendisi gitmez. Ancak onunla bir Rüstem gibi çarpışan peygamberler ve evliya üzerine bütün şeytanlığı ile gider. Her korkağı kovmak için bir Rüstem göndermezler. Bite, pireye gürz ve kılıç çekmezler. Çünkü bunlar bir kadın tırnağiyle bile yok edilirler. Gürz ve kılıca ne lüzum var? Geri kalanı akıllılar buna kıyas etsinler. Allah daha iyisini bilir.

FASIL: 17

Amel ve tâat, asıl ve zâtı bulunduğu halden başka bir hale sokamaz; yani değiştiremez. Yanlız, bunlar insanda var olan şeyi meydana çıkarır ve olgurlaştırırlar. Eğer amel olmazsa, o cevher, onun içinde zayi olur ve husule gelmez. Öyle ki şeftali ve nar ağaçları iyi baktığın zaman yani bunlarla meşgul olursan, büyür ve gelişirler. Meselâ, şeftali ağacının dibini kazma ile havalandırmaz ve su vermezsen büyümez. Binaenaleyh şeftali, bu amelle büyür ve yetişir. Fakat, amelle şeftalinin nar olması imkânsızdır. Bunun gibi buğdayı ektikleri zaman ona su vermek, bakmak, bittikter sonra biçmek ve onu harmanda döğenlemek, rüzgârla samanı ayırmak hep birer ameldir ve bunlar buğdayı kemale erdirir. Fakat bütün bu işlerle buğday, hiçbir zaman pirinç olmaz. Yine arpa da amelle buydağ olmaz veya siyah bir anneden doğan bir çocuk, süt vermek ve beslemek, beşikte uyutmak, tehlikelerden korunmak gibi amellerle buluğa ve kemale erdiği halde beyaz olamaz ve beyaz çocuk da siyah olamaz. Bu istidat çakmaktan çıkan bir kıvılcıma benzer ve bu kıvılcım Allah'ın insana verdiği bir ihsandır. İnsan onu, pamuk ve üflemek vasıtasiyle beslerse ve büyütürse, o ateş noktası, kemâl bulur. Aynı şekilde anadan doğan bir çocuk da Allah'ın bir ihsanıdır. Anne onu beslar, ona süt verir, sıcaktan, soğuktan korur. Bunları yapmadığında Allah vergisi olan bu çocuk zayi olur. İnsanın sonunda: Allah bana böyle bir cevher verdiği halde, ben onu beslemedim ve ziyan ettim. Bana kendi marifetlerini bilme, kendinden başkalarına yabancı kalma, küfür, inkâr ve îman gülünü besledim, kemale eriştirdim. Nihayet bu işler yüzünden cehennem ateşine düştüm, diyerek tasa çekmesi ve pişman olması, işte bu yüzdendir. Öyleyse amel gereklidir ve amelsiz hiç kimseye bir şey vermezler. Yanlız âmel, aslı ve özü değiştiremez. Altın ve gümüşü bir potaya koyup topraktan ayırmak bir âmeldir; fakat bu âmel ile altın gümüş, gümüş de altın olamaz.

Ruhlar aslında yüksek, orta ve aşağı olmak üzere dereceli idiler. Çünkü, Hadiste; İnsanlar altın ve gümüş madenleri gibi bir madendir. (H.), buyrulduğu gibi, Allah ruhların mertebelerini ve onlar arasındaki farkları altın, gümüş ve diğer madenlere benzetti. Çünkü o farklar hoş ve incedir. Tasavvur ve his edilmezler. O mânevi farkı, bu surî farktan anlamaları için, ona şeklen bir örnek gösterdi. O belirli madenden, bu vücuda gönderdikleri bir ruh, tâat ve âmelle kemal bulur ve âmel olmazsa zayi olur ve eksilir. Gene bu mânada buyuruyor ki: Ruhlar, ordu halinde birtakım askerlerdir. Onlar arasında birbirleriyle tanışmayan ve anlaşmayanlar da birbirleriyle mücadelede bulunurlar. (H.). Bu dünyada iki şahıs arasında meydana gelen her dostluğun ve yakınlığın sebebi, o iki ruhun aynı mahalleden, aynı şehirden ve aynı madenden olmasındadır. O ruhlar, öbür âlemde beraber idiler; belki aslında bir tek şeydiler. Buraya gelince de birbirlerini buldular ve tekrar tek bir varlık oldular.

Mısra:

Cins, daima kendi cinsine meyleder.

Aynı madenden olmayanlar ise asla birbirleriyle kaynaşamazlar. Bu hususta Hadiste şöyle buyurulmuştur: Birbirlerini tanıyanlar birleşirler; birlirlerini inkâr edenler anlaşamazlar (H.). Allah daha iyisini bilir.

FASIL: 18

Sultan Mesud'a dedim ki Hak velîlerine yöneldin ve Mevlânâ'nın (Allah O'nun aziz olan sırrını takdis etsin) temiz türbelerini onardın. Bu yerinde bir iş olmuştur. Fakat çabalamaktan da vazgeçme. Asker toplamakta ve Moğollara hizmet etmekte ve onlara karşı olan hürmeti yerine getirmekte, mal feda etmekte hülâsa elinde olan selâmet sebeplerini ve gücünün yetiştiği kadarını yerine getirmektesin. Bundan sonra Ulu Allah sana yardım eder. Çünkü, eğer Allah istemezse o sebepler yardımcı ve faydalı olamaz. Hattâ senin yok olmana sebep olur. Nitekim Peygamber: Onları bağla ve sonra tevekkül et! buyurmuştur.

Beyit:

Peygamber yüksek sesle:

"Devenin dizini tevekküle bağla" dedi.

Bir arap, Allah'a tevekkül edip ve kendi tevekkülüne de güvenerek devesini otlamak için çöle bırakmıştı. Deve kayboldu. Arap: "Allah'a tevekkül ettim ve güven gösterdim, devem kayboldu", diye bağırarak Peygamber Mustafa'nın (Allah'ın selâmı O'na olsun) yanına geldi. Peygamber ona şu cevabı verdi: "Evvela devenin dizini bağla ve sonra tevekkül et".

Bunun sırrı şudur: Dünya bir perdedir ve dünyanın halleri bu perde vasıtasiyle gizlidir. Allah sevap, hil'at ve cenneti gayba imanı olan, her türlü ibâdeti yapan, Allah'a ve onun işlerine görmeden inanan kuluna verir. Zira Allah perdesiz olarak göründüğü zaman, kimsenin ibâdetinin karşılığı yoktur. Ve onun tövbesi de makbul olmaz. Kıyamet gününde Allah perdesiz olarak görünür. O gün gizli sırlar aydınlanır. (Sûre:86, Âyet:9). Bu zamanda tövbe etme, ağlama ve inlemenin faydası olmaz. Allah dünyada işleri bir perde arkasında yapıyor ve kullarına da yine perde altında dostluk ve yardım gösteriyor. Eğer perdesiz yaparsa kıyamet kopar. Kıyamet, dünyanın fena bulmasından sonra kopacaktır. Bu dünyada kıyamet muhaldir. Nitekim kullarına sebepler perdesi altında, kullarının gözleri sebeplere çevrilsin ve Allah'dan gafil olsunlar, diye yardım eder. Meselâ biri, Allah'a güvenerek kendini minareden aşağıya atsa parça parça, zerre zerre olur. Aynı güvenle bıçak veya kılıçla karnını veya boğazını kesse derhal ölür veya yok olur. Eğer o kimse Allah'ın yardımını ve adıyla söylediğimiz bu şeyleri yapar ve helak olmazsa Allah'ı perdesiz olarak görmüş demektir. Kendini bu âlemde açık olarak göstermek, Allah'ın âdeti değildir. O zaman, Onlar gayba inanırlar. (Sûre:2, Âyet:2), sözü doğru olmaz. Uyanık, tedbirli bir kul, sebepler perdesinden Allah'ı görür ve kendi selâmetini sebeplerden Allah'ı görür ve kendi selâmetini sebeplerden değil, Allah'dan bilir. Zira gördüler ve bazı bazı insanlar da özbeöz denediler ki sebeplerin faydası yoktur. Eğer sıhhat, selâmet ve dileklerin yerine gelmesi sebeplerden olsa idi, asla tehallüf etmezdi. Ve isteklerin olması sebeplerden hiçbir vakit ayrılmazdı. Bunun için o mümin ve akıllı kula Allah istemedikçe ve sebepler perdesinden yardım etmedikçe, hiçbir maksadın hâsıl ve müyesser olmayacağı muhakkak görünür. Müminler, sebepleri bahane ve bir örtü olarak bilirler. Saadet ve şekaveti, Allah'dan görürler. Peygamberlerin kâfirlerden kaçmaları da işte bu yüzdendir.

Bilindiği gibi Muhammed ve Ebubekir kâfirlerden kaçıp bir mağaraya saklanmışlardı. Allah örümcekleri o hale getirdi ki örümcek mağaranın kapısına ağlar ördüler. Kâfirler, onları almak için mağaranın kapısına gelince örümcek ağlarını gördüler ve "Eğer buraya girmiş olsalardı, kapıda bu ağlar bulunmazdı. Onlar içeri girerken harap olurdu. Belki örümcekler mağaranın kapısına bu ağları öreli birçok seneler olmuştur, burada kimin ne işi var?" dediler ve geri döndüler. Allah onlara: "Kâfirden kaçmayınız" emrini vermeğe, aynı zamanda onlara zarar gelmemesi için kılıca da emretmeye muktedirdi. Allah kılıca emrettiği için İsmail'in babası elmas gibi olan kılıcı İsmail'in boğazına kuvvetle sürdüğü halde kılıç işlemez ve kesmez oldu. Ulu Allah bu kudreti açıkça gösterseydi ve sebepler perdelerini atsaydı, karşı koymağa kimin cesareti olurdu? Kâfir ve münkir, âlemde olmasaydı, cennet ve cehennem ne işe yarardı? Belki olmazdı bile. Cennet îman ve itaat edenler içindir. Çünkü bunlar gayb perdesinde itaat eder ve Allah'dan korkarlar, bütün sebepleri O'ndan bilirler. O'ndan başka bu her şeyi yapan ve hükmünü yürüteni bilmezler. Sebeplerin yüzü örtülü olmasından dolayı, bu cihanda yollarını kaybetmezler ve Allah'a olan inançlarından vazgeçmezler. Allah bu inançları ve doğrulukları karşılığında ve şimdiki lezzetleri, güzellikleri gelecekleri lezzetler için terkettiklerinden dolayı, cenneti onlan için meydana getirdi ve karşı koyanlar, inkâr edenler, sebepleri kendi Allah'ları bilen, ona koşan ve sığınan, dünya lezzetlerini tercih edenler için de cehennemi yarattı. Kur'anda bu hususta: O gün bir takım cennete, birtakım da cehennemde olacaktır. (Sûre:42, Âyet:5), buyrulmuştur. Belki cennet ve cehennem bu iki grup için var olmuştur. Meselâ, dünya padişahı bir emirden veya köleden kulluk, bağlılık görse, o bağlılık ve kulluk, emîrin hil'âti, ihsanı ve aktaı olur. Onun kulluk ve bağlılık tohumu, padişahın gönlünde ekilince, hil'ât ve akta, suretinde zuhur eder. Hil'ât ve akta, o bağlılık ve kulluk tohumuna benzemekle beraber, ondan çıkmıştır. Şehvet lezzetinin meni olduğunu görüyorsun, hiç lezzet meniye benzer mi? Bunun gibi kayısı ve şeftali tanesini yere ektikleri zaman, bir müddet sonra meydana gelen ağacın dalları ve yaprakları, o

taneye benzerler mi? Bu âlemde, yüzbin tane, sana bir tanenin kendinden çıkan ağaca benzemediğini, hattâ görünüşte birbirleriyle hiçbir ilgileri olmadığını, gösterir. Bu böyle olduğu halde tâat, salât, savm, hac ve zekât tanelerinden nebatlarla köşklerle, hurilerle, akar sularla su, şarap, bal ve sütten dört ırmak ve bundan başka birçok şeylerle dolu bir cennet biterse buna niçin şaşılsın? O halde cennet, âmellerin taneleri ve ağaçlarına benzememekle beraber, insanın iyi işlerinden hâsıl olur. Bunun gibi cenhennem de insanın kötü işlerinden çıkar. Meselâ, bir kimse açıkça hırsızlık yapsa bu hırsızlık tohumu, neticede dar ağacı olur. Hiç bu hırsızlık tanesi-dar ağacına ve asmaya benziyor mu? Ve karşı koyma, hainlik öldürülmeğe, çarmıha germeğe ve dara çekmeğe benzer mi? O halde senin bînamazlık ve itikatsizlik tanen de cehennem, kaynayan ve coşan katranlar, akrepler ve yılarlar olursa neden şaşılsın Nitekim Allah, bu dünya perdesini, sadığın yalancıdan ve anlaşanın anlaş-mayandan ayrılması ve seçilmesi için asmıştır. Bu şekilde bir taneden ne türlü bir ağaç biter ve böyle bir taneden nasıl bir ağaç biter, herkese belli olur.

Allah'ın makbul kullarının izzet ve büyüklüğü belli olur, reddedilenlerin de kötü huyları ve merkepliği meydana çıkar. Bütün bu hikmetler sevgili gizli olduğu bir zaman sonuç verir meydana gelir. Evliya ve müminler bu sebeplerin örtüsünde ve bu daima değişen dünyada Allah'ı görürler, çünkü Hadîste: "Her neye b'aktıysam onda Allah'ı gördüm (H.) buyrulmuştur. Eğer perdesiz görmüş olsaydı niçin " her şeyde" derdi. Binaenaleyh "birşey" kelimesini zikretmesi, Allah'ı perdede görüyorum, demek içindir. Bu, sebeplerdede görüyorum, demek içindir. Bu, sebeplerin perdesi altında ve değişmekte olan cihanda Allah'ı görüyorum ve Allah'dan başkasını faal görmüyorum ve bilmiyorim ve bilemiyorum, bu perdede hep O'nu görüyorum ve öyle bir yere eriştim ki perde kalksa bile Allah'a olan yakînim artmalacak, demektir. Hazret-i Ali: "Bu perde kalksa da dahi Allah'ı bundan fazla göremem" (Ke.Ki.) demiştir.

Allah adamları, bu dünyada Allah'ı kaybetmediler ve hepsini Allah'dan gördüler ve Allah'dan gayrı kimseyi faal bilmediler. Onların bilgisi, tanıması ve görmesi o dereceye vâsıl oldu ki: "Eğer sebeplerin yüz örtüsü ve cihanın perdesi önümüzden kalkarsa ve kıyamet yüz gösterirse bizim yakınımız daha ziyade olmaz. Perdede onu öyle tanıdık ve bildik ki perdesiz olarak tanımamız, perdeli olarak tanımamızla bir olur. Hiçbir fazlalık olmayacaktır" dediler.

Nazım:

Bu gizli sırdan bizim cemâlimizi gör! Eğer gözün varsa açığa koyduk, yok eğer gözün yoksa körün önüne cevher koyduğumuzu farzet!.

FASIL: 19

Allah için tevazu gösteren kimseyi, Allah yükseltir (H.). Bu bir övünmedir. Çünkü, Allah için başkalarına karşı tevazu gösterme, hakikatte Allah'a karşı göstermedir ve bu da övünülecek bir haldir. Bir kimse ne kadar çok tevazu gösterirse o nispette büyür. Tevazu, o kimsenin bilgilerinin bir aynasıdır. Onun inancı, sevgisi ve bilgisinin derecesi tevazuu nispetinde bilinebilir. Bu tevazu ile kendi büyüklüğünü gösterir; yani bu: Benim her şeyi gören parlak gözlerim, temiz bir muhayyilem, her şeyi bilen bir aklım var. Ben cevheri tanıyanım, onu sağlam ve doğru tartan bir terazim var. Ben her şeyi ayırt edebilirim, zira mümin mümeyyiz bir kiyaset sahibidir (H.), demektir.

Nazım:

Güneşi öven, kendini övendir. Zira bu: "Benim iki gözüm var ve gözlerimde hastalık yok", demektir. Güneşi kötülemek kendini kötülemektir. Bu da, "benim iki gözüm kör" demektir.

Allah için tevazu göstereni, Allah yükseltir. (H.). Yani, tevazu dünya için olmayıp Allah için olursa, Allah, o kimseyi yüceltir ve işini de yükseltir. Ama, eğer dünya evine karşı ve dünya için tevazu gösterirse bu yükseklikten mahrum kalır. Hattâ isyan etmiş bile olur. Çünkü Peygamber Hazretleri: "Dünya sevgisi bütün günahların başıdır" (H.), buyurmuştur. Allahdan gayrıya secde etmek yakışmaz; edenler kafir ve Allah'a ortak koşmuş olurlar. O halde Allah'dan başka her şeye ululuk, büyüklenme ve benlik matlûptur ve Allah için büyüklenme ve adem-i iltifat lâzım değildir. Eğer Allah hakkı için tevazu gösterirsen makbul, kıymetli ve kuvvetli olursun. Çünkü Firavun, Musa'ya tevazu göstermiş olsaydı Allah indindeki derecesi evliya ve peygamberlerle bir olacaktı. Sahip olduğu böyle bir büyüklüğü ve varlığı Allah için feda etmiş olsaydı Allahsal hil'ât ve menzil bulurdu. Tevazu, büyükler tarafından

gösterilirse, etkili olur. Eğer bir hamal, bir kimseye karşı, tevazu gösterirse, o kimse hamalın bu hareketinden padişah ve emîrin tevazu gösterdiği zaman olduğu kadar memnun olmaz.

Rivayet ederler ki: Sakallı bir ihtiyar, Bir devrişe hamamda son derece tevazu gösterip başını yıkadı, arkasını keseledi ve ayaklarını öptü ve kendi ak sakalını, dervişin eline ayağına sürdü ve bu türlü tevazuu son dereceye vardırdı. İhtiyar hamamdan çıkıp giyinirken o ihtiyarın tevazuu gönlüne büyük bir yük olmuştu ve şöyle düşünüyordu: "Ah! ne yapayım ve ne hayırla onu mükâfatlandırayım? Cübbemi ve sarığımı ona versem yine de hizmetinin karşılığı olamaz. Hattâ malımı bile versem yine olmaz." Bunun üzerine Allah'ın makbul ve aziz kullarına bağışladığı hil'atlerden buna da bir hil'at verilmesini Allah'dan diledi. Çünkü 3l Allah'ın has kulları vardır.32 Allah onları bu âleme , onlardan halka, saadet ve rahmet erişsin diye göndermişti. O has kullar, halka, Allah'ın rıza ve kabul gözüyle baktıkları zaman, onlara saadet libasını giydirdiler.

(3I) Allah'ın bazı has kulları vardır; bu kullar Allah'ın diğer kullarına baktıkları zaman onlara saadet libası giydirdiler (H.).

(32)Biz, seni âlemlere rahmet olmak üzere gönderdik (Sûre:21, Âyet: 107,).

Bu derviş de ona bir hil'at geleceğine kani idi. Sen bu adamın bir aziz, olduğunu zannetme! bu bir dellâktan başka birşey değildi. Bu dellâk, başka bir adamı hamamdan dışarıya çıkardı ve elindeki su ile dolu tası adamın ayağına sürdü. Daha başkalarının da başını yıkamıştı ve dışarı gitmek için giyinenlerin her birinin ayağını ayrı ayrı öperek son derece tevazu gösterdi. Derviş bunu görünce: "Meğer bu adamın sakalı hamam lifiymiş, benim bundan haberim yoktu. Allah'a hamdolsun ki bundan haberim oldu ve gönlümdeki ağır yükten, sıkıntıdan kurtuldum ve hafifledim." dedi. Nitekim bütün tevazu ve hizmetleri şöyle bil: "Eğer herkesle aynı olursa bu bakımdan "hamam lifi" derler. Bu mezellet, tevazu, yokluk ve nefsi yok etmek gibi şeyleri Allah ehli için yapmalıdır ki bir değeri olsun ve kabul edilsin. Onların önünde izzeti nefsini kırarsan, seni kırılmamış yaparlar ve bakır gibi olan vücudunu kimya gibi olan bakışlariyle altına çevirirler. O halde gerçekte böyle bir yoklukta, varlık bulmuş ve böyle bir kırıklıkta sağlamlaşmış, bütünlenmiş olursun.

Beyit:

Ey dost! eğer ebedi bir hayat istersen ölmeden evvel öl.

Çünkü İdris böyle bir ölümle bizden evvel cennetlik oldu.

Allah'ın aşkından öldüğün zaman, aşk yüzünden yaşarsın ve bundan sonra diriliğin ve hareketin aşktandır. Çünkü aşk ölmez, kadim ve ezelîdir.

O, onları sever. Onlar da O'nu severler. (Sûre:5, Âyet:59). Mahabbet, Allah'ın sıfatıdır. Eğer insanlarda bir sevgi varsa bu, Allah'ın sevgisinin aksinden başka bir şey değildir. Allah tarafından onların içinden parlamıştır. Evlerdeki ve saraylardaki ışığın, güneşin parıltısından olması şüphesizdir. Allah, bu âyetle kendi sevgisinin eksikliğini zikretti. Yani: "Önce ben sizi severim ve benim sevgimden de siz beni seversiniz. Benim sevgim, sizin gözünüzde parlayan bir güneş gibidir. O halde her ikisi de ben olduktan sonra siz bir âletten başka bir şey değilsiniz. Faal benim."

Bu sebepten tevazu ve kulluğu, Allah adamına karşı yapmak lâzımdır. Çünkü Kur'anda: Bütün kuvvet ve izzet Allah'ın Peygamberlerin ve müminlerindir. (Sûre:63 ,Âyet:8), buyrulmuştur. Aziz olan Allah'dır ve izzet de Allah'a, Allah'ın elçilerine ve müminlerinedir. Çünkü onlar izzete Allah'dan sahiptirler. Onları aziz tutmak Allah'ı aziz tutmakla birdir. Bu âyette, bu gruptan başkasına tevazu göstermek ve hizmet vermek ve hizmet etmek yakışmaz; hamd ve senaya müstahak olanlar enbiya, evliya ve müminlerdir; dünya ehlinin senası mâsiyettir, gibi bir işaret mevcuttur.

Beyit:

Gök, şakî olan insandan titrer, onun övgüsünden tekva sahipleri kötü altında bulunurlar.

Öyleyse dünya için tevazu göstermek doğru olmaz.

Beyit:

Sen, git eshap gibi, Kâfirlere karşı metin, birbirine karşı merhametli ol. (Sûre:48, Âyet:29). Yabancıların sevgisi üzerine toprak saç.

Evliyaya gönül vermek, nasıl gönlü aydınlatırsa, dünya ehline gönül vermek de onu öylece karartır.

Bu insanı besleyen yemeklerin fayda ve bir şeye yaramayan yemeklerin de ziyan vermesine benzer. Onlar süflidirler. Elini, ayağını onlara verirsen süflîlikleri sana da bulaşır. Halbuki evliya ve enbiya ulvîdir; eğer elini

onlara verirsen, seni yukarıya çekerler ve cehennem belâsından kurtarırlar. Mütevazi adam yaş bir dal gibidir. Onu aşağı doğru çekersen kırılmaz, kibirli bir insan ise kuru bir dala benzer; aşağı çekersen derhal kırılır. Biri: "Kuru ağacın kırılmasını görüyoruz ve anlıyoruz. İnsanın kırılmasını nasıl anlayalım ve ne bilelim?" diye sordu. Cevap olarak şunları söyledik: "İnsan, tevazu ve alçak gönüllülük gösterirken bir ferahlık ve huzur içinde bulunur ve bu hareketinden hoşnut ve mesut olur. İşte bu, onun en açık delilidir. Böyle bir kimsenin tersine, bir başkasında, kişisel bir tevazu mevcut olmasa ve teklife biraz fazla tevazu gösterse, başkasına boyun eğse ve insanların eli altında bulunsa gönlü rahatsız olur.Her zaman pişmanlık içinde bulunur. Niçin yaptım! der ve kendini o işten yıkılmış görür ve daima içinde bir yara kalır. Eyvah! kendimi niçin kırdım ve harap ettim. Kendi yerimi ve değerimi, insanların, yanında yele verdim. Bundan sonra o insanlar bana hor gözle bakacaklar, deyip daima bu gibi düşüncelerin azabı içinde bulunur. Binaenaleyh bundan da belli oluyor ki o kuru bir dal olduğundan, tevazudan bu derece kırılmış ve incinmiştir. İnsanın kırılması, böyle olur. Mevkiinden azledilmiş adama zavallı, gönlü kırık, derler. Bunun gibi yas tutan, gamlı ve talihsiz bir adam için de böyle söylenir. Tevazudan ona öyle bir hal geldi ki gamlı ve talihsiz oldu, derler. Binaenaleyh o, hakikaten gönlü kırıklardan olur. Ama akıllı adam, bilir ki izzet Allah'dandır ve Allah bağışlar ve hiçbir zaman onun çalışmasıyla hâsıl olmayacaktır. Kimse Firavun'dan daha yüksek olamazdı; fakat Allah onu istemediği için, bütün zelil ve itibarsızlardan daha zelil etti ve tâ kıyamete kadar devirden devre lanet ve zillete siper yaptı. Her kim kendi yüceliğini isterse zelil ve itibarsız olur ve her kim Allah'ın yüksekliğini göstermekle uğraşır ve âlemde lütuf ve kahır namına yaptığı şeyi, kendisi için yapmayıp Allah, içir yaparsa kendi şahin gibi olan tabiatını bırakır ve sultan için av avlarsa elbette Allah sultanın bileğini onun tahtı yapar ve sultanın inayeti de onun bahtı olur. Bunun tersine olarak, kendileri için avlanan şahinler ise, daima murdar, zelil ve açtırlar. Sonunda, her adımda bir tuzağa tutulurlar. O halde gerçekte şah için avlanan doğan, kendisi için avlanmış demektir. Peygamberler ve evliyanın adı, kıyamete kadar aziz kalır. Bu âlemde ve o âlemde, bu benlikten kurtuldular ve buna karşılık öyle bir benlik buldular ve sayılı olan ömrü Allah'ın taât ve kulluğuna feda edip sayısız ve sonsuz bir ömür kazandılar. Bir insan neden bu dünya için bu tehlikeli çölleri kateder, yol zahmetini çeker, sıcağa ve soğuğa tahammül eder, sonra akrabasını, eş ve dostlarının ayrılık acısına katlanır? Bunlardan maksadı, menfaatini fazlasiyle sağlamaktır. Allah onlara böyle bir ticaret gösteriyor ve demek istiyor ki: Eğer siz, kendi benliğinizi benim ve seçkin kullarımın önünde yok ederseniz size, sayısız ve sınırsız bir ömür bağışlarım. İşte size böyle bir ticareti bunun için öğrettim. Mert olunuz, şeytanın sözünü dinlemeyiniz, onun hilelerine kanmayınız. Çünkü o, sizin ceddiniz bulunan Adem'in düşmanı olmuştur ve Adem'e secde etmediği hattâ serkeşlik ettiğinden, göğün en yüksek yerinden yerin dibine düşüp lanetlenmiş, atılmış ve Allah'ın huzurunda, benim önümde: "Beni kendi huzurundan Âdem için kovdun. Onun oğullarının yolunu şaşırtır ve senin vâadlerini kabul etmelerine imkân vermem ve onları yer, mal, yağlı ve tatlı, türlü türlü yemekler gibi şeylerle aldatırım. Güzel kadınlarla onları şehvete boğarım ve seni anmak gücünü vermem. Nasıl ki ben onların babası Âdem yüzünden yem olmuşsam, hepsini de cehenneme yem edeceğim." gibi sözlerle iddiada bulundu. Ben ki Allah'ım, ona "Senin sözünü dinleyen ve sana uyan kimse, senin gideceğin yere gider", cevabını verdim.

Beyit:

Senin mahkûmun olan bir eşeğin, bizim kapımızla ilgisi kesilmiştir.

Biz onun gibi bir ibâdetçinin, bizim gibi bir Allah'a tapmasını istemeyiz.

Allah'ın, Âdem'e ve oğullarına lütuf, merhamet ve inayeti çoktu. Bu yüzden onlara, kıyamet gününde cehenneme gittikleri zaman: "Biz, İblis'in işlerini ve şeytanlıklarını bilmiyorduk ve onun işlerinden habersizdik, demesinler ve bahaneler bulmasınlar diye, İblis'in sözlerini, hilelerini ve büyülerini türlü türlü dillerle anlatmaları ve göstermeleri çin, bu kadar Peygamber ve bu kadar yakîn veli gönderdi.

Şeyhlerin ve evliyanın önünde izzet-i nefsini kıran ve zulmü, büyüklen-meyi bir tarafa birakan kimse, Allah'ın inayeti ve yakınlığı ile mahsus olmuştur. Hadîs'te bu hususta Ben kalpleri kırık olanlarlayım. (H.K.), buyrulmuştur. İnkisar, Allah'a yakınlığa sebep olur. Mustafa, herkesten daha mütevazi bulunduğundan, onu Allah'a olan yakınlığı da daha fazla olur. Çünkü kâfirler, edepsizliği ve ihaneti son haddine vardırdılar; koyunun kirli işkembesini onun mübarek boynuna astılar, her tarafına o işkembeden pislikler damladı ve her taraftan çocuklar, gençler ve ihtiyarlar bağırıp, davullar çaldıkları ve alay edip güldükleri zamanda Sahabe' (Allah hepsinden razı olsun)nin bundan gönülleri kırıldı ve Allah'ın Elçisi etrafında toplanarak şöyle söylediler: "Ey Allah'ın Elçisi! Sen yalnız peygamberlerin sultanı değil; bu âlemin yaratılışına bile sebepsin. Bütün peygamberlerin nefretiyle helak oldular. Nuh, Hud, Lût, Salih ve daha başkalarının kavmi gibi, bir kısmını tufan mahvetti, bir kısmı şekil değiştirdiler, maymun ve ayı şeklini aldılar. Bazısını yerden göklere çıkarıp ve tekrar baş aşağı olarak yere bıraktılar. Sen, derece ve makam yönünden bütün peygamberlerden üstünsün. Bu kavimden meydana gelen küstahlığı ve edepsizliği, diğer peygamberler zamanında yaşayan kavimler bile yapmadılar. Sen: "Hiçbir peygamberi, beni incittikleri kadar, incitmediler" (H.), buyuruyorsun, dua et, bu küstah ve edepsiz kavim helak olsun". Bu sözler üzerine Peygamber şunları buyurdu: "Ey Sahabe! Şimdi Ellerinizi kaldırınız ki dua edeyim. Peygamber, dua için kendi ellerini de kaldırdı ve yüzünü göğe çevirerek:33 "Ey Allahm! onlara yollarını göster ve onları uyanık kıl ve bağışla! Çünkü onlar bilmiyorlar, habersizler",

diye buyurdu. Sahabe: "Biz beddua et, diyoruz; sen, onlara dua ediyorsun" dediler. O zamanda, bu âyet nazil oldu. Sen, en yüksek ahlâk üzeresin. (Sûre:68, Âyet:4.) Mustafa, hepsinden daha mütevazi ve benliğini daha çok yenmiş olduğundan şüphesiz daha dayanıklı, daha sabırlı ve daha seçkin, halka karşı dost, düşmana karşı da müşfik ve merhametli idi.

(33) Ey Allahm! benim kavmime hidayet et, çünkü onlar bilmiyorlar. (H.)

Biz seni ancak âlemlere rahmet olmak üzere gönderdik (Sûre:21, Âyet: 107). Kâfirleri öldürmesinin sebebi, merhamet ve şefkatinin çokluğundan ve onları küfürden biran evvel kurtarmak içindi. Meselâ, bir bahçıvan şefkatinin çokluğundan, zararlı olan zayıf dalları, yerine iyi ve sağlam dallar bitmesi için keser. Böylece o cılız ve hasta dalların, öbür kuvvetli dallara zararı dokunmaz. Onların yüzünden, bu dallar da meyvesiz kalmazlar. Belki daha olgun ve daha fazla meyve verirler. Meselâ bir parmak veya el kangren olduğu zaman diğer bir uzva da bulaşmaması ve vücudun o âfetten korunması için derhal onu keserler. Bu söylediğimiz uzvun veya dalın kesilmesi, şefkatin çokluğundan ileri gelir. Binaenaleyh kâfirleri öldürmek, bu temiz dinin, doğru bir şekilde zahir olması ve o ölülerin çocukları üzerinde nesilden nesile, kıyamete kadar kalması içindir. Bu sebepten Peygamber: Gülerek öldüren benim (H.), diyor. Zira onun öldürmesi merhamet, şefkat ve islâh düşüncesiyledir. Kin ve garazdan değildir. Nitekim onun tevazuu, bütün peygamberlerden fazla olduğundan, yerinde olarak ona Hâtem-i Embiya denilir. Çünkü bir usta sanatında ilerlediği ve o sanatı herkesten iyi bildiği zaman, "O sanat, onda sonra ermiştir" derler. Yani o sanatı, onun bildiği kadar kimse bilemez. Bunun gibi onun ilmine, vilâyetine ve sanatı varis olan çırakları canının ve gönlünün oğulları da aynı derece ve değerde olurlar bu yüzden Musa: "keski ben Muhammed'in ümmetinden olsaydım!" buyurmuştur. Onun bu temenniden maksadı, lalettayin bir ümmet değil, Muhammed'in nurundan varolmuş ve onun can ve dilinden bitmiş ve sanatını mükemmelen öğrenmiş olan bir ümmet, bir oğul ve bir talebe olmaktı.

Nazım:

O halife çocukları, onun indinde makbul, onun can ve gönlünün nurundan doğmuşlardır. İster Bağdatlı ve Heratlı, ister Azeri olsunlar hepsi, su ve toprak farkı olmadan, onun neslindendirler.

Meselâ, iki testide aynı sudan olsa, testiye baktığın zaman su iki. Suya bakarsan birdir.

Beyit:

Görünüşte gözün ikidir,

fakat onun nuruna bakarsan birdir.

Mustafa (Allah'ın selâmı O'nun üzerine olsun) ehl-i Didârdan idi. Onun canının ve gönülünün çocukları ve seçkin ümmeti de O'ndan ilm-i Didârı öğrendiler. Musa'nın: beni Muhammed'in ümmetinden yap, diye temennisi hakikatte, beni ehl-i Didârdan yap, demektir. Çünkü Muhammed'in, ehl-i Didârdan olduğu ve onun seçtiği kimselerin de bu mertebeye onun sayesinde vâsıl olacağı, Musa'ya malûm olmuştu. İşte Musa bu mertebeyi temenni etti. Dünya'da, evliyanın ve şeyhlerin önünde yok etmek niyetiyle, büyüklük, rütbe ve menzil elde etmek iyidir. Ayakta durmak şu bakımdan faydalıdır: bu hareketten bir secde hâsıl olur; baş kaldırmak da başka bir secde hâsıl olacağı için iyidir. Kıyam ve kuud olmadan secde nasıl hâsıl olabilir? Bunun gibi insanda doğruluk, ululuk ve büyüklük olmazsa, tevazu nasıl görülebilir? Kendini, Allah yolunda ne kadar çok küçültürsen, o derece büyür ve ilerlersin. Umimiyetle, Allah erlerini görecek bir gözün ve onların gerçeğini ve yalanını bilecek bir temyiz kabiliyetin yok. Hepsine karşı tevazu göstermelisin. Hattâ hırka içinde dervişlik dâvası ederlerken ve kendilerini Allah ehlinden gösterdikleri zaman bile! Eğer sen âşık ve sadık isen! herkese aynı hürmeti göstermen lâzımdır.

Mecnun, Leylâ'nın mahallesinin köpeklerini ziyarete gittiği zaman onların ayaklarını öperdi. Sen de âşıksan, en kıymetsiz bir dervişe bile hizmet etmelisin. Aşk ne kadar çok olursa, hürmet ve tazim de o nispette olur. Hürmetinin çokluğundan dervişin eşiğini veya ayakkabısını öptüğün zaman, ne kundura ne de âşık dervişin kendisidir ve ondan ayrılmış parçalardır. Bu, tazim ve mübalâğa içindir. Yani bu, onun ayağını bastığı yeri öpüyorum, demektir. İşte bundan senin sevgin ve bağlılığın meydana çıkar.

Ömründe hiç prens görmemiş ve büyüklükle hiçbir ilgisi olmıyan bir Moğol, sadece başına bir sorguç koysa emirleri, vezirleri ve padişahları incitir.

Moğol Şehzadelerinin ve sultanlarının azamet ve sertlikleri onların hatırlarına öyle yerleşmiş ve kalblerine öyle bir tesir yapmıştır ki onun bir derviş ve Moğollar arasında hiçbir değer taşımayan bir fakir olduğunu bilseler bile onun, bu dış görünüşüne ve elbiselerine saygı göstererek bütün küstahlık ve edepsizliklerine katlanırlar.

Eğer Allah ve Allah adamları için sizin yanınızda o değer, o menzil ve o mertebe olsaydı, siz acaba bu vilâyet

sahibi midir, yoksa değil midir? diye dervişlere fayda, zarar ve imtihan gözüyle nasıl bakardınız?

Hiçbir"yeri ve işi olmayan o Moğola dış görünüşü için hürmet ediyorsunuz. Bu derviş ise dervişlikten bahsediyor ve dervişlik elbisesi giymiştir; onun bir işe yarayıp yaramadığını bilmiyorsunuz. Çünkü insanların durumları bu âlemde örtülmüştür. Herkesin sırrını Allah veya Allah'ın velisi bilir. Zira: Mümin, Allah'ın nuru ile bakar. İnsanların durumları, bunlardan başkası için örtülmüştür. Onlar birbirlerinin durumlarını belki kıyamette görürler.

(34) İçe ait sırlar, kıyamette meydana çıkar. 35 Ak yüz, kara yüz belli olur. Şu halde onun iyi, kötü, doğru ve eğri olduğu sana belli değildir. Eğer senin indinde Allah ve Allah'ın has kulları büyük iseler, ona niçin saygı göstermedin ve ihtiyatlı davranmadm? (Allah O'nun ruhunu takdis etsin) Mevlânâ'ya biri: "Mevlânâ, Şemseddin'i gördüm" dedi. Mevlânâ, üstünde ne varsa hepsi ni o adama verdi, Mevlânâ'ya: "Bu adam yalan söylüyor ve yalancıdır, bütün bunları ona neye verdir?" dediler. Mevlânâ: bunları ona, yalan söylediği için verdim. Eğer doğru söyleşiydi ona canlar verirdim." cevabını verdi. Aşk ve saygı işte böyle olur. Yalan söylediğini bilmekle beraber bu kadar bahşiş veriyor. Çünkü onda yalanı, doğrudan bilme ve doğru gibi kabul etme kabiliyeti vardır, sende o görüş ve o kabiliyet olmadığı için, hürmet ve iltifat etmiyorsun. Bundan, senin yanında Allah ve Allah adamlarının bir değeri ve önemi olmadığı kesinlikle belli oluyor. Vaktiyle bu adamdan, şarap içmek, günah işlemek ve bunun yapılması doğru olmıyan birtakım işler meydana gelmiştir, diyorsun. Bu düşünce ne şeriat ve ne de hakikat bakımından doğrudur. Şeriatta gözle, belli olmıyan bir şekilde, görmediğin zaman bir müslüman hakkında, böyle düşünmen ve kötü zan beslemen caiz değildir. Sen gözünle görmüş olsan bile, o adamın bunları terk ettiği davranış ve sözle "ondan vazgeçtim", dediği zaman yine onun hakkında bu şekilde düşünmene şeriat müsaade etmez. Bu hususta Kur'anda Allah bütün kusurları bağışlar (Sûre: 39, Ayet: 54). buyrulur. Ve Peygamber de Günahlarından tövbe eden kimse, hiç günah işlememiş gibi olur (H.7), buyurmuştur. O halde onun hakkında böyle düşünmen doğru olmaz.

(34)O gün gizli şeyler (sırlar) aşikâr olur (Sûre: 86, Âyet: 9.)

(35) Bazı yüzlerin ağardığı, bazı yüzlerin karardığı gün (Sûre: 3, Âyet: 102.)

Gelelim gerçek yönüne; hakikat bakımından da yakışık almaz. Zira hakikatte o kimse, kötülük yapsa, fisk u fücurla uğraşsa da yine Allah'ın seçkin kullarından olabilir. Yahut o kimse taât ve ibâdetle meşgul olsa bile, Allah'a isyan edenler zümresinden olabilir. Çünkü gerçek onun âmeline değil, sırrına bakar.36 Allah surete, hırkaya ve şekle bakmaz. Gönle bakar. Senin için, gönle yol yoktur. Surete ve âmele nazar kıl. İnsanın akıbetine bakılır. Eğer sonu, öğülecek bir durumda olursa, ona göre hüküm verirler ve o kimseden bahsederler. İblis gibi: İblis gökte ibâdet ve ilimle meşgul ve meleklerin de üstadı idi. Melekler onun sırrına vâkıf olmadıklarından onun ilmine ve âmeline bakıp onu sevmiş ve kendilerine öncü bilmişlerdi. Fakat Allah onun sırrına bakmıştı. Çünkü o, kâfirlerdendi. (Sûre: 2, Âyet: 32). Bunun gibi, Bersisa, Beni İsrail arasında bir âbid ve zahitti; züht ve takvasının şöhreti, doğuya batıya yayılmıştı. Her nerede bir hasta olsa, hastanın içerek sağlık ve afiyet bulması amacıyla Bersisa'ya üflemesi için su gönderirlerdi. Fakat kıskanç kör şeytan, pusuda kederinden demir çiğniyor ve bir türlü çare bulamıyordu.

(36)Allah sizin suretlerinize ve amellerinize bakmaz, lâkin kalplerinize bakar (H.)

Bir gün yüzünü oğullarına çevirdi ve: "İçinizden biri, beni bu gamdan kurtarabilir!" dedi. Çocukların arasından biri, kalkarak: "Bunu bana bırak ve benden bekle. Ben senin gönlünü, ondan intikam alarak memnun ve mesut ederim" dedi. Şeytan da: "benim en sevgili oğlum ve kör gözümün ışığı olursun." cevabını verdi. O şeytan yavrusu, melun hatırında bir dolaştı ve kendi kendine şöyle söyledi: İnsanlar için genç kadınların yüzünden daha müessir bir tuzak olamaz. Çünkü altın ve yemek arzusu, tek taraflıdır. Sen altına âşık olsan bile, altının canı olmadığından sana âşık olamaz. Lokmanın da canı yoktur; seni arıyamaz ve seninle konuşamaz. Ama genç kadınların yüzünün âşkı iki taraflıdır. Sen onun âşığı ve talibi olursun, o da senin âşığın ve talibin olur. Sen onu çalmak için hile yaparsın ve o metada kendisine yol bulup girmen onu çalman için hilene ortak olur. Bir tarafından kazılan bir duvar, her iki yanına oturup kazılandan daha çabuk delinmez. Gece yarısı, kapıyı açmak için dışarıda çareler düşünen ve evin içinde de kapıyı açacak bir arkadaşı bulunmayan hırsıza nazaran daha çabuk maksadına erişir. O şeytan yavrusu, dünyayı dolaşıp zahit için güzelliği, aklı ve soyu sopu ile tanınmış güzel bir kadın aradı. Arayan bulur. Aranılmaya değer bir şeyi arayan kimse ne mutludur! domuz avı gibi değersiz olmaz. Domuz avcısı hem atı yorar, hem kendini; vakit boşa gider ve diğer güzel avları elden kaçırır. Nihayet domuza atar, tesir etmez. Domuzun ne eti, ne de postu bir işe yarar, avcı pişman olur ve: "Böyle bir şey için vaktimi boşa geçirdim ve okları ziyan ettim." der.

Beyit:

Sen bu domuz avını, insanların avlanması bil;

çekilen sonsuz zahmetler, buna karşılık ondan bir lokma yemek de haramdır.

Şiir:

Yükün, eşeğin kirasına değmesi gibi;

yâr da bazan gönlümün kederine değer.

Akıllı olan öyle şey arar ki eğer bulamazsa, bulamadığı için utanmaz; bulunca kendisiyle mücadele etmez. O anda gözü her gün daha çok aydınlanır. O güzelden zevki her gün daha çok artar. Ayrılık ve ölüm korkusu olmaz.37

(37) Bir kimse, kendileri için, istediklerinin karşılığı olarak göz aydınlığı olmak üzere saklanmış olan nimetleri bilemez (Sûre: 32, Âyet: 17.)

Bu zevkin sıfatına nasıl son olabilir? Fakat bunu işitecek kulak ve bundan zevk alabilecek bir akıl nerede? Dağ bu sözün dehşetinden parça parça olur. Diline veya kulağına böyle bir söz gelen bir adam, nasıl bir kararla kalabilir? Parça parça olmaya mâni olan şey, aradaki şüphe perdesidir.

O şeytan yavrusu pek çok aradıktan sonra son derece güzel bir padişah kızı buldu. Şeytan yavrusu, kızın beynine girip onu delirtti ve hasta etti. Padişah bütün doktorlarını ve filozoflarını topladı. Hepsi de onu tedavi etmekten âciz kaldılar. Şeytan, bir zahit elbisesi içinde geldi ve: "Bu kızın bu dertten kurtulmasını isteriz, bunu Bersisa'ya götürünüz," dedi. Onlar da başka çare görmeyip şeytanın sözünü dinlediler ve kızı Bersisa'ya götürdüler. Bersisa dua etti. Şeytan, kızı bıraktı, kız sağlık bulunca kilisede bir müddet zahitle yalnız kaldı. Eğer zahit âlim-i Rabbanî olsaydı kızı halvate asla yalnız olarak kabul etmezdi. Meselâ, Zeliha'nın dünyada güzellikte eşi yoktu. Yusuf'a da âşıktı ve daima onunla bir arada bulunurlardı. Zalihâ, Yusuf'u elde etmek için ne kadar çalıştıysa başaramadı. Çünkü Yusuf'da öyle bir nur vardı ki bir türlü aldanmadı ve Allah tarafını muhafaza etti. Peyfamber şöyle buyurur: Eğer bir erkek, bir kadınla bir yerde yalnız kalırsa, orada üçüncü olarak bulunan şeytandır (H.) nihayet, Bersisa kıza meyletti, kızla sevişti; kız hâmile kaldı. Şeytan, insan şeklinde Bersisa'nın yanına geldi. Bersisa'yı düşünceli görüp: "Düşüncenin sebebi nedir?" diye sordu. Bersisa olup biteni ona anlattı. Şeytan: "Kızı öldürür ve sonra da: Öldü, ben de gömdüm, dersin." dedi. Bersisa başka çare bulamayıp öyle yaptı. Şeytan başka bir adam şekline geldi ve "Kız iyileşti, Gelip alınız" dedi. Padişahın uşakları ve hâcibleri gelip kızı istediler. Bersisa: "Kız öldü ve onu gömdüm" dedi. Geri dönüp yas tuttular. Şeytan bu defa da başka bir kılıkta padişahın yanına gitti ve: "Kız nerededir?" diye sodu. Padişah: "Bersisa'nın yanına göndermiştim orada ölmüş." cevabını verdi. Şeytan: "Kim diyor?" dedi. Padişah: "Bersisa" dedi. Şeytan: "Yalan söylüyor; o, kızla sevişmiş, kız hâmile kalmış ve sonra da kızı öldürmüştür. Falan yere gömmüştür, eğer inanmazsanız orayı kazınca çıktığını görürsünüz." dedi. Padişah kızgınlığının dehşetinden yedi defa yerinden kalkıp başka yere oturdu ve tekrar perişan bir halde, başı ateşler içinde yanarak yerine oturdu. Bir müddet sonra sükûnet bulup bir toplulukla Bersisa'nın kilisesine doğru gitti. İçeri girdi ve ona: "Kız nerede?" diye sordu. Bersisa: "Öldü ve onu gömdüm." cevabını verdi. Padişah: "Bana niçin haber vermedin?" dedi. Bersisa: "Evradla meşguldüm, vakit bulamadım." dedi. Padişah: "Eğer bunun aksi çıkarsa nasıl olur." dedi. Zahit önce gitmek hususunda sertlik gösterdi. Padişah, kızının gömülü olduğu yeri buldu ve açmalarını emretti. Kızı ölü olarak dışarı çıkardılar. Bersisa'nın ellerini bağladılar, boynuna bir ip geçirdiler, birçok insanlar etrafına toplandılar. Bersisa kendi kendine şöyle demişti: "Ey uğursuz nefis! dualarının kabul edilmiş olmasından, halkın gözünde ve gönlünde aziz ve büyük olmaktan memnundun. İnsanların takdiriyle mutluydun ve sözlerinin insanlar tarafından kabul edilmemesinden korkuyordun. Halbuki hakikatte onlar, bütün yılan ve akrep ve insanların kabulü zehirli bir yılandır. Çaresiz onu asacaklardı. Ah! çekti; büyük bir dar ağacını kurdular ve ipi aşağı sarkıttılar. Tam boynuna attıkları zaman şeytan hemen kendi kılığında göründü ve: "Seninle bütün bunları ben yaptım ve hâlâ, çaren elimdedir, bana secde et seni kurtarayım," dedi. Bersisa burada secde edilir mi? dedi. Şeytan: "Secde niyetiyle başınla bir işaret yap, çünkü akıllı bir kimseye bir işaret kâfidir" dedi. Bersisa, tatlı canına kıyılmaması için, şeytanın dediğini yapınca ip boğazına yerleşti. Şeytan: "Ben, senden uzağım (Sûre: 59, Âyet: 16) dedi. Bersisa sonunda imânını da verip, imansız öldü.

Yolunun şaşıranlar için yine bir misâl: Fuzeyli İyaz bir harami ve yol kesendi. O kadar sene, hayvanları vurmak ve zenginleri fakir etmek ve giyimli, kuşamlıları soymakla vakit geçirdi. Hattâ haksız yere kan bile dökmüştü. Nihayet bir gün kervancıların kumaşları arasında bir heykel buldu, heykelin üzerinde Allah'ın adları yazılmıştı. Eyvah! Allah'ın adına sığınmış olan ve bu adı kendilerine koruyucu, muhafız bilen kimselere ben, ne cesaret ve kuvvetle böyle küstahlıklar ve edepsizlikler yapıyorum? diye düşündü. Bahane bu idi. Üzerine bir hâl geldi, bağırdı, üstünü başını yırttı, saçını sakalını yoldu, kendini taşlara vurdu. Vücudu taşların şiddetinden kana bulaştı. Böylece kararsız ve kendinde olmadan yüzü solgun ve dudakları kurumuş bir halde ağladı ve feryâd etti. Bu ağlama, bağırma ve tövbede iken Allah, kendi büyük huzuruna doğru bir kapı açtı. Sonunda Allah'ın has ve yakın kullarından, doğru ve kâmil şeyhlerinden oldu. Allah bu türlü suretleri, o sebeple gösterir ki her kul, kendi âmeline ve zühtüne itimat etmesin ve hodbin ve kendi korkusundan emin olmasın. Bu işlerle uğraşmayan diğer kimselere, noksan nazariyle bakmasın. Çünkü, böyle kötü âmellere evliyanın ve iyi âmellere de eşkiyânın malik olduğunu görünce, Allah saklasın! belki ben bu iyi işlerden, eşkiyâdan olurum, diye korkar ve kimseye kötü gözle bakmaz. Aynı zamanda âsi, günahkâr ve mücrim de Allah'ın rahmetinden ümidini kesmesin. Çünkü Allah'ın,

birçok âsileri, aziz ettiği görülmüştür.

Ölünün karnından diri çıkartır ve dirinin karnından ölü çıkartır.(Sûre: 30, Âyet: 18.) Sebeplerin bahaneler olduğunu, işi yapan ve yaratanın O olduğunu bilmeleri için, karanlık gecenin siyah ineğinin karnından, ışıklı günün beyaz danasını, dışarı çıkarır. Gam ve kederin karnında neş'e ve saadet peyda eder.

Nuh, peygamber ve ikinci Âdem idi. Çünkü onun zamanında tufan, bütün Âdem'e mensup olanları yok etmişti. Bu zamanda yaşayanların babası, O'dur. Ve hepsi O'nun neslindendir. O'nun oğlu olan Kenan, kâfirdi ve diğer kâfir ve münkirlerle beraber battı.

İbrahim'in babası kâfirdi ve put yapardı. Bunun gibi Mustafa'nın (Allah'ın selâm ve salâtı O'na olsun) babası ve annesi de puta tapanlardan idiler. Allah bütün bunları, kimsenin sebeplere itimat etmemesi için göstermiştir. Çünkü sebepler bahane ve bir örtüdür. Binaenaleyh bir insanı bir şeye dayanarak suçlamanın ne seran, ne de hakikatte doğru olmadığı belli olmuştur.

Müslüman o kimsedir ki bütün müslümanlar onun elinden ve dilinden salim kalırlar (H.). Allah daha iyisini bilir.

FASIL: 20

Bize kavuşmayı ummayanlar dediler ki: Bize niçin melekler indirilmedi, yahut niçin Allahmızı doğrudan doğruya göremiyoruz? Şüphe yok ki onlar bu çeşit saçmalarla kinlerini artırıyor, taşkınlıkta pek ileri gidiyorlar. (Sûre: 25, Âyet: 23).

Kâfirler dediler ki: "Ulu Allah biz insanlara, bizim gibi bir elçi gönderdi. Bizim gibi yiyor, bizim gibi uyuyor ve bizim gibi hasta oluyor, iyileşiyor. Bazan kederli, bazan neşeli oluyor. Bazan şükür, bazan şikâyet ve feryat ediyor. Bütün bu vasıfları ile bizim gibi. O halde biz, onun söylediği ve iddia ettiği şeyleri ondan nasıl kabul edelim? Eğer bir melek gönderseydi ve bu elçinin verdiği haberleri o melek verseydi, bizim de o vaadlerde ve haberlerde şüphemiz kalmazdı. Hepsini kabul ederdik. Yahut aziz ve celil olan Allah, kendi nefsiyle, bize yüz gösterseydi emir ve men'de bulunsaydı, biz, o emirleri yerine getirirdik ve nehyettiği şeylerden de perhiz ederdik. Hiçbir surette işlenmesi günah olan işlerin etrafında dolaşmazdık".

Bunun üzerine Ulu Allah şöyle buyurdu: "Ey küstah köpekler! Bu sizi cehennemin dibinde oturtacak bir küstahlık ve cürettir. Çünkü: Şüphe yok ki münafıklar, cehennemin en alt katındadırlar. (Sûre: 4, Âyet: 144).

Sizi cansız olan cisimlerin toprağından yarattım. Hayat ve hayır bağışladım ve kendi sonsuz sıfatlarımdan üzerinize saçtım. Yani her şeyi görürüm, size işitme hassası bağışladım. Lûtufkârım, size lütuf bağışladım. Âlimim, size ilim bahşettim.38 Kendi sayısız ve sonsuz sıfatlarımdan her sıfattan size, biraz verdim ki beni bilmekten, tanımaktan bîhaber ve cahil olmayasınız". Öyle ki büyük bir ambardan bir avuç buğdayı, akıllı bir adama gösterdikleri zaman o, azdan çoğu anlar ve bilir. Size benim sonsuz, sıfatlarımın denizlerinden her bir sıfattan, bir damla eriştiği halde,nasıl bir kuvvet ve küstahlıkla bana itiraz ediyorsunuz ve benim işimin ve yaptığım şeyin fevkinde bir iş görüyorsunuz ve tercih ediyorsunuz? Yani: benden daha âlim ve daha mı bilgilisiniz ki bana nasihat ediyorsunuz ve: "Bu elçinin yerine bir melek gelseydi, daha iyi olurdu", diye bana akıl öğretiyorsunuz. Bizzat insanı elçilikle size, bu vasıtasıyla meleği, bile bilesiniz diye gönderdim. Beni ise, kemale erdikten sonra , yani benim gösterdiğim yol ve ölçü içinde, meleklik makamını geçersiniz, görebilirsiniz ve bana erişebilirsiniz. Sizde beni ve meleği görebilecek kabiliyette bir göz nerede? O elçinin gözü, bu nura sahip olduğundan, meleği görür. Eğer siz, o elçiden bu nuru alırsanız, ondan size enişmiş olan bu nur vasıtasiyle, meleği görebilirsiniz. Bu halde ve bu makamda beni ve meleği, peygamberin aracılığı, olmadan göremezsiniz. Çünkü melekler, niteliksizler ve onların dünyası da böyledir. Onların mezesi, şarabı, kucağı, busesi, sesleri ve konuşması da niteliksizdir, niteliksiz olan bir şeyi nasıl görebilir? Niteliksizi görebilmem için niteliksiz olabilmem lâzımdır.

(38)Ey insanlar! sizin ilimden nasibiniz pek azdır (Sûre: 17, Âyet: 87.)

Mısra:

Sana, canı görmek için can gözü lâzımdır.

Cins, kendi cinsinden olanı görebilir. Karga, bülbülün sırrını hiçbir zaman bilemez. Her merkeb ve her hayvan Düldül gibi, gidemez. Kılıç ne kadar keskin olsa Zülfikar'ın yaptığı işi göremez. Bahar, nitelik âleminin bin sonucudur. Çünkü en ufak şekilden hariçtir. Bir cismi ve rengi yoktur. Bu cihandan olmamakla beraber çemen, bağ, ağaç, bahçeleri ve bostanlar vasıtası olmadan, onun güzelliğini ve letafetini göremez. Renksiz bahar, onlar üzerine tesir edince, bundan hâmile kaldılar ve böylece onlarda türlü türlü renkler meydana geldi. İşte o zaman, o suretlerden baharı görebildin. Eğer bahar, bu suretlerle karışmasaydı onu göremezdin. Meselâ, rüzgâr toza karışıp onu havaya kaldırmazsa, veyahut bir ağacı veya bir bayrağı veya bir çadırı hareket ettiremezse rüzgârı, bu suretler olmadan göremezsin. Çünkü bunlar olmaksızın rüzgârı görmek imkânsızdır. O halde bu iki şey bahardır ve bu rüzgâr, bu dünyanın temelinin bir sonucudur. O âlemle alâkası yoktur. O âlemin mânası, bu mânanın zıddıdır. Çünkü o, nura mensup ve bu, ateşe mensuptur. O, yüz gösterince bu, yok olur.

Ey mümin! benden çabuk geç ki o âlemin mânasının sonucu olan senin nurun, bu âlemin mânası olan bu dünyanın bütün lezzetlerini ve şehvet ateşlerini söndürüyor.

Beyit:

Siyah ve beyaz gibi, nur da nârın (ateş) zıddı olarak yaratıldı.

Allah'ın nuru yüz gösterince, nârdan (ateşten) eser kalmaz.

Beyit:

Bu yolda, o menzil-i maksûda kadar, çözülmesi müşkül birtakım tılsımlar vardır.

Bir tarafta nur içinde nur, öbür tarafta (nâr) ateş, ateş içindedir.

O halde bu âlemin suretlerinin sonucu olan mânası, rüzgârdaki toprak ve ağaçtaki yeşillik gibi, suret vasıtasiyle peyda olmadan, anlayamaz ve göremezsin. Melekler, saf nurdurlar. Dört unsur ve altı yönün dışındadırlar. Yerin ve göğün ötesindedirler. Sırf candırlar ve Allah'ın aşkında batmışlardır. Onların mezesi ve yiyeceği Allah'ın zikridir. Şarapları ve mestlikleri, Allah'ı düşünmektir. Allah'dan başka emelleri yoktur. Bu halden kurtulamazlar. Balık gibi, o birlik denizinde yaşar, dolaşır ve yemlenirler. Onların ekmeği, kadehi, yatağı ve yorganı denizdir. Uykuları, uyanmaları gül ve gülzarları ve güzelleri denizdir. Denizden başka her şey onlar için azaptır. Daima o tatlı suya müs-tağraktırlar. Bu deniz var oldukça baki, ebedi ve sermesttirler. O niteliksiz nurdan bitlmiş olan ve nurun güneşten ve sıcaklığın ateşten, kokunun gülden tatlılığın şekerden ayrılamayacağı gibi, ondan ayrılmayan böyle bir kavmi, beşer vasıtası olmadan görmeği nasıl ümit edebiliyorsun? Ben sizin cinsinizden olan bir insanı, onun vasıtasıyla ,azar azar, onun ehli olmanız ve onu kabul etmeniz ve bu suretle meleği, cihanı, ahireti görebilmeniz için elçilikle size gönderdim. Çünkü, eğer melek insan vasıtası olmadan musavver olur ve yüz gösterirse sizin ödünüzü patlatır ve ölürsünüz. Göğün dördüncü katının üstünden, yeryüzünü aydınlatan bu güneş, eğer üçüncü gökten parlarsa, yeryüzü ve üzerinde yaşayanlar tamamen yanar ve yok olur. Güneşten istifade edebilmek için, hikmetle güneşe daha uzaktan sahip oldular. Nitekim o cihan bu yüzden, perdededir. Zira sen onun yüzünü vasıtasız olarak görmeğe tahammül edemezsin. Musa, ateş istediği vakitte Allah ağaç suretinde O'na dedi ki: " Seni yaratan benim ve senin Allahnım" ve yine buyurdu ki: " Ey Musa ! elinde ne var? Musa: "Yarabbi asadır." dedi. Allah: "Bu asayı ne hikmetle elinde tutuyorsun? diye sordu. Musa: " Onun hikmetinden biri şudur: Yorgun ve dermansız olduğum zaman ona dayanırım, diğer bir hikmeti de, bununla koyunları doğru yola sürerim, dağılmalarına mani olurum ve onların yemesi için ağaçlardan yaprak düşürürüm." cevabını verdi. Allah ona cevaben şöyle buyurdu: "Bu ağaç sana asâ gibi görünür ama asâ değildir. Onda bu bildiğinden başka hikmetler ve faydalar bulunur. Elinden bırak ki ne olduğunu göresin." Musa, Allah'ın emriyle asayı atınca, asanın yerde bir ejderha olup kendine saldırdığını gördü. Musa kaçmağa hazırlanırken Allah: "Ey muşa! benim huzurumda, ondan niçin korkuyor ve kaçıyorsun? Benim arzum ve emrim olmadan sana zarar vermeğe kimin cesareti vardır? Haydi, sen onun üzerine atıl ve boğazını tut!" diye buyurdu. Musa, derhal ejderhanın üzerine atıldı ve boğazını tutunca ejderha tekrar asâ oldu. Bunun üzerine Allah şöyle buyurdu: " Ey Musa! bunun sana, bundan sonra dağ, sahra, su, hava, kıyı ve denizden her ne görürsen, "gördüğüm budur" diye hüküm ver-meyesin, diye gösterdim. Ben her şeyi insana istediğim gibi gösteririm. Meselâ bütün varlıklar, su ile yaşayamazlar. Diri her şeyi sudan vücuda getirdik. (Sûre: 21, Ayet: 31.) Suya emrettim ve kâfirlerin münkirlerin hasmı yaptım. Tufanla hepsini helak ettim. Hepsi rüzgârla dahi yaşayamazlar, rüzgârın nefesi tutulursa hepsi ölür. Onların mayası, besleyicisi ve dayanağı olan, kuvvet ve hayatı kendisinden aldıkları rüzgâra emrettiğim zaman, rahata karşılık hastalık, okşamaya mukabil eritme verir. Yaptığı yumuşaklığı bırakır ve sertleşir. Diş ağrısı olur ve onları öyle sıkar ki bütün güzellikleri burunlarından getirir. Bunun gibi kulunç hastalığı ve bel ağrısı olur. Bütün bunları insanda birer birer gösteriyorum ki bu bir tanesinden, hepsini anlasınlar ve bilsinler kionların vücutlarının bütün parçaları, baştan ayağa kadar, benim

kölelerimdir ve sana itaat ederler. Benim emrimi yerine getirirler. Onlara vermiş olduğum bu ömür boyunca, benim emrimle geçinirler. Onlar, bütün kendi parçalarını kendilerinin yârı, dostu ve yardımcısı zannederler. Sabret, yarın ecel gelince onların hepsinin, benim malım olduğunu ve kendileriyle nasıl boğuştuğunu görsünler. Her yâr, bir yılan ve her gül bir diken ve her rahatlık, ateş ve her müşfik bir kan için olsun. Hepsi onlara yapışır ve onları vururlar. Yaptıkları işlerin gammazı ve şahitleri olurlar.

(39) Kıyamet gününde âsi olan insanın eli: Sen benimle şarap kadehini tutmadın mı ve şarap testisini çekmedin mi? Senin malın olmayan mala el uzatmadın mı ve almadın mı, senin helâlin olmıyan nâmahremin elini tutmadın mı ve ona hainlik etmedin mi, mazluma vurmadın mı, yetime tokat atmadın mı? Günahsıza kılıç çekmedin mi? diye o âsiye şahitlik eder. Bunun gibi dil, ağız ve dudaklar da şahitlik ederler. Dil der ki: Benimle böyle konuşmadın mı? Bu kadar müslümanların aleyhinde söylemedin mi? Müslümanlığın ve dinin yolunu kesen dünya'da bu kadar eğri söz söylemedin mi?" Ayak da şahitlik eder ve der ki: "Benimle meyhaneye gitmedin mi? Ve yapılması caiz olmayan işlere ve yolsuzluğa doğru koşmadın mı?" Nitekim sudan, topraktan, ateşten, elden, ayaktan ve baştan ibaret olan bu avazların cinsleri, burada birleşmenin, çokluğun bir olmuş oldukları, sonunda ona malûm olur. Dost, birbirleriyle anlaşmış görünen parçalar, yılan gibi olurlanr; hattâ onu incitmekte rekabet ederler. Eşyayı kullara nasıl istersem öyle gösteriyorum. Öyle ki ey Musa! sen dostun ve dayanağın olan bu asayı, ejderha ve kendi düşmanın olarak gördün; benim inayetim olmasaydı ve yılan üzerine atsaydı, seni bir fareden daha küçük bir hale getirirdi. Fakat ejderha, benim inayetimi görünce, tekrar senin elinde asâ oldu. Bu âsiler grupu, onların yeri olan ve onları besleyen göğü, yeri ve bütün uzuvlarını, her birinin bir taraftan kendilerine saldıran, bir yılan olarak görünce acaba o bahtsız ve muhalif âsilerin, benim inayetim olmadan sonları ne olur? -Eğer denizler mürekkep, ağaçlar kalem, yerler ve gökler kağıt olsa ve bunların hepsi yazılsa, kalem ve mürekkep bitse, yine de o elemden bir parçacık yazılmış olmaz.

(39) O gün, bunları dilleri, elleri ve ayaklar, işledikleri şeylere şehâdet eder. (Sûre: 24, Âyet: 24.)

Herkesin kahrı ve lûtfu kendi lâyığına göre olur. Ekmekçi, ekmekle lütfeder. Bunun gibi tüccarın lütuf ve okşaması, bir sermaye vermesiyle olur. Onun kahrı ve hışmının da bir derecesi vardır. Bir emîrin lütuf ve bağışı, onun kudreti nispetinde de, kahrı da aynı nispettedir. Ama padişahın lûtfu hepsinden daha fazla olur. Onun bağışı atlas ve eksun, emîrlik, mevki, davul, bayrak, hüküm, reislik, dehkanlık ve vezirlik olur. Kahrı da buna göredir. Başbuğların onun kahrından başı gider. Allah'ın padişahlık sofrası hadsiz ve hesapsızdır. Lütuf ve kahrı da ona lâyık bir şekilde olur. Onun lûtfu ve rahmeti nasıl sonsuzsa, kahrı ve gazabı da böyle sonsuzdur. .Şüphesiz cennete mensup olanlar, cennette ebedî olarak kalırlar. Ve cehenneme mensup olanlar da cehennem de kalırlar. O gün, birtakım cennette, birtakımı da cehennemde olacaktır (Sûre: 42, Âyet: 5). "Ey Musa! akıllı bir kimsenin, böyle bir uzvun ağrısından, istirahatta bulunan ve ona yâr görünen diğer uzuvların da nasıl olacaklarını anlaması lâzımdır. Ulu Allah, bu bir taneyi, diğerlerini görmeleri, anlamaları ve buna kıyas etmeleri, onlara güvenmemeleri, onların dostluk ve yardımını, Allah'ın huzurundan başka sığınak bilmemeleri, aciz elini, Allah'ın fazilet eteğinden başka bir yere uzatmamaları, vasıtaları bahane ve örtü kabul etmeleri ve sadece Allah'ı fâal bilmeleri için peyda etti. O halde bunun gibi, ey Musa! sen de yerin bir parçası olan, bu asadan, yerin geri kalan parçalarını anla. Sabret ki dünya o müthiş sarsıntı ile sarıldığı zaman ve yer ağırlıklarını fırlattığı zaman (Sûre: 99, Âyet: 1-2), insanların ayakları altında uzanmış ve yayılmış olan yer, mahşer gününde deve gibi oynamağa başlasın.

Bârı (yükü), yârı ve nigârı baş aşağı atar ve ölüleri mezardan dışarıya fırlatır, gökler birbirinden ayrılır, dağlar yumuşak yün gibi atılır; her tarafta uçuşur. Güneş, ay ve yıldızlar aşağı düşürlerse o zaman bunların göründükleri gibi olmadıkları belli olur. Senin asan nasıl değişip ejderha olduysa, bunun gibi her şey değişir. Bütün âlem, benim kudretimin avucu içinde yumuşak mum gibidir. Onu bazan asâ, bazan da, ejderha yaparım. Bazan yılan, bazen yâr, bazan gül, bazan diken yaparım. Ey âdem oğlu! bu sana ne garip görünüyor değil mi? Sen ki âciz ve miskinsin, sana bazan öpülecek, bazan şeker, bazan zehir tattıran hem rahat, hem mihnet veren bir el verdim. Dildeki ses gibi, sen onunla bazan küfredersin, bazan medhedersin. Ve onunla insanlara bazan neşe, bazan keder verirsin. Onu istediğin gibi kullanırsın. Sen kul iken, bir tek şey olan bu dildeki secden acı, tatlı, keder ve neşe meydana getiriyorsun ve bu tek şeyi istediğin her şekilde gösteriyorsun. Ben Allah olduğum halde asayı, ejderha ve ejderhayı asâ yapmağa kudretim yok mu ve onların melceleri olan, onları besliyen göğü onların düşmanı yapmaz mıyız? Esasen sonunda bu dünya onların cehennemi olacaktır ve onları yutacaktır. Bir padişah, çavuşlarından birinin bir kimsenin kahrı için gönderse, çavuş, o kimsenin dostu ise, o kimsenin üzerine bir yılan gibi atılır ve kahır dişleriyle onu yaralar. Çavuş, kahrına gittiği kimsenin, hışmı, akrabası ve herkesten daha yakını olsa bile, padişahın emriyle gittiği için yine onu incitir. Bunun gibi yerin ve göğün parçalarının da benim çavuşlarım olduğunu bil! Görmüyor musun ateş çavuşuma: İbrahim'e koru! diye buyurduğum zaman, ateş, İbrahim'e gül ve gülzar oldu. Zillet suyuna Firavun ve ona mensup olanları küçük düşür ve esir et, diye emrettiğim zaman su hepsini ejderha gibi yuttu ve batırdı. Süleyman'ın tahtını taşıyan rüzgâr, Ad kavmi üzerine, belâ ve vebal kesildi ve yer, Karun'u bir lokma gibi yuttu. Eczayi, yardımlardan sonra yabancılık, akrabalıktan sonra düşmanlık yapacaklarını, böylece gösteriyorum. Çok büyük olan âlemin vücudunda da âlemin parçalarının bazılarını gösteriyorum ki geri kalan da bunu görebileler. Kıyamet günü ve haşir, yüz gösterdiği vakitte âlemin bütün parçalarını bir defa daha

göstereceğim ki O Gün gizli sırlar aşikar olur (Sûre: 86, Âyet: 9). Görünüşte asanın adı, Musa yanında asâ idi. Gizlide ise, Allah'ın katında onun adı, ejderha idi. Bunun gibi yer, gök ve onun en küçük parçalarının surette, bizim indimizde, her birinin bir adı vardır. Fakat gizlide her birinin, Allah indindeki adı nedir? Asayı ejderha göstermek kıyametten bir işarettir. Bahçeden bir deste gül ve bir örnektir. Ağaçlıktan ve ormandan bir dal göstermek gibidir. Bundan gaye, kıyamet ahvaline biraz vâkıf olmaktır. Meselâ, vücuttaki hastalıklar, elemler ölümden ve yokluk bahçelerinden küçük bir yaprak gibidir. Bununla da ölüm âlemine vâkıf olmaları ve bu az olan acıdan çoğunu, bu azdan çoğun da geleceğini elbette görüyorum, diye anlamaları lâzımdır. Ey Musa! ejderha, tufan, Ad kavmini mahveden rüzgâr, zelzele, veba ve kıtlık gibi kıyamet eserlerinin, bu az olanlarından dahi muhakkak kıyamet gelir. Çünkü bu hastalıklar ölümün elçileridir ve sonunda ölüm gelir. Bu acayip şeyler ve heybetler kıyamet elçileridir, sonunda kıyamet kopar. Asâ bu kadar gösterişsizliğiyle beraber bir ejderha şeklini aldı, bütün dünyayı kaplamış olan Firavun ve adamlarını yuttu ve yok etti, böylece onlardan öcünü aldı. Bir damla gibi olan asâ, böyle korkunç olursa, gök ve yer olan varlık denizi nasıl olmalı? Ey Âdem oğlu! sen, şeytanın eğlencesi oldun ve bir gafil gibi, bu gaflet uykusuna daldın ve gaddar, hilekâr, buğday gösterip arpa satan, yüzüne pudra sürmüş, kara yüzlü, kendini sâf ve temiz gösteren ve seviştiğin acuze bir dünyadasın ve orada, cennetliklerin cennette oldukları gibi mutlu ve huzur içindesin. Gözlerini açtığın ve bu gaflet uykusundan uyandığın zaman, bizzat cehennemde olduğunu göreceksin. O halde tane yediğin zamanda ahmak kuş gibi tuzağa düşersin. Evliya, nurlar âleminden bu gaddar âleme, seni bu sakınılması mümkün olmayan ateşten çekmek ve kurtarmak için gelmiştir. Eğer gönlünü bu dünyadan ayırır ve ona daima yabancı kalırsan, bu ateşten çıkmış ve kurtulmuş olursun. Senin imânının alâmeti nedir? Sorusuna, büyüklenme ve kendini aldatma evinden çekip mutluluk evi olan âleme meyletmektir, cevabını verdi. Bu cihanda yabancı ne olup, Allah ve Allah adamlariyle aşinalık eder, kötü halden iyi hale dönersen, şüphesiz "Abdâlan" zümresinden olursun. Meselâ: Musa ejderhayı asâ sanıp kendisine dayanak yaptı; onu kendi yardımcısı zannetmişti. Halbuki o, tamamen bunun aksine idi. Allah'ın inayet ve fazlı, Musa'ya yoldaş olmasaydı, ejderha o'nu yerdi. Allah'ın emriyle tekrar o ejderha, Musa'nın elinde, asaya döndü. O'nun mucizesi, elçilik ve peygamberlikte de O'nun şahidi oldu. Ve O'nun dinine düşman olanların, hepsini kahretti, onlardan öç aldı.Bunun gibi kâfir ve müslümandan ibaret olan bu insanlar da bu âlemi kendi evleri ve kendi kaleleri, kendi sığınakları, dayanakları ve emin dostları olarak bilirler; fakat gaflet perdesi ortadan kalkınca, bizzat cehennemi görürler ve bundan da onlara cennet görünen bu dünyanın, cehennem ve ayyüzlü gencin, ateş huylu bir acuze olduğunu iyice anlarlar. Ahmak bir kuş gibi sonsuz bir tuzakta kalırlar. Fakat dünya evinde, onun çirkinliğini gören ve yabancı gibi onda tam bir çekingenlikle yaşıyanlar, Allah'ın can ve gönülden kulluğunu, gece gündüz yerine getirirler. Allah'ın fazlından ve inayetlerinden başka sığnakları ve dayanakları olmaz. Allah için insanlarla dostluk ve düşmanlık ederler. Yemek kuvvetiyle onu zikredebilmek için, yemek yerler. Açlığı da onun için çekerler; çünkü: sevgi de, düşmanlık da Allah içindir. Tokluk ve nefsin doyması bir yol kesicidir ki o nefse bir kuvvet verir ve nefsi" itaat eden akla galip kılar, onu tâat kulluk ve tevazu'dan alıkoyan Meselâ, dünyada padişahının kulları ve köleleri çoktur. Padişaha bağlıyız, diye halka ne dost, ne de düşmandırlar; fakat padişah bir kimseye kızınca köleler de o kimseye kızarlar ve kılıç çekerler, canına kast ederler; bunun aksine olarak padişah, bir kimseden memnun olsa ve onu sevse köleler de ona kölelik ederler; elini, ayağını öperler ve ona gönül verirler. Bunlar mecazî kölelerdir. Çünkü o padişah bunları, yaratmamış; can, akıl, fikir, göz ve kulak vermemiştir. Sadece sırf bu isimle, efendilik ve kölelik onların arasına girmiştir ve ona rızık sebebi de mecaz yoluyla olmuştur. Ok, yay ve kılıç gibi, onun âleti olmaları için böyle bir muhabbet, itaat ve teslim olmalıdır. Zira onu gördükleri zaman, onlarda ne irade, ne istek kalır. Diğerleri de onun gibi olurlar. Dostluk görürlerse dost, düşmanlık görürlerse düşman olurlar. Bunlar böyle olursa, sen o hakikî kullara bak, bunların nasıl olmaları lâzım? Musa'nın elinde ejderhanın asâ ve ateşin, İbrahim'e gül olması gibi, yarın perde kalkınca, cehennemin bizzat bu dünya olduğu anlaşılır. Bununla beraber Allah, onları yakmaz ve korkutmaz; belki onlar için cennet gibi olur, çünkü böyle kullar padişahla dolu, iyi ve kötü her şeye onun tarafından hareket ederler. Cehennem, padişahın kölesidir ve onun yaptığı bir şeydir. Köle kendi padişahının huzurunda kölelik, küçüklük gösterme, hizmet ve itâattan başka bir şey yapamaz. Nitekim Ulu Allah, Musa'ya şöyle buyurmuştu: "İlk defa sana elindeki nedir? diye sordum. Sen: "Asâ!" dedin. Sana, âsa olmayıp, ejderha olduğunu gösterdim ve tekrar bunun faydası nedir ki elinde tutuyorsun? diye sordum. Sen: "Hastalık ve yorgunluk zamanımda benim dayanağım ve kamçımsın. Koyunlar dağıldığı ve birbirinden ayrıldığı zaman, hepsini bu asâ ile toplayıp otlağa ve yeşilliklere doğru sürüyorum; ormandan ve ağaçla dolu dağ yamaçlarından koyunlar için bununla yaprak düşürüyorum". Cevabını verdin ve bizzat asanın, asâ olmadığını gördün. Şimdi her Firavun'a git ve bana çağır, asanın mucizesini ve Yed-i beyzayı, ona göster ki asanın faydalarının senin zannettiğin ve açıkladığın bu şeyler olmadığını bilesin. Bu asanın, ölümsüz ve sonsuz, büyük faydaları vardır. Bunun yanında fâni dünyanın, ne kıymeti olur ki bir kimse ona "fayda" desin, onu fayda olarak bilsin!

Beyit:

Dünyada bulunan şeylerin ne kıymeti var ki

sen onunla kafanı yoruyorsun?

Beyit:

Aşkın cevalânı önünde,

yüzbinlerce böyle yer ve gök dar gelir.

Asâ dediğin nedir? Bu asâ, bir güneştir ve âlem ondan aydınlanır; onun parıltısından ve nurundan âlemde karanlık kalmaz. Onun varlığıyla çirkin güzelden, istenmiyen istenilenden, sevilmiyen sevilenden, nakit kalptan, aslan köpekten ayrılır. Belki o yere inmiş göksel bir terazidir. Gökyüzünü O yükseklere kaldırdı, ölçüyü O kurdu. (Sûre: 55, Âyet: 6). Her ne kadar gök yüksek ise de, terazi ondan daha yüksektir. Fakat doğruluğu meydana koymak, doğruyu eğriden, ağırı hafiften, ölüyü diriden, gülü dikenden, kendine tapanı Allah'a tapandan, ölümlüyü ölümsüzden, vefalıyı cefalıdan, yere mensup olanları göğe mensup olanlardan, bu cihana mensup eder. Kör gözlü, düşük bir kimseyi üstün ve beğenilen bir insan yapar. Firavun'u ve adamlarını suya batırır ve onun zamanında, onun sıkıntısını çeken Beni İsrailî'lere gururlarından nankörlük etmelerinin ve bu nimet bolluğunda "soğan, sarımsak istiyoruz" 40 demelerini ister. Belki bu asâ, saadet iksiridir. Çünkü yüzbinlerce nasipsiz fakiri, tam bir nasip ve saadete kavuşturur. Bilgisizlik bakırını, bilgi yapar ve kâfirlik ve sertliğini, yumuşaklığa çevirir. Eğer âlem ve gökler, yerler hepsi kağıt, nehirler ve denizler mürekkep, bağlar, ağaçlar ve ormanlar da kalem olsa ve bunların hepsi yazılsa yine de asanın faydalarından tek bir sır yazılmış, anlatılmış olmaz. O halde ey muşa! sen, asanın faydasını, o kadar biliyordun ki, o kadar, kader ilminde, miktarından fazlaydı. Ve kadir gecesi gibi uğurlu ve kutlu idi. İşi yapan biz olduğumuz için, her şeyin faydasını da biz biliriz. Size, işinizin meydana geleceği kadar, ondan bir parça gösterdik; bu şekilde ihtiyacınız karşılanır ve bizim elimizden tamamen nasipsiz kalmazsınız.

(40) Sarmısak, mercimek ve soğan. (Sûre: 2, Âyet: 58)

Hiçbir şey yoktur ki onun hazineleri yanımızda bulunmasın; biz onu ancak muayyen ölçü dairesinden göndeririz, (Sûre: 15, Âyet: 21), buraya bu birazı, çoğunu istemen için gönderdik; küçük çocuklar, demet ot alıp kuzunun önüne bırakırlar. Kuzu ondan bir parça yiyinceye kadar çocuk da kendi işlerine döner. Kuzu ota tamah ederek tekrar yemek için çocuğun arkasında koşar. Bunun gibi şahine etten bir iki lokma tattırırlar, avlamak istedikleri kuş uzaktan uçarken, şahini bırakırlar. Şahin, yemiş olduğu bir iki lokma ete tamah ederek kuşa doğru uçar. Binaenaleyh Ulu Allah sana da göktekilerin ve meleklerin yiyeceklerinden birkaç tane gönderdi ki bu, ilim ve bilgidir. Eğer sen göğe mensup olursan, böyle bir yiyeceğin talibi olursun: ondan ilmin ve bilgin artar. Eğer yere mensup ve yerden bitmişsen, hayvanlık sana galipse, daima bu toprağın lokmasını isterim. Çünkü sen, topraktan yetiştin ve lokma da topraktan bitmiştir. Artması, büyümesi için toprak, toprağı yiyor. Cins, kendi cinsiyle artar ve kuvvet bulur. Su, sudan, ateş ateşten, rüzgâr rüzgârdan, temiz temizden artar. Eğer temizlerin aslından isen, temiz şeyleri istersin ve o ilimdir. Eğer toprağa mensup olanlardan isen, suret ve cisim olan toprağı ararsın. İnsanlardan, elbiseyerden ibaret olan şekillerin hepsi, her birine ayrı ayrı şekiller ve renkler verilmiş bir tek topraktandır. Fakat bilgisizler ve çocuklar onu topraktan ayrı bilirler. Meselâ hamurdan aslan, deve, kuş ve türlü türlü oyuncaklar yaparlar. Çocuklar bunları ekmekten daha pahalı olarak satın alırlar ve "Benim devem, kuşum!" diye üzerine titrerler. Fakat onu yedikleri zaman, yine ekmek olur. Develik, onun üzerinde iğreti olarak ve mecazî bir şekilde mevcuttur. Bunun gibi kadın, erkek, türk hintli, uzun, kısa, kırmızı, sarı, yiyecek, giyecek gibi nakışların hepsi, bir topraktandır. Çünkü, ayrı topraktan bitmiştir, sonunda yine toprağa döner, gömülür ve hepsi baştan başa toprak olurlar. O geçici renkler ve şekiller yok olur. O halde her kim, yemek, uyumak kaydında ise temiz kimselerin yanında bigâne ve liyakatsizdir. Her kim ilim ve hikmet ister ise ki: hikmet her hâkimin bir yitiği gibidir; hiç şüphe yok ki o, İlâhîdir ve kendi aslına ulaşması için o cihanın temiz bir parçası olan kendi asli yiyeceği etrafında dolaşır. Çünkü, "her şey aslına döner" hükmünce sonunda aslî yiyeceğine çevrilmiş olur, artar ve aslına ulaşır.

Şiir:

Vücudu besleme, çünkü vücut bir kurbandır.

Gönlü besle, gönül yükseklere gider.

Bu nurdan vücuda tatlı ve yağlıyı az ver.

Vücudunu besliyen rüsva olur.

Hikmetin yağlı ve tatlı yiyeceklerini ruha ver ki

kuvvetlensin ve o yücelik âlemine kavuşsun.

Hikmet, sana şeyh Salâhaddin'den gelir;

çünkü o, güneş gibi tek bir varlıktır.

İnsanda yere ve göğe ait her iki vasıf da mevcuttur. Bu sıfatlardan hangisi ona galip gelirse onu, o sıfatla çağırırlar. Onda bulunan diğer mağlup unsur, zayıf ve az olduğundan, ona bir kıymet vermezler ve hesaba katmazlar. Meselâ, gümüşün içinde birazcık bakır olduğu zaman ona, yine gümüş derler, kalp saymazlar. Bakır fazla olduğu zaman da ona gümüş demezler; belki kıymeti bir paradan daha az olur. Çünkü melek olmadı ki göksel sayılsın; hayvan da değildir ki yük taşıyıp insanlara faydası dokunsun. Zira Onlar hayvanlar gibi, belki daha fenadır. Tereddüt ve şaşkınlık içindedirler. Ne bunlardandır ne de onlardan (Sûre:4, Âyet: 142) buyrulmuştur.

Rivayet ederler ki: Bir ceylânla, bir kurt evlenmişler ve bir çocukları olmuş. Müftüye: "Bunu kurt mu sayalım, yoksa ceylan mı? Onu kurt olarak kabul etsek, eti haram ve murdar olur, ceylân desek helâl olur. Bunu hangisinden sayalım ve adını ne koyalım? Tereddütte kaldık" diye sordular. Maharetli müftü, şöyle fetva verdi: "Bunun hükmü mutlak değil, mufassaldır. Bu yavrunun önüne bir demet ot ve biraz kemik koyunuz. Eğer kemiğe meylederse kurttur ve eti haram olur. Yok eğer ota meylederse ceylândır ve onun eti ceylân eti gibi helâldir." Bunun gibi Ulu Allah, o dünyayı, dünya ile, yeri; gök ile karıştırdı, birleştirdi. Biz, bu her ikisinin çocuklarıyız. Eğer ilme meyleder ve kuvvetimiz ilim ve hikmet olursa göksel ve helâl oluruz. Eğer yemeğe, uykuya ve cihanın nimetlerine, giyeceklerine meylederse hayvanî ve yere âit oluruz. Makamımız alâyi illiyin değil, cehennemin dibi olur.

Nazım:

Eğer sen, bir madendeki cevhere talipsen, sen de o madendensin. Yok eğer bir lokma ekmeğe talipsen, ekmeğin mensup olduğu toprağa mensup olursun. Eğer bu nükte ve remzi bilirsen aradığın şeyin ne olduğunu anlarsın.

Beyit:

Ey altın parçası! oyna ki sen aslında bir altın madenindensin.

Her neyi ararsan bil ki o şeyin aynısın.

FASIL: 21

Ulu Allah ruhları, bedenlerden altı yüz bin sene evvel yaratmıştır. Ruhlar bedenlerden evvel, Allah'ın rahmet denizinde ikamet ederlerdi. Cismâni bir zahmet üzerlerinde olmadan, o denizcfe balık gibi yaşadılar. Ulu Allah ruhlara: Ben sizin Allahnız değil miyim? (Sûre: 7, Âyet: 171), diye sorunca: Evet! cevabını verdiler. (Sûre: 7, Ayet: 171).

Ruhların söylediği o "evetler" de ayrılıklar vardı. Bazısında renk vardı ve evetten evete pek çok fark mevcuttu. Bazısı halis, bazısı halisin halisi idi. Ulu Allah, iyi ve kötü, yüksek ve alçağın birbirleriyle karışmış olmalarını beraber görünmelerini ve aynı mertebede bulunmalarını yerinde görmedi ve buyurdu ki: "Hepimiz bir dille evet diye iddia ettiğinizden, nakit ve kalpın belli olması, safla karışığın ayrılması için sizi, bu can ve gönül âleminden, su ve çamur âlemine göndereceğim."

Bir attarın dükkânında, bir bakla tanesi hurma tablasına düşse veya birkaç hurma bakla tablasına karışsa, attar derhal onları birbirinden ayırır ve her taneyi kendi cinsi arasına kor. Çünkü her şey kendi aslına döner.

Mesnevî:

Attarın önündeki tablalara bak, her cinsi kendi cinsiyle yakınlaştırmış ve cinsler cinsleriyle karışmış, bu tecanüsten bir süs meydana gelmiş. Eğer onu öd ağacı ve şekerine karıştırırlarsa hepsini birer birer ayırır. Tablalar kırıldı ve canlar döküldü, iyi ve kötü de birbirine karıştı.

Allah taneleri seçmeleri için, peygamberleri, bir kitapla gönderdi.

Bu teraziyi ve temyiz kabiliyetini, attara, Allah vermişti. Çünkü hurmanın, bakla arasında, baklanın da hurma arasında bulunmasını doğru bulmaz. Böyle olduğu halde kalp ve naktin, iyi ve kötünün karışmış olmasını nasıl reva görür? Allah imtihan için ruhlara şöyle buyurdu:41 Ey ruhlar! hepiniz bu rahmet denizinden, zahmetlerle dolu su ve çamur dünyasına gidiniz ki, böylece her birinizin mertebe ve makamı ayrılsın. Sadıkla münafık, lâyıkla lâyık olmayan meydana çıksın.

(41) Hepiniz buradan inin.Sûre: 2, Âyet: 36.)

Sizi, bu su ve toprak halinde bir müddet bırakır ve dünyanın türlü türlü tatlı tanelerini siz ruh kuşlarının önüne dökerim. Bundan sonra, her kim bunlarla meşgul olursa ve bu sözleşmeyi, dâvayı ve mâna hayatını unutursa onun "evet"lerinin halis olmadığı malûm olur. Dünya lezzetleri ile aldanmıyan, onlara baş eğmiyen ve bu dünyada bir türlü rahat edemiyen kimsenin, halis olduğu herkesçe bilinir. Allah, kalp ve naktin meydana çıkması için bu dünyayı "evet"ler mihengi yaptı. Nakit olan, tekrar ilk hazinesine döner ve kalp olan da yer altında hakir bir şekilde kalır. Cinsi kendi cinsi ile toplamamız adalettir.

Allah, cinsi cinse sevkeden bir hükümdardır.

Allah'ın melekleri sayısızdır. Her melek, bir işle meşguldür. Birinin işi, öbürününkine benzemez. Sağ taraftaki melekler hayırlı işleri, sol taraftakiler ise kötü işleri yazarlar. Bazısı arşı taşır, bazısı kürsîyi. Bir kısmı levhi okurlar, bir kısmı insanları belâlardan korurlar. Bir kısmı doğru iş görenlere, doğru olanlara ve cömertlere dua, hasislere-beddua ederler. Zira: Allah her cömerdi, cömertliğine göre mükâfatlandırır, her hasisi de zararla cezalandırır (H.) buyrulmuştur.

Bunun gibi, Allah'ın sayısız ve türlü türlü işleriyle meşguldürler. Her birinin bir işi vardır. Bir kısmının da işi, bir cinsi, kendi cinsine kavuşturmaktır. Deveyi, at sürüsü içinde bırakmayıp deve sürüsüne katarlar. Aynı şekilde atı da deve sürüsüne bırakmayarak at sürüsüne dâhil ederler. Sadıkları, Kâzipler arasında bırakmazlar ve derhal sadıklar arasına korlar. Kâzipleri de sadıklar arasında bırakmayıp derhal kâziplere katarlar. Meleklik niteliksizdir, mânevidir. Herkesin tabiatında can gibi gizlidir. Cinsi olmıyandan kaçıp, kendi cinsine gider. Bunun gibi Ulu Allah'ın yolları ezelden böyle idi. Mel'un şeytan, aslında kâfirler ve münkirlerden olduğundan, Allah meleklerin sırasında olmasını, onlarla beraber oturmasını ve karışmasını, dost olmasını reva görmedi. Adem'i su ve topraktan yaratarak O'nda kendi sırrını gizledi. Sonra Adem'e secde ediniz, diye emretti. İblis bigâne olduğundan ve dış görünüşü, kabuğu, şekli ona galip geldiğinden, nazarı toprak üzerine çevrildi. Onu topraktan yarattın (Sûre: 7, Âyet: I I), dedi. Melekler mâna ehli olduklarından onların nazarı mânaya çevrildi. Can ve gönülden secde ettiler. Böylece Allahlarını kaybetmediler. Meselâ, bir kimse suya âşık olsa ve suyu çok içse, hattâ hayatı sudan olsa, suyu ne şekilde görürse görsün, derhal tanır. Testinin, bardağın değişmiş olmasına rağmen, suyu tanır ve kaybetmez. Ama suyu tanımıyan ve kabına tapan bir kimse, her ne kadar suya olan bağlılığını iddia etse ve susuzum, dese de ona başka bir kabla su verdikleri zaman, yüzünü çevirir ve suyu kabul etmez, içmez. Nitekim bu hareketiyle suya değil, testiye taptığı ve suyla aşinalığı olmadığı, herkese malûm olur. Meleklerin cinsinden olmıyan İblis, Adem'in yüzünden meleklerden ayrıldı. Çünkü tortunun, sâf olan şeyle karışması doğru olmaz. Tortunun temiz ve sâf olandan ayrılması için suları, sütleri ve şerbetleri süzmezler mi? Bir şeyin tortusu ve safı, siyahla beyaz gibi birbirlerinin zıddıdır. Tortuyu atar, sâf olanı içerler. Bunun gibi deniz dahi kendi cüzlerine gizlenmiş ve karışmış olan tortuyu, yani köpükleri, kendisinden ayırarak sâf, halis ve tortusuz kalmak için mütemadiyen köpürür. Çünkü bir cinsten ayrı olan, o cins arasında yabancı kalır. Bunun misalleri çok ve tetkike bağlıdır. Ulu Allah, kulunu aydın gönüllü ve uyanık, gözü açık olarak tutarsa, kullar bu âlemde bulunan bütün eşyanın, kendi cinslerinden olmıyanlarından ayrılmak için çalışmakta ve uğraşmakta olduklarını görürler. Bunlar hepsi kemale ermek lezzetini duymak için bu faaliyettedirler. Yalnız, bu faaliyet, başka başka şekillerde görünür. Sâf kalbli ve aptal olan kimseler bunu ancak bazı şeylerde müşahede edebilirler. Daha âlim olanları ise, daha fazlasını müşahede edebilirler. Daha kâmil olanlar ise, hepsinde bu mânayı görürler. O denizden ayrılan köpük, yine çalışma ve köpürmededir. Çünkü deniz, köpüğü dışarı attığı zaman, bu köpükte daha bir miktar sâf su mevcuttur. İşte bu sâf suyun parçaları, beraber bulundukları tortudan ayrılmak ve her bir parçanın kendi aslına dönmesi isterler. Bunun sonu yoktur. Açıklamaya ve dile bundan fazlası gelmez.

Beyit:

Açıklamaya ve dile bundan fazlası giremez.

Allah'ın vasfı ise bütün bunlardan hariçtir.

Yine Âdem'e dönelim: Adem'in peygamberliği kararlaştırıp ve Âdem bütün âlemdekilerin secde edeceği yer olunca, mukallit ve muhakkik, muvakıf hepsi secde ettiler ve O'na taparken bir dil ve bir gönül oldular. Fakat yine de Ulu Allah safın, tortunun, kalpın ve nakdin yalan ve doğrunun, mecaz ve hakikatin bir sırada olmalarını ve

hepsinin bir adla çağrılmalarını ve bir tanınmalarını reva görmedi. Peygamberlerin varlığının mihengi üzerinde nakit ve kalpın zahir olmaması, muhakkikin mukallidden ayrılması için, başka bir dil ve başka bir şekilde, başka bir peygamber gönderdi. Böylece zaman, zaman peygamberler işte ve görünüşte değiştiler. Fakat peygamberliğin mânası birdir ve hiçbir zaman değişmez. Tâ Hatem-i Enbiyâ'nın zamanına kadar, her devirde bu zikrettiğimiz hikmete binaen bir peygamber geldi. Mustafa'nın zuhurundan evvel Kur'anda: Bütün insanlar tek bir ümmettiler (Sûre:2, Âyet: 209) buyrulduğu gibi Ebubekir ve Ebucehil, iyi kötü birdiler.

Mesnevi:

Onlardan evvel biz hepimiz, eşit idik. Kimse bizim iyi ve kötü olduğumuzu bilemezdi. Her taraf gece gibi karanlık ve biz de geceleyin gezenler gibi olduğumuzdan, kalp ve nakit bu cihanda geçiyordu. Peygamberlerin güneşi zuhur edince: Ey karışık olan uzaklaş; sâf olan sen gel! dedi.

Mustafa, (Allah'ın selâm ve salâtı O'nun üzerinde olsun) ortaya çıkınca, bir tek ümmet kalmadan birbirlerinden ayrıldılar. Çünkü O'nun vücudu bir mihenk idi. Kalpı, altından ayırdı ve sıddık, zındıktan ayrıldı. Belki Peygamber, zeval bulmaz bir güneş ve o cihanın kandili idi. Âlem, O'nun varlığı olmadan, karanlık bir gece idi. Çünkü hayvanlık âlemi, karanlıktır. Peygamber olmadan hiç kimse, Allah yolunda yürüyemez. Karanlıkta yol, nasıl belli olur, iyi kötüden nasıl ayırt edilir, siyah beyazdan nasıl ayrılır?

Kiminin yüzü ağaracağı, kiminin yüzü kararacağı gün, (Sûre: 3, Âyet: 102.) Ak yüzün, kara yüzden belli olması, kıyamet alâmetidir. O halde peygamberlerin vücudu kıyamettir. Çünkü ak ve kara yüz, onların yüzlerinin güneşi ile zahir olur. O aklık ve karalık, Peygamberlerin ve evliyanın gözünde gün gibi aşikârdır. Hakikî ve doğru müminlerin nazarında, peygamberin vücudu kıyamettir. Çünkü onlar yarın kıyamette ne olacağını, bugün peşinen görürler. Gaflet perdesini önceden yırttıkları için muhakkak ki onların gözünde hiçbir şey gizlenmiş değildir. O, umumun kıyametine, şu sebepten kıyamet derler ki kâfirlerin makamı ve melcei olan dünya kalmadığı zaman, hiç şüphe yok ki onların gaflet perdesi de yırtılmış olur. Kendi yüz karalarını açıkça görürler. Kıyamet, Allah ve Allah'ın şaşılacak şeyleri ortada yok değil, bilâkis göz önündedir. İnsana boynundaki damarından daha yakındır. Fakat görmeğe mâni olan şey, o gaflet perdesidir. Her kim bu gaflet perdesinden dışarı çıkarsa, onun kıyameti zahir olur. Kim ölürse, onun kıyameti kopmuştur. (H.). Her kim beşerî ve hayvanî sıfatlardan ve nefs-i kâfirin tabiatından ölmüş ve yok olmuşsa onun kıyameti kopmuş ve aşikâr olmuştur. Kıyamet gaflet perdesinden, benlikten kurtulmaktan ve Allah'ın kemal güneşini müşahede etmekten ibarettir. Peygamberin vücudu, kıyamettir. Her kim onun vücudu ile kıyamet bekler veya kıyameti ondan ayrı bilirse şaşı olur; biri, iki görür, birlikten uzak ve bigâne kalır. O kıyamet dahi bu aynı şekil, aynı güzellik ve aynı parlaklık olacaktır. Bundan başka bir şey almıyacaktır. Allah ve Allah'ın nuru iki değildir, iki olmaz ve olamaz da. İlk ve son, birolur. O "bir" yegâneyi kendisine çekmek ve bigâneyi uzaklaştırmak içir her bir şekilde yüz gösterir ve gözetler.

Mesnevi :

Allah, o güne, kıyamet dedi, ki o gün, sarı ve kırmızı yüzleri meydana çıkartır. Hakikatte asıl gün, o evliyanın sırrıdır ki gün, onların güneşinin yanında gölgedir.

Alemin varlığı, bigânenin, yegâneden; kalpın nakitten, tortunun saftan ayrılması için çalışmakta ve kaynamaktadır. Sır gözüyle baktığın zaman, her birinin kendi aslına kavuşması için bütün âlemin bu çalışmada ve coşmada olduğunu görürsün.

Mesnevi:

İyi şeyler iyilere, kötü şeyler de kötülere doğru giderler. Acı hiç şüphe yok ki acıya katılır. Bâtıl hakka nasıl yakın olur? Sen cennetin bir parçası isen aklını başına al! Çünkü parça, bütününe doğru gider ve onda karar kılar. Ey mutlu insan! eğer sen cennet parçası isen, senin ayş ve nuşun da cennet gibi ebedi olur.

FASIL: 22

Arza, salih kullarım vâris olurlar. (Sûre: 21, Âyet: 105). Müfessirler bu âyeti şöyle tefsir etmişlerdir. Her kim bu cihanda zulmetmeyip herkesin hakkını teslim eder, doğrulukla çalışır, perhizkârlığı ön plânda tutar, iyilik veya kötülük olarak yaptığı her işi, Allah'ın rızasına uygun olarak yapar ve yeryüzünde Allah'ın kulluğunu yerine getirirse, cihan o kimseye kalır ve bu gibi kimseler payidar olurlar.

Bu mânayı te'kit için Kur'anda : İnsanlara faydası olan, yeryüzünde

kalır (Sûre: 13, Âyef: 18) buyrulmuştur. Her kimin, vücudunda huzur bulunur ve insanlar ondan faydalanır, ondan razı ve memnun olurlarsa, onun ömrü uzar ve yeryüzünde uzun müddet kalır. Ahlâksızlar, fitneler, hiçbir işe yâramıyanlar, azgınlar ve zalimler, her ne kadar görünürde dünyaya hâkim olurlarsa da, payidar kalamazlar. Dünya, derhal onların elinden çıkıp dindar, salahiyetli ve her işe yârıyan kimselerin eline geçer. Hakikatte bu mülkü hak etmiş olanlar onlardır. Çünkü Ulu Allah bu âlemi, yeri ve göğü peygamberler, veliler, abdallar, salihler ve âbitler için yaratmıştır.

(42) Allah: "Ben, insanı ve periyi, bu cihanda bana kulluk etmeleri ve benim nimetimin şükrünü yerine getirmeleri için yarattım" buyurmuştur.

(42)Ben cinleri ve insanları da ancak bana kulluk etsinler diye yarattım. (Sûre: 51, Ayet:56.)

Binaenaleyh bu peygamberler, veliler, müminler, abdallardan başka her kim, bu mülkü istilâ eder ve kendi malı olarak kabul ederse o, gasıp sayılır. Mal, hırsızın ve gasıbın elinde iğretidir. Sonunda hakikî sahibine ve onu hak etmiş olana geçecek, ebediyen onda kalacaktır.

Yer, Allah'ın yarattığı bir şeydir ve peygamberler âbidler için yaratılmıştır. Bu yerin mirası da onun toprak ve sudan müteşekkil çocukların değil, onların çocuklarına ve akrabalarına intikal eder. Çünkü su ve toprak oğulları, birbirlerine akraba değil, hattâ akreptirler; bunların yokluğu varlıklarından daha iyidir. Bir yâra, bir çıban insanın vücudundan çıkmış olmasına rağmen, o insana yabancılardan daha yabancıdır. Çünkü, hiçbir zaman, yabancılardan bundan iğrendiğin, ürktüğün ve kaçtığın kadar ürkmez ve kaçmazsın. Böyle bir yaradan, yakından kurtulmak için duyduğun endişeyi, yabancılardan kurtulmak için duyamazsın. Gece gündüz, bu yaranın geçmesi için çektiğin ıstırabı bir yabancı için çekmezsin. Bu ağır bir yük hattâ bir dağ gibi, gönlüne baskı yapar. Bu hususta, O senin ehlinden değildir, çünkü onun özü bozuk, yaptığı iş kötü idi. (Sûre:11, Âyet: 48), buyrulmuştur.

Nuh (O'na selâm olsun) zamanında, düşmanları ve yabancıları cezalandırmak için bir belâ ortaya çıktı. Bu belâ tufanı, düşmanların hepsini boğdu. Sıra Nuh'un oğluna gelince Nuh:43 "Benim oğlum, benim yakınlarımdandır, benim bir parçamdır, hattâ ciğerimin bir parçasıdır. Senin vadin doğrudur, yalandan müberra ve temizdir. Fakat: "Belâ tufanının senin ve ehlinin, akrabalarının üzerine bir tesiri ve hükmü olmaz; sana ve kavmine bir zarar vermez" diye buyurmamış mı idi? Oğul akrabanın en iyisi ve en yakınıdır. İşte tufan dalgası O'nu sardı" diye, Allahsına bağırdı. Ulu Allah cevap olarak,44 buyurdu ki: "O senin ehlinden ve akrabandan değildir. Görmüyor musun? ki sen beyazsın, o siyah; sen iyisin, o bozulmuş; sen sevapkârsın, o günahkârdır. O şeytanın malıdır. Sen Allah'ınsın. O karanlıktır, sen ursun. Sen yakınsın, o uzaktır. Sen göğe mensupsun, o yere mensuptur. Sen bakisin, o fânidir. Sen Hakikîsin, o hayaldir. Sen temiz ve sâf bir cansın, o kaskatı bir topraktır. Su ve toprağın çocukları yabancı, can ve gönül çocuğu yakın ve dost olur. Bu, can ve gönül çocuğu, seninle aynı renk, aynı ahenk, aynı zekâ ve aynı ilimdedir. Senin canına uygun ve arkadaştır. Senden ayrı değil, hattâ senin aynındır.

(43) Oğlum benim öz dilemdendir. Senin sözün, en doğru sözdür. (Sûre:l 1, Âyet:47.)

(44)O senin ailenden değildir, çünkü onun işlediği kötü idi. (Sûre:l 1, Âyet:48.)

Beyit:

Denizin suyu, her nerede olursa olsun yine denizden sayılır.

Çünkü, sonunda denize döner. Bu devir şüpheden uzaktır.

Hakikî çocuklar, ilâhî mülkün vârisleridir. Can ve gönül çocukları, mânevi çocuklardır. Maddî, yani su ve toprak çocukları değildir. Çünkü su ve toprak, azizler üzerinde dahi muvakketen bulunur. Bu dünyada birkaç gün o âletle hizmet eder ve işlerini yerine getirirler .

Meselâ bir padişah, kölelerinden birini, bahçe temizlemeğe gönderirken, bunu yapması için eline bir kazma veya bir kürek verir. Mücadeleye gönderirken de kölenin âleti, ok ve yaydır. Eğlence meclisine yollarken ise, meclisin onunla mâmur ve mesrur olması için, eline meze, şişe ve kadeh verir... Çünkü her işin bir âleti vardır.

Nitekim deri, et, kemik ve kandan mürekkep ve altı yönden meşum olan insanın dış görünüşü de Allah'ın, o insanın ruhuna vermiş olduğu, bir âlettir. Bu âlemde, ancak o âlet vasıtasiyle elinden bir şey gelir. Öldükten sonra, diğer âleme gidince, ruhuna oraya lâyık olabilen başka bir âlet verirler. Su ve toprak sureti, yani bu kalıp, birkaç gün için ödünç olarak verilmiş bir âlettir. Sonunda atılacak ve serbest bırakılacaktır. Onun neticelerinden biri olan su ve toprağın çocukları da yabancı olurlar ve atılırlar. Aslı sığmazsa teferruatı nasıl sığabilir?

Ulu Allah bu iş yüzünden peygamberlerin, abdalların, âbidlerin su ve topraktan ibaret olan şekillerinden, kâfirler ve münkirler ve buna aykırı olarak da kâfir ve münkirlerden peygamberler, abdallar, âbidler zuhur ettirir. Zira, Diriyi ölüden, ölüyü diriden çıkarır (Sûre: 30, Âyet: 18), buyrulmuştur. Bunun gibi, kara geceden, ak ve ak geceden kara geceyi meydana getirir. (Sûre: 3, Âyet: 26). Gamın özünden neş'e ve neş'enin ta kendisinden de gam çıkartır.

Mısra :

Memnuniyet, kederin ve keder de gamın arkasındadır.

Sıkıntıdan ferahlık ve ferahlıktan sıkıntı meydana getirir.

Bütün bunlar, sebeplerin işe yaramaz âletler olduğunu ve hiçbir fâaliyette bulunamadıklarını, yalnız Allah'ın fâal ve kâfi olduğunu bilmeleri içindir. Cins, âletten doğmaz. Allah'ın iradesinden doğar. Bu âletlerden, siyah ve beyaz kuşlar meydana getirir. Beyazla beyaz, aynı cinstir. Siyahın da aynı cinsi, ancak siyah olabilen şeylerdir. Sebeplerin orada bir müdahalesi, iddiası ve hükmü olamaz. Allah'ın irade ve arzusundan ibaret ve sebeplerin dışında olan her şey, aynı asıldandır. Bir kısmı Allah'ın kahırlarının bir kısmı da lûtuflarının vasfıdır. Lütuf, lûtufla, kahır da kahırla bir arada bulunabilir. Lâtiflerin mirası, lâtiflere intikal eder. Çünkü onlar, can ve gönülden akrabadırlar. Kesiflerin mirası da kesiflere düşer. Zira bunlar da su ve toprak bakımından akrabadırlar.

Bu dünya hayatında onların maişetlerini aralarında dağıtan, birini diğerine iş gördürmek için birinin derecesini ötekinden üstün kılan biziz. (Sûre: 43, Ayet: 31), buyrulduğu veçhile, iki şeyden her birinin kısmeti şu şekilde olur: Biri taş, biri yakut, biri bal, biri zehir, biri gül, biri bülbül, biri nur, biri nar (ateş) olur. Biri yâr, biri niâr (yılan) olur. Nitekim Allah'ın yerinin mirası da peygamberlerin ve tanınmış insanların manevi çocuklarına kalır. Onlardan başkaları için bu, geçici ve ariyettir. Bu miras, salâh, ehli üzerine kurulan ve payidardır. Meselâ Firavun helak oldu ve mülkü Musa'ya ve Beni İsrail'e kaldı. Lût'un kavmi, Hud ve Semud, Seba ehli hepsi mahvoldular; mülkleri salih kullara kaldı. Bunun gibi Halil (Selâm O'na olsun) zamanında da Nemrud helak olarak, mülkü Halil'e kaldı.

Mustafa (Selâm O'na olsun) ve Sahabe, kâfirleri öldürdüler; onların kalelerini, şehirlerini zaptettiler. Kâfirlerin sahip oldukları ve zorla gasbettikleri bir mülk, onlara miras olarak intikal etmez. Sonunda onların can ve gönülleri oğullarına geçer. İşte yedi yüz seneden beri o miras, Müminlere âbidlere doğrulara kalmıştır. Binaenaleyh her kim salih, âbid, yüzü Allahya ve arkası yanlışa çevrilmişse o, can ve gönül oğludur. İşte onların hakiki ve doğru akrabaları bunlardır. Her ne kadar zahiren Irak'lı veya Horasanlı iseler de, yeryüzü mülkü onlarındır.

Beyit:

Her ne kadar Bağdat'tan, Herat'tan yahut Rey'den iseler de,

gerçekte su ve toprak karışmaksızın onun neslindendirler.

Bu sıfatı taşımayanlar, bu mülkün gasıbı olurlar. Mülk onlarda iğretidir. Hem kolaylıkla, Allah'ın fazlı onu, onlardan geri alır ve buna müstehak olanlara verir. Onların orada yediklerini ve haksız olarak beraberlerinde bulundurduklarının Allah, ecel kılıcı ile ve cehennemin türlü türlü azap ve işkencesiyle, binlerce mislini, onlardan geri alır. Bununla beraber, yine de yakalarını kurtaramayıp cehennemin ebedi azabında kalırlar. Kâfirler ve münkirler, bu zararı, ziyanı, sonsuz bela ve azabı gördükleri vakitte:45 hasretle "Keşke başka topraklar gibi ben de toprak olsaydım; Allah beni yâratmasaydı. Gerçi sonsuz rahattan ve ölümsüz hayattan mahrum olurdum, fakat başka toprak gibi bağımsız olur ve bu sonsuz belaya ve zahmete düşmezdim" derler.

(45) Keşke toprak olsaydım. (Sûre:78, Âyet:41.)

Müfessider, Yeryüzüne salih kullarım varis olur (Süre: 21, Âyet: 105) Ayetini bizim gibi: Yeryüzü mülküne, salimler ve âbidler varis olurlar ve bu mül onların elinde ebedi, olarak kalır, tarzında tefsir etmişlerdir. Her ne kadar bu mana, güzel, makbul ve birçok ilmi faideleri toplamış ise de bunun, Allah'ın has ve seçkin kullarının, anlıyabileceği bir manası daha vardır. Yeryüzünün, salihin malı olmamasına, onda salihin pek az nasibi bulunmasına, salih olmıyan ehl-i batılın bu dünya mülkünü ellerine geçirmiş ve istedikleri gibi yaşamış olmalarına rağmen, hakikatte yeryüzü mülkü bu salih dervişindir. Görünüşte dünya mülkünün, onun tasarrufu altında bulunup bulunmamasının hiçbir önemi yoktur. Meselâ, Hazret-i Süleyman, bütün yeryüzüne hakimdi. Öbür

peygamberlerin ise yiyecek ekmekleri yoktu. Onlar ev ve barktan mahrumdular. Acizlikten, zayıflıktan, kimsesizlikten, kâfirler kuvvetleriyle, bunlara galip geldiler; Peygamberleri haksız yere öldürdülerdi (Süre: 2, Ayet: 58), buyrulduğu gibi, onları öldürdüler. Mansur-u Hallaç gibi bazılarını astılar; bazılarını da binbir türlü hakaretle şehirlerden sürdüler. Bununla beraber ister fakir, ister zengin olsunlar, onlar gene yeryüzünün varisleridirler. Çünkü, Dünya ahretin tarlasıdır (H.). Toprak, ekip biçmek içindir. Ona sahip olanlar bu işi yapmaktan âciz iseler, Allah onlara ekip biçme tevfikini ihsan etmemişse, o toprak, hakikatte onlara verilmemiş sayılır. Mesela bir emir, bir sahrada herhangi bir adama bir arazi vermiş olsa, verdikten sonra da köylülerine: "O adamı orada çalışmağa bırakmayın veya orada, kendisine menfaat sağlıyacak bir Surette tasarruf etmesine meydan vermeyin; fakat o arazide bulunan kuyuya veya: hendeğe baş aşağı düşer, boynu ve kemikleri kırılırsa onu böyle bir işten men etmeyin. Keza: eğer o arazinin bir köşesinde yılanlı, akrepli bir yer olsa, bu adam talihsizliğinden orasını oturmak için seçse ve nihayet yılanların yemi olsa, buna da mani olmayın" diye emir verse, hiçbir akıllı insan: "Emir bu yeri o adama bağışladı" demez. Belki herkes: "Emîr bu adama bir ceza olmak için orasını vermiştir, onu bu arazide hapsetmiş, birçok kayıtlar altına almıştır", der. Bu bakımdan bu dünyada, kötü bir iş işliyen ve nefsine uyan kimseler de tıpkı buna benzerler. Kendileri için bir kuyu kazar yahut bir kuyuya düşerler.

Her kötü işin bir cezası vardır ki onun yanında bütün cezalar hiçtir ve yılanların akreplerin sokmasından daha çok can acıtır ve daha çetindir. Çünkü insan, yılanın sokmasından ve zehirinden ölüp kurtulur. Halbuki cehennem derdinden ve azabından o kadar çabuk kurtulamaz .

Allah: Oraya giren ne ölür, ne de yaşar (Sûre: 20, Âyet: 76), buyurmuştur.

Cehennemliklerin derileri ve etleri kızgın ateşte pişse, dökülüp tamamiyle mahvolsa, Allah onlara yeniden bir deri ve et verir. Böylece hiçbir suretle o elemden ve dertten kurtulamazlar.

İşte Kur'anda: Onların derileri piştikçe azabı tatmaları için derilerini yenileyeceğiz (Sûre: 4, Âyet: 59), Âyetiyle bu manaya işaret buyrulmuştur. Binaenaleyh bu yerde, bu azap, ziyan ve nasipsizlikten başka eline bir şey geçmiyen bir adama, oranın varisidir, nasıl denilebilir?

FASIL: 23

O müminler ki namazlarında huşu üzeredirler, beyhude ve boş sözlerden yüz çevirirler. (Sûre: 23, Âyet: 1-2-3). Namazla huşu içinde bulunan ve zevk duyan müminler ikbale, saadete ve felaha erdiler. Çünkü huşu, tanımaktan, korkudan ve heybetten doğar. Henüz süt emen bir çocuğu, bir padişahın yanına götürsen korkmaz ve tavrını değiştirmez; çünkü her şeyden habersizdir. Fakat akıllı bir kimse, bu durumda korkar ve derhal tavrını değiştirir. İşte bu sebepten küçüklere büyüyünceye kadar namaz kılmak ve oruç tutmak farz değildir; onlar emir ve nehiylerle mükellef olmazlar. Çünkü akılları henüz noksandır ve onlarda, Allah'ın kulluğunu lâzım geldiği gibi yapabilmek kabiliyeti yoktur. Bilme ve kabiliyet aklın sıfatıdır. Noksan akıldan noksan marifet meydana gelir. O halde, her kimin korkusu ve duyduğu huşu fazla ise, akı I ve marifeti de o nispette fazladır. Binaenaleyh namazda büyük bir huşu ve korku içinde bulunan kimseler, Allah'ın katında daha aziz ve daha makbul olurlar. Meselâ bir padişahı ne kadar çok tanırlar ve bilirlerse, o ölçüde de ondan korkar ve çekinirler. Aynı zamanda onun kulluğundan büyük bir zevk de alırlar. Allah buyurmuştur ki: Onlar namazlarında huşu üzeredirler (Sûre: 23, Âyet: 2, bunlar namaz kıldıkları, oruç tuttukları, zekat verdikleri halde, salatlarında huşu içindedirler. Diğer bir yerde de şöyle buyurur: Namazlarına devam ederler. (Sûre: 70, Âyet: 23); O ilk namaz, Müminlerin, mükelleflerin vasfı ve makamı idi. Bu daimi salat, evliyanın vasfıdır. Çünkü onlar, daima, namazdadırlar ve hiçbir zaman namazdan hali değildirler. Bu tıpkı, bir balığın sudan ayrılmaması gibidir. Hiçbir vakit bir balığa: "Her gün bir müddet sudan çık veya suyu sev, sudan tad al!" diye emretmezler. Balık esasen sudan başka bir şey bilmez ve onun dışında her şey onun için bir ölüm ve bir zehirdir.

Bir insan ancak beşeri vasıflardan ve tabiattan kurtulduğu, yok olduğu ve ölmeden evvel ölünüz (H.) emri ile öldüğü zaman, hakiki bir melek olur. Çünkü o, ilk önce bir yılan balığı idi. Onun yılan olan kısmı, onu toprağa, balık olan kısmı da suya çekiyordu. Pek çok çalışarak yılan olan kısmını, kendinde öldürdü ve sırf balık oldu. Böylece onun toprakla artık hiçbir ilgisi kalmadı. Bundan sonra onun hayatı, daima suda geçti. Ondan emir ve nehiy teklifleri kalktı. Çünkü o emir ve nehyi denize doğru koşması, denizle eğlenmesi içindir. Artık, toprağa ve toprağa mensup olanlara koşmadı. Balık olunca o, bu ma'razda da kalamaz ve bunların zikri onun için doğru olamazdı.

Arapça beyit:

Kalbim sizi sevmek günahından nasıl tövbe eder?

Halbuki siz gittikten sonra kalbim daimi Surette tövbekardır.

Beyit:

Hastayım, bunu biliyorsun; fatiha da okuyorsun.

Ey dost! benim fatihadan rahatsız olduğumu bilmiyor musun?

Balığa: "Denize gel" diye bağınrsan balıkda bana: "Ey kör! denizde olduğumu görmüyor musun? Ben denizin dışında nasıl kalabilirim ki tekrar denize döneyim. Beni kendin gibi görüyorsun" cevabını verir.

Sözün kısası, Tanrı adamı, içinde bulunduğu her halde tâattedir. Çünkü Peygamber, âlimin uykusu, cahilin ibâdetinden daha hayırlıdır (H.) buyurur. O halde onun bütün hareketleri, öbürlerinin tâatinin üstündedir. Çünkü o, her ne yaparsa kendisi için değil, Tanrı İçin yapar. Onun yemesi, uyuması emirledir. Barışı emirle, savaşı emirle, konuşması emirle, susması ve sükunu yine emirledir. Bunların sevgileri de, nefretleri de Tanrı içindir. Mümin olan bütün insanlar bile bu dünyadan aldıkları bütün nimetleri, helak olmamak için, hepsini Tanrı'nın rızası için elde ederler Zira Tanrı, kendinizi tehlikeye atmayınız (Sûre: 2, Âyet: 191) buyurmuştur. Hepsi ibadet edebilmek niyetiyle besin alırlar.

Bunun gibi bu niyetle uyurlar ve bu niyetle evlenirler. Tanrı: Evleniniz, İçinizden evli olmıyanları, köle ve cariyelerinizden nikâha layık olanları evlendiriniz (Sûre: 24, Âyet: 32), diye buyurmuştur.

Mustafa (Tanrının Selâmı O'nun üzerine olsun) bu husustaki düşüncesini Şu sözlerle anlatmıştır; Nikâh, sünnetimdir; sünnetime rağbet etmiyen benden değildir (H.) ve yine: Nikahlanınız, çoğalınız (H.) buyurmuştur.

Bu, senden bir oğul meydana gelmesi ve senden sonra Tanrı'nın kulluğunu yapması niyetiyle verilen bir emirdir. Meselâ bir insan dünyada, hayır, şer, rahat ve sıkıntı olarak yaptığı her işi ve her hareketi, eğer Tanrı için yapmışsa, bunların hepsi tâat sayılır. Şu halde Tanrı için bir kimsenin gösterebileceği bütün bu fâaliyet ve bunları yaparken Tanrı'dan korkması ve kendini günaha batmış olarak görmesi, tamamen tâattir. Fakat, her ne kadar bu, kolay gibi görünürse de, hakikatte çok güçtür. Zira Tanrı dostu ve aşığı olmayan bir insan bunu yapamaz. Ancak Tanrı aşığı ve dostu olduğu zaman, yapabileceği her şeyi, Tanrı için yapar, bunun dışında bir şey yapamaz; kendi kendinin aşığı olur ve kendi etrafında döner ve yapabileceği her şeyi kendisi için yaparsa, bu durumda bütün bunları Tanrı için yapmış nasıl olabilir?

Mısra :

Aşk öğrenilmez, kendiliğinden doğar.

Tanrı'yı bulan ve her şeyden müstağni kalan bir kimse, hiç kimseden yârdım istemez. Bilakis herkes ondan yârdım görür. O, nur bağışlayan bir güneş gibidir. Verir ve almaz. Gönül kendi manevi lezzetini (hazzını) tamamen bulunca, artık hiçbir şeye bakmak lüzumunu hissetmez. Yani görmeğe, söz işitmeğe muhtaç değildir. Bu beş duygu olmadan da mahzuz olabilir. Hatta beş duygu, onda gark olurlar. Haz ve yârdım istemezler. Zira bu beş duygu, her ne kadar görünüşte, ayrı ayrı ve çok iseler de mana bakımından toplu, hatta bir tek nurdur. Meselâ bir kimse, bir kaleyi zahireyle doldurmak istese buğday, hububat ve diğer birtakım zahireyi getirmeleri için her bir taraftan haberciler, memurlar ve birtakım adamlar gönderir. Ambar dolunca da maksat hasıl olmuş olur ve artık zahire istemeğe gitmezler; belki zahire istemeğe giden bu adamlar zahirenin etrafında toplanıp otururlar. Bunun gibi göz, kulak ve diğer dıştan ve içten hisler de gönül kalesine zahire taşırlar. Eğer hala zahire taşımakta devam ediyorlarsa bu, hazzın kemale ermediğine delâlet eder. Çünkü bir his için haz, kemale ermişse, diğer bütün hisler, onda gark olmuş olurlar. Hisler, mana bakımından ayrı nurdandırlar. Birinin gark olması, hepsinin gark olmasıdır. Meselâ, gözün bir şekilden duyduğu haz, en son haddini bulur ve o, zevke gark olursa, geri kalan hisler işe yaramaz olurlar ve onda gark olurlar, O arada kulakta işitme ihtiyacı, dilde konuşma zarureti ve dudakta tadma isteği hissedilmez. Elde dokunma ve sürtme kuvveti, burunda koklama gücü kalmamıştır Bunun gibi kulak da güzel bir ses işittiği ve zevki tamama erdiği zaman göz göremez, dil söyleyemez olur. Bütün hisler onda gark olmuş ve işe yaramaz bir hale gelmişlerdir. Çünkü bunlar hakikatte bir ve ayrı nurdandır. Yalnız görünüşte çok ve ayrılmış görünürler. Ulu Tanrı, bir insanın Suretinde, her bir parçaya bir hassa vermiştir. Can nuru, o parçalardan birine erişince ondan başka bir iş ve başka bir hareket meydana gelir. Tıpkı erganun gibi. Onun tellerinden ve şeklinden bir erganun yapılmıştır. Bir defa onda ahenkli bir nefes kımıldamağa başlayınca her telinden ve her tarafından başka bir ses çıkar. Yahut bülbül, serçe, doğan, karga, papağan, kumru ve leylek gibi çeşitli on kuşa veya on tane ölü hayvana İsa'nın nefesi dokunursa, bunların hepsini bir anda diriltir. Her biri bu bir tek can veren şeyden, başka türlü

hareket, hassa, tabiat ve ses hasıl ederler. Bunun gibi vücutta bulunan canın ve gönlün nuru da göze gelince Suretleri görme, kulağa gelince sesleri işitme, burunda koklama, dilde söyleme, kemiklerde kuvvet ve elde, tutma; ayakta, yürüme haline gelir.

Hülâsa o tek nur, eriştiği her parçada başka bir iş meydana getirir. Tıpkı baharın nefesi gibi. Baharın nefesi de bir tek nefestir. Bir lütuf ve bir keremdir. Ağaçlara ve hububata tesir edince türlü türlü siyah, sarı, yeşil, beyaz gibi yüz bin renk hasıl eder ve tanelerden ağaçlardan ekşi, tatlı ve acı gibi çeşitlimeyveler yetiştirir. Bunun gibi alemin varlığını bir bağ ve Hakkın nurunun feyzini de bahar olarak bil! Çünkü göğün ve yerin, ayın ve güneşin, yıldızların; dağların ve denizlerin, meleklerin ve insanların, perilerin ve şeytanların ve türlü türlü canlıların eczası üzerine tesir eden bu feyiz, her birine bir türlü hareket verir. Bir şahısta işitme, görme, koklama dokunma, şehvet ve tadınla, barış ve mücadele, cömertlik ve hasislikten ibaret çeşitli haller gibi gördüğün ve müşahede ettiğin, sayılamıyacak kadar çok olan binlerce şeyden, o şahsı tanıyor ve bu suretle onunla olan aşinalığını artırıyor ve onun bütün hünerlerine Ve marifetlerine vakıf oluyorsun. İcabında başkalarına: "Ben bu adamı gayet iyi tanıyorum; çünkü onun birçok hareket ve hallerine, aşina ve vakıfım" diyebiliyorsun. Bu ölçü, sayılı birtakım hareketlerden bir şahsı tanıdığın gibi, yaratılışı, yeri, göğü, yaratıkları, cinleri, melekleri, canı ve gönlü, onu gelmiyecek kadar çok türlü türlü hareketleri de müşahede edersen bütün bunlardan Hakkın birliğinin zahir olduğunu görür ve sen de arif-i Hak, olursun. Sende bu görme ve bu bilme, hâsıl olduktan sonra, senin önünde yüzbin, bir olur. Çünkü senin gözünde yiizbin, bir şey olmuştur. Tanrı daha iyisini bilir.

FASIL: 24

Bütün alem, Tanrıya kulluk ediyorlar; fakat bunu bazısı bilerek, bazısı bilmiyerek yapıyor. Zira ikiniz de, isteyerek, istemiyerek gelin (Sûre: 41, Âyet: 10) buyrulmuştur. Tanrı, dünyayı yarattı ve dünyanın mamur olmasını da ister. Dünya inşa ve imar edilmiştir. Onda birtakım sanatlar ve çiftçilik, bahçıvanlık, ayakkabıcılık, terzilik, çuhacılık vesaire gibi işler vardır. Eğer; bunlar olmasa idi, dünya da olamazdı. Binaenaleyh bunlarla uğraşmak Tanrıya kulluk etmek olur. Yalnız, onların bu işlerden maksatları mal, mevki ve kendi menfaatleri olmayıp, Tanrı'nın kulluğunu yerine getirmek olmalıdır. Bu mal, yer ve fayda düşüncesiyle çalışmak da gerçekte Tanrıya kulluk etmekten başka bir'şey değildir; fakat onların bundan haberleri yoktur. O halde istemiyerek, Tanrı'nın mutîi ve kuludurlar. Bunun kulluk olduğunu bilenlerinki ise isteyerektir. Karıncadan Süleyman'a, balıktan aya kadar olan her şey, dağlar, sahralar, alemin bütün zerreleri hepsi Tanrı'ya kulluk ederler. Tanrı, denizlerin var olmasını ister. Binaenaleyh böyle bir var oluş da O'na kulluk etmek sayılır. Bunun gibi bulutlar, rüzgarlar da kulluk ederler. Bulutlar; susamış yerlere sevkeden rüzgar, böylece Tanrı'nın arzusunu yerine getirmiş olur. Bu, o hadde varmıştır ki halkın asi ve yol kesen dedikleri şeytan bile, bu halde iken Tanrının kulluğunu yapar. Tanrı'nın kulları türlü türlüdür. Bazısı sebatlı, bazısı sebatsız, kimi sözünde durur, kimisi durmaz; biri sadık, biri kâziptir. Tanrı, bunların belli olmasını ve naktin kalptan ayrılmasını ister. İşte bunları birbirinden ayırmakla şeytan bile Tanrının kulluğunu yapmış olur.

Bir padişah, cariyelerinden birine: "Kendini süsle ve kölelerime, adamlarıma göster; onları eğlendir" diye emrederse bu iş, doğru olmamakla beraber padişahın, emini hainden ayırmak için istediğinden aynı sevaptır. Ve bendelik sayılır. Şu halde hakikatte, iyice bakarsan çirkin, gizli, açık ve kapalı olarak insandan, şeytandan, perilerden ve meleklerden yer ve gökten sadır olan bütün hareketlerin gayelerinin, Tanrı'nın kulluğu olduğunu görürsün. Bunu bazısı bilerek, bazısı bilmeyerek yapar.

Beyit:

Yaş, kuru, yeşil, kırmızı, renk ve koku gibi alemde mevcut olan her şey,

Tanrı'nın sanatına ve Tanrı ya aşıktır.

Tanrı daha iyisini bilir.

FASIL: 25

O gün gökler kitaplar, kâğıtlar tomar olup nasıl bükülürse, öyle bükeceğiz. Önce varlığı nasıl icadettiysek, onu gene iade ederiz. Bu bizim (hak olan) vadimizdir, onu mutlaka yapacağız. (Sûre: 21, Ayet: 104). Tanrı, bu Âyet ile: Bir gün gelir ki o günde, sen kağıdı nasıl dürer, açar ve tekrar dürersen biz de gökleri öyle açar ve düreriz, demek istiyor. Fakat bunun manası, halkın anladığı gibi değildir. Esasen ilk önce gökler yoktu. Tanrı'nın kudreti ile varoldu. Tanrı; "Evvelce açtığımız gibi dürdük, bükdük" buyuruyor. Gökler evvela yoktu. O halde onları dürmek ve bükmekten maksat, yok etmek, demektir. Çünkü aslında yoktu. Tanrıdan başka her şey yok olur, (Süre: 28, Ayet: 88), gereğince bütün eşya yok olur. Tanrı'dan başka her şey fena bulur. Bu cihetten surî varlığı olan şeye, meyletme, gönül bağlama! Çünkü onun sonu, yok olmaktır. Yoğu elde et. Yokluk denizine dal, orada yüz. Yokluk esastır. Yok olmak muhakkaktır. Varlık arada iğreti ve ölümlüdür.

Her şey aslına döner, buyrulmuştur. Varlığın aslı yokluk İdi. İşte bunun için varlık, yine yokluğa döner. Evvela var olduğu gibi, sonunda yine yok olur. Bu sebepten yokluğa göz açmalısın, yokluğun yüzünü görmiye çalışmalısın ve varlığın, yokluk bağından bir dal ve yokluk denizinden bir köpük olduğunu bilmelisin. Aşk ile, bu varlık köpüğünden geçip, kendi ihtiyarın ve aşkın vasıtasıyla yokluk denizine, kendi aslına kavuşmağa çalışmalısın. Eğer vaktiyle bunu ihtiyarın ile yaparsan, gönlün bu surî âleme ve o alemin süslü, aldatıcı şeylere bağlı iken, yokluk denizi, ölüm veya kıyamet suretiyle dalgalanırsa seni, zorla alır, götürür. Eğer bu manadan "Bana ne!" der ve surete aşık olursan, bu deniz seni tamamiyle yok eder. Yok olup gider ve, gerçek dirilikten ebediyen yoksun kalırsın.

Beyit:

Bu sureti bırakıp, mana ile ülfet etmeyenlerin,

yokluk denizinden kurtulamayacaklarını ben biliyorum.

Bir padişah, bir vilâyeti elde etmek ve ahalisini kılıçtan geçirmek için hücum ettiği vakit, onu kılıç ve kefenle karşılamağa çıkıp, padişaha niyaz ve kulluk göstererek, canlarını kurtaran kimseler mutludur. Bunlar padisahın hediye ve hilatine de nail olup, onun kahır kılıcından kurtulurlar.

"Ölmeden evvel ölünüz" (H.) sözünün manası şudur:

Beyit:

Ey arkadaş! Eğer gerçek dirilik istiyorsan, ölmeden evvel öl.

Çünkü İdris, bu ölümle öldü ve bizden evvel cennetlik oldu

O bahtiyarların aksine olarak, padişahı karşılamağa çıkmayıp, bulunduğu şehrin kalelerine güvenerek, padişaha karşı koyan bir bahtsız, padişahın askerleri şehre girdiği vakit, başını bunların kılıcından kurtaramaz. Zira: Onların canlarının eceli geldiği vakitte, bundan ne bir saat evvel, ne de bir saat sonra alırlar (Süre: 7, Ayet: 32) buyrulmuştur.

FASIL: 26

Vaizler: "İnsanlar öldükten, sonra, onların mezarlarında gidecekleri yere doğru birer pencere açarlar. Eğer ölü cennetlikse "benim yerim burası olacaktır." diye sevinmesi ve emin olması için penceresi cennete doğru açılır. Cehennemlikse, cehennemin azaplarını ve sıkıntılarını görmesi için penceresi, cehenneme açılır ve bu cehennemlik ölü, sonunda yerinin orası olacağını bilir." derler. Evet bu vakidir. Fakat bunun asıl manası, şudur: Bizim bugün sahip olduğumuz bu ceset, bir mezar ve ruhumuz da mezarın içindeki bir ölüye benzer. Eğer ruhumuz, mutlu ruhlardan ise, onun önünde açılan pencere, cennete; mutsuz ise, cehenneme açılmıştır. Cennet ve cehennem manevidir. Bununla beraber Tanrı, cennetin nimetlerine birer suret vermiş, manevi cennete yol bulmaları, onu anlamaları için onları güzel kadın, erkek, bağ, çimen, akarsular, altın, süs, inci, mülk, taht, padişahlık, içki ve

eğlence meclisleri, nağmeler, çalgıların türlü türlü sesleri, aşık ve sevgili ve bunlara benzer Suret aleminden olan şeylerle göstermiş; ve Kur'anında bu suretlerle tasvir etmiştir. Yoksa, cennetin nimetleriyle, bu Suretler arasında hiçbir ilgi yoktur. Manevi cennetin nimetleri nerede! Bu surî şeyler nerede! Bu, denizden bir damla, güneşten bir zerre bile değildir İnsan, Suret aleminde yaşadığından, manevi lezzetlerin ve nimetlerin keyfiyetini bilemez. Ona, böyle suret aleminin şeyleriyle, anlatmak lâzımdır. Meselâ, henüz yetişmemiş bir çocuğa, bir güzelin dudaklarını bala ve şekere benzetirler. Hakikatte bir güzelin dudağıyla bal ve şeker arasında hiçbir benzerlik yoktur. Bununla, çocuk kendi kendine bir karşılaştırma yapar, bal ve şeker tatlıdır; bir güzelin dudağının da böyle olması lâzım, diyerek bir fikir edinir. Bir ana çocuğunu severken: "Ey benim helvam, şekerim, gözümün ışığı, canım, hayatım, bağım, bahçem." der, hakikatte o çocuk helva, şeker, bağ ve bahçenin aynı değildir. Bunların hepsinden daha güzeldir ve annesinin gözünde bunların hepsinden daha kıymetlidir. Onun bir parmağını, yüzbinlerce helva, şeker, bağ ve bahçeye değişmez. Bu yönden hakikî cennetin güzellikleri tavsif olunamaz. Açıklama ve anlatmaya sığmaz, anlatışın dışındadır.

Onun açıklaması ve tavsifi hakkında ne kadar mübalağa edilse, cennet ondan yüzbin defa daha güzeldir. Onun güzelliklerinin sayısı ve sınırı yoktur. Cehennem de bu cennet gibi manevidir; onun da elem ve azabının sonu yoktur. Tanrı, kullarının onun manevî elem ve azabını anlamaları için, ondan bir nebze anlatmak maksadiyle, bu suret âleminin işkencesi, asılmak acısı, zahmetleri, hastalıkları, türlü türlü dertleri, can çekişmesi, tasası, sıkıntısı, emelsizliği, dostlarından ve akrabalarından ayrılığı gibi surî şeylerle tasvir etmiştir. Kur'anı Kerim'inde de kulların bilmeleri ve anlamaları maksadiyle, cehennemin ateşlerini, azaplarını ve bunların keyfiyetini, böyle türlü türlü sürî vasıtalarla göstermiştir. Şimdi bilmeliyiz ki suretler fânidir, onlarda ise fena kabiliyeti yoktur. Sonu yok olmaktır. Dünyanın güzelliği, çirkinliği geçicidir. Çünkü suret âlemindendir. Dünya da bu suretlerin evidir, o da bir gül gibi fânidir. Hepsinin sonu yok olmaktır. Nitekim Tanrı: "O gün arz başka bir arz olup değişecek, gökler de değişecek, hepsi de bir ve hâkim olan Tanrı'nın karşısına çıkacak." (Sûre: 14, Âyet:49) buyuruyor.

Binaenaleyh beka, mânaya mahsustur; ahretin lezzet ve nimetleri, ebedî ve baki bir cennettir, zahmet ve azabı da cehennemdir ve o da baki ve sonsuzdur. İnsanın vücudu ki bir mezar gibidir, yukarda söylediğimiz gibi bu mezardan, cennet ve cehennemden ibaret olan gayb âleminde bir pencere açılmıştır. Eğer bir kimse, içinde rahat, lezzet, açlık,ferahlık duyuyor ve görüyorsa o, onun dünyalığından, dünyaya olan sevgisinden değildir. Bu hal, dünyadan tamamiyle yüz çevirdiğindendir. Hakkın aşk ve sevgisinden ruhunun en derinliğinden, o keyfiyeti anlatılmayan âleme, bakıyor; açılan bu pencereden "İşte bunların hepsi senin olacak!" diye müjde erişiyor demektir. Eğer bu hali yaşıyan mü'min, cennetin mânasının şerhi olan bağ, bostan, güzel yüzler ve musiki gibi, dünyanın sûrî manzaralarına bakar, onlardan hoşlanırsa o, görünüşte dünya ile meşgulmüş gibi görünürse de manen cennetle meşgul sayılır. Meselâ bir kimse, sevgilisini nazım veya nesir ile tavsif etse; bu onun hoşuna gider ve bununla kendinden geçer. Bu sözleri yazar, okur ve bunları dinlemekten doymazsa o âşık, sevgiliden başka, herhangi bir şeyle meşgul sayılmaz. Çünkü bu sûrî şeylerin hepsi, sevgilinin ahvalini şerh ediyor ve onu âşıkın gözünde canlandırıyor, demektir. Bu bakımdan, bu dereceye gelmiş bir müminin de gözünde dünya ve ahiret, birdir; iki değildir.

Rubai:

Ben derdimde devamı ve sevgilinin kahır ve cefasında,

onun lütuf ve vefasını görüyorum.

Bu feleğin altında, yeryüzünde her neye baksam,

senden başkasını göremiyorum.

Rubaî:

Herhangi toprağa başımı koysam secde ettiğim o,

her ibâdetimde taptığım odur.

Gül, bülbül, musiki ve dilber hep teferruattır,

dilediğim ve istediğim odur.

Vücudunda, penceresi cehenneme açılan insan ise yukarıda zikrettiğimiz mü'minin aksinedir. Bu insan, kendi içinde her zaman korku, gam, kasvet, ölüm, bedbahtlık ve karanlıklar görür ki bunların hepsi, cehennemin ona görünen eserleridir. Bu hal, onun için "işte senin lâyığın budur; sonunda gideceğin yer burası olacaktır" demektir. O, içindeki bu kasvetten, bu karanlıktan ve bu hüsrandan kaçmak için, kendi âleminden çıkıp dünya âlemine girer.

Gökler, yer, bağ çimenlikler, güzeller, dostlar, musiki vesaireye dalar, içindeki çirkinliği unutmak için, bunlarla kendisini oyalar. Sonunu göremez. Dünya lezzetlerinden, nimetlerinden daha çok faydalanmak için kendisini böyle hayalî ve yabancı şeylerle oyalar. Aynı hâl Fir'avun'un da başına gelmişti. O da rüyada, yükseklerden baş aşağı düştüğünü sefalete duçar olduğunu, birtakım kötülüklerle karşılaştığını görmüştü. Uyandığı zaman kendisini teselli etti. "Bu rüyadır, hayâldir!" diye aldırmadı. Fakat sonunda bunun, tamamen hakikat olduğunu gördü. Musa (Selâm O'nun üzerine olsun)'nın zuhuru ile tahtı ve saltanatı elinden gitti. Rüyada gördüğü sefalet ve kötü sonuç aynen oldu. Nil'in karanlık sularında boğuldu ve Her şey aslına döner. Kötü şeyler kötü kimseler içindir. (Sûre:24, Âyet: 26) hakikati meydana çıktı ve aslı olan cehenneme döndü.

Bununla, güzel yüzü olan ve aynaya baktığı zaman yüzünün güzelliğini görerek "Tanrıya çok şükür! Ne kadar güzel yüzüm var" diye sevinen bir mü'min, arasında fark vardır. Söylediğimiz gibi dünya güzellikleri ahiret güzelliklerinin açıklanmasıdır. Tanrı bununla insanların, ahiretin güzelliklerini anmaları, bir fikir edinmeleri için bunları, burada onlara gösteriyor. Şimdi mümin aynı mânadır. Cehennemlik insanın aksine olarak, bu sürelerde kendi yüzünü görür. İç yüzü çirkin olan cehennemlik kendi iç yüzünü görmekten kaçınır. Cennetlik müminlere mahsus olan göz, suretlerden hoşlanmaz, onlardan nefret eder; bu güzelliklerin tamamiyle yabancısıdır. Çünkü hakikatte çirkindir. Onun dönüp gideceği yer de o çirkinliklerdir. Bu güzellikler, onun mülkü olmadığından bunları, ona bırakmazlar; sonunda onun bunlardan ayrılması, kaçıp sığındığı çirkinliklere ulaşması muhakkaktır. Eğer o, akıllı ve talihti olsaydı, kendi iç âleminden çıkıp bu güzel suretler âlemine kaçmazdı. İçindeki çirkinliklere bakıp acı acı ağlarlar, daima feryad ve figan ederek, sadakatle Tanrı'ya: "Ey mutlak olan Kaadir! Sen yoğu var ve varı yok ediyorsun; her şeye kaadirsin, ölüyü diriltir ve diriyi öldürürsün; şeytanı melek, meleği şeytan yaparsın. Ben çirkin şeytana, sonsuz kereminden merhamet et, bu çirkinliği benden uzaklaştır" diye yalvardı ve yaslılar gibi yanarak, ağlıyarak, mezarlıkları dolaşır, bağırırdı. Tanrı'nın velilerinin ve azizlerinin ayakları altında toprak olurdu ve daima bu feryad ve figanla, ağlayıp yalvarmakla, yokluğunu arttırır, mecazî varlığını eksiltirdi. Eğer o, bu yalvarmaya, yakarmaya devam etse, hayırlı işler yapmakla beraber, aynı zamanda daima böyle ağlasa, inlese idi, Tanrı'nın rahmet denizi coşarak onun elinden tutar ve bulunduğu kötü durumu, iyi bir duruma çevirirdi.

Ulu Tanrı, onların kötülüklerini iyiliklere çevirirdi. (Sûre:25, Ayet: 70) buyrulduğu gibi, onun varlık bakırı, o rahmet iksiriyle, altına çevrilir ve onun bir damla olan ruhu vücut saadetinden içinde bir inci olur ve Göklerin, yerin bütün hazineleri Tanrınındır, (Sûre:63, Ayet:7), âyetindeki hazinelerde bir yer tutar ve kendisi de böyle bir şekavetten kurtulur, saadete nail ve Tanrı'nın has kullarından olurdu.

Beyit:

Dostu biz de istiyoruz, başkaları da;

bakalım talih kime yardım edecek, dost kimi sevecek?

FASIL 27

Müminin niyeti, işinden daha hayırlıdır (H.), buyruimuştur. Bazıları demişlerdir ki âmel, niyetin, niyet de kalbin vazifesidir. Bu yüzden kalbin âmeli, bedenin âmelinden daha yüksektir. Nitekim kalbin derecesi ve büyüklüğü, bedeninkinden daha yücedir. Çünkü beden sadeftir, kalb inci; beden, deri ve kabuktur, kalb özdür; deri ve kabuktan, özü elde etmektir. Deri ve kabuk bir esvap, özde şahıstır. Esvap bir şahsı soğuk ve sıcaktan korur. Bu hadis hakkında verilen mâna ve bu yorum doğru olmakla beraber, bunun şöyle bir mânası daha vardır: Bir kul, sadakatli ve efendisine karşı muhabbetli olursa, efendisi hakkında ne kadar hizmette bulunursa, onun uğrunda malını, mülkünü feda etse, bunu kendi yüreğindeki niyete göre az bulur. Eğer imkân olup da onun bu sadakati

fiilen görünse ve surete girseydi yüreğindeki iyi niyetin, bu gösterdiğinden binlerce defa daha çok, belki sonsuz, ölçüsüz olduğu görülürdü. Fakat, ne yapsın ki açıktan bundan fazlasını göstermeye gücü yetmez. Meselâ akan bir sel, bir çeşmenin veya havuzun içine dolsa, onun lülesinden hep birden çıkıp, akmaz. Çünkü, lüle dardır. Ondan azar azar akar. Peygamber (O'na selâm olsun) de insanın niyet ve himmetini akan bir sel ve suretini bir lüle gibi görmüştür. Akan bir selin birdenbire lüleden çıkması mümkün değildir. Asıl sel içeride, lülenin arkasındadır. İç âlemden habersiz olanlar, sûrî âmeli görürler. Batınî ameli göremezler, Peygamber: (O'na selâm olsun) "Biz zahire hükmederiz; sırları bilen Tanrıdır." (H), sözü ile: siz, sakın bir müminin amelini zahirde gösterdiğinden ibaret zannetmeyin! Onun içinde olan, gösterdiğinden yüzbin defa daha fazladır Binaenaleyh, o sayısız ve hudutsuz olan çok, bu gösterdiği azdan iyidir. İşte bunun İçin müminin niyeti, âmelinden iyidir. Bundan başka Tanrı'nın nazarı suret ve amele değildir, niyet kalbedir. Ameller niyetledir, herkes niyetiyle cezalanır (H.) sözü de buna delalet eder, bununla da Peygamber (O'na selâm olsun) Tanrı'nın kullarına; "Ey benim kullarım, siz müminsizin, bana kullukta himmetiniz yüksektir; sizin sûreten yaptığınız ibâdet ve taât kalbinizdeki himmet ve niyetinize göre azdır" demek istediğini bildiriyor.

Tanrı sizin suretinize ve âmellerinize bakmaz; lâkin sizin kalblerinize ve niyetlerinize bakar (H.) sözü ile bu manâyi kuvvetlendirmek istemiştir. Bununla beraber Peygamber (Tanrının selâmı O'na olsun) Tanrının: "Ey benim kullarım" ben sizin bu zahirde gösterdiğiniz aza bakmıyorum; halktan gizli, içinizdeki himmet ve niyetinize bakıyorum" demek istediğini söylüyor. Gizli sözü de, daha saklısını da bilirim (Sûre: 20, Âyet:6) âyetinde Tanrı: "Yüreğinde olan şeyi bilirim" diyor. Ve daha gizli'nin mânası ise: "Ben senin içinde olan, senin bile bilmediğin sırrı da bilirim" demektir. Bu sözlerle Tanrı müminlere: "Ey mümin, sana müjdeler olsun! Benim bu sözlerden maksadım, benim nazarımın niyete olduğunu, suret ve âmele olmadığını bildirmektir. Ben, senin mükâfatını, dışardan gösterdiğin tâat ve ibâdet Ölçüsünde vermiyeceğim; kalbindeki himmet ve niyetin kadar vereceğim. Sen onu, açığa çıkar çıkarma; ben keremimden, niyetin ve himmetine göre ibâdet ve tâatte bulunmuş gibi kabul edeceğim. Senin mükâfat, sevap ve hilâtini, ona göre vereceğim. Çünkü, niyet ve himmetin ölçüsünde tâat ve İbâdet etmek istiyordun. İşte mükafatın da o himmet ve niyet nispetinde olacaktır, zahirde gösterdiğin tâat ve ibâdet ölçüsünde değil" demek istemiştir.

FASIL: 28

Vaizin biri. Hakkın civarına göçmüştü. O devrin vezirleri, onun cenazesinde hazır bulundular. Hepsi onun ölüsüne hitaben: "Ey vaiz! Biz senden çok vaazlar dinledik; fakat bugün bu halinle ettiğin vaaz gibi bir vaaz vermemiştin. Vaazlarının en etkilisi ve esaslısı bugünkü yaptığın vaazdır. Asıl, budur; şimdiye kadar yaptıklarının teferruatı idi" dediler.

Buhara'da hiçbir cenazenin, medresenin önünden geçmesine müsaade etmezler. Bunu görüp de öğrenciye soğukluk gelmesinden korkarlar; çünkü öğrenciler, şan ve şeref sahibi olmak, arkadaşları ve benzerleri arasında yükselmek, halk arasında büyük mevkilere geçmek, herkesin üstünde bulunmak, parmakla gösterilmek, servet ve mansıp kazanmak, kadılık ve müderrislik gibi mevkiler işgal etmek maksadiyle okuyorlar.

Bunların hepsi, Tanrı yoluna girmeğe, onu bilmeğe engeldir. Varlıkla yokluk birbirinin zıddıdır. Varlık kuvvetlendiği zaman, ecel kılıcı onun üzerine yürür; çünkü ecel, varlığı yoketmek için, yokluktan gelen bir yokluktur. Kim ki yok olursa, ecel kılıcından kurtulur; hattâ ecel ona yardım etmiş, onu kuvvetlendirmiş olur. Çünkü su suya ulaşırsa, o su ötekinden kuvvet bulur, artar. Su, suyla takviye edilir.

Mısra:

Gören bakmakla görür.

Âlim, ilmi birtakım emellere ulaşmak için öğrenir. Eğer medresenin kapısından cenazeyi geçerken görürse, kendi kendine: "Mademki ben de öleceğim, bu zahmetleri neye çekeyim"! deyip okumaktan vazgeçer. İnsan oğlu, aklını başına alıp düşünse, bunların hepsi doğru yoldan sapmaktır. Ömür zayi etmektir. Bir zelzele olsa, yahut denizde bir gemi batacak bir hale gelse veyahut ölüm tehlikesi bulunan herhangi bir hâdise zuhur etse, bu

medreselerde öğrenilen nükteler, incelikler, hendese, nücum, mantık, münazara vesair ilimlerin hiçbir faydası olmaz. Belki insan o anda hepsini unutur. Yalnız Tanrı'yı anmağa, O'ndan yardım istemeğe başlar. Candan, yürekten O'nun adını söyler. Gönül, ne zaman parlak olur ve gaflet uykusundan uyanırsa, kurtuluşu nerede ise oraya el uzatır, ona yapışır. Bu yönden akıllı ve talihli bir adam, yalnız başına böyle bir belâ geldiği zaman değil, her zaman Tanrı'nın ismini anar. Bu dehşetli anı, her zaman kendisinden uzak görmez.

Şiir

Ölüm, yolda oturmuş bekliyor.

Efendi ise bundan habersiz gezmeğe, eğlenmeğe gidiyor.

Ölüm bize, düşüncemizden daha yakındır.

Düşüncemiz ise nerelerde dolaşıyor?

Ne hayaller kuruyor?

Bu vücudu besleme; bu, ölüme kurban olur.

Gönlü besle ki gönül, yüce âlemlere gider.

Sen bir kere bak! Peygamberler ki Tanrı tarafından insanları bu gaddar, hunhar âlemden kurtarıp dar-ül karar olan beka âlemine göndermek, kılavuzluk etmek için geldi. Onlarda bulunan ilim nasıl bir ilimdi? Bize onlardan nasıl bir ilim kaldı? İşte asıl ilim budur; bundan başkası, para kazanmak için bir hüner ve sanattır. Sen kendine tapanlardansın. Herkesin sana âlim demesi için ilim öğreniyorsun. Basiret gözü gören, hakikati bilen Tanrı adamı ve öteki âleme mensup olanlar, senin gibi insanlara, "alim" demezler. Bu gibi insanlar, âlimleri yoldan çıkaranlardır; eğer bir insan bu sûrî ilimleri, mânevi ilimleri öğrenmeğe bir vesile olması niyeti ve itikadı ile öğrenirse o, bundan ayrılır. Bu niyet ve itikat ile öğrenen insan şöyle olur: meselâ, kendisi gibi bir insandan peygamberlerin ilimlerini işitir ve ondan, zâhîri ilimlere ait hiçbir şey sormaz, bir kulun efendisinden, bir öğrencinin hocasından öğrendiği gibi, tam bir itikat İle candan ve gönülden bunları ondan dinler; bu nebilerin ilimlerini bilen adamı, kendine öncü yapar, onun eteğine yapışırsa işte bu kimse, makbul kullardan olur. Onun böylelikle veliler mertebesine ermesi umulur. Bu kimse evvelden okumuş olduğu zahirî ilimlere bu mânevi ilimlere nispeten hiçbir değer vermez.

Şafiî için şöyle rivayet ederler: Şafiî ödevi olan dersi talebelerine okuttuktan sonra, yalnız başına kalkar, şehirden çıkar, koyun güden ümmî, kırık dökük farsça bilen bir çobanla buluşmak için bağlara, dağlara giderdi. Onun karşısında iki dizi üzerine çöker, bütün bildiklerini hatırından çıkarır, zihnini yıkamış bir tahta gibi her şeyden siler, kalbinde bulunan nakışlar ve sıfatlardan temizler, o azizlerin ilhamına muntazır olurdu. Onun bütün işaretlerini, döktüğü sırları basiret gözüne sürme yapardı. İşte herhangi bir âlim de böyle yaparsa Ona: ilim tahsil etmiştir, denilebilir. Bu ilim, sonunda ona fayda verir. O hakikat yolunun hazırlığını yapmış, demektir. Bu, tıpkı kılıca benzer. Bir gazinin elinde, dini yükseltmek için bir âlettir; fakat bir kâfirin elinde bunun aksindedir; eğer bir kâfirin ilim kazanmasından maksadı, Tanrı ve ahiret ise ve dünya değilse, onun kazandığı ilimler, onun can kuşunun birer kanadı, eğer dünya için kazanmışsa o ilimler, can kuşunun tuzağı olur. Sen, Tanrı'nın adını, başkalarından işitiyorsun. Bunun üzerine kendiliğinden O'nu anlamak ve bilmek için birtakım girişler düzenliyorsun. Ona suretler veriyorsun. Bundan bir netice elde etmek istiyorsun. Bu Tanrı'yı bilmek, O'na yaklaşmak değil, bilâkis O'ndan uzaklaşmaktır. Sen böyle, kendine bir varlık vermek ve O'nu anladığını zannetmekle, O'nu büsbütün kaybetmiş oluyorsun. O'nu bulmak için de yine aynı vasıtalara başvuruyorsun. Tabiî yine bulamıyorsun! O'nun hakkında bir netice elde edemiyorsun. Bu mümkün değildir. Bu, kanı yine kanla temizlemeğe kalkmaktır ki, bu da imkânsızdır.

Beyit:

Bu hakikati ve bu hakikat hakkında bilgiyi elde etmek,

ancak bilgisizlikle mümkün olabilir.

Dilin müşterisi ancak kulaktır.

Söz, ancak kulakla işitilebilir. Göz, ağız ve yanakla değil. O cemal ve kemali, akıl ve bilgi ile bilmek olmaz. Bu gizli sırların kulağı, akıldan ve bilgiden tecerrüt etmektedir. O keyfiyeti anlatılamıyan hal insana, tamamiyle habersizlikten malûm olur.

Tanrı: "Sen kendini, benliğini bırak, ondan sonra gel" (H.K.), buyuruyor. Benlikten maksat, bu vücut değil, bu vücuttaki benlik, varlık ve bilgi zannıdır. Bunlar kar ve buz gibidir. Bunların güneşle birleşmesi, eriyip mahvolmasıdır. Kar ve buzun varlığı, bütün lezzetlerin ve güzelliklerin aslı olan mâna güneşinden uzak bulunduğuna delildir. Bu güneş, yüzünü gösterirse, o varlık ve bilgiyi eritir ve onlar tamamiyle asıl ve öz olurlar.

Beyit:

Sen varlığını mahvetmedikçe,

mutlak yoklukta kanatlı bir kuş olamazsın.

Beyit:

Sen bize geldiğin vakit biz, bizden gittik..

Ey sevgili gel, hoş geldin!

Beyit:

Benim ay yüzlü sevgilim, yüzünü gösterdiği vakit, ben kim oluyorum ki ben olayım?

Ben, ancak benlikten geçtiğim zaman ben olurum.

Öyleyse bilginler varlık ve bilgi ile, bilgisizliklerini arttırıyorlar. Bilgi ve hüner sahibi olmaktan kendilerini uzaklaştınyorlar. Yolsuzluğu doğru yol zannediyorlar. Bu bakımdan ne kadar ilerleseler maksattan daha çok uzaklaşıyorlar ve daha çok mahrum oluyorlar. Nitekim bu hususta söylenmiştir;

Kıta:

Sen, bu gidişle menzile, bu gafletle maksada nasıl erişeceksin?

Sen bu kadar ağır canlı ve deve yürekli olduğun halde, gönlü hafif olanlara nasıl yetişebileceksin?

Tanrı, bu alemi ve bu alemin suretlerini, insanların bunlarla meşgul ve bunlara aşık olmaları için yaratmıştır. Belki O, gösterdiği bu sanatları, sanatkarın varlığını, büyüklüğünü bilmeleri için yaratmıştır. Meselâ, bir damın üzerinde bulunan bir güzel, aşağı bir taş atsa; herkesin yukarı bakıp taşı atanı görmesidir. O attığı taşa bakıp, onunla meşgul olup: Bu taş nedir? Ne işe yarar? Ne özelliği var? Kadir ve kıymeti nedir? yahut: Onun attığı bu tuğla parçası veya başıma düşüp beni inciten bu elma nedir? Yenir mi? Pişirilebilir mi? diye onlarla meşgul olmaları için değildir. İşte bu, gökler, yerler, yıldızlar, güneş, ay ve bütün varlıklar, tasavvur veya vehmedilen şeyler, suret ve manadaki bütün arızalar, o can sevgilisi tarafından, bu nitelik ve nicelik alemine, o niteliği ve niceliği belli olmayan alemden atılmış taşlar vesaire gibidir. Bu toprakların hakiki faydası, bizim bunları görmemiz, tanımamız ve sanattan sanatkara doğru bakmamız içindir. Bundan başkası faydasızdır. Maksuttan uzak düşmektir, gaflette kalmaktır. Yetmiş iki millete bak! Hepsi, bu eserlerle uğraşıyorlar. Kimi, nücuma dalmış, kimi kozmoğrafya, kimi yıldızların ahkamını bildiren, kimi cevherler, madenler vesaire gibi yüz binlerce had ve hesaba gelmiyen ilimler ve marifetlerle uğraşırlar. Her biri, ilim ve marifetiyle bir kısım halkı, kendisine bağlıyor. Dikkat olunursa, herkesin bir ilim ve bir sanat, tarikat ve mezhebi seçtiği görülür. Meselâ, meyhaneye baksan, orada kiminin bir kadına, kiminin bir Çocuğa aşık olduğunu ve bir kuş gibi onların tuzağına düştüğünü görürsün. Alemde de böyle faydasız, sonuçsuz, yanlış, mahrumiyeti ve maksattan uzaklığı gerektiren ne kadar ilimler ve bunlarla uğraşan ne kadar alimler vardır ve ne kadar da tatlı nimetler vardır ki ötedenberi yüzbinlerce halk, bu denizin her bir dalgasıyla bunların içinde kaynamış gitmişlerdir. Ve bunların hepsi de bu nimetler içine daldılar. Kendi hallerinden hoşnut, memnun ve kendilerinden geçmiş idiler, bu memnuniyet ve kendinden geçmeklik ile, Her kavim, kendi elinde bulunan şey ile sevinir (H.), buyrulduğu şekilde: "Benim gibi mutlu olan, kimdir? Ben dünyada bütün insanlardan daha, mutluyum!" dediler. Fakat hakikati, fayda yönüne giden yolu bulanlar ve faydalananlar; yapılan şeyden, onu yapan ve atılan taştan atanı bulup ona bakan kimseler, alemin canı ve Adem'in özü olan doğru, Tanrı'nın has kullarıdırlar. Bunun alimleri, vilâyetleri, mülkleri, yaşayışları ve saltanatları tarif olunamaz.

Şiir

Perde, böyle güzel ve hoş olursa, saray ve burada oturan sevgilinin yüzü kimbilir ne kadar güzel olur?

Vücut böyle süslü ve güzel olursa, gayb aleminde olan can kimbilir daha ne kadar güzeldir!

Her işi gören, Tanrı'dır. Geri kalanlar hep âlettir. Her kim Tanrı'nın hakikî ve külli fail olduğunu bilirse o, iş ve güçten kalır; işe yaramaz olur ve bu sebepten bu mana ile ölü sayılabilir. Tanrı'nın bu alemdeki umumi ve külli tasarrufundan haberdar olmak, ölmek demektir. İşte Ölmeden evvel ölünüz! (H.) sözünün anlamı budur.

Beyit:

Ey dost, eğer dirilik istersen ölmeden evvel öl!

Çünkü İdris (Selâm Onun üzerine olsun) böyle ölmekle bizden evvel cennetlik olmuştur.

Bütün varlıklar Tanrı'nın tasarrufu altında, birer âlettirler. Kim, bu hakikatten haberli olmuşsa o, Tanrı'ya ulaşmıştır. O'nun velisi olmuştur. Bundan haberi olmayan ise O'ndan uzak kalanlardandır. O halde bu hakikati bilen bir ölüdür. O kendisinin bir fiil ve hareket sahibi olmadığını bilir. Tanrı'dan başkasını görmez. Kendi kendiliğinden geçmiş ve ölmüş, arada yok olmuştur.

Şiir:

Onlar kendilerinden yok, Tanrı ile var olmuşlardır.

Şu tuhaftır ki bunlar hem var, hem de yoktur.

Meselâ bir insanın elinde bir kalkan bulunsa, akıllı olan bir kimse: "Bu kalkan kendiliğinden hareket ediyor veya dönüyor!" demez. Kalkanın hareketi, onu tutanın hareketine bağlıdır. Müminin kalbi, Tanrı'nın parmaklarından iki parmağının arasındadır, Tanrı onu istediği gibi çevirir. (H.).

Binaenaleyh bir müminin yüreğinden ne gelirse, onun iyi ve övülmeğe yakışır bir hareket olduğunu bilmek lâzımdır. Meselâ, kaza ve kaderin yaptığı her iş birdir. Onda hayır ve şer beraberdir. İnsanın: "Tanrı bu işi iyi, onu kötü yapmıştır" demesi doğru değildir. Meselâ Tanrı, tutar bir peygamberi yok eder, yahut türlü türlü belalara müptela kılar; bir kâfire veya bir zalime de hayat, sağlık, kuvvet, ömür, saadet, mülk ve saltanat bağışlar. Bunun her ikisi de Tanrı'nın işidir, her ikisini de iyi görmek lâzımdır. Kim ki Tanrı'nın işlerine karışır: "Bunu iyi, onu kötü yaptı" gibi tenkidlerde bulunursa kâfir olur. Tanrı'nın tasarrufu altında bulunan Mü'min de aynı hükmü taşır. Onun bütün işleri birdir ve makbuldür. Onun yaptığı işlere karşı koymak, onları tenkid etmek doğru değildir. Tanrı, Attığın zaman, sen atmadım, lakin onu Tanrı attı (Sûre: 8, Ayet: 17) buyuruyor. Bunun manası şudur: "Ey Muhammed! senin yayından çıkan her ok, sûreten senin yayından çıkmıştır. Fakat o, manen bizim tarafımızdan atılmıştır. Hatta senin varlığın bile bizim elimizde bir yay gibidir. Senden çıkan oklar, Hak tarafından atılmıştır. İnsan bu kalıptan ibaret değildir, bir kervansaraydır. Her an, o kervansaraya yeni yeni kişiler gelir ve tekrar giderler. Eğer bu kervansaray sahibi, akıllı ve uyanık bir adam ise, o kervansaraya daima gelip giden ve daima tasarruf eden, türlü türlü insanları temaşa eder. Onlar gökten, yerden, arşdan ve ferşden midir? Kimlerdir? Bütün bunları gözden geçirir; her gelen düşünce, bir kişidir. Vücut, bir siper ve âlettir; düşünce o âlete istediği gibi tasarruf eder. Bir düşünce gelir, seni harekete getirir; onun arkasından başka bir düşünce gelir, seni sakinleştirir. Bu yüzden vücut, düşünce elinde bir âletten başka bir şey değildir..;

Hazret-i Mevlânâ (Tanrı O'nun sırrını aziz etsin!) şöyle buyuruyor:

Ey kardeş! Sen düşünceden başka bir şey değilsin. Bu düşünce senden alınsa, kemik ve sinirden başka sende bir şey kalmaz. Eğer bu düşünce bir gül ise, sen bir gülistansın. Eğer dikense batmaktan başka bir şeye yaramazsın.

İnsanın içinde şeytan ve periden, yerden, gökten, arştan ve ferşten, sayısız, sonsuz ne kadar düşünceler vardır. Göklerle yerin orduları Tanrınındır. (Sûre: 48, Âyet: 4.) Tanrı: "Göklerin ve yerlerin askerleri benimdir." buyuruyor. Tanrı'ya ve O'nun bilgisine ait olan düşünceler, göğün askerleridir. Dünya ve dünyada rızık edinmek İçin gelen düşünce, yerin askerleridir. Bunların hepsi benim hükmüm altındadır. Kimse onlara karışamaz. Eğer ben bir kimseye bir düşünce ilham etsem, bütün yeryüzünün yaratıkları bir yere toplansalar" onu uzaklaştırmağa güçleri yetmez. Ben işaret etmeden kimse onu insandan uzaklaştıramaz. Korku ve kuvvet Ulu Tanrıya mahsustur (Sûre:6 -7, Âyet: 68, 163.) Manası: "Bende kötü bir düşünceyi kovmağa kuvvet ve kudret yoktur. Ey Tanrım! bu yalnız yine senin emir, irade ve kuvvetinle uzaklaşır gider" demektir.

Hakîmler: 'Yer, gök ve bütün varlık büyük, insanın vücudu ve varlığı ise, küçük alemdir derler. Veliler ise bunun aksini iddia ederler. Onlar: "Hakîmler, yalnız görünüşe bakmışlar; yeri, göğü büyük, insanı küçük görmüşler; insan bu alem denilen ağacın meyvesidir. Hakimler düşünmüyorlar ki sûreten ne kadar küçük şeyler vardır ki manen büyüktür ve ne kadar zahiren büyük olan şeyler de vardır ki manen küçüktür. Bir dirhem gümüş, yüz tane puldan görünüşte azdır. Fakat, manen kıymeti büyüktür. Bir inci ve cevher on bin, yirmi bin gümüşten ve altından hacim, suret, vezin ve miktar itibariyle küçüktür, fakat manen büyüktür. Meselâ insanın sırtı, karnı, kalçası, baldırı ve gözbebeğinden, kulağındaki delikten ve kemikten büyüktür; fakat göz bebeğinde bulunan ve kulakta olan mâna, karın, kalça, ve baldırda yoktur. Hatır da gözbebeğinden daha küçük ve daha lâtiftir ve göze görünmez. Fakat bu saydıklarımızın hepsinden büyüktür. Belki hepsi onunla kaimdir ve onunla vardır. Onunla diridir. Peygamberler de böyledir: Bir peygamber, yalnız başına bütün yeryüzünün insanlarına karşı koyabilir. Gönderildiği insanlar sûreten

ondan çoktur, ama o tek başına olan peygamber, manen onların hepsinden çoktur. Belki karşısındakiler bir hiçtir, gerçekte o vardır. Nitekim bir iş zuhur ettiği vakit, o bir kişi, bin kişidir. Onlar sayıldığı vakit azdırlar; fakat hükmetlikleri vakit çokturlar. Veliler ise, hakimlerin aksine olarak manaya baktılar. İnsanın vücudu, her ne kadar yerden, gökten halk olunmuşsa da gök insanın manasından, ilminden zahir olmuştur. Binaenaleyh ilim, insandan doğmuştur. Bu ilimden maksat, umumi olan ilim değildir. Bu ilimden maksat, insan kendinden fena bulduktan sonra ondan akacak olan, Tanrı'nın ilmidir. Attığın zaman sen atmadın; lakin onu Tanrı attı (Sûre: 8, Âyet: 17), nitekim bu kitapta bundan evvel bu mananın şerhi birçok yerde zikrolundu.

Gök ve yer, cisimler, bedenlerin evidir. İnsanın kalıbı olan bedenler de bu ruhun ve aklın evidir. O halde beden, mananın evidir. Dünya ise suretin evidir. Suret ise sınırlıdır; mananın ise sınırı yoktur. Bu yönden insanın kalıbı olan beden, büyük âlemdir. Gök ve yer ise küçük alemdir. İnsanın vücudu, bir hayvan ve merkeptir. Nitekim Peygamber, (Selâm O'nun üzerine olsun) nefsin senin binek hayvanındır; ona iyi bak (H.), buyurmuştur. Eğer vücut, merkep olursa, gök ve yer de merkepler olurlar. Çünkü bunlar suret ve bedenlerin evidirler. O halde, ruhun sarayının bu alemin dışında başka bir alemde olması lâzım gelir. Elbette akıbet, başlangıçtan daha hayırlı olacaktır (Sûre 93, Âyet: 4) buyrulduğu gibi ahret, bu dünyadan daha hayırlıdır. Ruhun keyfiyeti olmaz; onun sarayı da keyfiyetten münezzehtir. Beden ise surettir. Onun evi de suret âlemidir.

Beyit:

Senin yanaklarının etrafını şeytan ve peri orduları çevirdi;

Süleyman'ın mülkü senindir; Süleyman'ın mührü olan yüzüğünü kaybetme.

Ukba düşüncesi melekler; dünya düşüncesi perilerdir. Küfür ve zulüm düşünceleri, şeytanlardır. Tanrı öyle bir varlıktır ki bunların hepsi, O'nun hükmü altındadır ve bu düşünceleri insanlara O gönderir. Çünkü insan O'nun naibi ve halifesidir. Zira Tanrı: Ben yeryüzüne hükümran olacak birini yerleştireceğim (Sûre: 2; Âyet: 28) buyurmuştur.

Tanrı evden çıkmadığından, peygamberler onun halife ve naipleridirler. Ben hata ettim! Naip mensup ile birdir. Eğer sen, bunları biribirinden ayırırsan bu çirkin bir hareket olur; güzel bir şey olmaz.

O halde her veli, vaktin Süleyman'ı, şeytan ve peri, onun mahkûmu ve Süleyman'ın yüzüğü parmağında olduğu halde, devlet tahtına oturmuştur. Talihsiz o kimsedir ki ondan mahrumdur, onu görmez, bilmez ve onun yanında geçmişleri anar. O, ismini zikrettiği geçmişlerin yanında oturduğu halde, bundan haberi yoktur. Ekmek onun önündedir; o ise eşekliğinden ekmek nerededir? diye bağırır. Falan iklimle, falan yüzyıldan ekmek varmış, der.

Şiir:

Bu dünyada ne kadar Eshab-ı Kehf vardır ki

onlar senin şu anda yanındadırlar.

Yâr, gar hem birbiri ile coşup kaynaşmadadır;

fakat ne çare ve ne fayda ki senin gözün ve kulağın kapalıdır.

Bütün peygamberler, veliler, vâsıllar, birdirler; onlardan birini görmek, hepsini görmektir; aynı zamanda birini reddetmek de hepsini reddetmek demektir. Bir peygambere düşmanlık etmek, hepsine düşmanlık etmek sayılır. Bir insan herhangi bir peygambere küfretse, kâfir olur. Bununla beraber başka bir peygamberi övse, hiçbir faydası olmaz. Bir peygambere düşmanlık eden şaşı bir adama benzer. Aynı peygamberi hem sever, hem de ona düşmanlık eder. Halbuki bunların hepsi, hakikatte birdir. Bu aynen şunun gibidir: Bir usta şaşı olan çırağına: "falan odaya git, falan şişeyi getir" diye emretmiş, şaşı çırak odaya girince, orada bir yerine iki şişe görmüş, dönüp ustasının yanına gelerek ona: "Odada iki tane şişe var, hangisini getireyim?" diye sormuş. Usta: "Orada şişe bir tanedir" demiş, çırak: "hayır iki tanedir" cevabını vermiş ve bunun üzerine usta: "Öyle ise birini kır, ötekini getir" demiş. Şaşı çırak, bu gördüğü şişenin bir tanesini kırınca, öteki gördüğü şişe de ortadan kaybolmuştur. İşte velinin yanında geçmişlerden bahsetmek de tıpkı bunun gibidir. Bir şişeyi, iki görmektir. O adam da geçmişten bahsetmekle, kendi şaşılığını ortaya koymuş olur. O, bununla şeyhleri ve velileri taklidi öğrenmiştir. Aynı zamanda hakikati öğrenmemiştir; yalnız onların cisimlerini, Suretlerini anlamıştır. Onların ruhlarını, hakikatlerini anlayamamıştır. Meselâ sen bir mukallidin, ekmeğin ne olduğunu bilmeyen bir şahsın önüne, uzun, pide şeklinde yapılmış bir ekmek koysan, ekmeğin tadını tatmadığından o habersiz adam: "Senin ekmek dediğin, yuvarlak olur. Bu getirdiğin ise uzun. Eğer bu ekmek olsaydı, benim istediğim gibi bunun da yuvarlak olması lâzımdı," der. Yahut suyun ne olduğunu bilmeyen bir adamın önüne bir kâse ile su koysalar, o adam: "Bu su değildir, su denilen şey

testide olur." derse bundan da belli olur ki bu adam, sudan testiyi anlamıştır. Suyun ne olduğundan haberi yoktur. Meselâ parmak gibi, uzun bir şekilde yapılmış şeker, şekerin ne olduğunu bilmeyen bir adamın önüne konulsa o da: "Şeker bir batman ağırlığında ve kalıp halinde olur, iki üç dirhemlik bu uzun şekilli şey nedir? Şeker değildir" diye inkar eder. Bunun örnekleri, benzerleri çoktur. İşte bu söylediğimiz gibi taklitçi olan adam, surete bağlıdır. Mânadan haberi yoktur. Nebilerin, velilerin gerçeklerini bilmez. O, işittiği ve tasavvur edebildiği şeyde kalmıştır. Yalnız geçmişlere bağlanmıştır. Asrın şeyhlerine itikad etmez; yalnız hikâyeler ve efsanelerle oyalanır. Buğday yememiş, tatmamıştır; yalnız adını işitmiştir. Nebiler de tıpkı "muma" benzerler. Vahi nuru ise, o mumların parıltılarıdır. Bir yerde, bin tane mum yakılsa hepsinin vasfı birdir; hepsinin hükmü aynıdır. Onlar, sayı itibariyle çok olsalar da vasıf bakımından birdirler.

Beyit:

Sen, görünüşe bakarsan gözlerin, ikidir,

fakat onların nuruna baktığın zaman onun bir olduğunu görürsün.

Bu imtihana evvelâ gökte melekler çekilmiştir. Tanrı, Hazret-i Adem'in suretinden tecelli etti. İblis: "Tanrının tecellisi arştan olur; burada bu, toprak yığınında tecelli ediyor; ben toprağa nasıl secde ederim?" dedi. Gözleri şaşı olmayan melekler ise bunun, doğrudan doğruya Tanrı'nın tecellisi olduğunu bildiler ve Hakka secde ettiler. İblis de evvelâ melekler zümresindendi. Bu hareketiyle onun, onlarla ayın cinsten olmadığı anlaşıldı. Bu bakımdan meleklerden ayrıldı. Bu imtihan yapılmadan, bu mihenge vurulmadan evvel, nakit ile karışmıştı. Halis altını kalp altınla bir tutmak, haksızlıktı. Adem' (O'na selâm olsun) in vücudu, ona secde etmek meselesi, bir mihenk taşı oldu. Bununla kalp altın, halis altından ayrıldı. İşte her yüzyılda yeni bir peygamber geldiği vakit, ona iman edenlerin, halis altın, etmeyenlerin kalp oldukları anlaşıldı. Her nebinin vücudu, bir güneş, bir lamba gibidir. Beyaz yüzlü Rumlar ve siyah yüzlü Habeşlerle dolu, karanlık bir ev tasavvur edelim. Bu evde, bu karanlık yüzlerin hepsi, kendilerini beyaz yüzlü ve güzel tasavvur ederler. Fakat bu güneş ve lâmbalar evi aydınlatırlarsa o zaman beyaz yüzlüler, kara yüzlülerden ayrılırlar.

Mesnevi:

Kalp ve halis bu alemde haşr u neşr oluyorlardı. Her taraf karanlık bir gece, biz de gece giden yolcular gibi idik. Güneş gibi olanı peygamberler geldiler; onların nurları ile âlem doldu. O zaman hâtıf-tan bir ses gelerek: Ey kalp git! ey saf sen buraya gel! diye çağırdı.

Sen, şunu bil ki Âdem'den evvel Hakkın tecellisi vardı; fakat iyi, kötüden ayrılmamıştı. Kalp ve saf birdiler. Hepsi Adem'in vücudundan sonra, birbirlerinden ayrıldılar. Bir derviş: "Ben her gün Tanrı'yı kırk kere görüyorum." dedi. Bir şahıs da ona: "Sen git Beyazıt'ı gör" dedi, derviş: "Sen ne söylüyorsun? Ben her gün Beyazıt'ın Tanrısını kırk kere görüyorum. Sen beni nereye gönderiyorsun?" cevabını verdi. Sonunda bu derviş gitti ve Bayazıd 'ı bir defa gördü, dayanamadı, ruhunu teslim etti, kalıbını dinlendirdi. Tanrı'yı tanımak, velileri tanımaktan daha kolaydır. Bütün alem Tanrı'ya taparlar, O'na secde ederler; fakat bu yüz binlerce insandan bir kişi, layıkıyla bir veliyi tanıyamaz. Musa (selâm O'nun üzerine olsun) Tanrının elçisi değil mi idi? Tanrı O'nunla konuşmamış mı idi? Asası elinde ejderha olmuyor mu idi? O asa ile âsilere galip gelmiyor mu idi?

Bununla beraber o, velilerin yüzünü görmek, onları tanımak için Tanrı'dan niyazda bulundu; O'na yalvardı. Nihayet Tanrı onun, duasını kabul eti ve ona: "Kendi ümmetinin arasından çık, seyahata git!" buyurdu. Sonra Musa seyahata çıktı. Kullarımızdan öyle bir kul buldular. (Sûre: 18, Âyet: 64) buyrulduğu veçhile Hızır'ı tanıdı. Bundan sonra, Hızır'ın gemiyi kırması, o çocuğu öldürmesi, yetimlerin duvarını düzeltmesi Sure-i Kehfin sonunda zikrolunmuştur. Bununla beraber Musa Hızır'ın; ahvali hakkında hayran kaldı. Onun ruhunun "Sırlarına erişemedi. Hızır (O'na selâm olsun) her ne yaptıysa Musa, Onun sırrını bilemediği için her zaman Onun bu hareketlerine itiraz etti. Sonunda: "Artık bundan sonra senden ne zahir olursa ses çıkarmıyacağım, can ve gönülden kabul edeceğim!" diye tövbe etti.

Şimdi biz yine konumuza dönelim: Peygamberler tek nefestirler. Her ne kadar, sûreten sayılı iseler de, mâna bakımından bir zat ve bir nefestirler, bir nurdurlar. Çünkü Kur' an da: Onları birbirinden ayırtetmeyiz, biz yalnız Tanrıya ram olmuş müslümanlarız (Sûre: 2. Âyet: 130), buyrulmuştur. Sen bir manayı. Türkçe, Farsça, Arapça, Kürtçe gibi türlü türlü dillerle söylesen, fakat mana bakımından birdir. Yalnız söylendiği diller çeşitlidir; çünkü Türkçe, Arapçadan başkadır. Fakat mânada ayrılık yoktur. Bu, çeşitli dillerle söylenilen aynı manadır. Sen, veliler ve nebileri de bu diller gibi bil! Surette çok ve çeşitli, fakat manada bir ve birleşmiştirler. Elif harfini, hangi renk kalemle, hangi kağıda yazsan elif yine eliftir. Elif, Hakkın tecellisidir. Kağıt, kalem bunlar velilerin suretleri gibidir. Suretler değişirler; fakat mana her halde birdir, değişmez. Bir padişah at, deve, katır veyahut herhangi bir hayvana binse, çokluk, merkepte olur.Binen, yine aynı padişahtır ve değişmez. Her kim padişahı, çok olarak görürse onun bakışı binilen hayvana çevrilmiş demektir, binene değil. Nitekim Mevlânâ böyle buyuruyor,

O kırmızı esvaplı, ay gibi güzel, yine geldi. Bu yıl, yeşil hırka giymiş; o yıl, yağma edici gördüğüm ,Türk, bu yıl Arap şeklinde geldi. O şarap aynıdır. Her ne kadar kadeh değişmişse de o değişmemiştir. Bak ki şarapçının başına ne güzel, ne hoş tesir etti!

Madem ki peygamberler bir tek nefes, bir mana ve aynı kimselerdir o halde, eğer bir peygamber, bir mucize veya bir veli bir keramet gösterse, o mucize o peygamberin, bu mucize, bu peygamberindir, demek doğru değildir. Bizim öyle itikadetmemiz lâzımdır ki Peygamber, her mucizeyi, göstermeğe muktedirdir. Eğer o mucizeyi, belli bir kavim için göstermişse, başka mucizeler göstermekten de acizdir, denilemez. Meselâ bir doktor, safra derdini, öteki doktor kuluncu, başka bir doktor da sersamı, başka bir doktor ise sıtma veya verem yahut zatülcenp hastalığını iyileştirirse, bu doktorlar başka hastalıkları iyileştiremezler, demek doğru olamaz. Bunlar bu hastalıklara tutulmuş hastalarla karşılaşmışlar, tesadüfen bu hastalıkların tedavisi ellerine düşmüş ve bunları tedavi etmişlerdir. Meselâ bir müftü, bir yerde bulunmuş, orada bir boşanma meselesi çıkmış, boşanma hakkında hüküm vermiştir; başka bir müftü de bir nikah meselesiyle karşılaşmış, nikah hakkında karar vermiş olabilir. Yoksa müftü, bütün şer'i meseleler hakkında hüküm verebilir. Meselâ müminin kalbini, Tanrı, istediği gibi çevirir, müminin kalbi, Tanrı 'nın elinde bir âlettir. Fail gerçekte Tanrıdır. Böyle olmakla Tanrı bazı şeylere kadirdir, bazı şeylere kaâdir değildir. Bazı şeyler bilir, bazı şeyler bilmez, nasıl denilebilir? Tanrı her şeye kaadirdir. Sûre: 2, Âyet: 19.) Ne yerde, ne gökte zerre kadar bir şey Tanrının ilminden gizli kalamaz. (Sûre: 10, Âyet: 62.)

FASIL: 29

Bütün alem, manaya aşıktır., Bununla beraber: "Biz surete aşıkız" derler. Bu hatadır; onlar, manaya aşıktırlar, suretin onların yanında hiçbir kıymeti yoktur. Meselâ: "Bu adam, kötü ahlaklıdır, veya akılsızdır'" derler ve ondan kaçarlar; ötede bir adam görürler: "Bu akıllı, iyi huylu bir adamdır" der.onu överler. Akıl ve güzel huy suret değil, manadır. İşte bundan da görülüyor ki bütün alemin bakışı, mana üzerinedir; çünkü kötü manadan kaçıyorlar, iyi manayı seviyorlar; ona aşık oluyorlar. Onların bu sözleri, işlerine uymaz. Güzel bir kadından vefa görürlerse, onu, eskisinden daha çok severler. O kadının, vefa, göstermekle sureti başka türlü olmuştur. Vefasız bir güzelden nefret ederler; vefasızlık.onun suretini değiştirmemiştir. Vefa, suret değildir. İşte bundan da anlaşılıyor ki dostluk ve düşmanlık suretle değil, mana iledir. Suret bir kase gibidir, mana da onun içindeki yemektir. Kaseden maksat, içindeki yiyecektir, kase değildir.

Mısra :

Kaselerden maksat, içindeki yiyecektir.

Kasenin ret ve kabulü, içindeki yiyecek yüzündendir. Çocuk gibi niçin gözünü kaseye çanağa dikiyorsun? Bir kasenin makbul olması veya olmaması içindeki yemek yüzündendir. Eğer yemek güzelse, kase makbuldür; kötü ise, makbul değildir. Bir köle, padişahın önünde el bağlayıp durursa o, padişahın, suretinin önünde el bağlamamıştır. Eğer böyle olsaydı, padişah uyurken de aynı şeyi yapması lâzımdı. Uykuda, padişahın sureti, kaybolmuyor, yine yerinde duruyor. Uyandığı zaman, köle gelip karşısında elpençe divan durur! Kölenin, padişaha uyandığı zaman saygı göstermesi, padişahtaki o "uyanıklık" içindir:Uyanıklık ise mânadır. İşte köle bu uyanıklığa saygı gösteriyor. Eğer köle, uyanık padişahın önünde elpençe divan durur, ona saygı gösterirse, ondan rütbe ve mansıp bulur. Diğer kölelerden daha çok derecesi yükselir. O halde sen de daima uyanık olan Tanrı'ya ibâdet ve hizmet etmiyorsun ve: "Tanrı daima uyanıktır, benim iyi ve kötü hallerimi ve işlerimi görür. El bağlayıp ona ibâdet edeyim, cehennem azabından kurtarılayım" demiyorsun.

Namazda Hakkı görüyormuş gibi dur ve bil! Eğer buna muktedir olamazsan, hiç olmazsa, o işi görüşormuş gibi namazını kıl. Nasıl bir huzur ve edep ile hareket edeceğini düşün ve gör. (H.). Peygamberimiz: Namaz, ancak kalb huzuru ile caiz olur (H.). buyurmuştur.

Hiçbir kul, padişahın huzurunda durduğu vakit: Benim bu duruşumun bana ne faydası var? Veya padişah

beni taltif eder gibi düşüncelerle meşgul olmaz; o yalnız edebiyle, onun huzurunda durmanın ve meşgul olduğu bu hareketin, böyle bir özelliği bulunduğunu bilir. Sen de Tanrı'nın huzurunda, huşu ve hudu'u candan ve yürekten artır ki devletlere erişesin!

Her kim zerre kadar bir iyilik veya kötülük işlerse onların karşılığını görür.[46] Kim bir iyilik yaparsa, onun on misli, kendisine verilir.[47] Velhasıl sen, daima mânası görüyorsun ve onu suret zannediyorsun.

(46) Onun için her kim bir zerre ağırlığında hayır işlerse onu görecek. Her kim de zerre kadar şer işlerse o da karşılığını görecek. (Sûre: 99, Ayet:7-8)

(47) Kim ki iyilik eder, onun on misline nail olur. (Sûre:6, Ayet: 161.)

Beyit:

Deniz kenarında olduğundan haberin yok; aynı zamanda susuz olarak uyumuşsun.

Hazinenin üzerinde oturduğun halde, fakirlikten ve parasızlıktan ölüyorsun.

Din yolu, hizmet ve ibâdet ile anlaşılabilir, dedikodu ve boş sözlerle değil. Her hareket ve her işin bir özelliği vardır. Yumuşaklık ve âciz gösterirsen rahmete, şiddet, serkeşlik, edepsizlikte bulunursan lanete hak kazanırsın ve eğer: "Yumuşak huyluluk niçin rahmete sebep oluyor da şiddet lanete sebep oluyor?" diye bin yıl düşünsen bunu mübahase ve münakaşa ile bilemezsin. Bu, ancak tecrübe ile anlaşılır. Helile, niçin ishal yapıyor? Sikencebin niçin safrayı iyi ediyor? Bir tohum yerden nasıl çıkıyor? Bir damla meni ana rahminde nasıl bir çocuk oluyor? Bunu Tanrı bilir. İnsanlar yalnız tecrübe ile görmüşler, bilmişler ve öyle kabul etmişlerdir. Onların bildikleri, yalnız bunun ondan olması, onun bundan olmasından ibarettir. Veliler ve nebiler. Bütün geçmişler böyle, hizmette, ibâdette bulundular. Bunun için davetlere nail oldular. Çünkü, bu hizmet ve ibâdetin neticesi, cennettir. Onun özelliği budur. İsyanın özelliği ve meyvesi mihnet, yokluk ve yoksulluktur. Ateşin özelliği sıcaklık, su ve buzun özelliğinin soğukluk olduğu gibi. Geçmişler, akıllı insanlar olduklarından hizmet ve ibâdet ile maksada eriştiler. Onlardan sonra gelenler hizmet ve ibâdetsiz, ilim, münakaşa ve mücadele ile maksada erişmek istiyorlar ve işte bunun için de hiçbir şey elde edemiyorlar ve hiçbir sonuca varamıyorlar.

FASIL: 30

Alimler, nebilerin vârisleridirler. (H.). Bu sözde âlimlerden maksat, velilerdir, âşıklardır ki bunların ilmi kendiliğinden bilinmiştir. Sonradan toplanıp, düzene konulmamıştır. İlim, onların sıfatıdır. Nur güneşin, sıcaklık ateşin, tatlılık şekerin vasfı olduğu gibi. İlim, onların yüreklerinden pınardan su akar gibi akar. Nitekin Peygamber: Her kim, kırk sabah Tanrı'ya ihlâs ile kulluk ederse, onun yüreğinden hikmet pınarları, diline doğru akar. (H.), buyurmuştur. Bütün Peygamberlerin ilmi, aydınlatacağımız şekilde bu cinstendir. Peygamber, ümmî idi; yazı yazmasını bilmezdi. O'nun ilmi, kendiliğinden bitme ve yetişme idi, kitap vesaire ile kazanılmış değildi. Ümmînin, iki mânası vardır: Bir ümmî vardır ki onun okuması, yazması yoktur. Halkın büyük bir kismi, ümmîden bunu anlar; fakat muhakkiklerin yanında ümmî, herkesin el ve kalemle yazdığını, kalemsiz ve aletsiz yazan kimsedir. Peygamber'e: "Ey Muhammedi Sen ümmî ve yetimdin. Seni mektebe gönderecek, okutup yazdıracak annen, baban yoktu. Bu kadar ilim ve irfanı nereden öğrendin? Ta yaradılışının başlangıcından başlıyarak, cennet bağının birer birer ağaçlarını tavsif ettin. Cehennem zindanının birer birer köşelerini, bucaklarını saydın, anlattın. Alemin yıkılacağı bir zamana kadar, iyiliği, kötülüğü ve bütün olacak şeyleri bildirdin, bunların kimden öğrendin?" diye kendisinden sordukları zaman O da karşılık olarak: "Benim terbiyecim ve öğretmenim Tanrı idi; O, bana öğretti.[48]

[48]Esirgeyen Tanrı, Kur'an'ı öğretti. (Sûre:55, Âyet:1.)

"Ben bu ilimleri, Tanrıdan öğrenmemiş olsaydım, yüz, belki bin yılda öğrenemezdim. Faraza halktan öğrenmiş olsaydım, o öğreneceğim ilim taklidî olurdu; içten gelme bir ilim olmazdı. İlmin sureti olurdu; ilmin hakikati ve ilmin ruhu olamazdı" dedi. Meselâ, herkes duvara bir insan resmi çizer; o resmin başı olur, aklı olmaz; gözü olur, fakat görmesi olmaz; eli olur, bağışı olmaz; göğsü olur, içinde nurlu bir kalb bulunmaz; elinde bir kılıç olabilir fakat, o kılcı kullanmak ustalığı olmaz. Yine bir mihraba kandil resmi yaparlar; gece olunca o kandil, zerre kadar aydınlık vermez. Bir duvara ağaç resmi yaparlar, salladığın zaman yere tek meyve düşmez. Bir ressamın duvara çizdiği bu insan, ağaç, kandil şekillerinde hakikî ve canlı şekillerin mânaları bulunmaz. Bu şekiller, tamamiyle tabiî şekillerle sûreten aynı olmakla beraber, hiçbir zaman onlar gibi değildir. Bunun gibi kitapla öğrenilen bu ilimlerde velilerin ve nebîlerin içinde kaynayan ilimlerle bir olamazlar; ayni farklar, bu iki cins ilimler arasında mevcuttur. Böyle işitilen, öğrenilen taklidî ilimlerle kimse bu dünya zindanından, bu varlık kaydından kurtulamaz. Kalbe bir canlılık gelmez; çünkü bu taklidî ilimlerle, kimse bu dünya zindanından, bu varlık kaydından kurtulamaz. Kalbe bir canlılık gelmez; çünkü bu taklîdi ilim, ölüdür, cansızdır. Ölüler ve habersizler âleminden gelir. Bir şekilden başka bir şey değildir. Nebilerin, velilerin ilmi gibi, insanın yüreğine dirlik veren ilim, başkadır. İşte kim bu cins ilmi öğrenirse o, nebilerin ve velilerin vârisi olur.

FASIL: 31

Bazı kimseler vardır ki onların şeyhten uzak olmaları, yakın olmalarından daha iyidir. Onlar bu uzaklıkta, daha çok istifade ederler. İşte bu sebepten dir ki eski şeyhler, müritte bu hali gördükleri vakit, ona sefere çıkmasını emrederdi. Bunun gibi bazı müritler hakkında da Tanrı'nın tecelli nurları ve gayb âleminin suretlerini görmek ve hatıftan sesler işitmek gibi, harikaları görmemek, işitmemek daha hayırlıdır. Bu, bazıları için zararlıdır. Tüccar Mecdüddin Meragî, Hazret-i Mevlânâ'nın hizmetinde bulunurdu. Bir gün kendisine: Evet ben yıllardan beri sizin hizmetinizde bulunurum; candan ve gönülden çalışıyorum, bunun feyziyle bende bulunan bilgisizlik gitti, öyle bilgiler ve zevkler, öyle mânevi, garip ve acayip haller hâsıl oldu ki, dünyaya sığamıyorum; iki cihanın mülkü gözümde hiç oluyor; Dünya ve ahret kaygusundan kurtuldum. Ne cennetin nimetlerini istiyorum, ne de cehennemin azaplarından korkuyorum. Bu halimi bütün devletlerin ve nimetlerin üstünde görüyorum. Bu halde iken bana her şey benmişim, benden başka varlık yokmuş gibi geliyor; bende böyle bir inanç peyda oluyor. Bazan bu halden eski halime dönüyorum, bu mestlikten uyanıyorum. Tanrı'dan halka yüz çeviriyorum. Bununla beraber, benim kadar size hizmet etmemiş bazı müritlerle görüşüyorum, onlar bu gözlerle bazan kırmızı, bazan yeşil ve

hattâ dünyada mevcut olan türlü türlü bütün renkler, nurlar, bağlar, çemenler ve meleklerden başka gayb âleminin varlıklarını gördüklerini ve bunların, kendileriyle, bu his kulaklariyle işitecekleri seslerle konuştuklarını söylüyorlar, bu nasıl oluyor ? Ben bunların hiçbirini göremedim." diye halinden şikâyette bulundu. Mevlânâ (Tanrı O'nun aziz olan ruhunu takdis etsin) senin hakkında bunları görmemek daha hayırlıdır. Eğer sen de onlar gibi bu halleri görmüş olsaydın, sana zararı olurdu. Halinden şikâyet etme! Çünkü: Harb size kötü geldiği halde emrolundu. Belki de kötü gördüğünüz bir şey, hakkınızda hayırlı olur, yahut sevdiğiniz veya iyi gördüğünüz bir şey, hakkınızda kötü olur. (Sûre: 2, Âyet: 213), buyrulmuştur diye nasihatte bulundu.

Beyit:

Birçok dualar vardır ki onlar, zararı ve mahvolmayı gerektirir.

Tanrı bu gibi duaları, kereminden işitmez.

Tanrı padişahlığı herkese vermez. İnsanların bazıları padişah, bazıları da padişaha kul ve bağlı olurlar. Padişaha itaat edip kul olan kâfir, belâ ve öldürürmekten, kılıç ile kesilmekten kurtulur. Bu az devlet midir? Bu kadar binlerce insanlar cehenneme gittikleri halde, padişaha itaat edip, kul olan kâfir, bu intisabından dolayı bundan kurtulur; bunun üstünde, bundan daha büyük bir saadet ne olabilir? Yine Tanrı'nın velileri, Tanrı'nın aşkından titreyen ince, nazik dallar gibidirler; onlar ağacın gölgesiyle kaimdirler. Ağacın gövdesi, o büyüklüğüne ve ululuğuna karşılık tatlı bir meyve vermez; ince dallar ise, gövdenin yardımı ve kuvvetiyle meyve verirler. Müridin, şeyhe daima ruhu ve bedeniyle hizmet etmesi lâzımdır ki, ince zarif bir dal gibi olan şeyh de meyve versin. Dal, saba rüzgârlarından sallanır; fakat rüzgâr, ağacın gövdesini sallıyamaz; belki onu kesildiği vakit balta sallıyabilir. Onun, rüzgârdan sallanmaması iyidir. O, ince dallarının sallanmasından, böyle sallanmaktan emindir. Onun meyvesi, devletin ince dallara olan bağlılığını artırmasındandır. Bu ilgi kuvvetli olmalıdır ki dallar ile arasında bir birlik husule gelsin. Aksi halde dalların meyve vermesi ve gövdenin meyve vermemesi demek olur. Öyle ki insanın vücudu, gözden incinmez, kulağı kıskanmaz; hiç insanın meyvesi: Göz görüyor, kulak işitiyor, bende niçin bu duygular yok diye şikâyet eder mi? Belki gözün görmesiyle, insanın bütün vücudunun âzası bir zevk duyar. Eğer göz görmezse, hepsi müteessir olur. Mademki arada sıkı bir birlik vardır, gözün görmesi, bütün azanın görmesi demektir. Padişahın kölesi pazarlarda: "Biz falan memleketi fethettik; düşmanın ordularını bozguna uğrattık" diye öğünür. Her ne kadar bunların hepsini padişah yapmışsa da, köle ile padişah arasında çok sıkı bir bağ var olduğundan ve ayrılık gayrılık bulunmadığından kul, bunların hepsini, kendine mal eder ve kendisinin sanır. Padişahın şevket ve kuvvetinin çokluğundan memnun, ona bir zarar, ziyan gelmesinden ise müteessir olur. O halde böyle harikalar görmüş kimsenin, Tanrı'nın velisi olması lâzım gelmez. Müritlerden biri, bu harikaları görür; öteki hiç görmez. Bununla beraber derecesi, görenden daha fazla olabilir. Bu aynen bir padişahı ziyaret için yola çıkanların haline benzer. Bunlardan bazısına, padişahın bulunduğu yere gidinceye kadar, yollarındaki bağlar, köşkleri ve güzelleri, her uğrak ve durakta gösterirler, O orada kalır. Bazısını biraz daha ileri götürdükten sonra gösterirler. Bazısına da yalnız padişahı görmesi için bu görülecek şeylerden hiçbirini göstermezler.

Velilerin büyüklüğü, küçüklüğü bu gibi mucizeler görmek ve görmemekle değildir. Biri bu insanların görmediğini bilir, gayb âleminin yüz binlerce gariplikleri görürler. Meselâ kedi de karanlık gecede her şeyi görür. Köpek komşusunun ölümünü önceden hissedip haber verir. Bu gibi harikaları, ekseriye yüreği temiz kimseler, görürler. Düşünce ve bilgi sahipleri ise pek az görürler. Çünkü Tanrı adaletlidir. Eğer bir kimse Tanrı'ya hizmet eder ve zahmetler çekerse mutlaka Tanrı ona bu hizmetine mukabil bir bağışta bulunur. Bir adamın yüreği hakikat şarabının mestliğinden mânevi şarapların tadından, hakikatleri ve sırları keşfetmek, niteliği tarif olunamıyan alemin suretlerini, mücerret akıllar ve ruhları görmek kabiliyetinden mahrum olduğundan, onu büsbütün boş bırakmaz; bu sebepten bu gibi suretleri, ona gösterir. Hiç şüphe yok ki uyanıklıkta görülen şeyler, rüyadaki şeylerden daha açık ve daha kuvvetlidir. Fakat bunlar aynı cinstendir. Vilâyet ve fakr ise, bunların hepsinden başkadır. Hakikatte vâsıl olmuş olan kâmil velilerin vilâyeti, Tanrı'nın Cemâlini görmektir. Kim bunu göremezse, artık geri kalan şeyler, onun nazarında bir hiçtir, oyuncak kabilindendir. Bu makama vâsıl olan velinin alâmeti, budur. Tanrı onun böyle harikaları görmesini istemez, ona bunları göstermez; çünkü o bilir ki veli, aslı görmüştür; artık o, teferruata iltifat etmez.

FASIL: 32

Ötedenberi halk: "Gençlerin ölümüne ağlamalı ihtiyarların ölümüne ağlamamalı" der. Bu tersine olmalıdır. Çünkü ihtiyar, daha akıllı, daha bilgilidir ve ahlâkı daha güzel ve daha çok olgunlaşmıştır. Ağlamak, sevilen bir şeyden ayrılmaktan doğar. O elden giden şey, ne kadar güzel ve kıymetli olursa acısı da o ölçüde olur. Meselâ, altının elden gitmesi, gümüşünkinden daha acıdır. Bundan başka bir insanın bir ihtiyarla arkadaşlık etmesi, bir gençle arkadaşlık etmesinden daha iyi olur. İşte bu sebepten bir ihtiyarın ölümüne, bir gencin ölümünden daha çok acımak ve ağlamak lâzımdır.[49]

[49]Bu fasıl esas olarak aldığım nüshada bulunmayıp diğer üç nüshada mevcuttur.

FASIL: 33

Eğer kuvvetli olursan, zayıflara tecavüz etme! onların elinden, onlardan, yıkılmadan evvel mansıplarını, işlerini alma, çünkü bu mansıp ve iş, senden evvel onun elinde idi. Onunla yaşıyordu. Üstünlük, değer, ilk önce gelenlere aittir. Köpekten aşağı olma. Köpek hayvanların en aşağısı olduğu halde, kuvvetli bir köpek, zayıf bir köpeğin elinde ve ağzında bir parça et gördüğü zaman onu almaz. İnsan, köpekten daha aşağı nasıl olabilir?

FASIL: 34

Kâmil olan yakîn, bir şeyh gibidir. Ve doğru zanlar da müritlerdir. Zan kuvveti ölçüsünde derecelere ayrılır. Hafif olan zannın derecesi de o ölçüde hafif ve aşağıdır. Bu, ölçü ile, derece derece iner. İki doğru zan arasında, fark vardır: İmanı teraziye koysalar ve bütün âlemin îmanı ile tartsalar" Ebubekir'in îmanı üstün gelir. (H.), buyrulmuştur. Bununla anlaşılıyor ki bir şeyh gibi olan yakîne teveccüh etmiş müritler, camide imamın arkasına dizilen cemâat gibi, derece derece ve saf saf ayrılırlar. Yalnız burada, müridin derecesi, şeyhe olan zannının derecesiyle tâyin olunur. Saflar şekilde değil, mânadadır. Bu zanlar, arslan yavruları gibi, yakîn mertebesine varırlar. Yakîn rengini alırlar. Meselâ koruk, yavaş yavaş üzümlük devresine gelir. Ekşilik ve hamlıktan kurtulur; yavaş yavaş tatlı ve tam bir üzüm olur. O vakit ona, koruk gibi olan zan, yakîne doğru gider, o yakîn sütünü içer ve sonunda yakîn olur. Artık ona mürit denmez. Şeyh derler. Çünkü müritlik sıfatı, zan idi; bu zan artık onda kalmamıştır. Zan, yakîn olmuş, yani mürit kendinden fâni olup kalmamıştır. Şimdi şeyhin varlığı olan yakîn, onun varlığı olmuştur.

Beyit:

Onlar, kendileri ile fâni, dost ile bakîdirler.

Ne kadar tuhaf! Hem varlar, hep yoklar.

Artık bu yakîn sahibi olan şeyh ve doğru zanlar sahibi olan onun müritleri, bu âlem ve öteki âlemde baki ve kaimdirler. Bunun delilide şudur: Âdem' (selâm onun üzerine olsun) in zamanından, bu zamana kadar, bunların suretleri yok olup gittikleri halde, bu yakîn ve doğru zanların mânası ölümsüzdür. Yalnız bunlar başka suretlerle zuhur ediyorlar. Devirden devre ve asırdan asra, esvap değiştiriyorlar, başka bir esvapla görünüyorlar. Esvaba bakanlar, şahsın ne olduğunu bilenler, aradan böyle yüzbin devir geçse de, onun öylece evvelkinin aynı olduğunu bilirler.

Nazım:

O kırmızı esvaplı dilber, ay parçası gibi, bu yıl yeşil bir esvapla gelip göründü. O yıl yağmacı bir Türk şeklinde gördüğün, bu yıl bir Arap gibi geldi. O şarap, aynı şaraptır; yalnız kadeh değişmiştir. Bak bu şarap, şarapçının kafasına nasıl tesir etti.

Şeyh ve müritlerin toprak ve sudan mürekkep olan suretleri ölçüler gibidirler. Ölçüler değişir, fakat o buğday aynı buğdaydır.

O halde sen yakîni, suret ve kalıptan soyulmuş şeyh ve doğru zanları da, suret ve kalıptan ayrılmış müritler bil. Bunlar iki âlemde de bakîdirler. Bu suretleri onların mazharı olarak kabul et. Çünkü halk bu suretleri onların mazharı olarak kabul et. Çünkü halk, bu suretler olmadan onları göremezler ve şunu da bil ve haberin olsun ki müritler öldükten sonra, şeyhin huzurundadırlar. Bu âlemde nasıl beraberseler, öteki âlemde de öylece beraber olurlar. Nasıl yaşarsanız, öyle ölürsünüz ve nasıl ölürseniz öyle haşrolursunuz (H), buyrulmuştur. Bir mürit, kötü ve yanlış bir zanna sahip, şeyhi inkâr eder ve manen de şeyh tarafından reddedilmiş olursa, böyleyken şeyh ona görünüşte mültefit ve manen reddederse bunun böyle olduğuna alâmet, müridin evvelce gördüklerinin, aksini görmesidir. Ve evvel yakîn ve doğru olarak giden zannı, geri geri gitmeğe başlar. Onun iyi zannı, kötü zanna döner. İnkâr ve küfür vadisine sapar. İşte sen, onun bu iyi zannını, sağlam ve sıhhatte iken sonradan kendisine hastalık arız olan bir insan gibi bil. Kalblerinde dert var, Tanrı da dertlerine dert kattı. (Sure: 2, Âyet: 9). Onlar bir sağlık gibi olan ikrardan, inkâr tarafına gitmeleri için biz onların kalblerine bir hastalık koyduk. Şimdi doğru zanlar, yâkine doğru gittiği için, yakîn şeyhinin makbulleridirler. Kötü zanlar, onun yanında merduttur. Çünkü onlar, küfre doğru geri geri giderler. Onlar, hurma yerler, bunlar diken; onlar şeker yerler, bunlar zehir, onlar, Rahman'a ulaşırlar, bunlar şeytana. Çünkü (O gün) bir takım cennette, bir takım da cehennemde olacaktır (Sûre: 42, Âyet:5), buyrulmuştur. Bununla beraber, ümidini kesmemelidir. Tanrı'nın rahmetine nail olmak ve bir hastalık olan o inkârı, sıhhate döndürmesi için, o inkâr ve kötü zanlardan tövbe etmelidir. Yalnız tövbe edip, doğru dürüst işler işleyenler, müstesnadırlar. Ulu Tanrı onların kötülüklerini, iyiliklerini çevirir. (Sûre: 25, Âyet: 70). Bu suretle nasıl geri geri gittiyse yine ilerlemeğe başlar. Onun kötü zannı, iyi zan olur. Sonra yine yakîn sütünü içmeğe başlar. İstenilmiyenlerin arasından istenilenlerin arasına geçer ve sonunda önder ve yol gösteren, istenmez iken istenilen ve en sonunda da şeyh ve öncü olur ve bunun şeyhliği, halk için hiç inkâr ve hileye sapmamış şeyhinkinden daha faydalı olur. Meselâ, bir polis evvelce hırsızlık, yankesicilik ve eşkiyalık yapmış olsa, sonradan polisliğe girmesiyle onun evvelki hali, hilekârlığı, hırsızlığa adalet ve ihsana çevrilir ve müslümanlar bunun idaresinden, yani vaktiyle hırsızlık yapmış böyle bir polisin idaresinden daha fazla güven ve refaha kavuşurlar. Çünkü bu, hırsızların hilelerini, entrikalarını, yaradılış ve huylarını daha iyi bilir. Onları kolaylıkla ele geçirir. Terbiye etmek ve sindirmek hususunda güçlük çekmez. Bir şeyh de böyledir. Eğer evvelce fisku fücur ve sefahat âlemlerini görmüş, geçirmiş, ondan sonra tövbe ederek şeyh olmuşsa, halk, onun şeyhliğinden daha çok faydalanır.

FASIL: 35

Peygamber (Selâm O'na olsun) İşlerinizde ne yapacağınızı şaşırdığınız vakit, mezarlarda yatan ululardan yardım isteyiniz (H.), buyurmuştur. İnsana herkesin ziyaret yeri olmayan alelade ölülerden yardım erişirse, Tanrı'nın, onlar Tanrı yanında diridirler, rızıklarına nail olmaktadırlar (Sûre:3, Âyet: 164), âyetiyle diri ve kendisiyle beraber olduklarını bildirdiği mezar sahibi veliler ve nebiler, evleviyetle başı sıkılanlara yardımda bulunurlar. "Uyku, ölümün kardeşidir" (H.), buyrulduğu veçhile ölmek, bir uykuya dalmak gibidir. Meselâ, dünyada yanyana yatan iki kimseden biri, rahat ve sevgilisi ile konuştuğu için zevk ve sevincinden bağ ve gülistan, öteki de hicran, zahmet, azap ve elem içinde olacak, aynı yatakta uyuduklarını farzet; insanlar, öldükten sonra da böyle olabilir, iki ölüden biri, mezarda Tanrı'nın rahmetine eriştiğinden rahat ve zevk içinde yatar, öteki de tersine türlü türlü azaplarla muazzep olur. Bunun için ölüler hakkında "Toprağı hoş olsun" derler. Ölülerin cismi, mezarda dağılmağa başladığı zaman, rahat ve azabın, onların bedenlerinin parçaları üzerinde vâki olması imkânsız değildir. Günahkâr olmayanların bedenlerinin münkalip olduğu toprak, rahat ve hoşluk, ötekilerininki de zahmet ve azap içinde olur. "Toprağı hoş olsun!" diye dua etmek mânâsız değildir. Ve tamamiyle toprak oldukları zaman, iyilerin toprağı, rahat ve hoşluk, ötekilerinki tersine azap ve zahmet içinde kalır. Yalnız bunların durumlarını anlatacak dilleri yoktur. Toprağı hoş, kabri nur ve rahmet içinde olsun! diye büyükler boşuna söylememişlerdir; bunda söylenecek daha pek çok sırlar vardır. Fakat bunların bazısı dile gelir, bazısı gelmez. Dilin söylenebilenleri söylemesine Tanrı izin vermez. Bunun gibi bazı kimseler riyazet ve mücahede ile erirler. Zayıflarlar, yağ ve et gibi zahirî varlıklardan fâni ve yok olurlar. Bununla beraber onlar, bu yokluk içinde zevk ve hoşluk içindedirler. Bazı kimseler de bunların aksine olarak mezarda fena bulurlar. Bu şunlara benzer: Tatlı bir taneyi havanda döversen o, yine tatlı olarak kalır. Tatlılığını kaybetmez. Eğer acı taneyi döğsen, ezsen onun da acılığı gitmez. Bir şeker parçasını döğüp un haline getirsen o, şekerlikten çıkmaz. Ebucehl karpuzunu ne kadar döğüp un haline getirsen o yine acıdır. Yaşadığınız gibi ölürsünüz. Öldüğünüz gibi haşr olursunuz (H.), Bunun mânası şudur: Eğer bir taneyi yere ekersen o, yerin altında ilk önce çürür, yok olur, su haline gelir; sonra yine biter. Eğer o tane, tatlı bir tane ise, büyür ağaç olur ve tatlı bir meyve verir; fakat acı bir taneyi ekersen ondan öyle bir zakkum ağacı çıkar ki meyvesini ancak cehennemin yılanları yiyebilir. Tuhaf şey! Sen bir taneyi yere ektiğin vakit o tane, yok olduktan sonra tekrar var olduğu halde, insanın vücudunu o taneden daha aşağı mı tutuyorsun?

O tanenin toprağın altında yok ve su olduktan sonra yine var olacağını zannediyormuydun? Fakat, sen bunu sayılamıyacak kadar çok gördün, tecrübe ettin, ondan sonra sana mâkul ve tabiî görünmeğe başladı. İşte böyle Tanrı, velilerine de yok olduktan sonra varlık gösterdi. Tanrı onları, bin kere yok ve var etti.

Ölmeden evvel ölünüz (H.), buyrulduğu, veçhile, ölümden evvel onların varlık tanesi yok oldu. Senin, zaruri ölümden sonra var olacağın gibi, onlar da bugün bu ölümle, peşinen diri ve var oldular. Onların kıyameti, peşin oldu; fakat sen, burada ölmediğin için, senin kıyametin, veresiye kaldı. Senin yarın göreceğin ölüm, haşır ve neşir, berzah, sırat, cennet ve cehennem vesaire gibi şeyleri onlar bugün gördüler. Bu dünyanın ahvalinden sana nasıl bir şey gizli değilse, ahiret âleminden de onlara gizli kalmış hiçbir şey yoktur.

Mısra:

Sofiler bir anda iki bayram yaparlar.

Herkesin bir bayramı vardır, onların ise iki bayramı vardır. Çünkü onlar, iki diriliğe maliktirler; biri ten diriliği, diğeri can diriliğidir.

Onların vücutları halk ile, kalbleri Tanrı iledir. Bunun altında da birçok sırlar vardır, fakat söylemeğe izin yoktur.

Tanrı güzeldir, güzelliği sever (H.).Çalış ki hem ölümünde, hem de diriliğinde bir olasın. Belki diriliğin ölümdedir. Tane ölmeden ağaç, ekmek ve yemek hazmolmadan akıl ve can olamadı. Bir inciyi döğer un haline getirir, sürme yaparlarsa göz nuru olur, o nurdan boş olan inci, cevher ayen görmedir. O ekmek, kevveti natıka olur. Eğer buğday ekersen buğday, adam ekersen adam olur. Eğer sen ekmekten diri isen, toprağa girdiğin vakit ekilmiş buğday, belki akrep olursun. Ekmeği sana, adam olman için vermişlerdir.

İyi şeylerden yiyiniz ve iyi işler yapınız. (Sûre: 23, Âyet: 53) Sen ise salih değil, doğru yolunu şaşırmış oldun; belki akrep hükmünü aldın. Nitekim akrepten de zarardan başka bir şey hâsıl olamaz. Sen de onun gibi oldun. Çünkü, Tanrı böyle adamlar hakkında: Onlar hayvanlar gibidirler. Belki daha sersemdirler. (Sûre: 7, Âyet: 178) buyuruyor. Eğer sen akrep gibi toprağa ekilirsen haşır zamanında adam gibi biteceğini ümit etme! O kıyamet gününde, bazı yüzler beyaz, bazıları siyah olurlar. (Sûre:3, Âyet: 26) Fakat, insan olursan ay ve güneş gibi, mezardan ak pak ve nurlar içinde olduğun halde çıkarsın, cennetin en güzel yerinde peygamberler, sadıklar,

şeyhler ve salihlerle dolaşırsın. [50] Dünyada sonu, böyle sonuç veren işlerle meşgul olan kimseye ne mutlu! Ve bu iki günlük gaddar ve aldatıcı dünya için iki dünyanın maskarası olan kimseye de ne yazık! Dostları da: O gün kendilerini sakınanlardan başka, dostlar birbirine düşman kesilirler. (Sûre: 43, Âyet: 67), buyrulduğu gibi ondan utanırlar. Onun düşmanı kesilirler.

(50) Tanrıya ve Peygambere itaat eden, Tanrının nimetini nail olan Peygamberler, gerçekler, şehitler ve iyilerle beraber olur. (Sûre:4, Ayet:71.)

Beyit:

Ey dost! eğer gerçek dirilik istiyorsan, ölmeden evvel öl.

Çünkü İdris (selâm O'nun üzerine olsun) bu suretle ölmekten, bizden önce cennetlik oldu.

Sağlık iki türlüdür: Vücutların sağlığı ve dinlerin sağlığı. Bunun için Peygamber de (selâm O'nun üzerine olsun) İki ilim vardır: Bedenlerin ilmi; dinlerin ilmi (H.), buyurmuştur. Bedenlerin doktorları, hekimlerdir. Dinlerin doktorları da nebiler ve velilerdir. Doktorların kitapları ve sözleri bedenin sağlığı ve ilâcı hakkındadır. Nebilerin ve velilerin kitapları ve sözleri ise dinlerin iyileştirilmesi hususundadır. Bedenin sağlığını istiyenler, hekimlerin sözlerine uyarlar; din ve imânın sağlığını istiyenler ise mev'ize kitaplarını ve peygamberlerin ve velilerin emrettikleri şeyleri tutarlar. Hasta olan bir adam, eğer doktorların "ye" dediğini yer, "yeme" dediğini yemezse, iyi olur. Bunun aksine hareket ederse, hastalanır, hastalığı artar ve sonu ölüm olur.

İşte Tanrı'nın peygamberleri ve velilerinin emirlerine karşı koyanların sonu da ebedî şekavettir; böyle bir kimsenin makamı, mutlak cehennemdir. Sen: "Ben bu günahı işledim de ne oldu? Yine eskisi gibiyim, neyim eksildi? Peygamberlerin bunu menetmesinde ne hikmet var?" gibi birtakım fasit garezlerle o günahı süslemeğe ve güzel göstermeğe kalkma.[51] Şeytan, onlara işlerini güzel gösterdi.

[51]Şeytan onlara işlediklerini (süsleyip) sevimli göstermiş. (Sûre: 16, Âyet:65.)

FASIL: 36

(53) Yusuf, (Selâm O'nun üzerine olsun), "Yarabbi! sen bana dünya ve ahiret mülkünü verdin ve hadîslerin tevilini öğrettin", buyuruyor. Bunun mânası: Sen bana, dünya ve ahiret mülkünü verdin demektir. Çünkü dünya su ve çamur âlemidir. Bunun sureti mahsustur. Ahiret mülkü, ilimdir ki bunu beş duygu ile bilmek mümkün olamaz; yalnız fehim ve idrâk olunur. İlimle hadîs iki kısımdır. Bazı, lafızların gerçeği kast olunur, bazılarının ise gerçeği söz konusu değildir. Meselâ bir kadın, nefsini velisinin izni olmadan nikâh ederse, o nikâh bâtıldır (H.). Hiç şüphe yok ki bunun hakikati söz konusu değildir. Çünkü eğer bir kadın velisinin izni olmadan evlenirse caizdir. Bunun gibi "Ben ok atan bir arslan gördüm" sözü de böyledir. Meselâ Peygamber (Selâm O'nun üzerine olsun) Mescid civarında oturan bir adamın yalnız mescitte kıldığı namazı caizdir (H.) ve namaz yalnız huzuru kalb ile kılınırsa caiz olur" (H.) buyurmuştur. Kur'anda da, Yemeklerinizi yedikten sonra dağılınız. (Sûre:33, Âyet:53), İkramdan çıkınca avlanın (Sûre: 5, Âyet:3), Bulunduğunuz kasabadan sor! (Sûre: 12, Âyet:82) gibi tefsire muhtaç sayısız âyetler vardır. İmdi Tanrı bana sözlerin tevilini öğrettiği için hiçbir ilim bana gizli kalmaz. Çünkü hakikati murat olan har lafzın mânası açıktır ve herkese malûmdur; fakat tevile muhtaç olanlar için: "Ey Tanrım! sen, bana bunu, öğrettin, artık bana bir şey gizli kalmaz. Benim iki mülküm vardır: Biri dünya, öteki ahirettir. Dünya yemek, içmek ve mahsusat âlemidir.

Ahiret ilimdir.[54] âyetinin mânası: "Ey yerin ve göğün Yaratanı! Ayetinin dünya ve ahirette benim dost matlûbum sensin. Bana, müslüman olarak ölmeyi nasip et, beni tehlikeden kurtulmuş, senin yanında makbul olan sâlihler zümresine kat! demektir. Yusuf (selâm O'nun üzerine olsun) "Hızır'dan kurtulmuş diyor" Çünkü muhlisler büyük bir tehlikededirler, buyrulmuştur. Tanrı'nın bu devletleri verdiği insanlar, tehlikede oluyorlar. Bu bakımdan Yusuf'un (selâm O'na olsun) münâcatı yerindedir. Ey sadakat sahibi Tanrı'yı arıyanlar! Ey aşk yolunun yolcuları! Biliniz ki Tanrı'yı bu gözle görmek mümkün değildir. Çünkü her şeye mahsus bir âlet vardır. Meselâ ilim ve sözün gözü kulaktır, anlayıştır. Tadma âleti dil, dudak ve damaktır. Bir yemeğin lezzeti, bunlarla anlaşılır. Güzel kokularınki burundur. Göz, kulak ve ağız kokudan anlamazlar. Her âletin ödevi ayrıdır. Görmeğe mahsus olan âlet ile bir şey tadılmaz, tatmak âleti ile de görülmez. İşitmek âleti ile de kokular birbirinden ayırdedilemez. İşte sende gizli bir âlet daha vardır ki Tanrı'yı ancak onunla anlamak ve görmek mümkündür. Başka bir âlet ile O'nu görmeğe çalışmamalıdır.

[53] Ulu Tanrım! Bana saltanat ihsan ettin, sözlerin tevilini öğrettin; gökleri, yeri yaratan Ulu Tanrım! dünyada da, ahirette de yârım, yardımcım sensin. Teslimiyet içinde olduğum hâlde canımı al ve beni doğrular zümresine kat! (Sûre: 12, Ayet: 102.)

[54] Gökleri ve yaratan, teslimiyet içinde olduğum halde canımı al ve beni doğrular zümresine kat (Sûre:12, Âyet: 102.)

Nazar ikidir. Biri mahsus, diğeri vicdanîdir. Mahsus, başımızda bulunan gözdür. Vicdanî de kendisiyle, kendimizdeki hışım, barış, kahır, lütuf, cömertlik, hasislik, güven, korku, açlık, tokluk, zenginlik, fakirlik, sadakat, yalancılık, dostluk, düşmanlık, uyuşma, karşı koyma, şehvet ve iffet hallerini görebildiğimiz gözdür. Sen, bunların hepsini başındaki gözle göremezsin. Vicdanî nazarla görmek, öbüründen daha kuvvetli olur. Meselâ, bu görünen gözle, kırmızı veya sarı bir şeyi görürsün; ama gözlerini kapadığın vakit bunları göremezsin. Fakat vicdanî gözle içinizdeki şehvet, korku ve hışım hallerini görürsün. Başındaki gözlerini açsan veya kapasan, bunlar kaybolmaz. İşte bundan da anlaşılıyor ki vicdanî görüş, daha kuvvetlidir. O halde ey ahmak! Bu görmek ve bilmekten, zayıf ve aşağı olanı muteber tutuyorsun da bundan daha kuvvetli, fıtrî göze neden kıymet vermiyorsun? Bu, senin her şeyi yerinde yapmaktan ve bilmekten malûl ve zayıf olduğundandır. İşte bizim bu söylediğimiz mânalar o kadar lâtiftir ki mahsus olan bu gözle bunların hepsinden lâtif ve niteliksiz olan Tanrı'yı nasıl görebilirsin? Cisimler, kesif, ruhlar ise lâtiftir. Böyle olduğu halde, ruhlar bile Tanrı'ya nazaran kesif sayılırlar. Fakat sen, canını bedeninde gördüğün gibi, Tanrı'yı da canında görmeğe çalış. Çünkü beden candan, can da Tanrı'dan diridir. Görülüyor ki bütün mânalar bizden meydana geliyor; fakat asıl ve makbul olan mânayı, kendimizde artırmağa çalışmalıyız. Kullanılan her şeyin arttığı, terk olunursa azaldığı tecrübe ile sabittir. Meselâ insanın vücudunda kuvveti azalsa, onu kullanmakla, taş kaldırmak, güreş tutmak, yay çeymek gibi idmanlarla çoğaltabilirsin. Her gün bunları yapmakla kuvvetin eskisinden daha fazla olur, bırakırsan yine azalır. Memede de süt emmekle, sağılmakla artar. Yerde bulunan kuyuların suları, çekilmekle çoğalır, çekilmezse azalır. Hattâ kurur. Bu bakımdan Tanrı: Namazlarınızı kılınız; zekâtlarınızı veriniz. (Sûre: 2, Âyet:40) âyeti ile şöyle söylemek istiyor: Sizin varlık kuyularınızda bir su vardır ki o, îman ve bağlılıktır. Siz zikr, tâat, geceleri namaz kılmak, gündüz oruç tutmak, zekât vermek ve saire ile o suyu artırırsınız. Eğer terk ederseniz, bu su azalır; belki sonunda büsbütün kurur. Sen de bildin ve tecrübe ettin ki her iş, uğramakla, ona kendini vermekle ve onu düşünmekle ilerliyor, artıyor ve daima senin için, onunla doluyor. O halde hak, dünyada bütün işlerden hangi iş daha yüksek ve şereflidir, onu kendine seç, onunla meşgul o|, ömrünü harca. İçine düşünceye kadar o havuzun kenarında dolaş.

Beyit:

Sen her zaman, o havuzun etrafından döndün, dolaştın,âşık oldun. Sonunda o havuza düşüp şekere gark oldun. Şimdi, haydi bütün vücudunla onu tat.

Bu küpten öyle bir bal fışkırır, taşar ki dünyanın altı yönünde böyle bir bal bulunmaz. Şimdi dünyanın her altı yönünde, bu baldan beş parmağını yalıyor.

Bu cihandan çıkan kimse, bizim kadir ve kıymetimizi bilir; bizi anlıyabilir. Cihandan çıkmak demek, göğü delip yukarı çıkmak yahut yeri ve dağları delmek değildir. Bunlar da bu cihandadır. Ey dinleyiciler! Cihandan çıkmak istiyorsanız, gelin benim sözümü dinleyin, anlayın. Cihan ve kendinizden ve kendi cihanınızdan dışarı çıkın. O zaman, benim kadirimi bilirsiniz. Beni ne kadar anlarsanız, o kadar bilmiş olursunuz. O halde geliniz el ele verelim! Bu uzun ve tehlikeli yoldan kolaylıkla gidelim. Yer ve gökten İsa gibi geçelim. Yer varlıktır, gaflettir. Gök ilim ve marifettir. Eğer bir yolkesen, önümüze çıkarsa ilim kılıcı ile, onun boynunu vuralım. Şeytanın askerleri olan karanlık düşüncelerle, Hakkın askerleri olan ruhanî ve nurlu düşüncelerle vurup kıralım. İyilikler, kötülükleri götürür. (Sûre: I I, Âyet:116.) Eğer nefsin boynunu vurur ve yok edersen, onu başka suretle diriltirsin. Meselâ: harabata gitmek suretinin boynunu vurursan, mescide gitmek sureti vücut bulur. Yani bakırı altın, şeytanı melek yapmış olursun.

Beyit:

Eğer varlığımızdan bir çömlek kırarsak,

yokluk âleminden yüz çömlek sahibi oluruz

Eğer bi su kumluk, çorak ve dikenlik bir araziye doğru akarsa, ondan bir fayda hâsıl olmaz. Bu su zayi olmuştur. Fakat, bu suyun bu tarafını, bağlarsan, aynı su, güllük, elmalık, çiçeklik bir yere doğru akar ve bundan pek çok faydalar hâsıl olur. O ölüm, dirilik olur. "Ölmeden evvel ölünüz" (H.), sözünün mânası. "Kötülüklerden öl ki senden ilimler doğsun!" demektir. Bunun adı ölmek; fakat gerçekte dirilmektir. Korkaklar, başkasını sevenler, surete bakanlar ondan mahrum olsun diye, dirilmeğe, "ölüm" adını verirler. Bakır altın olur, meni ana rahmine gider ve Yusuf gibi güzel bir yaratık olur. Tane, toprağın altına gider, ağaç olur. Ekmek midede can olur. Akıllı olana bir işaret yetişir.

Mısra :

Çayır çimen içinde ayımız yüzün görürüz.

Bundaki "ayımız" kelimesinin iki mânası vardır, Biri, ay gibi yüzümüzü görürüz, ikinci mânası, en güzel yüzümüzü görürüz, demektir. Çünkü, insanın birçok yüzü vardır. Hattâ insanın değil, insanın bir parçası olan sözün bile birçok yüzü vardır. İnsanın sözünden, herkes bir yüz görür. O sözden her zaman bir yüz görülebilir. İnsan ki asıldır; onun hayatının çocukluk, gençlik ve ihtiyarlık gibi her devrinde bir yüzü vardır. O halde insan için lâzım olan, her an kendisine bir yüz görmeğe çalışmaktır. Ve gördüğü her yüzden geçip, ilânihaye başka bir yüz görmelidir. Pişmemiş bir etin yüzü başkadır. Yarı pişmişken daha başka, tam pişmişken yine başkadır. Süflî, ulvî, karanlık, nur, cehennem ve cennet bunların hepsi, insandadır. Bunun için insanda yedi yüz, karanlık ve yedi yüz, nur perdesi olduğunu söyler. Onun yedi yüzü bedende, yedi yüzü candadır. Karanlık perdeleri zahirde, nur perdeleri içtedir. İnsanın varlığında, "Miraç" vardır. O, kendi âleminde, karanlık olan cisminden nurlar âlemi olan içine ve iç âleminden de Tanrısına yükselir. Onun cismi abanozdan yapılmış siyah ve içi fildişinden yapılmış beyaz bir merdiven gibidir. Bunların hepsinden çıkıp, arşın çatısına vâsıl olur. Esirgeyen Tanrı arşı âlâsında hükümrândır (Sûre: 20. Âyet: 4) buyrulduğu gibi bu makam, padişahın tahtıdır, Padişahı, tahtını üzerinde görürsün. O, arş üzerinde olduğu gibi, aynı zamanda ferş üzerindedir. Hiçbir şey ondan boşalmış değildir O, her şeyde vardır ve her şeyin dışındadır. İşte bu zaman, her şey senin gözünde bir olur. Arş ve ferş birleşir; küfür ve îman birbirinden ayırt olunamaz.

Beyit:

Küfür ve iman hep beraber

"O her şeyi yok eden, "bir" bizim Yaratanımızdır ." derler.

Böyle bir göz, öyle bir kimseye verilir ki, o, her şeyden geçmiş, sâf ve aydınlık olmuş, zikre karışmış, belki zikrin kendisi olmuştur. O zaman o, kendini bilir ve der ki: "Ben denizim, Okyanusum, hiçbir yer yoktur ki ben orada olmayayım. Her şey sudan diridir (Sûre:- 21, Âyet: 31). buyurulduğu gibi, her şey, benim rahmet suyumdan diridir ve benimle durur.

Bundan başka, bunu daha çok aydınlatmak için, birçok sırlar daha dökmek lâzımdır. Ancak bunlar, dile gelmez, anlatışa sığmaz. Ama Tanrı bunları sana, beden ve dil, araya girmeden, doğrudan doğruya canına, gizlice söylemek suretiyle öğretir. Esirgiyen Tanrı: Kur'anı öğretti. (Sûre: 55, Âyet:: I), buyrulduğu gibi.

FASIL: 37

Yunus (selâm O'nun üzerine olsun) balığın karnında, Mustafa' (selâm O'nun üzerine olsun)yı Arş ve Zühal yıldızlarının makamında gördü. Yunus'u balık yuttu; sonunda Tanrı dua ile O'nu kurtardı. Bazı muhakkikler denizden maksat, bu âlem balıktan maksat da Yunus'un cismi ve ruhudur, derler. Eğer ruh tesbih ederse, bir balık gibi olan bu cisimden kurtulur. Eğer tesbih etmezse ruh, o cisimde hazmolur ve yok olur. Binaenaleyh tesbih, iki iş görüyor demektir. Biri, sudan ayrıldıkta diri bulunduruyor; meselâ balığı sudan çıkarıp kuru toprağa korsan rutubet ve biraz su, onun suya kavuşuncaya kadar ölmesine mâni olur. İkincisi: teşbih zindandan kurtulmasına sebep oluyor. Bu zindan da balığın karnıdır. Tanrı 'nın zikri, ilim ve hikmet, birer kap gibi olan nazarlar ve ibarelerle, denizden gelen suya benzer, Ruh da zikirden uzak düşmüş bir balık gibidir. Ruhu, Tanrı ile zikre ulaşıncaya kadar diri ve taze tutar. Bu balık eğer ilimde marifeti mahv, şükür, zikir ve fikirden uzak düşer ve yabancı kalırsa, yok olur ve onun îman cevheri kalmaz. Tanrı bizleri bundan saklasın!

FASIL: 38

Güneşi parıl parıl ışık, ayı aydınlık olarak yaratan Odur. Yılların sayısını ve hesabı bilmemiz için aya menziller yapan O'dur. (Sûre: 10, Âyet: 5). Tanrı bu âyetle, demek istiyor ki: Ben, şanı büyük olan Tanrı, açıkça görünmekteyim. Siz nasıl birbirinizi sûreten görüyorsanız, sıfatınızı, haysiyetinizi ve ilminizi de öyle biliyorsunuz; fakat, karşılıklı fiiller gördükten ve sözlerinizi işittikten sonra birbirinizi tanıyor, biliyorsunuz ve o zaman: "Evet falan kimseyi iyi biliyorum ve tanıyorum; çünkü kendisiyle beraber pek çok konuştuk, yıllarca beraber düşüp kalktık."diyorsunuz. Sen, onun yüzünü, yalnız bu yıllar esnasında görmedin, daha ilk buluştuğunuz vakitte görmüştün. Senin, bu yıllar esnasında gördüğün ve tanıdığın onun mânâsıdır; sureti değildir O mânadır ki O, bu his gözü ile görülmez. Onun işleri ve sözleriyle görülür. O'dur "Huvellezi" (Sûre: 5, Âyet: 10), nin mânası: O'nun mânâsıdır ki O'ndan bu kadar sıfatlar, ilimler ve haberler zuhura gelmiştir. Ey insanlar! İşte siz de büyük, küçük birbirinizi, bu gözle görmüyorsunuz. Tanrı "O' dur" ile: "Ey insan! bir kimseyi mâna itibariyle tarif etmek istersen ona: "Sen o kimse değil misin ki senden bu iş zuhur etti; sen böyle söyledin, böyle yaptın." dersin ve birbirinizi mânaya bakan görüşle görür ve tanırsınız, birbirinizi tanımak için bundan başka imkân yoktur. Ben ise, sizin Tanrınızım, beni de bu görüşle görüp tanıyınız." demek istiyor. Bundan sonra: "Ey insanlar ben size kendimi göstereyim! bunu için size de: Güneşi parıl parıl ışık, ayı aydınlık olarak yaratan O' dur (Sûre: 10, Âyet: 5) diyorum. Ben "O' dur" demeden, sizin beni görmeniz ve bilmeniz lâzımdı; fakat sizde bu uyanıklık ve zekâvet olmadığından, size söylüyorum ve gösteriyorum, taki beni iyi ve açık olarak göresiniz. "O'dur" yani, sizin Tanrınız, o Tanrıdır ki güneşe ziya, aya nur vermiştir. (Sûre: 10, Ayet: 5.) Tanrı bu âyete güneşe ışık, aya nur verdiğini buyuruyor. Bunun iki mânası vardır: Biri, şu güneş tam nurdur, başkasından nur almaz; her şeye nur verir, bu yönden ona nur dernek, hasılı tahsil olur. Bunun için "güneşe ışık verdim", demek: "yüzü parlayıcıdır" demektir. Ayı aydınlık olarak yarattık" ay, kendisinden nura, sahip değildir; nuru güneşten alır. Bu bakımdan biz aya bir nur hil'ati verdik. Güneş tamamiyle nur olduğundan, ona ziya hil'ati verdik, demektir. Diğer bir mânası da şudur: Güneşin nuru çok ve ayınki az olduğundan birbirinden ayırt edilmesi için, her birine bir ad vermek lâzım geliyordu. Meselâ az bir su akmağa, çoğalmağa başladığı vakit ırmak olur; daha fazla büyürse nehir, daha artarsa Fırat adını alır. Meselâ, müşfik ve muhip derler, muhabbeti ziyade olursa, âşık denilir. Bunun misilleri çoktur. Güneş ve aya menziller tâyin ettik. Ta ki o menziller vasıtasiyle yılları ve onların sayılarını zaptedesiniz. (Sûre: 10, Âyet: 5.) Tanrı, yalnız bu faydaları zikrediyor. Halbuki güneş ve ayın bunlardan başka daha yüz binlerce faydaları vardır. Bunların bazıları sizce de bellidir. Beyan etmeğe lüzum bile yoktur. Meselâ, güneş, âlemi aydınlatır; bize can verir, ağaçları, bitkileri besler, yetiştirir; meyveleri olguntılaştırır ve tatlılaştırır. Ay da gecemizi aydınlatır, meyvelere ve çiçeklere renk verir. Her ne kadar bundan başka daha birçok faydaları ve hikmetleri varsa da onlar, sizin anlayacağınız gibi şeyler değildir. Siz, daha o dereceye erişmediğinizden ve onlardan haberdar olmadığınızdan o hikmetleri size söylemekte ne fayda var ve siz bunları nasıl anlıyacaksınız? Sizin anlayabileceğiniz ancak bundan İbarettir. Çünkü, insanlarla akılları nispetinde konuşunuz, buyrulmuştur.

Mısra:

İnsanın vücuduna göre esvap biçerler.

İşte veliler hakkında Güneşi parıl parıl ışık, ayı aydınlık olarak yaratan O'dur (Sûre: 10, Âyet: 5) buyuruyor. Gök, bu gördüğümüz gökten başka bir gök, güneş bu gördüğümüz güneşten başka bir güneş, ay da bu gördüğümüzden başka bir aydır.

Beyit:

Can vilâyetinde ne gökler vardır ki

onlar bu cihanın göklerine hâkimdirler.

Bu suret âleminde görünen her şey, mâna âleminde bir örnektir. Bunun için Tanrı: "Bu dünyanın metaı azdır" (Sûre: 4, Âyet: 79). buyuruyor. Yani o cihan, baki ve sonsuzdur; ben o sonsuz ve baki olan âlemden az bir şey buraya gönderdim. Bununla, o âlemin ne olduğunu anlamanızı istedim. Meselâ, bir bağ ve gülistandan bir ağaç dalı veya bir demet çiçek getirirler ve bununla halk, o büyük bağ hakkında bir fikir edinir. İşte bu âlemde bulunan her suret, o âlemden bir hikâyedir. O âlemden haber verir. Bu suret âleminin göklerinin güneşi, ayı olur da bu âlemin aslı ve ruhu olan o mâna âleminin güneşi ve ayı olmaz mı? Fakat halk, o âlemi göremediğinden ona bunlardan nasıl bahsedilebilir. Bahsedilse de anlıyamazlar; onlar da bu âleme kıyas ederler. Güneş kutuptur. Nur saçar; doğru olan velî de o kutuptan nur alır. Bunun şerhi uzundur, eğer söylense akıllar onu kavrıyamaz. Kılavuz ve vâkıf olanlara bu kadarı kâfidir. Onlar bundan istidlal ederler ve çalışırlar, böylece söylemediklerimizi bununla anlarlar.

Kur'anın bir içi vardır, içinin de içi vardır. Bu böyle yedinci içe kadar devam eder (H.). Kur'anın suretinin yedi içi vardır; şimdiye kadar âlimler ve velilerin tefsirleri, dördüncü yüzünü geçememiştir. Daha fazlasından haber verememiştir. Bununla beraber velilerin, yedinci yüzüne vâsıl olamadıkları anlamını, çıkarmamalıdır. Onlar vâsıl oldular ve öteye bile geçtiler; fakat kelime ve cümleye ancak bu dördüncü yüzünün mânasını sığdırabildiler. Meselâ, bir insan karadan yola çıksa, karayolunun menzillerini, şehirlerini, dağlarını, sahralarını, çimenliklerini, ormanlarını anlatabilir. Bunlar tasvire sığar; fakat bu adamın gitgide yolu denize dayansa, bu deniz üzerindeki yolculukta gayeye vâsıl olduktan sonra kat'ettiği menzilleri, yollan nasıl anlatabilir?

Beyit:

Kalem buraya geldi kırıldı.

Ev yıkıldı, kapısı kırıldı.

Bundan da anlaşılıyor ki Kur'an, herkesin istidadına göre bir yüz gösteriyor. Meselâ zengin bir adamın evinde çocukları, köleleri, hısım ve akrabası olur; bunların bazısı çocuk, bazısı genç, bazısı ihtiyardır. Aile sahibi, bunların hepsi ile hallerine göre görüşür, konuşur, ihtiyaçlarını temin eder. Tanrı da böyledir. Süleyman'ın da, karıncanın da yiyeceğini ve kuvvetini verir. Tanrı'nın sözü olan Kur'an da buna benzer. Herkese, anlayışı ve aklı ölçüsünde yüzünü gösterir. Bayezid bir gün yolda giderken bir şerbetçi: "Yalnız bu bir tanesi kaldı." diye bağırdı. Bunu işiten Bayezid bir nâra attı. Esvabını yırttı, kendinden geçmiş birhalde yere yuvarlandı. Ayılıp kendine geldiği vakit müritleri ona: "Hayrola! ne gördün, ne işittin ki bu hale geldin?" diye sordular. Bayezid: "Ey alçaklar! Bu adamın ne söylediğini işitmediniz mi? Bende ondan başka birşey kalmadı, diyordu" dedi. Halbuki şerbetçinin maksadı, şerbetten yalnız bir bardak kaldı, demekti. Biran evvel satılması için, böyle bağırıyordu. Fakat Bayezid, yüzünü daima Tanrı'ya çevirmiş olduğundan, onun "bir" demesinden, bir olan Tanrı'yı anladı ve düşüp bayıldı. Tamamiyle Tanrı'ya mal olmuş velîler mecazdan, hakikati anlarlar. Başkalarının yaptığı gibi, hakikatten mecaza nasıl giderler?" Aç bir adama: "İki iki daha kaç eder?" diye sormuşlar, o cevabında "dört yuvarlak ekmek eder." demiş; eğer bu acın önüne dört yuvarlak ekmek koysalar o, "dört" nasıl der?" İbrahim' (selâm O'nun üzerine olsun) in babası Azer'dir. Sanatı put yapmaktı. İbrahim içinde bir cevher olduğundan, babasının dalâlette olduğunu anladı. Tanrı'yı aramağa koyuldu. Babasını terk etti. Rivayet ederler ki: İbrahim akşam üzeri şehirden çıkıp sahraya gitti, orada iken hava karardı, gökte bir yıldız peyda oldu, İbrahim: "İşte! benim Tanrım budur!" dedi. Bu yıldız bir zaman sonra batınca: "Hayır! Bu Tanrılığa layık değildir. Çünkü kayboluyor, Tanrı bakidir, bu ise fânidir" deyip düşüncesini değiştirdi. Biraz sonra ay doğdu, onu görünce de: "İşte benim Tanrım bu olsa gerektir;" bu da batınca: "Bu da Tanrılığa lâyık değildir" dedi. Sonunda böylelikle sabah oldu, güneş doğdu. İbrahim güneşi görünce: "Benim aradığım Tanrı her halde bu olacaktır; çünkü bu hepsinden büyüktür." dedi. Akşam olup güneş de batınca: "Hayır, bu da tanrılığa lâyık değildir; ben yüzümü batışı olmayan, daima bakî kalan bir Tanrıya çevirmeli ve ona tapmalıyım." dedi."[55]

[55] Ben varlığımı, gökleri ve yeri yaratana dosdoğruca çevirdim. (Sûre:6, Ayet: 79.)

Her şeyin dış tarafını görenler, bu âyetteki İbrahim'in gördüğü bu yıldızlardan, bu duman gibi görünen gökteki yıldızı, bu aydan ve güneşten de bu gökyüzündeki ayı ve güneşi zannederler. Büyük adamların sırlarından, bu sersemler, bunun dış manasını anlamışlardır. Fakat her şeyin iç yüzünü gören muhakkikler, bu iki cihanın padişahları, başka türlü anlamışlardır. Onlar derler ki: "İbrahim (selâm O'nun üzerine olsun) bulûğ çağına eriştiği zamandan beri, bu kadar yıllar esnasında hiç göğü, yıldızları, ayı ve güneşi görmemiş mi idi? Yalnız ilk defa olarak bulûğ zamanında mı gördü. Bu yönden bu âyetteki göğü, yıldızları, ayı ve güneşi zâhirdekine hamletmek büyük bir ahmaktıktır. Onlar, bu âyetin mânasını anlamamışlardır. Akıllı bir adam, bir söz işittiği vakit, eğer ondan mâkul ve faydalı bir mâna çıkaramazsa, o sözü mâkul ve faydalı bir mâna ifade edecek bir tarzda te'vil etmelidir. Meselâ, bir kimse: "Ben ok atan bir arslan gördüm" dese bundan, ormandaki, bildiğimiz "yırtıcı arslan" mânasını anlamamalıdır. Çünkü onun ok atması imkânsızdır. Bu arslandan maksat cesur, mert bir adamdır. Binaenaleyh akıllı bir adam, akıllı kimselerden ne işitirse, eğer onun zahirinden akla yakın bir mâna çıkarmazsa, mecaz tarafına sapıp ondan akla yakın bir mâna çıkarmağa çalışmalıdır. Bu âyetteki "akşamdan" dan maksat, İbrahim'in varlığıdır. Çünkü, "Tanrı mahlûkları karanlıkta yarattı, sonra bunların üzerine nurundan serpti (H.). sözü de bunu gösteriyor. İbrahim, kendi varlığı akşamının karanlığında, seyir ve sulukta bulundu. Sonra Tanrı'nın o kadim olan nurundan üzerine serpildi. İbrahim bununla kanaat etmedi; bu nur kendisine bir yıldız gibi göründü, seyir ve sülûkünde devam etti. Daha ilerledi bunun sonucu olarak varlığında bir parlaklık gördü. Bu, ona güneş gibi göründü. Kendi kendine: "Bu parlaklık, bütün seyrettiğim makamlarda gördüğümden daha çok, o halde" ben bu seyrimde daha çok ilerlemeliyim! "Asıl maksuda vâsıl olmalıyım" dedi. Bu nurlar içine gark oldu sonra: Ben varlığımı, gökleri ve yeri yaratana doğru çevirdim (Sûre: 6, Âyet:79) dedi. Bununla İbrahim (selâm O'nun üzerine olsun) böyle demek istiyor: "Ben ucu, bucağı olmıyan ölçüsüz denize yüz çevirdim" ve gayeye vâsıl olduğumu zannettim. Parmağımı koyup: "İşte burası sonudur" dedim; fakat baktım ki değil. O sonsuz denize, bir son ve sınır tasavvur ettiğimi anladım. Sonra baktım ki bu makamların, bu kerametlerin, bu nurların sonsuza kadar sonu yok. Bundan sonra da türlü türlü güneşler doğacak, günden güne artan makamlar, zuhur edecek. Tam bir feragat ile yoluma devam ettim. Nihayet kendimi tam aslın ve vaslın içinde buldum. Önceleri de bu durumda idim; fakat hamlıktan, başka türlü zannediyordum. Birtakım korku doğuran şüphe, yok oldu ve güven, rahat karalığı bulunan yakîn, onun yerine geçti. Yakîn Tanrı'nın dostudur. Şek ve şüphe, münkir ve yabancıdır. Yabancı olan bu şek, aradan çıktı.Yegâne olan yakîn, onun yerine geldi. Sonra, iyi bil ki Tanrının dostları için hiçbir korku yoktur. Bunlar zerre kadar mahzun olmazlar (Sûre: 10, Âyet: 63) âyeti nazil oldu.

Beyit:

O makamda bulunan, hep vuslattır, ayrılık orada bulunamaz.

Cananın cemalinden başka orada bir şey yoktur.

FASIL: 39

Tanrı'nın kullar iki türlüdür. Bir kısmı makbul, bir kısmı nâmakbul. Bir burada nâmakbul olanları zikretmiyelim. Çünkü onlar çoktur, bunlar: "Benim ümmetim yetmiş iki millete ayrılacaktır; bunların hepsi ateştedirler. Yalnız bunlardan bir millet müstesnadır" (H.), buyrulduğu veçhile yetmiş iki millettir. Yalnız bunlardan bir millet makbuldür. Biz şimdi makbul olan bu milletin hallerini açıklayalım: Bunlardan bazıları kullar, bazılan âşıklardır. Birinci kat göğe kadar, nasıl her gökte melekler varsa, kulların da mertebeleri böyle derece derecedir. Ednası, âlâsı ve âlânın âlâsı vardır. Beşer suretinde görünen toprak ve su kalıbında yaşıyan makbul kulların da makamları, dereceleri böyledir. Meleklerin başı, nasıl Cebrail ise, bunlardan da her taifenin bir imamı, bir kılavuzu ve padişahı vardır. Bu makbul kullar, mertebe meleklerini geçmişlerdir. Çünkü bunlar, birçok manilere rağmen kulluklarını yerine getirirler; nefislerinin hevâ ve hevesini terk ederler. Nefsini süflî heveslerden nehyeden için de şüphe yok ki sarılacak yurt cennettir. (Sûre: 79, Âyet: 40-41.) Tanrı'nın rızası için kendi dileklerinden vazgeçmişlerdir; kendi nefislerinin rızasını yerine getirmezler, öteki dünyanın vereceği tadları bu dünyanın verdiği tadlara feda etmişlerdir. Elbette akıbet başlangıçtan iyi olacak! (Sûre: 93, Âyet: 4) âyeti ile hareket ederler. Gece gündüz nefis mücadelesiyle meşguldürler. Nefsin askerleri olan heva ve hevese, bu dünyanın emellerine karşı Rüstem pehlivan gibi savaşırlar. Küçük savaştan döndük, şimdi büyük savaşa gidiyoruz (H.) buyrulduğu gibi küçük savaş, başkasını öldürmektir ve bu çok kolaydır. Fakat, büyük savaş, kendini öldürmektir bu tabii çok güçtür.

Nazım:

Mertlik, başkalariyle savaşmak değildir. Asıl mertlik ve Rüstemlik, kendi nefsiyle savaşmaktır.

Sen bir insanı sevmediğin zaman onu, sövmek, saymak, kötü davranmak, korkutmak gibi şeylerle evinden uzaklaştırabilirsin; eğer bunlarla başaramazsan, evi ona bırakır kendin çıkar, başka bir yere gidersin. Nitekim Mevlânâ (Tanrı O'nun aziz olan ruhunu takdis etsin) şöyle buyuruyor:

Nazım:

Eğer o, seni sıkıyorsa kalk git; o senin ayağını tutmuyor ya!

Fakat, içinde olan düşünceleri hiçbir hile ve tedbirle kendinden uzaklaştıramazsın. Bu ancak Tanrı'nın yardımı ile senden uzaklaşabilir. Bu bakımdan, iç ile savaşmak büyük, dış ile savaşmak küçük savaştır. Binaenaleyh insanlar bu kadar engeller ve güçlü düşmanların varlığı ile çalışırlar, böyle yol kesenlere karşı mücadelede bulunurlar, mertlik ve pehlivanlık ile içlerini temizler, Tanrı'nın ibadetiyle meşgul olurlar. İşte bu bakımdan bu ibadetiyle Tanrı'nın yanında başka bir kadir ve kıymeti olur.

Senin mükâfatın, ektiğin zahmet ve meşakkat nispetinde olur; fakat melekler böyle değildirler. Tâat ve ibadet, onlar için bir yaradılış, huy ve âdettir. Bir besin gibidir; onunla yaşarlar; belki ondan yaratılmışlardır. Biz, sizi ondan yarattık ve yine ona iade ederiz." (Sûre: 20, Âyet: 57.) insanın sureti, topraktan yaratılmıştır. Onun için insanlar sûreten toprağa meylederler. Bu türlü türlü şehvet verici şeyler, yiyecekler, içeceklerin her birinin bir rengi ve bir tadı vardır; fakat hepsinin sonucu ve meyvesi topraktır. İşte bu yüzden insanlar toprağa meylettiler. Tanrı, toprağa, türlü türlü renkler ve tadlar vermiştir. Akıl ve bilgi cihetiyle, bir çocuk gibi olan insanlar, bunları topraktan başka bir şey zannederler; fakat akıllı bir insan, sûrî bir renk ile nasıl aldanır? Toprağı nasıl tanımaz? Bir oyuncakçı, mumdan türlü türlü şekiller, renk renk meyveler, çeşit çeşit oyuncaklar, ağaçlar, bahçeler ve saire yapar. Cahil bir çocuk, bunları başka başka şeyler zanneder; fakat akıllı bir insan, Bunların hepsinin mumdan ibaret ve bunların yok olmasının, bir defa ateş görmelerine bağlı olduklarını, bütün bu şekillerin ve renklerin mahvolup eski mum haline döneceğini bilir. Mayası ve heyulası yüce âlemden olan melekler, can ve gönül âleminden, aynı tâat nurundan yaratıldılar. Onlar nasıl olur da asıllarından başka şeye meylederler? İşte Tanrı, bu sade topraktan, insan cinsinden yüzbinlerce dinç, mutena gençler, bağlar, çiçekler, güzel ve güzel sesli türlü türlü kuşlar yarattığı gibi, o temiz, sâf olan ulvî âlemde de böyle sayısızdırlar , O ulvî âlem ki arştır; bu, ferştir; o, paktır, bu hâk; o, diridir; bu, ölü; o, hamidir; bu, camittir. Tanrı o ulvî âlemde de ruhanî ve hiç fena bulmayan ne ağaçlar, çiçekler, meyveler, nehirler, güzeller, akarsular ve türlü türlü yemekler yaratır. Bu toprak âleminden olan insanlar, şehvetlerini tadmak ve bu âleme meylettiklerinden onun nimetlerinden yediklerinden dolayı nasıl sevaba nail olmuyorlarsa, melekler de o ulvî âlemin nimetlerinden faydalandıkları için, hiçbir sevaba nail olmazlar. Çünkü melekler istedikleri gibi yaşıyorlar. Kendi yaratılışlarının mânasını yerine getiriyorlar. Balık suyun içinde, nasıl su ile yaşıyor ve sudan başka bir şeyde yaşayamıyorsa, meleklerin de o âlemde yaşamaları tıpkı böyledir. Arada şu kadar fark vardır ki insanlar bu toprak

âlemine meylederler ve şehvetlerine uyarlarsa, itaba maruz kalırlar; cehennem azabına müstahak olurlar. Çünkü insanın meleklik âleminden nasibi vardır. Onun yarısı toprak âleminden, yarısı ulvî âlemlendir. Azaba, itaba müstahak olması, bu toprak âlemini öteki âleme tercih etmesindendir. Meleklere azap ve sevap olmamasının iki sebebi vardır. Biri şudur: Melekler yaratılışlarının gereğince yaşıyanlardır. İkincisi de melekler, aynı sevap oldukları içindir. İnsanlar, arada bu kadar engeller olduğu halde, kendilerinde bulunan meleklik sıfatına kuvvet verirlerse, mücahede ile müşahede mertebesine erişirler ki bu mertebeye bunlar erişemezler. Bu bakımdan Müminlerin ileri gelenleri, derece itibariyle meleklerden üstündürler.

Şimdi gelelim ilk sözümüze: Biz, yukarda her topluluğun bir padişahı, bir imamı ve ulusu olduğunu söylemiştik. Peygamberler, kulluğu o derece yaptılar ki kullukta kemal buldular. Tanrı onları bu heyuladan yarattı ve bu sıfat onlarda galip oldu. Çünkü onlar kulluğun hakkını verdiler ve Tanrı'nın yanında makbul ve asıllarına vâsıl oldular. Diğer insanlarda ise bu sıfat zayıftı. Bu cihetten muhalifler zümresine katıldılar. Aslında onlar bir tek ümmettendirler (Sûre: 2, Âyet: 209.) Peygamberler, halkı Hakka davet ettikleri vakit, onlarda bulunan zayıf parçalar, kuvvet buldu. Muhaliflerden idiler, yüzlerini peygamberlere çevirdiler, bu kulluk parçaları onların mezarı olan bedenlerinde ölmüş ve dağılmıştı. Fakat o peygamber "Bildir!" (Sûre:5, Âyet: 71) sûrunu ağzına koyup çağırdığı vakit. İsrafil'in sûrunun nefesi gibi bu dağılmış olan parçalar, mezar gibi olan bedenlerde, canlanıp başgösterdiler.

Şiir:

Bizim parçalarımız, bu ten mezarlarında ölmüştür. Aşk sûru nerede?

Bir üflese de bunlar yeniden güvenip başgösterseler.

Sen görmüyor musun? Bu cemâat olan toprakta, bu ölmüş ve fena bulmuş taneler, İsrafil gibi olan bahar, hamel burcundan, bu yok olmuş mezar gibi olan topraklardaki tanelere veyahut tabut gibi olan ağaç dallarındaki yapraklara, harfsiz, sessiz, ağızsız, damaksız ve dilsiz olarak ses eriştiği zaman, hepsi kazmasız, küreksiz ve kimsenin yardımı olmadan baş gösterip çıkarlar ve o mahpesten kurtulurlar. Kendilerinde kulluk parçaları bulunan müminler, tıpkı dünya alâyişi, karanlıklar, dumanlar, çamurlar ve etlerle bulaşmış beyaz kumrular gibi, kendilerini kara gördüler ve bu suret cihetiyle kendilerini bir cinse tâbi tutmak istediler. "Biz her halde kargayız!, çünkü "karga rengindeyiz" dediler. Sûreten, renkleri onlar aldattı ve şaşırttı, renksizlik âleminden bir yardım ve medet görmedikleri için, kargalarla beraber çölleri, vadileri dolaştılar; fakat ne de olsa içlerinde bir yabancılık duyuyorlardı. Kendi kendilerine: "Acaba bu bizim gönlümüz, aynen bizim rengimizde olan bu kargalara neden ısınamıyor?" diyorlar bu çamur ve su içinde, için için feryat ve figan ediyorlardı. Gizli sözü de; daha saklısını da bilir (Sûre: 20, Âyet: 6) ve mutlak âlem olan Tanrı, onların, dilsiz ve damaksız, ruhen, için için gizlice yaptıktan bu candan feryat ve figanı işitti.

Tanrı, önceden sana isnat olunan, sonradan sana olunacak kusurları, bağışlasın; hakkında nimetini tamamlasın! (Sûre: 48, Âyet: 2) buyrulduğu gibi, her türlü gösterişten ve karanlıklardan münezzeh bir peygamber göndererek, ona: "Çık, bu kargaları Hakka davet et!" diye emir verdi. Peygamber (selâm O'nun üzerine olsun) de Tanrısının bu emrine karşı: "Benim bu kargalarla ne işim var? Onlar benim cinsimden değiller, onlar benim sözlerimi nasıl anlıyacaklar? Benim sesim başka, onların sesi başka; biz bir dille konuşan yaratıklardan değiliz; onlar benim dilimden anlamaz, gönüllerimiz, duygulanmaz ayrı; benim gönlüm ne istiyor? Kimi arıyor? Onlar nereden bilecekler. Onların besinleri ve her şeyleri başka, benim dualarımı anlıyamazlar" dedi. Tanrı onun bu sözlerine Ey Muhammed! seni ben yarattım, sana işitme, görme, akıl bilgi, görüş ve temyiz verdim; sen cinsinden başkalarını Hakka davet etmenin faydaları olmadığını biliyorsun da ben bilmiyor muyum? Ben sana bir de batini bir kişilik, Mümin, Tanrının nuru ile bakar (H.) buyrulduğu gibi, kendi nurlarımdan bir nur verdim. Sen niçin zahir gözü ile bakıyorsun? İç alemindeki sana verdiğim gözle niçin bakmıyorsun? Tanrının ahlâkiyle ahlâklanınız (H.), Tanrı sizin suretlerinize, amellerinize bakmaz, sizin kalblerinize ve niyetlerinize bakar (H), denildiği gibi kul, padişahının ahlâkiyle ahlaklanmalıdır. Ben Tanrıyım, bu kuşların renklerinin karalığı, onların kargalarla sahralarda, çöllerde dolaşmalarındandır. Ben bunu görmüyor muyum? Fakat, onların içinde gizli, görünmiyen bir şey vardır, ona bakıyorum. Sen de bundan gafil olmamalısın. Ben seni, cinsinden ayrı olanlara göndermiyorum. Seni cinsinin yanına gönderiyorum. Onlar da senin tohumundandır ve senin aslından, senin heyulândandır. İnsanlar altın ve gümüş madenleri gibi birtakım madenlerdendir (H.). Her ne kadar onlar, surette başka, senin cinsinden değilmiş gibi görünürlerse de, meselâ sen beyazsın, onlar karadırlar, onlar dalâlette, sen hidâyettesin, onlar günahta, sen sevaptasın; fakat onların üzerinde gördüğün kara renk iğretidir, aslî değildir. Kendi cinslerinden olmıyanlar ile, konuşmaktan hâsıl olmuştur. Onlardan bulaşmıştır. O halde ben senin parçalarının ve cinsinin aslından olan can ve gönül akrabanın, bu kendi cinsinden olmayanların arasında kalmasına acıyorum. İşte seni, bu kararmış olan beyaz kumruları, o, aslen kara olan kargaların arasından kurtarmak, onlar etrafına toplamak için, onların yanlarına gönderiyorum. Bu vasıta ile, senden ve seninle olan bunlar, sonunda yine seninle olsunlar, senin hizmetine girsinler; çünkü her şey aslına döner cevabını verdi.

Beyit:

Denizin suyu, nerede olursa olsun yine denizdendir, yine denize ulaşır.

Bu devir ihtimalden uzak değildir

O halde o Peygamberi beyaz bir kumruya: benzetmekliğim halkın anlaması içindir, yoksa yüzbinlerce simurg onun en âdi bir kanadına yetişemez. Hattâ simurg ve anka değil, bu kumru uçmağa başladığı vakit, Cebrail "pes!" der ve kanadlarını aşağı indirir. Eğer onun önünde uçmağa kalkarsa, kanatları yanar. Eğer bir parmak daha yaklaşırsan yanarsın. (H.) sözüyle de Cebrail bunu itiraf etmiştir. Bu beyaz kumru, o kara kargaların yanında, Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin; susun ki merhamete dâhil olasınız (Sûre: 7, Âyet: 203) hükmünce okumağa başladığı vakit, kararmış olan kumrular kendi cinslerinden olanların sesini işittikleri zaman, hemen aslen kara olan kargalardan ayrıldılar ve bu kumru ile nur çimenliğine doğru uçup gittiler. Bundan sonra Peygamber (selâm O'nun üzerine olsun) bu kumrulara arız olan karalığı gidermek için çareler aradı. Bunun üzerine sabun ve suyu Cebrail'in eliyle gökten yere indirdi. Onlar namazı kılın, zekâtı verin! (Sûre: 2, Âyet: 40) gibi türlü türlü emirlerle, bu karanlıktan temizledi ve nehilerle beyazlıktan çıkıp tekrar karalanmamaları için, onlara sakınmalarını bildirdi. Yukarda etraflıca söylediğimiz gibi, Peygamber kullukta kâmil, mertebe bakımından meleklerden ve Cebrail'den yüksektir. Kullukta kâmil, bu makam ve saltanatta sonsuz, bir devlete mâlik olan sultanlarına uyan bu kullar, bu beyaz kuşlar arasında, kulluğu ve fermana uymayı tabiat edinen, ukab ve itabdan çekinen, tarikat adabına riayet ve mücahede ile, cennetler, ebedî bir ömür ve sermedî bir devlet kazanmak hırsını besleyen Tanrı'nın tacirleri gibi, hırstan kaçınan, menfaate meyil gösteren kullarla kaynaştıklarından, bazı ruhları aşk heyulasından yaratmışlardır. Aşkta son mertebeye yetişmiş ve erişmiş olan âşıkların sultanını bu kullarına göndererek ona: "Git bu kullarıma şöyle söyle: Siz her ne kadar seçKin kullardan iseniz de, bu tuttuğunuz yolun daha ilerisinde bir yol, bir padişahlık, bir mel'ce ve sığınak vardır ki o yol, bu yolun esasıdır, aslıdır. O, can; bu onun suretidir. Eğer bu yol can ise, o, canın canıdır. Eğer bu Rahmanın nuru ise, o gizli sırrın sırrıdır. Eğer bu Tanrı 'ya seyir ise o Tanrıda seyirdir. Eğer bu, edep ve korku yolu ise o, edepsizlik ve korkusuzluk yoludur.

Nazım:

Aşk edebi, tamamiyle edepsizliktir. Aşk milleti, tamamiyle edepten ibarettir.

Bu, elpençe divan durur; o, padişahın dizini yastık yapmış, orada naz ve nimetler içinde yatar; bu, emre itaat ve emri yerine getirmekle makbuldür. O, emri yapmamakla hem şâkir, hem meşkûrdur. O aşkların sultanı, bu kullar arasında, onlara: Ey benim parçalarım! Siz kulluk bedeninden ve mezarından çıkın, tam hürlük, serbestlik olan aşk havası içinde uçun, diye tembih etti.

Rubai:

Medrese ve minare viran olmadıkça, kalenderlik tam olmaz.

İman küfür ve küfür iman olmadıkça, bir Tanrı kulu, hakkiyle Müslüman olmaz.

Sonra o âşıklar güruhu, kullar arasında ayrılmış ve âşıkların sultanı olan âşk bülbülü ile vuslat gülzarında uçucu olmuşlardır. Kulların sultanı olan nebiler de bu âşıkların sultanının aşkiyle, kararsız oldular, onu aramak sevdasına düştüler.

Dostlarının mülakatına ne kadar ihtiyacın var. (Kel.Kib.). O aşk duygularının imamıdır ve Onu herkes anlıyamaz. Onun yolunu tutmak, kaabil değildir. Çünkü o, beşerin kudreti dışındadır. Kulluk ise, beşerin kudreti dahilindedir. Aşıklık da vehbîdir.

Mısra:

Aşk kendiliğinden insana gelir, çalışmakla elde edilmez.

Aşk, padişahların seçkin kuludur. Bununla beraber o, öyle bir padişahtır ki bütün padişahlar bütün âleme ve Adem'e mensup olanlar, onun ümmetidir; hattâ onların arasında öyle padişahlar vardır ki bütün padişahlar onlara ümmet olmak istedikleri halde, bu şerefe erişememişlerdir. Nitekim bu hususta şöyle buyrulmuştur.

Beyit:

Ey Âdem ve zürriyetinin rüyada gördüğü kimse!

Ben senin güzelliğinin sıfatlarını kimden sorayım?

Musa (selâm O'nun üzerine olsun), Hızır (selâm O'nun üzerine olsun) ile arkadaşlık edemedi, O'nun işlerinin

sırrını anlıyamadı ve O'nu inkâr eti, aleyhinde bulundu. Sonunda Hızır Musa'ya: Artık ikimiz arasında ayrılık gerektir (Sûre: 18, Ayet: 77) dedi. Mustafa (selâm O'nun üzerine olsun) da: Âdem ve Ondan başka her şey, benim livam altındadır; fakat ben bununla övünmem, ben fakr ile övünürüm (H.) buyurdu. Bütün müminler, Âdem zamanından, dünyanın sonuna kadar, O'na yüz çevirmişlerdir. Bu onunla övünmez; çünkü O, fakra yüz çevirmiştir ve onunla övünür. Binaenaleyh fakr, her şeyin üstündedir ve O, bütün bu fakr sahiplerinin üstünde gizli, fakr sahibidir ki, bütün ümmete boyun eğmez, eğer eğse, ümmet O'na nasıl ümmet olabilir. Bir karınca hiç Süleyman'ın ayağına ve sivrisinek ankanın kanadına sahip olabilir mi? Ben böyle bir padişahı nasıl anlatayım? Bu padişahın ümmeti yoktur. Eğer bir veya iki kişi, ümmeti olsa, sen bunu az görme, çünkü o bir kişi, binlerce kişiye bedeldir. Bin değil, hattâ hadsiz hesapsız insanlara bedeldir. Tanrı, İbrahim (selâm O'nun üzerine olsun) hakkında: Muhakkak iki İbrahim, tek başına bir ümmettir. (Sûre: 16, Âyet: 121) buyuruyor; İbrahim, tek olmakla beraber bir ümmet mesabesinde idi. Çünkü bir iş çıktığı vakit, bir kişi bin kişiye bedeldir. Onlar, sayıldıkları vakit azdırlar, şiddet gösterdikleri zaman çokturlar. Ümmet, bir kişi olmaz; bin belki binlerce kişi olur; o halde sen böyle bir kimseyi, nasıl bir görebilirsin? Ona nasıl, "bir" dersin? Eğer bu âşıklar sultanını, biri anlar ve takdir eder de ona ümmet olursa ve senin de aklın, görecek gözün, parlak anlayışın varsa, o biri, bin, belki binler gibi görürsün. Sen bir ümmet gibi kabul edersin; fakat eğer bu veliden mertebesi aşağı biri olsa, etrafında sayısı binlere varan bir ümmet bile olsa, onun bir kişi kadar değeri yoktur.

Mısra:

Kalem buraya gelince ucu kırıldı.

Bu tıpkı şunun gibidir. Meselâ, bir mektepte bir öğretmenin yüzden fazla öğrencisi olsa, sonra bu öğretmenin arkadaşı ve komşusu ondan daha âlim bir öğretmene de yalnız bilgin bir müçtehit öğrencilik etse, bu tek öğrenci, öyle bir öğretmen ve yüz öğrencinin, belki öyle yüz bin öğretmen ve yüzbin öğrencinin fevkindedir. Bu yaptığımız nispet de doğru değildir. Hattâ o bir öğrenci, yüzbindir ve bu yüzbin de bir değildir. Bir kasap, yüzbin koyunu yenmiş ve götürülmüş zanneder, o sözünün çokluğundan gönlüne hiçbir korku ve vehim gelmez; belki koyunlar ne kadar çok olursa, o kadar memnun olur; kuvvet bulur. Meselâ bin tane cahil, cevherden anlamıyan, bir altına ve halis taşa: "lala ve cevher" diyen bir kimsenin şahadeti, cevherden anlıyan, bilgili, hünerli bir sarrafın şahitliği yanında hiçtir. Bu bir sarraf, manen yüzbin sayılır. Eğer yüzbin göz, bir güzelin yanağını, boynunu ve güzelliğini anlatsa, onun hiçbir değeri yoktur; fakat gözü görmiyen bir kimse söylerse, onun bu hükmü, o yüzbin gözün verdiği hükme tercih edilir. Bu huşunun benzerleri çoktur. Bir kimsenin bakışı, yalnız çokluğa dönük ise o adam, hünerlerin bakışlarına ve iyi kulların ayağına sahip değildir. Tanrı bir kulun iyiliğine şahadet ederse , halkın kötü şahitliğinin hiçbir önemi yoktur. Binaenaleyh Tanrıya kulluk, Tanrı için yap ki, o kulluğunda, Tanrı senin şahitlerin olsun. Eğer sen kulluğunu halk için, halk arasında iyi bir ün kazanmak için yaparsan ve halk senin iyiliğine şahitlik ederse, Tanrı sana şahitlik etmedikten sonra bunun ne faydası vardır? O halde Tanrı'nın işlerini, Tanrı için doğru yap; halk için değil. Yaradanın rızasına talip ol, halkın değil.

Şimdi biz yine yukarda zikrettiğimiz aşk ümmetine gelelim: Bunların her birinde aşktan bir damar vardır. Bunların öncüleri aşkta aşkı, kemâle eriştirmiş bir sultandır. Bu âşıklar âlâsı, ednası, kuvvetlisi, zayıfı hep onun ümmetindendir. Bu âşıklar kulların, padişahlarına ve onun bendeleri olan ümmetine hiç boyun eğmezler; onların gidişleri hoşlarına gitmez; o kullara her biri devlet ve servet sahibi ve müflis olduğu halde, onların bu devlet ve serveti, onların gözünde hiçtir. Bu âşık, o kullara hor gözle bakar; çünkü kendi sultanının büyüklüğü, onun gözlerini doldurmuştur .Onun gözüne başka büyüklük görünmez. O, her ne kadar âsi, âdi, aşağı ve kusurlu ise de yine, başka kapıya başvurmaz. O mücrim olmakla beraber, padişahının mücrimidir. Affını da kendi padişahından ister, başkalarından istemez. Eğer sen âşıklara hakaret yollu:

"Kadir ve menzil cihetiyle, herkesten yüce olan o ulu âşık ile, sizin ne ilginiz var? Siz kimsiniz, o kim?" dersen, onlar da sana: "Peygamberle sizin aranızda ne münasebet var? Peygamber kim, siz kim? Her türlü tâatler ve ibâdetlerle zâtı müzeyyen ve her türlü kerametler, mucizelerle mükerrem olan o yüce Peygambere, siz nasıl ümmet olabilirsiniz?" cevabını verirler. Halbuki Muhammed ümmetinden birçok kötüler, hırsızlar, haramîler, fâsıklar ve asiler yok mu? Bunlar da onun dinine inanmıyorlar mı? Canlarını, başlarını feda ediyorlar, inançları olmakla beraber, bir gün tövbe ederiz, bizim ulumuzun sünnetlerini yerine getiririz, diye ümit ederek, kalb kuvvetiyle yaşıyorlar. Tâat ve ibâdette kusur ediyorlar. Böyle düşündüklerinden yahut böyle ulu bir padişaha sahip olduklarından şefaat ümidiyle korkmuyorlar. İşte bu âşıklar da onlar gibidirler. Bu düşüncelerle yürekleri kuvvetlidir.

"Biz de başımızı feda ederiz, kendimizden geçeriz, Tanrıya ulaşırız" derler; yahut: "Biz, kendinden geçmiş ve Tanrı 'ya ulaşmış bir kimsenin aşkiyle, sonumuzun gelmesini ümit ederiz" derler. O halde, bu ümmetin avamı, ümmetin avamına tercih edilir. Fakat, seçkinlerini kıyas edemem, çünkü yabancılarla Peygamber arasında çok fark vardır. Bu karşılaştırmayı yalnız, çöldeki bir susuzun serabı su görmesi gibi, kendisinde akıl olduğunu zanneden bir akılsız yapabilir.

Şiir:

Dünya ancak bir hayaldir; fakat gerçekte Haktır.

Kim bu hakikati bilirse, o tarikatte eşsiz bir saliktir.

Dünya bir seraptır ve sana su gibi görünür. Hiç kimse dünyadan emeline nail olamaz, tersine ondan uzaklaşır. Bir serabı görüp de ona doğru koşup giden adam, suya ulaşabilir mi? Durduğu yerde kalırsa belki suya yaklaşır. Kanaat tükenmez bir hazinedir (H.). Bu adam suya erişemezse de hiç olmazsa, suya erişeceğim, diye yorulmaz ve daha çok susamaz.

Beyit:

Senin bu dünyada sevgiliden nasibin,

rüyada gördüğün hayalden nasibin kadardır.

Evet senin bu dünyanın güzellerinden, sevgililerinden ve dostlarından nasibin, uykuda gördüğün ve tatlı rüyalardan aldığından daha fazla değildir. Eğer rüyada bir şey yesen, hakikaten onu yememişsindir; bir şey giysen, giymemişsindir. Eğer merkepler yükü altınlar ,ele geçirsen, yine iflas etmişsin. Rüyada sevinç ve keder, padişahlık ve bekçilik birdir. Bir ma! eline geçerse, sevinirsin ve bir kimseyle kavga edersen, uyandığın zaman başına gelen bu iki hali gözünün önüne getirir de: "Ben ne ahmak adammışım! Ne yaptım da bu aslı olmıyan şeylerle kendimi aldattım?" diye sen de başına gelen bu iki hale gülersin. Bu dünya ile meşgul olan bir kimse, yel "bâd" ve dünyadan elini çeken ise bade içer. Çünkü Tanrı kime yol gösterirse o kimse, yol bulur (Sûre: 7, Âyet: 177) buyrulmuştur. Dünyayı rüyaya, uykuya benzetirler. Yalnız aradaki fark şudur: Uyku hissidir. Dünyada uyanıklık ve dünya işleri ise gaflet uykusudur. Bu gaflet uykusu, bizim o gece uykusundan daha ağırdır. Çünkü bu hissî uykudan insan bir sesle bir hareket ve korku ve bir darbe ile uyanır. Fakat bu gaflet uykusundan yüzyıllardan beri peygamberler birbiri peşinden geliyorlar, bu kadar vâadler ve vaidler de bulunurlar; Velîlerin boğazları bağırmaktan ağrıyor ve daima: "Ey gafiller! siz bu ormanda, bu yırtıcı kurtlar arasında niçin hiç korkmadan uyuyorsunuz? uyanınız! bu kanlı ormandan, bu gaddar dünyadan kalkıp gidiniz. Dar-ül karar olan dünyaya koşunuz" diye bağırdıklan halde, hiç kimse bu ağır uykudan uyanmıyor.

Onlar, şeytan'ın: Ben onların hepsini azdıracağım (Sûre: 15, Ayet: 39) dediği gibi, ta ötedenberi Adem'e ve zürriyetine girmiş olan nakış ve şeytan denilen şekavet kuvvetleri onları parça parça edip, cehenneme yem yapıncaya kadar, uykularına devam ediyorlar.

Cehennem, şeytanın karnıdır, midesidir. Tanrı'nın rahmetine sığmıyan, elbette şeytanın midesinde hazmolup gider. Bunun tafsilâtı uzundur. Bu şuurla çözülür bir düğüm hallolunur bir nükte değildir. Çözülmez ve çözülmeyecektir. Meğer ki Tanrı lütuf ve kereminden bize yârdım etsin. Tanrının hidâyet ettiği kimse hidâyete erişir. (Sûre: 7, Âyet: 177) O ancak bu suretle nimetine erenlerin (Sûre: I, Âyet: 6), sırrına mazhar olanlann sırasına erersin. Ve Tanrı'nın gazabına uğrayanlann zümresinden kurtulursun, onlardan ayrılırsın; çünkü bunlar, gazaba uğramayanların ve sapmayanların (Sûre: I I, Âyet: 7) sırrına mazhar olmuşlardır. "Her an başaşağı" işarettir. Lâfzı tuhaf ve acaiptir. Bu dünya, te'vilsiz cehennem ve onu terk de cennettir. Görünüşte tatlı, mânaca acıdır. Fakat bu acı, sana tatlı görünür. Meselâ, toprak yiyen hasta bir adama, mizacının bozukluğundan dolayı, toprağın tadı şekerden daha tatlı gelir. Safra hastalığına tutulan bir kimse için de Ebucehl karpuzu gibi acıdır. Mizaç iki kısımdır: Batınî mizaç, zahirî mizaç. Nebilerin bâtın mizacı salim ve doğrudur; onun için cenneti, dünyayı terketmekte ve bekayı fenada buldular. Açlık Tanrı'nın yemeğidir; bu açlık, insanlar için acı bir şeydir. Halbuki Tanrı'nın yemeğidir; peygamberlerin ağzında ve damağında baldan, şekerden ve helvadan daha tatlıdır. Şakiler, âsiler ve gafillerin ağzında ise öldürücü bir zehirden daha acıdır.

Beyit:

Ben gerçek diriliği ölümde buldum;

benim serhoşluğum ölüm şarabındandır.

Cennet insanların hoşuna gitmiyen şeylerle, cehennem de şehvani şeylerle örtülüdür (H.). Sen, cehennemi dünyadan uzak görme; dünyada tam cehennemin içindesin, bundan haberin yok. Nitekim bir çocuk da okulun ilim, edep, tahsilini, meşakkatini ve acılığını kumar ve oyunun lezzetine tercih eder. Halbuki o' acılık, tatlılığın ta kendisi ve tatlılık da tamamiyle acılıktır. Gaflet perdesi, gözlerin önünden kalkar ve sırlar perdesiz görünürlerse, o zaman ne oldukları, hakikî mahiyetleri meydana çıkar. Sırların meydana çıktığı gün, (Sûre: 86, Âyet: 9) bütün uykuda bulunan gözler gaflet uykusundan uyanırlar.

Bugün senin gözün keskindir; (Sûre: 50, Âyet: 21) buyrulduğu gibi nazarlar keskinleşir, o zamana kadar hep

ters gördüklerini anlarlar. Artık onlar cehennemin hendeklerinde baş aşağı asılı kalırlar. Tutacak hiçbir şey bulamazlar ki ona el uzatıp yapışarak kendilerini kurtarsınlar. Nur, hayır, âmel, tâat, sabır, ibâdet ve zikir gibi kurtuluş çarelerinin hepsi ellerinden gitmiş olur. Bugün Tanrının rahmetine erişenlerden başkaları için Tanrının azabından başka bir kurtuluş yoktur (Sûre: 11, Âyet: 45) buyrulduğu gibi Tanrıdan başka kurtarıcı bir şey kalmaz. Sağdan ve soldan kazandığınız amellerin, tadını tadınız, (Sûre: 7, Âyet: 37) sesi erişir. O halde ey dünya âşıkı ve dünya işleriyle meşgul olan kimse! şunu bil ki her ne kadar sana bu dünya tatlı görünürse de cehennemin ta içindesin ve onu cennet zannediyorsun. Seni Hakka çağıran, dünyadan soğutan, ondan ayıran ve ona yabancı kılan, cehennemin hepsinden kurtaran, dünyanın terkine meylettiren, senin karar edecek yerini, meskenini yokluk ve dünya terkinde kılıp, sonunda seni cennete götüren, sana ayrı bir dirilik bağışlayan, "ölmeden evvel ölmek" ve yok olmaktır. Yokluk, varlığın aslıdır. Çünkü varlık yokluktan var olmuştur; bu varlık evvelce yoktu, şimdi yine yok olacaktır. O halde yok, asıldır; ölümsüzdür; varlık, teferruattır. Eğer bugün dünyayı terk edersen, karar evi olan cennet, bugün sana müyesser olmuştur. Kim yokluğu tutar, onda karar kılarsa, onda asıldan bir damar var demektir ki o ,da yokluktur. Çünkü herşey aslına döner. Fakat bunun aksine olarak kim bu yokluktan kaçar ve varlıkta karar kılarsa fer'iyet onda fani dir. Fer ise fani, asıl bakidir. İnsanın sözleri işleri gelip geçer; bunlar fânidir. Söz ve işten münezzeh olan aslı ise bakidir. Bu madde ve asıl oldukça, her gün teferruatı, söz ve iş var olur ve yine yok olur. Asıl ve maddeye bağlanan söz ise ebedidir. Fakat her kim teferruat olan sözlere ve işlere bağlanırsa o da söz ve iş gibi fâni olur. Sanatta kalan, kalmaz; yok olur. Fakat sanatçıya giden, ona bakan, doğruluk makamındadır, kudretli bir padişahın yanındadır (Sûre: 54, Âyet: 55) ve onlar Tanrılarının yanında diridirler, rızıklarına nail olmaktadırlar (Sûre: 3, Âyet: 163) zümresine katılır; onlarla beraber azl, fena ve zevali olmıyan bir sâadet, ikbâl ve kemal içinde, Celâl sahibi Tanrı'nın yüzü gibi parlar. Bu, bizim sözümüzün sonudur. Cahil ve münkirlerin yanında ise bu söylediklerimiz muhaldir.

FASIL: 40

Herkes Hakkın velilerinden ahiret isterler, dünya istemezler; çünkü Tanrı onlara, ahiret vermiştir; dünya vermemiştir. Her kimse, bugün ebedî cennet, rahmet, Tanrı bilgisi ve marifeti, dünya tuzağından ve ölüm kılıcından kurtulmak gerekirse o, velilerin eteğine yapışsın. Her ne kadar veliler, dünyayı da vermeğe de güçleri yeterse de, dünya ve dünyanın mutluluğu, felekler ve yıldızlar vasıtasiyle olur. Tanrı bu işleri onların hükmü ile çevirir. Meselâ suyun ödevi, susuzluğu gidermektir. Ekmeğin bu işle ilgisi yoktur. Ekmek susuzluğu gidermez; o, açlığın ilâcıdır, susuzluğun değil. İşte Tanrı böyle yüzbin türlü şeyler yaratmıştır ve her birinin özelliği de başkadır. Çünkü sen Tanrının kanununda bir değişiklik göremezsin (Sûre: 35, Âyet: 41) buyrulduğu gibi sen, Tanrı'nın âdetini, hiç değiştiremezsin. Her şeyin bir işi vardır. Ne bu onun, ne de o, bunun işini görebilir. Meselâ bir padişah görünüşte insanlardan birini vezir, birini tercüman, birini hacip, birini emîr, birini şahne, birini muhtesip, birini amele yapar. Bunların her biri bir vazifeye tâyin edilmiştir. O işte, hâkim ve kethüdadır. Birbirlerinin işlerine karışmazlar. Yalnız bazan vezir, hacip vasıtasiyle: "Falan kimsenin kusuruna bakma!" yahut "falan kimseyi hapisten çıkar" gibi hükümlerde bulunur. Onun işlerinin teferruatına karışmaz, onunla meşgul olmaz. Onun mertebe ve mansıbı, böyle şeylerle uğraşmasından dolayı yüksek değildir. İşte bunun gibi, dünyayı dünya ehlinden istemelidir; çünkü Tanrı, dünyayı, onlara vermiştir. Velilerden de ahıreti istemelidir; bununla beraber veliler isterlerse, dünyayı da verebilirler. Bundan dolayı dünya ve dünya mutluluğunun bağlı olduğu bu felekler bile, velilerin hükmünden dışarı çıkmazlar; çünkü şahne, vezir veya hacibe karşı koymaz; ona şahnelik vazifesini, bunlar vermiştir; nasıl olur da bunlara karşı koyabilir? Fakat bazan veli, kendisine bağlılığı olan dünya ve dünya mutluluğunu isteyen bir talibe bu istediklerini verir. Felek, buna karşı koymağa cesaret edemez. Yalnız, veli daima dünya işleriyle meşgul olamaz.

Dostlardan birine: "Akşehir'e ne zaman gidiyorsun?' diye sordum, o da: "Ne zaman gönderirseniz" dedi. Ben: "İnsanları Akşehir'e göndermek, bizim vazifemiz değildir. Bizim vazifemiz insanları ilim ve marifete, bu fena âleminden, beka âlemine göndermektir. Vazifemiz, işimiz budur. Ne zaman o tarafa gidersen, onu bizden bil! Kendine bir iyilik gelirse.. Tanrıdandır; kötülük gelirse kendi nefsindendir (H.). Eğer sen, ahiret tarafına gidersen bu, Tanrı'nın rahmetindendir. Bunu, onun fazl ve ihsanından bil. Eğer dünya tarafına gidersen, bunu da kendi fuzulluğundan ve boşluğundan bil" dedim.

Evliyaya gösterdikleri kerametlerden ve kalbindeki gizli şeyleri bildiklerinden dolayı inanmak doğru değildir. Eğer sen bu yüzden onlara itikad ediyorsan ve kendi şeyhine de bu yüzden bağlanıyorsan, bu bağlar pek çabuk kopar, bunun bekası yoktur. Çünkü hakikî bir şeyin bundan daha yüksek, daha değerli ve güzel meşguliyetleri vardır. O, bunlarla, meşgul ve bunlara müstağrak olursa, bu halde senin yüreğindeki gizli şeyleri, nerede olduğunu, ne yediğini ve ne yaptığını bilmeyebilir. Eğer bu yüzden itikad etmişsen, ondan bu kerametleri görmediğin zaman şeyhin kudsiyetini inkâr edersin. Onunla aranda yabancılık olur.

Keramet ortaya koymak ve herkesin kalbindeki sırları bilmek, tıpkı âlimlerin, fazılların hicviye söylemeği öğrenmeleri gibi âdi bir makamdır. Bu işe, aşk dervişi olmayanların, Tanrı'yı cehennem korkusu yahut cennet nimetlerine nail olmak ve büyük mevkiler elde etmek gibi fayda ve zararları bakımından tanıyanların makamıdır. Bununla beraber, bu maksatla çalışıp zahmet çekenler, yemek, içmek ve uyumakla vakit geçirmiyenlerin zahmetlerini de Tanrı zayi etmez. Çünkü O, Kur'anda O, bütün insanların Rabbıdır (Sûre: 114, Ayet: I) buyrulduğu gibi, insanların Rabbıdır. Herkesi besler, herkese lâyık olduğu yiyeceği verir, maksadını yerine getirir. Karıncadan ta Süleyman' a kadar, kimseyi aç bırakmaz.

Eğer bir kimsede Tanrı aşkı esas olmazsa, Tanrı onu, böyle kerametler göstermek ve ilim öğrenmekle meşgul eder ve bu kerametler onun cennet ehlinden olduğuna ve cehennem azabından emin olduğuna bir müjdedir. Bununla da onun iki cihandan dilediği hâsıl olmuş demektir. Bu makam herkesin makamı olamaz. Bu türlü bazı şeyhler vardır ki bir şey söyler, o da dediği gibi vâki olur, keramet davasında bulunur yahut hokkabazlık veya simya ilminden bir şey öğrenmiş olur ve bunu da halkı yoldan çıkarmak için bir âlet olarak kullanır. İşte bu gibi şeyhler fâsıklardan ve fâcirlerden daha beterdirler.

Fakat, bu keramet göstermek, kalbteki gizli sırları bilmek kabiliyeti kendilerine Tanrı tarafından verilen kimseler, gerçek evliyaya nazaran çocuk sayılırlar. Çünkü hakikî evliyanın sermayesi aşktır. Onlar Tanrı'dan yalnız Tanrı'yı isterler. Onlardan başka olan her şey, onlara eziyet verir. Onlar aşk ile doludur. Kalblerindeki Hak ve Hakkın nurundan başka hiçbir şey yoktur. Halkın iyiliği ve kötülüğü ile ilgili değildirler.

Peygamberimiz: "Benim Tanrı ile beraber bazı zamanım olur ki o zamanda, aramızda ne bir peygamber ve ne de en yakın bir melek girebilir" (H.) buyuruyor. Böyle bir halde en yakın bir melek olan Cebrail bile, oraya sokulamazsa, alelade insanların düşünce ve hayalleri nasıl girebilir?

Meselâ, bir şeyh sana: "Dün sen bunu söyledin veya falan yemeği yedin" gibi senin başından geçen bir şeyi söylese, o şeyh, bununla ne yapmış olur? Sen aslında bunları biliyordun, bunlar senin başından geçmiş şeylerdi. Şu halde bununla senin ilmin artmıyor. Böyle olmayıp da sende var olduğu halde, senin bulamadığın, keşfedemediğin bir sırrı söylerse, kalbindekini keşfetmiş olur. İşte kalbindekini keşfetmek budur. Ve asıl bunun faydası vardır. Çünkü o şeyh, bunu söylemeden önce, sen o sırrı bilmiyordun. Onu bilmekle bir faydan oldu. Meselâ, evinin bir köşesine bir define saklamış bulunsan ve onun yeri bu şekilde sence belli olsa bir adam: "Senin evinin falan köşesinde define vardır" diye, seni ondan haberli etmek istese, bunun sana ne faydası olur? Fakat, evinde defineler olsa ve sen de gerçekten mevcut olduğunu bilsen, ama neresinde olduğunu bilmesen, bir şeyh sana bunun yerini gösterse, işte bu gaipten haber vermenin sana faydası olur. Çünkü sen o defineleri çıkarır ve zengin olursun.

Ulu Tanrı da bütün gayb hazinelerini, insan denilen yaratıkta gizlemiştir. Ulvî, süflî, arşî, ferşî hiçbir şey, insanın dışında değildir. İnsan kendisinde ne bulursa, kendisinden bulmuştur. Fakat bununla tamamiyle kendisini bulmuş değildir. Bir insanın bütün maneviyatı, gizli ve maddî uzuvlarından bir parçası peyda olsa, ona tam bir insan denilemez. Meselâ, bir insanın yalnız elini, parmağını, burnunu, kalçasını, dizini görsen, diğer uzuvlarını görmesen bu, onu tam görmek değildir. Bunun bir faydası da olmaz. Bir şahsın olgunluğu, onun varlığının tamamı demektir ve onun tamamiyle görünmesi lâzımdır. Çünkü bütün eksiklikler mel'undur. Bunun sözlükteki karşılığı şudur: Sen bir insanın yalnız dizini görsen, onun bütün şahsiyetini görmüş sayılmazsın; onun olgunluğundan uzaklaşmış olursun. İşte bunun için sana "eksik" derler. Eksiğin makamı da uzaklıktır. Binaenaleyh insanın zahirî sureti kaş, göz, alın, boy, yanak, kafa, el ve ayaktan ibarettir. Mânada ise onun sûretsiz bir sureti vardır. Bütün şeyler onda görülür. Melekten, mülkten, felekten hiçbir şey ondan hariç değildir. Eğer bir insan bunların hepsini kendinde görmemişse, kendinden ancak bir parça görebilmiştir. Kendini tamamiyle bulamamış, kendi akıbetine tamamiyle erişememiştir, kendi kendinden nasibini alamamıştır. Hadîs'te: Kendi nefsini bilen Tanrısını da bilir (H.) buyrulmuştur. Madem ki Tanrı her şeydir ve her şey de insandadır, o halde bu tarzda, kendini gören, Tanrı'yı da görmüş olur.

Şiir:

Kendini bil, bak ki sen nesin.

Kendini küçük görme, sen çok aziz bir varlıksın!

Tanrı'nın nuru, senin kalbinin içindedir. Tanrı'nın nurunu anlıyana ne mutlu! İnsanın mahiyeti, her ne kadar

letafetinden göcülemez bir cevher ise de, gözlere bunu görmek için bir nur verilmiştir. Kendini iyi tanıyan, bilen bir insan hiç şüphe yok ki Tanrıyı da bilmiş ve tanımıştır.

Kendinin ancak bir kısmını görüp, tamamını göremiyen bir mürit, kâmil bir şeyhin hizmetinde bulunursa, kendini bütünüyle görebilir. Çünkü bu şeyh, onda gizli olan hazineleri ona gösterir. Mürit de bu sayede hazineleri arar, bulur ve şeyhin sohbetiyle kendini tamamiyle görür. Hattâ gitgide, o şeyhin aynı olur, onunla birleşir. Bu suretle ikilik ortadan kalkar. Çünkü şeyh ile mürit arasındaki ikilik şu bakımdandı: Şeyh, içinde bulunan bütün hazineleri görüyor ve kendiliğinden kendisinden hiçbir şey gizli kalmıyordu. Mürit ise iç dünyasının ancak bir kısmını görebiliyordu. Kendini tamamiyle görüp bildikten sonra o da şeyhin aynı olmuştur. Fakat senin ne yediğini ve ne yaptığını söyleyen bir şeyhin sana ne faydası olur? Bu sende, bu şeyh benden üstündür; bende olmayan bir kuvvete sahiptir, çünkü benim geçmişteki durumlarımı biliyor, gibi bir kanı hâsıl ediyor. Bu şeyhte herkesin kalbindeki sırları okumak gücü vardır; fakat, senin kalbindeki sırları okuduğu vakit, o kuvveti sana vermiş midir? Sen de herkesin kalbindeki sırrı okuyabiliyor musun? Bu işte senin kazancın, senden üstün bir insan olabileceğini bilmiş olmalıdır. El elden üstündür derler. Fakat sen eskiden de senden üstün kimseler olduğunu, melekler ve peygamberler bulunduğunu biliyordun. Böyle olmayıp da öğrendiğin şeyler sende mânevi bir yükselme sağlamışsa, işte asıl kazancın budur. Meselâ yediğin bir lokma şey, vücudunda kuvvet ve kudret haline gelebilmişse, beklenilen fayda hâsıl olmuş demektir. Fakat, ekmeği sana gösterip yemen için eline vermezlerse, bundan ne kazanmış olursun?

Bir gün bir sofra götürüldüğünü gören bazı kimseler Çuha isimli çok akıllı birine: "Sofra götürüyorlar! Sofra götürüyorlar!" demişler; o da: Bize ne! demiş. O adamlar da: "Senin evine götürüyorlar" demişler. "Peki, size ne!" cevabın; vermiş.

Yalnız şu kadar var ki hikmet, marifet, gerçek sırlar ve nevahî herkesin besini değildir. Birçok kimseler, bunların hakikisiyle değil, hayalleriyle yaşarlar. Mesela bir perinin yiyeceği yenilecek şeyler değil kokudur. Şu halde senin anlıyacağın, hoşlanacağın, zevkle dolacağın, ilmini ve görüşünü artıracak bir keramette bulunmak lâzımdır. İşte bu, yemek yemek, olur. Peri, yemek yemez; koku ile yaşar, demiştik. Şu halde onlar bütün ömürleri boyunca hayalle yaşamışlardır. Çünkü onların tabiati hayalden yaratılmıştır. Gerçekten hoşlanmazlar, hayalden hoşlanırlar. Sevgilileri de hayaldir. Bunun gibi, korkak bir kimse cengâverlikten ancak savaşın, mücadelenin hikâyesini işitmek suretiyle zevk alır. Savaşı, mücadeleyi bizzat görmek, onun için memnuniyet verici bir hal değildir. Hattâ bundan hiç hoşlanmaz. O halde birçok kimseler korkak yaradılışlıdırlar. Çünkü bu gibi kimseler, bizzat savaşı görmekle değil de, bunun hayalinden ve hikâyelerini işitmekten zevk alırlar. Gerçek bir savaşa ve mücadeleye uzak ve tamamiyle yabancıdırlar. Birçok yanlış inanışlı kimseler, şeyhlik kerametinin yalnız bir şekilden ibaret olan bir şeyden zuhur edebileceğine inanarak, etrafında dolaşırlar. Çünkü onlar da şekillerden ibarettirler. Şekil ise şekli ister. Bu yüzden hakikî şeyhten ürkerler ve ondan bir şey anlamazlar. Çünkü o, kalbdeki canın sırlarını, öbürü ise, cihanın sırlarını söyler. Onlarda böyle bir sır bulunmadığı halde, bu türlü bir sırrın söylenmesinden nasıl memnun olabilirler? Bu maksadın hâsıl olması bizzat yemek yemektir. Halbuki onlar periler gibidirler ve yemekten nasipleri ancak kokudur. Yani hayat ehlidirler ve hakikatten zevk almazlar.

Musa (selâm O'nun üzerine olsun) zamanında kavmi, Musa'yı ve Tanrısını kabul ederek, oybirliğiyle, nifaktan ve dananın tanrılığından yüz çevirdiler. Çünkü Musa, doğru ve haklı idi. Hattâ bizzat hakikatti. Onlara, dananın Tanrı olması imkânsız göründü. Ehl-i bâtıl ise Hakka tamamiyle yabancıdırlar. Bunların Tanrısı ancak o bâtıl olan şeydir. Çünkü, kötü şeyler fena insanlar için, iyi şeyler de iyi kimseler içindir (Sûre: 24, Âyet: 26) buyrulmuştur. Yüksek yaratılışlı kimseler illiyîyne, aşağı yaratılışlı kimseler de esfel-i sâfiline giderler. Çünkü Tanrı'nın o gün birtakım cennette, birtakım da cehennem de olacaktır (Sûre: 42, Âyet: 5) buyurduğu gibi, insanların bir kısmı cennetlik, bir kısmı cehennemliktir.

FASIL: 41

Peygamberimiz: "Şeref ve mal sevgisinin bir müslümanın dininde yaptığı zararı, iki yırtıcı kurt bir koyun sürüsüne yapamaz" (H.) buyurmuştur.

Dervişin dünyayı terketmesi ve Tanrı'dan başka her şeyden yüz çevirmesi gerekir. Eğer dervişliğe mal, mülk, şan, şeref ve mansıp gibi şeyler için meylederse, böyle bir kimseye derviş denilemez. O, dünya ehlinden olur ve bu gibilerin diğerlerinden farkı da şudur: Birçokları dünyayı emirlikle elde etmek isterler; o, da fakirlikle elde etmek ister. Dervişlik, yalnız görünüşte fakir olmakla olmaz. İnsan ekmeğin yüzüne bakmakla doymaz. Asıl olan, mânadır. Eğer dervişin kalbinde dünya sevgisi varsa o, görünüşte fakir, mânaca dünyaya talip bir emîr, suretten İdris, manen İblis'tir.

Şiir:

Bu yolda ne kadar Âdem yüzlü İblisler vardır.

Sakın! her Adem'e benzeyeni Adem zannetme!

Peygamber (Tanrının selâm ve salâtı O'nun üzerine olsun): "Dünya sevgisi, bütün kötülüklerin başıdır" (H.) demiştir.

Evet! dünya sevgisi, bütün günahların ve hataların aslıdır; çünkü bütün şehvetler, arzular ve vesveseler vasıtasiyle yapılan günahlar hep bundan çıkar. Meselâ, şaraba "ümmül habais" denilmiştir. Çünkü kargaşalıklar, zina, haram yemek, kavga etmek, israf, saçma sapan konuşmak, küfretmek, kan dökmek gibi bütün kötülüklerin sebebi odur.

İnsanda, dünya, mal ve mansıb sevgisi gizlidir; fakat insan ne kadar baksa, onu göremez. Bu sevgi kalbinden silinmiş, hiçbir eser kalmamış gibi görünür. Halbuki o, tıpkı ayranın içindeki yağ gibi gizlidir. Bunun için sadık ve Tanrı'yı isteyen kullar, ibâdette gösterdikleri bu kadar ihlâslariyle beraber, Tanrı'ya karşı, kendilerine görünen durumdan başka bir durumda görünmek korkusundan, mücahede ve riyazette kusur etmezler. Olanca güçlerini buna sarfederler.

Şiir:

Sen candan ve yürekten ne kadar riyazet etsen, yine emin olma!

çünkü nefs-i emmâre' daima gizlide, pusudadır.

Tanrı, Kur'anı Kerim'inde münafıklardan bahsettiği sırada: O insanlar ki îman etmişlerdi, kalblerindeki nifakı göremeyip kendilerini sadık bir Mümin zannettiler. Fakat Muhammed (selâm O'nun üzerine olsun), Tanrı'nın hidâyet nuru ile o nifakı onlarda gördü. Çünkü Mümin, Tanrının nuru ile bakar (H.). Tanrının nurundan gizli bir şey kalmaz. Yalnız hayır ve şer denilen sıfatlar gizlidir. İnsan, hiçbir zaman o sıfatları kendinde göremez. Eğer bir kimse: Sende şu var, bu var, dese insan incinir ve o kimseyi yalanlar. Kendi kendine: Ben kendimde bu vasıflan göremiyorum, hattâ bu sıfatlardan tamamiyle uzağım. Halbuki şeytan, bu kadar yıl kendini ibadet eden, adaletli ve meleklerin hocası olarak bildi; fakat bu küfür onda gizli idi ve bunu, bu kötü sırrı Adem'in varlığı meydana çıkardı ve o kâfirlerdendi. (Sûre: 2, Âyet: 32.)

Tanrı'nın bunlar namaza kalktıkça esneye esneye kalkarlar (Sûre: 4, Âyet: 141) âyetinde işaret ettiği gibi, namaza kalktıkları zaman tembellik göstermek, Tanrı'nın ibâdette emirlerini yerine getirmekte gevşek davranmak, münafıkların alâmeti ve delilidir ve bu, kalp ve halisi ayırmak için bir mihenktir. Bir kimse: "Ben övülmekten hiç müteessir olmam, övülmemin üzerimde hiçbir tesiri olmaz" dediği zaman, büyüklerden biri ona şu cevabı verirdi: "Yalan söylüyorsun, bunların senin üzerinde tesiri olur. Çünkü övülmek, tatlıdır; bununla beraber eseri görülmez. Nasıl tatlı bir şey yenilince insanda bir değişiklik hâsıl olursa, övülünce de bunun tesiri insanda hâsıl olduğu halde, dışardan görülemez. Bunun aksine, acı bir şey yenilir veya acı bir ilaç içilirse bunların tesirleri açık olarak görülebilir. O halde övülen kimse, eğer akıllı, uyanık ve bilgin bir insansa tatlı bir şey yediği zaman da kendisinde bir değişiklik, memnuniyet verici bir hal meydana geldiğini kabul eder. Ancak bunun eseri acınınki gibi açık değildir. Halk tarafından övülecek yerde küfre ve hicve maruz kaldığın zaman kızmaz ve canı sıkılmazsa, övülmekten de müteessir olmuyorsun demektir. Çünkü eşya, zıddiyle anlaşılır. Zahiri süslemenin, hiçbir değeri yoktur. Tanrı erleri, Tanrı'nın sıfatı ve ahlâkiyle vasıflanmışlardır. Peygamber'in: Tanrının huylariyle huylanınız" (H.) dediği gibi, olanlar Tanrı'nın sıfatlariyle sıfatlanmışlardır. Kalb casuslardır ve yine Peygamber'in "Tanrı sizin amellerinize, suretlerinize bakmaz, niyetlerinize ve kalblerinize bakar" (H.) dediği gibi bunlar, o kötü sırrı, bu kötü adamın dilinde ve suretinde

görürler. Halbuki o, kendisinde göremez. Köpekten daha kötü görünüşlü bir hayvan az bulunduğu halde, mertlerin himmetine sahip ve Hakkı talepte olanlarla beraber bulunduğu için, Tanrı Kur'anında onu dördüncüleri köpekleridir (Sûre: 18, Ayet: 21) Âyetiyle övmüştür.

Hulâsa, Şunu bil ki surete hiç itibar yoktur. Daima mânaya bakılır. İnsanda ne varsa, onu, onunla bilir ve onunla çağırırlar. Kötülük, iyilik, doğruluk, küfür, eğrilik, iman bunların hepsi insanda gizlidir. İnsan bunların eserleriyle bilinir. Peygamber: insanlar gümüş ve altın madenleri gibidirler (H.) buyurur. İnsanlık cevheri, onun topraktan olan kalıbının içinde mevcuttur. Sen bir madene baktığın zaman, topraktan başka bir şey göremezsin. Fakat anlıyanlar baktıkları zaman, o toprakta ne kadar gümüş bulunduğunu, az veya çok olduğunu bilirler. Mücahede kupasına korlar. Şevk ateşiyle eritirler; bu suretle o cevheri topraktan ayırırlar. Safı, tortusu birbirinden ayrılır ve böylece cevher meydana çıkar. Kendi kendini bilir. Kendini bilen, Tanrısını bilmiş demektir.

Rubaî:

Biz, bir müddet taklit ile kendimizi bildik

ve görmeden adımızı işittik. Kendimizde idik.

O yüzden kendimizi bilemedik.

Ne zaman ki kendimizden çıktık, o zaman kendimizi gördük.

İnsan, iki kere doğmadıkça, hakikî bekaya erişemez. Bu, bir kere anadan doğmak, bir de kendinden çıkmaktır. Eğer böyle olmazsa, o kimse tehlikededir, emin değildir. Tanrı'ya karşı ibâdet ve tâatte kusur etmemelidir. Tanrı adamı, saf ve doğru olur. Hilekâr, kurnaz ve yalancı olan bir kimse, evliya zümresinden olamaz. Çünkü Peygamber: Cennet ehlinin çoğu abdaldır (H.) buyurmuştur. Bununla şunu demek istemiştir: Bunlar dünya işlerine karşı abdal ve bilgisizdir; bu bilgisizlik ve abdallık ise en büyük zekâ ve akıllılıktır. Çünkü bunlar akıl ve düşüncelerini, en iyi yerlere sarfedip, başka değersiz şeylere sarfetmemişlerdir. Ve yine Tanrı'yı bilenin dili körleşir, Tanrı 'yi bilenin dili uzar, buyrulmuştur. Bundan maksat, dünya durumlarından hareketsiz olur ve ahıret durumlarını anlatmak için dili uzar, kaygan, fâal bir hale gelir, demektir. Çünkü bir kimse, eğer bir şeyi severse, onun zikrini çoğaltır. Mademki dünyayı istemiyor ve ona tekme de atmıştır, niçin daima onun sözünü ediyor ve onunla meşgul oluyor? Ahıret ehli, bu dünyanın ahvalinden habersiz ve abdaldırlar. Bunun aksine, o âlemin ahvali hususunda son derece akıllı ve kurnazdırlar. Ona ait olan bütün incelikleri görür ve bilirler. Meselâ bir çocuk eteğini kiremit parçalarıyle doldursa, onun elinden bunları almak için yine kendisi gibi saf bir çocuk çalışır. Onları ele geçirmek için türlü türlü hileler kurar; nihayet kendi eteğine doldurmağı başarır. Aklı başında bir insan, böyle bir şeye teşebbüs etmez. Çünkü bu taş parçaları onun hiçbir işine yaramıyacaktır; o halde bununla neden meşgul olsun? Bu akıllı adamın hareketi aptallık, ahmaklık değil, tersine tamamen aynı ilim ve zekâdır.

Bir kimse hakkında: "Çok namaz kılıyor, ibâdetten başını kaldırmıyor; fakat bütün mümin kardeşleri hakkında kötü düşünüyor, kötü söylüyor" demişlerdi. Mevlânâ (Tanrı O'nun aziz olan ruhunu takdis etsin): "Namaz, kalbini böyle kötü şeylerden temizlik içindir. Zira, namaz insanı hayasızlıktan ve kötülükten korur (Sûre: 29, Ayet: 44) buyurmuştur. Eğer o kimseyi kötülüklerinden ve yapılmaması gereken şeyleri yapmaktan temizlememişse o kimse namaz kılmamış sayılır" buyurmuştur .Mustafa (selâm ve salât O'nun üzerine olsun) da: Gıybet, zinadan daha kötüdür (H.) buyurmuştur. Mevlânâ bu hususta da şöyle buyurmuştur: "Gıybet zinadan daha fenadır. Bir kimse namaz kıldığı halde bu türlü kötülüklerden temizlenmez ve namaz kılıyorum zannederse, namaz kılmış olmaz. Gıybet, bir İnsanda bulunan ve görünen, hattâ gece, gündüz içinde bulunduğu bir şeyden bahsetmektir. Bir insana yapmadığı ve kendisinde olmıyan şeyleri isnat etse gıybet değil iftiradır. Gıybet etmek, zinadan kötü olursa, iftira nasıl olur? Şu halde kendinde böyle bir huy olduğunu bilen bir insan kendini, asla salih, âbit ve namaz kılan bir insan olarak bilemez. Böyle bir kimsenin ibâdet ve tâatte bulunması, kendini kötü huylarından kurtarması, temizlenmesi içindir. Bunları yaptığı halde hâlâ temizlenememişse bu tâat ve ibâdetin onda hiçbir etki yapmadiği anlaşılır. Ve bu hususta çektiği zahmetler tamamen boşa gitmiştir. Hiçbir işe yâramıyan böyle bir kimseden, bir fâsık daha iyidir. Çünkü fâsık kendi çıbanına merhem sürmemiştir. Sürmüş olsaydı belki iyileşirdi. Fakat bu sâlik, yaradılıştan kötüdür, fenalığı aslî ve anadan doğmadır. İşte bunun için bu tâat ve ibâdet ilaçları, onu bu fenalıklardan temizliyememiştir. Tanrı adamı, başkalarındaki ayıpları, kusurları görmez, çünkü o, Tanrının huylariyle huylarınız (H.) buyrulduğu gibi, huylanmıştır. Gıybette bulunan müminlerin ayıplarını ve noksanını gördüğü halde ona "Settar" sıfatı nasıl verilebilir? Şeriat her hususta "Settarlık" takdir etmiştir. Akıllı bir insan, bundan hangi huyların kötü ve hangilerinin iyi olduğunu ayırt edip, iyileri kabul ile, onunla vasıflanmaya çalışır. Eğer bunu yapamazsa, kendisinin kötü bir adam olduğunu, alelade bir müslüman olmadığını bilmeli, şeyhlik ve velilik dâvasına kalkmamalıdır. Çünkü bu kimse, şeytanın elinde esirdir; başkalarını, şeytanın elinden nasıl kurtarabilir? Bu dediklerimizi yapmak, ancak nefs-i emmâreyi tamamiyle öldürmekle olur. Peygamber'in Ölmeden evvel ölünüz (H.) buyurması buna işarettir. Sen de kötü sıfatlardan temizlenmiş ve ölmüşsen, Peygamberlerin ve velilerin ahlâkı sende belirmeğe başlamışsa, ölmeden evvel ölmüş, olduğunu kesinlikle bil!

Beyit:

Ey arkadaş! eğer gerçek varlık istiyorsan, ölmeden evvel öl;

çünkü İdris bu suretle ölmek sayesinde, bizden evvel cennetlik olmuştur.

Kötü vasıflar, bakır gibidir, Gerçek âşk ve sevgi de iksire benzer. Bakırla temas ettiği zaman, bakırı altına çevirir. Yani o bakır, bakırlığından çıkmış, altın olmuştur. Velilerin ilerlemiş olanlarına "Abdal" derler. Çünkü onların hali, bu hale dönmüştür. Bir velinin bulunduğu ilk hal, daha iyi bir hale dönmemişse ona "abdal" denilemez, şayet derlerse, kâfura siyah demiş gibi olurlar, bu da yalan ve iftiradır. Hacca gitmemiş bir adama hacı, gaza etmemiş bir kimseye gazi, denilmesi gibi mecaz kabîlindendir. Tanrı 'yi tanıyan, gamsız ve asude olur. Bunun aksine hareket eden bir kimse, daimî bir sıkıntı içinde bulunur. Gam ve keder karartılan, kalbinde toplanır, daima meydana çıkmak ister. Çünkü bu kimse, Tanrı'ya kuvvet ve ciddiyetle sarılmamıştır. Eğer yüzünü Tanrı'ya çevirir ve dört elle ona sarılırsa, bu hayaller, bu gamlar ve kederler tamamiyle kalbinden kaybolur.

"İman tamamiyle zevk ve şevkten ibarettir" (H.) buyrulduğu gibi bu adam için her şey zevk ve şevk olur.

Nazım :

Sen başlangıçta tabiatını leşten perhize alıştır ki o, sonunda bir papağan olsun ve şeker avlasın.

Kim Tanrı içinse, Tanrı da onun içindir. Her kim bu âlemle meşgul ve yüzü o âleme dönük ise, onun ruhu, o âlemin ruhâniyetiyle' doludur. Bu âlemle meşgul ise, bu âlemle doludur. Yani o, şeytan için, şeytan da onun içindir.

Şiir:

Onun ruhu, benim ruhum; benim ruhum, onun ruhu.

Biz bir bedene inmiş iki ruh gibiyiz.

"Tanrının ipine yapışınız" (H.) buyrulduğu gibi, eğer Tanrı'ya böylece sarılırsan, bu ıstıraplardan, bu hayallerden ve bu hicaplardan kurtulursun. Eğer ölmeden evvel, bunu yapamazsan kesinlikle bil ki bunlardan ebediyen kurtuluş yoktur. Evet çünkü: "Yaşadığınız gibi ölürsünüz ve öldüğünüz gibi haşrolursunuz" (Kel. Kib.) buyurulmuştur. Her kim mücâhade ile riyazet potasında aslî cevherini yani cevher-i insanîsini, temizleyip çıkarırsa ve kendi îman nuru gözüyle görürse, bu kimse kendini görmüş ve hakikatini bulmuş sayılabilir. Böyle bir kimse hiç şüphe yok ki Tanrısını da bulmuştur.

Meselâ, bir sanatkârın güzel bir eserini gören bir insan, sanatkârı, bu gördüğü eserden daha çok bilir ve takdir eder. Bir müderristen yüksek ilimler okumuş bir adam, o müderrisi daha "ebced, hevvezle" meşgul olan çocuktan daha iyi bilir. Vereni, verdiği şey ölçüsünde severler ve bilirler. Bir insan ihsanını gördüğü kimseyi, daha iyi tanır. İnsanda gizli bir cevher vardır; fakat bu, insanın gözünden gizlidir. Bu yönden o, Tanrı'nın ihsanının, yalnız bu hayvanî bedenden ibaret olduğunu zanneder. Bu ise umumi ve daima beraberdir. Bu kadarla Tanrı, insanı nasıl tanıyabilir? Tabiî ancak "kendisinde bulabildiği lütuf ve ihsan ölçüsünde bilebilir. Fakat kendisinde bir hazine gizli bulunan bir kimse, bunu göremediğinden Tanrı'nın kendisine nasıl bir lütuf ve ihsanda bulunduğunu nereden bilebilir? İnsan, Tanrı'nın bir usturlabıdır. Fakat bu usturlaptan anlıyan bir müneccim lâzımdır. Evet, sebzeci ve bakkal dükkânında usturlap bulunabilir, ama bakkal bundan ne anlar? Sebzecinin ne işine yarar? Bundan ancak bir müneccim faydalanabilir. İşte bir usturlap, feleğin hallerini nasıl bir ayna gibi gösteriyorsa: Biz hakikaten Adem oğullarını şereflendirdik (Sûre: 17, Âyet: 72) âyeti gereğince, insanın vücudu da Hakkın bir usturlabıdır. Tanrı onu kendisiyle görücü ve bilici yapmıştır. İnsan da bu pis vücut usturlabiyle, benzersiz olan Tanrı'nın cemâlini ve tecelliyatını her an görür. Bu ayna, Tanrı'nın cemâlinden bir an boşalmış değildir. Bir insan annesinden doğar doğmaz gözünü bu dünyaya açar. Gece gündüz bu âlemin, yerin, göğün ve bütün yaratıkların durumlarını görür. Bunun gibi bir veli de gözünü açtığı vakitte daima Tanrı'yı temaşa eder. Ondan başka bir şey görmez. Tanrı herkesten iyi bilir.

FASIL: 42

İnsanda on duygu vardır, bu on duygunun beşi dışta, beşi içtedir. Görme, işitme, koku alma, tadma ve dokunma duyguları dışta; hissi müşterek, hayal, vehim, hafıza ve düşünme de içtendir. Dıştaki beş duygudan ilkine, dıştaki beş duygunun burada toplanmasından dolayı "müşterek his" denilmiştir. Bu duygunun kafada tuttuğu yer, beyindeki boşluklardan ilk boşluktur. Fakat süratle dıştaki suretleri kabul edip diğer kuvvetlere vermesi sebebiyle, bir kapıya benzetilir. Bundan sonra gelen kuvvetin vazifesi de bu suretleri aynen kabul edip, saklamaktır. Bu kuvvet de suretleri kabul edip saklaması itibariyle bir muma benzetilmiştir. Buna hayal veya suret hazinesi denir. Bundan sonra gelen kuvvet ise bu suretlerle mânaları idrak eder. Sureti olmıyan şey, idrak olunamaz. İşte bu bakımdan aklın yardımcısı aynı zamanda suretten mücerret; mânaları idrâk ile de akla karşıdır. Meselâ hiç kurt görmemiş bir koyun, kurtla karşılaştığı zaman, yani kurt suretini ,idrak eder etmez kaçar. Koyunun korkmasına ve kaçmasına sebep, kurdun ne şekli, ne rengi ve ne de cüssesidir. Belki kurdun suretinde koyun için gizlenmiş olan düşmanlıktır. Bu düşmanlığı kurtta gören ve anlıyan kuvvete "vehim" derler. Hayalin suret ve nakışların yeri olması gibi, mâna yeri olan başka bir kuvvet daha vardır. Bu kuvvetin yeri, kafada beynin içindedir. Mânaları saklamasından dolayı buna hafıza ismi verilmiştir. Meselâ kara bir yılan tarafından sokulan bir adam, aradan uzun bir zaman geçtikten sonra, uzaktan veya yakından, o kara yılan büyüklüğünde, kara bir ip gördüğü zaman korkar ve kaçmağa teşebbüs eder. Bunun sebebi: Yılanın sureti, o adamın o görme ayinesinde şekillenir şekillenmez, hayal hazinesinde bulunan aksinin derhal peyda olmasıdır. Vaktiyle çekmiş olduğu acı, hafıza kuvvetinde saklıydı. Bu acı müfekkire kuvvetinde ipin" suretinde münfail olarak, bunun yılan olmasına hüküm vermiştir. Yani bu adamın kara ipten korkması,muhayyile kuvvetindeki suretle, hafızada saklanmış olan mânanın birleşmesinden meydana gelmiştir. Kendisini hiç yılan sokmamış bir adamın kara ipten korkmaması, böyle bir adamda korku infiali görülmemesi hafıza kuvvetinin en bariz delilidir.

Muhayyile veya müfekkire kuvveti denilen başka bir kuvvet daha vardır. Bunun yeri beynin ortasındadır.

Bunu vazifesi bakımından bir terziye benzetmişlerdir. Bir terzi nasıl elbiseleri ölçer, biçer ve bunlar arasında bir ölçü kurarsa bu kuvvet de suretler hazinesinden suret, mâna hazinesinden de mâna alarak, bunlar arasında ölçüler kurar. Meselâ bir hayvanı: "Başı öküz başı, ayağı deve ayağı, kanatları kuş kanadı ve kuyruğu at kuyruğu" diye tasvir eder. Dışarıda böyle bir suret yoktur. Fakat o, her bir suretten bir parça küçük bir hayvan vücuda gelmiştir. Bu kuvvet, sultanına hizmet eden bir vezir gibi, daima aklın hizmetindedir. On duygu, idrak ettikleri her şeyi buna arzederler, bu da akla arzeder. Akim kabul ettiği herşeyi kabul, reddettiği şeyleri de reddeder. Tanrı herkesten iyi bilir.

FASIL: 43

Mesnevide: "Bu duyguya, ancak akıldan ve kendinden geçmiş olan kimseler mahrem olabilir" buyrulduğu gibi benliksiz âlemine, benlikle nasıl mahrem olunabilir? Varlık yoklukla nasıl bulunabilir? Uyanık bir adam rüya görebilir mi? Rüya görmek için mutlaka uyumak lâzımdır. Senin aklın başında ve kendinden geçmemişsin, hattâ aşırı bilgi ve duygu gösteriyorsun, bu durumda nasıl rüya görebilirsin? Mücrimleri Tanrıları huzurunda boyunlarını eğip durdukları zaman bir görsen (Sûre: 32, Âyet: I I) buyrulduğu gibi ters işler yapıyorsun, bu yüzden mutlaka baş aşağı düşeceksin.

Şiir:

Sen varlığından geçmedikçe,

mutlak yokluk havasında uçacak bir kuş haline gelemezsin.

Ulu Tanrı, Bayezid'e (Tanrının rahmeti O'nun üzerine olsun): "Ne istersin? İste ki sana vereyim" buyurdu.

Bayezid: "Bir şey istememeği isterim" dedi. Çünkü istemek, varlığın bir delili ve varlık da bir perdedir. Ben tamamen aradan yok olmak isterim ki irade, bahşiş, dua icabet ve her şey senden olsun!

Nazım:

Bizden ayrı olan nasıl biz olur? Sen ve ben aradan çıkmışız, yalnız Tanrı kalmıştır.

Nazım:

Benim vücudum, senin güzelliğini ihtiva eden bir evdir; sen bu evin bazan damında, bazan penceresindesin. Bu şekilde güzelliğinle benim varlık evimin temelinden toprak, çamurlar koparıyorsun. Ey herkesten zengin olan Sultanım! bensiz, yalnız nasıl kalırsın?

Bir kimse çıkıp da: "Bu sıfatla muttasıl olmak ve bu hale gelmek için ne yapmalıyım?" dese, ona Şu cevabı veririm: "Onun yolu, lâzım gelen eshabın etrafında dolaşmaktır ki o da sıdk, niyaz, kulluk, yahut huşu, hudu ve huzurdur. Kulluk, sıtkı ve niyazı artırarak bunları birbirlerinden çoğaltmış olur. Eğer sen talip isen, bu her ikisini hasıl etmeğe çalış ömrünü bu iki şey için harca! Bu iki şeyle meşgul olmak, sıdk ile yokluğa doğru gitmektir Varlığı eritmektir. Bu hal son haddine vâsıl olduğu zaman akılsızlık hâsıl olur. O halde senin yoklukta ve bensizlikte yolun açılır ve o sırrı mahremi olursun. Havuzun etrafında dolaşır, sonunda havuza düşersin. Ondan sonra, senin etrafında sudan başka bir şey olmaz, suyun komşusu olur, sudan başka bir şey göremezsin. Binaenaleyh: "Cübbemin içinde Tanrıdan başka bir şey yoktur." diyebilirsin. Havuza düştüğün zaman, altı yön ve beş duygu senin ortaya gelmen için bertaraf olurlar; bu durumda ne uzunluk, ne kısalık, ne alçaklık ve yükseklik, ne de sağlık ve solluk kalır.

Tanrının: "O gün, bazı yüzler, parıl parıl parlar ve Tanrısına bakar" (Sûre: 75, Âyet: 22) buyurduğu gibi ahırette birtakım yüzleri şen ve şâtırdır. Çünkü onlar Tanrı'nın cemâlini görmekle meşguldürler. Bu âyetin mânası da bu şekilde hâsıl olmuştur. Çünkü evvelâ o talip, havuzun etrafında dolaşmakta idi; şimdi ise kevserle dolu bir havuz içindedir. Noksanlıktan kurtulmuş demektir. Bu, ebedi bir ölümdür ve bu talip artık Tanrı ile beraber olmuştur.

Böyle bir insanın hareketi, kendi varlığından değil, tamamiyle Tanrı'dandır. Bir insanın aklı fazlalaşırsa, evvelce hayvanî tabiatinden ve bilgisizliğinden ileri gelen gövde hareketi, bundan böyle, akıldan hâsıl olur ve o kimse aklın âleti olmuştur. İşte aklı hâkim olduktan sonra, bu âlet gibi olan vücudunda Cemâli görür. Âşk galip geldiği vakit vücudun hareketleri, aşkın cemâlini gösterir. Her emîrin bu bir şehir gibi olan gövdesinde, bir ordusu, barışı, savaşı, zevk ve sefası başka türlüdür. Vücut, bir âletten başka bir şey değildir. O halde o memlekette hüküm süren kimdir? Vücudun hareketinden, hüküm sürenin kim olduğu anlaşılabilir. Eğer sıdk ve aşk, bu yolda sana yoldaşlık etmiyor, ibâdet ve tâatin de yoksa, bu işe hiç girişme. Öyle bir kimsenin etrafında dolaş ki o, bu işle meşgul olsun ve sen onun sohbetinden sıdk ve îmana erişesin.

Şiir:

Daima bir âşıkla düş, kalk ve daima âşıklığı seç!

Âşık olmıyan bir kimse ile bir dakika bile beraber oturma.

Evet, onların tek sohbeti, yüz sene çalışmak ve mücahade etmekten daha faydalıdır. Peygamberimiz Hazret-i Ali'ye şöyle buyurmuşlardır:

"İnsanlar Hâliklerine türlü türlü hayırlarla yaklaşmak istedikleri vakit sen, akılla yaklaşmağa çalış. Bu, dünyada insanların ve ahirette Tanrının indinde daha çok makbuldür" (H.). Başka bir defa da Peygamber: "Aklen ne kadar yükseldinse, Tanrıya o nispette yaklaştın" (H.) buyurmuştur. Tâat ve içtihat, aklın bir meyvesidir. "Akıl" asıl, tâat onun gölgesidir. Şunu bil ki akıl azizdir; Tanrı aziz olan böyle bir cevheri her kuluna vermez. Evet o kimseleri ki onlar, dünya işlerinde bir havuz gibidirler ve bütün dünya işleri onlardan sâdır olur, onlar akılları olduğunu zannederler. Tanrı ile meşgul olmayan her akıl, akıl değildir, ona akıl denilemez. Böyle bir akıl, akla benzemekle beraber akıl sayılmaz. Serap ta uzaktan suya benzer; fakat yaklaşmak istediğin zaman, bir şey bulamazsın, susuz dönersin. Kalp para da bunun gibidir; hakikî paraya benzer fakat, bir puldan daha değersizdir. Bunun gibi yalan da doğru gibi görünür; fakat yalancılık yüz karasıdır. Serçe yumurtası, yılan yumurtasına benzer. Siyah bir Hintli ile beyaz bir Türk'ün aslı ayrıdır; fakat, ondan siyah bir Hindli, bundan beyaz bir Türk meydana gelir. Buna benzer örnekler pek çoktur. Akıl, her şeyin sonunu düşünür, nefis ise bunun aksine hareket eder; aklın yardımcıları melekler, nefsinkiler ise şeytanlardır. Tanrı ile meşgul olan her akıllı insan işin sonunu görmüş, meleklerin yardımına mazhar olmuş demektir. İbâdet, meleklerin sıfatıdır. İbâdet eden, insan suretinde, bir melektir. Madem ki melektir, o halde onun cinsinden olan melekler de ona yardımda kusur etmezler. Akıllı bir insan, insan suretinde bir melek, kötü nefis ise insan suretinde bir şeytandır. Sen bunların ikisini gördüğün zaman,

melekle şeytanı beraber görmüş sayılırsın. Melekler, mücerret akıllardır. Şu halde aklı selim ibâdetle meşguldür.

Bu hususta **Senaî** şu şiiri söylemiştir::

Bu yolda, insan suretinde yüzbinlerce şeytan vardır;

bu bakımdan her insan yüzlüye insan demekten sakın.

Mevlânâ'da:

Dünyada insan yüzlü pek çok şeytan bulunduğundan,

herkese el uzatmak, güvenmek doğru değildir, buyurmuştur.

Evliya ukaladır; fakat onları tanıyacak kimsede de ayırt etme hasasının bulunması lâzımdır. Ancak bu suretle onların eteğine yapışabilir. Bu hassa, insanda göze görünmez, mânevidir. Eğer ömrünü bundan mahrumiyet içinde sarfedersen, sadece bu bedenin hizmetlerini yapmış olursun. Tanrı vergisi olan bu mânevi hassayı, elde edemezsin. O halde insanlar arasındaki farkı da göremezsin ve senin bu gayretin, sana bir şey temin etmemiştir. Gül, diken gözünde bir, mushaf ve zünnar mezhebinde aynı olan bir dostun tasasını niçin çekmeli? Böyle bir dostun gözünde topal bir eşekle, rahvan bir atın farkı yoktur. Azizlerin sohbeti, uzletten, vahdetten, mücahede ve riyazetten daha faydalıdır ve insanı Tanrı'ya ulaştıran bir sebeptir. Bir şeyhin sohbetinden bir günde elde ettiğin faydayı, aylarca ve yıllarca yaptığın mücahede, halvet ve zikirden temin edemezsin. Bunun için Peygamber İslâmiyette "papazlık" yoktur (H.) buyurmuştur.

Mesnevî' de Mevlânâ:

Halvet ve uzlet yabancılardan lâzımdır. Yârdan değil. Kürk,

bahar için değil, kış içindir. O halvette göz diktiği o şeyi de yine yârdan öğrenmiştir.

Bir kimsenin, mücahededen ve şeyhin sohbetinden istifadesi olmamışsa, muhakkak ki o kimse mücahedede ve sohbette ihlâs sahibi değildir. Onun maksadı Hak değil, Hakka ulaşmaktan başka bir şey, yani tamamen dünya sevgisidir ve bu şekilde halk arasında şöhretini yaymaktır. Eğer bu talepte samimî olsaydı, her halde bir şey elde ederdi. Çünkü bir şeyi talep eden ve onu elde etmeğe alışan her halde o şeyi ele geçirir. Tanrı herkesten iyi bilir.

FASIL: 44

Tacüddin-el Buharî, Hazret-i Veled'den (Tanrı O'nun gölgesini uzun ve bereketini çok etsin) şunu sordu:[56] Tanrı Kur'anda: Tanrı gökleri ve yerleri altı günde yarattı, sonra arz üzerinde istiva etti, buyuruyor. "İstiva" kelimesi lügatte terahi içindir. O halde Tanrı yeri, göğü yaratmadan evvel, arş üzerinde istiva etmemişti. Bu arş üzerinde istiva keyfiyeti, yerin, göğün yaradılışından sonra vaki olmuştur. Sultan Veled karşılığında, şöyle buyurdu: İstivadan istenilen, bir şeyde tasarruf etmektir; yani bu tasarrufun o şeyi alçak, yüksek, var ve yok etmesi demektir. Onda tasarruf kuvveti vardı. Bu zamanda, o kuvveti, tasarruf etti; işte bunun için, sonra arş üzerinde istiva etti (Sûre: 7, Âyet: 52) buyuruldu. Bu zahiri bir cevaptır, bâtını mânası ise şudur: Yani ben Tanrıyım, benim baktığım yer bütün eşyanın hülasası üzerinedir ve tasarrufum buradadır. Nitekim Tanrı sizin suretlerinize, âmellerinize bakmaz, fakat kalblerinize ve niyetlerinize bakar (H,) ve müminin kalbi, Rahmanın parmaklarından iki parmağı arasındadır, onu istediği gibi çevirir (H.) buyurulmuştur. Bunun mânası: Müminin kalbi, benim kudretimin iki parmağı arasındadır; o kalbi, nasıl istersem öylece çeviririm, demektir. Şu halde bu tasarruf ve hitap kalbe mahsustur. Meselâ, insanın vücudu ve başı, gök gibidir, orada hassalar yıldızlar gibi dolaşırlar; bu suretle yer hükmünde olan bedeni, diri ve

taze tutarlar. Bununla beraber bunların hiçbiri, Tanrı'nın baktığı yer değildir ve Tanrı bunların hepsinde tasarruf etmez. Tanrı'nın bir tasarrufu varsa o da gönüldedir. İnsanın hülâsası gönüldedir; bu da arştır. Arş, hepsini kapsar, Tanrı'nın baktığı yer de ondadır, Meselâ, bir padişahın sûreten sözü ve sırrı, veziredir; vezirden de emirlere, bundan da en son kimseye kadar gider. Yine meselâ: "yeryüzü kutbu" derler, bunun mânası şudur: Ulu Tanrı, evvelâ orada tecelli eder, söylenecek şeyi ona söyler, göstereceğini ona gösterir; ondan da diğer insanlara gelir. İşte bunun gibi beden parçalarının kutbu da gönüldür, buradan da hassalara ve diğer şeylere erişir. "Kutub" da evliya arasında, aynen bu durumdadır. Onun sureti ve varlığı gönül, onların varlıkları ise beden hükmündedir; gönülden bedene erişir. O halde âlemin hülâsası olan bir şey vardır, o da arştır; gönül de bu aynı şeydir. Tanrı'nın baktığı yer ten vasıtasiyle bu hülâsadadır. Tanrı, ufak tefek şeylere bizzat karışmak ve tasarruf etmekten çok yüksektir. Bu müdahaleyi bir hülâsa olan kutub vasıtasiyle yapar, yapacağı işleri ona havale eder. Bundan da geri kalan ulvî, süflî, nur, ilim ve marifetten ibaret namütenahi parçalara her birinin istidadı ve yakınlığı nispetinde gider.

[56]'Sizin Tanrınız O Allahtır ki gökleri ve yeri zamanın altı devrinde yaratarak arşından her şeye hükümran'lir. (Sûre: 7, Ayet: 52.)

FASIL: 45

Evliyanın birtakım makamları vardır. İlk makamat, mücahede ve riyazette bulundukları zaman bir ayna gibi parlak olur ve insanların kalbleri ve halleri bu aynada görünür; fakat bunları halk göremez, ancak bu makama erişenler görebilir ve bilebilir. Buradan: "Evvelki gün şunu yedin; dün şunu söyledin; şöyle yaptın; falan kimse ölecek; falanın ömrü uzundur; falan şehirde büyük bir zarar meydana gelecek veya gelmiyecek gibi haberler verirler. Bu makam, bir nevi kayıptan haber vermektir. Yalnız, bu cihanın kayıplarındandır. Uhrevî kayıplardan haber veren, bundan daha yüksek bir makam daha vardır. Eğer bir kimse, ilk makamdan, bu ikinci makama geçerse burada, hakikî kayıpların bulunduğunu görür ve bunlardan haber verir. Burada yukarda söylediğimiz kayıplar yoktur.. Böyle kayıplar olmaması, velinin manevi rütbesinin eksikliğinden değil, belki fazlalığındandır; onda eriştiği yerden haber vermek üstünlüğü hâsıl olmuştur." Meselâ bir aynayı çarşının ortasına assan, pazarda bulunan kimseler aynada görünür. Aynı aynayı başka bir yere meselâ, bir padişahın sarayına götürsen, onda bu defa padişahı ve adamlarını görürsün, pazardaki adamları artık göremezsin. Binaenaleyh bazı evliyanın mertebesi ve makamı, öyle bir yere erişmiştir ki bu kerametle oraya da sığmaz. Bu makamların sonu yoktur.

Başka bir makam daha vardır ki Tanrısal olan şekiller, dünyalık olan o yere sığmazlar, çünkü ayrıca daha yükseğe götürülmüştür. O ikinci makamdaki şeyhten işittiğin, hakiki kayıpları bu makamdaki şeyhten işitemezsin.

Çünkü onun esrarı başka türlü olmuştur; başka bir makamdan haber vermektedir. Böylece bu makamların sonu yoktur ve bunların yorumuda sonsuzdur. Bir kutub bir veliye demiştirki:

Nazım:

Eğer sen, Hakkın nuru olduysan doğudan batıya kadar git. Çünkü bizde o hassa yoktur. Eğer sen Hakkın sırrını bildiysen git, sırlarla beraber ol! Çünkü bizdeki bu sırların, o sırlarla ülfeti yoktur.

FASIL: 46

Benim evliyam benim kubbelerimin altındadır, benden başka kimse onları bilemez (H. K.). Tanrı evliyayı, kimsenin görmemesi için kıskançlık ve rekabet kubbeleri altında gizlemiştir; eğer onlar böyle kullar olmasalardı mürsel, resul ve kitap sahibi olan Musa (selâm O'nun üzerine olsun) Ulu Tanrı'dan evliyayı arar mı idi? Musa'nın duası kabul olduğundan Hızır' (selâm O'nun üzerine olsun) ın halleri O'na gizli kaldı ve O'nun sohbetine tahammül edemedi. Dünya padişahları vezirleri ve naipleri, kendilerine lâzım olan şeyleri haber vermek için, halkın yanına gönderirler fakat, hareme mensup kimseleri o vezirlere, emîrlere ve diğer büyüklere göstermezler. Eğer bunlar, hareme mensup kimselerin yüzlerini görmek isterlerse, tehlikeli bir hal hâsıl olur ve bunu başaramazlar. Fakat sevilmek ve istenilmekse harem ehlinden olan bir kimse için durum böyle değildir. Bunun şerhi uzundur akıllı olana bir işaret yetişir.

Bunun gibi Ulu Tanrı bazı şeyhleri, halkı irşad ile meşgul olmaları için gösteriyor, nazeninlerden olan bazılarını ise göstermeyip kıskançlık kubbeleri altında gizliyor. Bu kubbelerse halkın gözünde mekruh olan bir haslettir. O veliyi, bu haslete müptelâ kılıyor; bu suretle halkın gözü o haslete çevrilip veliden nefret ederek kaçıyorlar ve hattâ onu inkâr ediyorlar. Kur'anda buyurulmuştur ki: "Falan peygamberin doksan dokuz karısı, kardeşinin de bir karısı vardı; bununla beraber, kardeşinin karısına tamah ederek kardeşini uzak dönemiyeceği bir yere gönderdi; orada öldürttü ve karısını aldı." Bunun gibi Peygamberimizin de kölelerinden Zeyd'in karısını alması meşhurdur. Bunları söylemek zahiren dostları rüsva etmektir. Çünkü bu kabil hareketler, halk nazarında mekruh ve eksikliktir. Onlar hakkında bunları söylemek hikmetten hariçtir. Dünya ehlinden çok azı, dostlarının ayıplarını gizlerler. Tanrı, onlara olan sevgisinden onların bu ayıpları bilmemeleri için Kur'anda zikretmiştir. Bunda bir hikmet vardır. Bundan başka Tanrı enbiyayı (Tanrının selâmı onların üzerine olsun) halkı irşadetmek, kötülükten kurtarmak, iyiliğe teşvik etmek için göndermişti. Enbiya bazı şeyler yaparlar ki halkın bunları yapması doğru olmaz. İşte Enbiyanın bu gibi, hareketini bildirmek halka izin vermektir ve bu doğru değildir. Ulu Tanrı: Sen olmasaydın eflâki yaratmazdım (H.K.), buyurmuştur. Bunu şu yüzden söylemiştir: Evliyanın ilelebet soyu kesilmiyecektir. Çünkü bu âlem onlar için yaratılmıştır. Boş ve vücudu maksut olmıyan bir mahlûkun nesli, zürriyeti dünyada kaldığı halde, vücudu maksut olanların zürriyeti niçin kalmasın? Hattâ bütün yaratıklar mahvolsun, onlar kalsınlar. Çünkü bu âlemden maksut olan şey, onların varlığıdır. Bunun için Ulu Tanrı insanları: Eğer bir rabbanî âlim ve veliye rastlarsanız, onda büyüklük ve sâadet eserleri gördüğünüz vakit, zahiren kötü bir iş görseniz de sakın hoş görmemezlik etmeyiniz. Peygamberleri ve onların hikâyelerini, olaylarını düşününüz. İhtiyatlı davranınız, olur olmaz şeylerle onlardan yüz çevirmeyiniz, gibi sözlerle ikaz etmiştir. Belki bunun hikmeti de bundadır.

FASIL: 47

Çile çıkarmak enbiyanın âdeti değildir. Bu bir bidattir. Evet, dostlar kötü olursa, onlardan bir kenara çekilmek kötü bir iş olmaz. Fakat iyi dostlardan uzaklaşmak cahilliktir. Çünkü, Cemaat rahmettir (H.), buyurulmuştur. Bu, diğer varlıklarda da görülüyor. Meselâ, cansız bir bitki, yalnız başına lâyıkiyle büyüyemez. Fakat, kırlarda kendi cinsinden olanlarla beraber daha kuvvetli yetişir. Su az olunca akmaz; olduğu yerde kalır, kokar. Çoğalırsa bir dere haline gelerek akıp gider. İşte her şey böyle kendi cinsiyle kuvvet bulur. Atlar, esterler hem cinsleri olan esterlerle daha iyi yol yürürler. Şu halde uzlet, yabancılardan olur, yârdan değil.

Mesnevî:

Halvet ağyardan lâzımdır: yârdan değil. Kürk kış içindir, bahar için değil. Akıl başka bir akılla birleşirse, kötü işlere ve kötü sözlere mâni olur. Nefis, diğer bir nefisle yâr olursa, akıldan daha üstün olur; akıl yalnız ve âtıl kalır.

Peygamber (selâm O'nun üzerine olsun) Hazret-i Ali "ye öğüt verip dedi ki: İnsanlar, Tanrıya türlü türlü hayır ve hasenat ile yaklaştıkları vakit sen, ona türlü türlü akıl eserleriyle yaklaşmağa çalış. Böyle yaparsan derece

itibariyle dünyada ve ahırette onlardan iki misli yüksek olursun (H.). Bu, şunun gibidir: Meselâ, bir bağda birçok ağaçlar bulunur; bunların hepsi aynı cinsten ve aynı büyüklükte olabilir; bahçıvan bunlardan biri ile özel bir şekilde meşgul olursa, az zaman sonra bu ağacın gölgesinin ötekilerinden daha uzun olduğu görülür. Çünkü hayırlı bir iş, aklın vasfı ve gölgesidir. Asıl olan akıldır. Amel fer'idir. Asıl, kuvvet bulur ve artarsa, fer'i de aynı hükmü kazanır. Eğer aklın sıfat ve gölgesi olmasaydı, çocuklar ve hayvanlara da ibâdet vacip olurdu ve onlar da bir teklife muhatap kalırlardı. Öyleyse görülüyor ki âmel, akıldan gelmektedir; Şu halde âmel, aklın fer'i ve gölgesidir. Akıl ne ölçüde fazla olursa, o amel de o ölçüde artar. Onun artması, suret kabul ettiği vakit görülür. Sen, aklın varsa düşün, ki bunun gerçeğine eresin! Peygamber (selâm O'nun üzerine olsun) : "İslâmda papazlık yoktur" (H.) buyurmuştur. Sahabe, uzlete çekildiler. Mağaralara girdiler, tâat ve ibâdetle meşgul oldular. Mustafa'(selâm O'nun üzerine olsun)ya : "Keşişler kendi kendilerine mensub olan bir dini tutuyorlar, uzlet ihtiyar ediyorlar. Bu surette onların kalbleri aydınlanıyor. Gaipten haber veriyorlar; bizim dinimiz ki gerçek dindir, biz de bu yola girersek bu uzlet sayesinde, ruhaniyetimiz onlarınkinin iki misli olur ve bizden daha fazla keramet vuku bulur" dedikleri zaman, O, bunu menetti ve "İslâmda papazlık yoktur" (H.) buyurdu. Meselâ, senin bir şeyh olduğunu farzedelim: "Bir şahsa kırk gün karanlık bir yerde çalışmak, zikretmek, zahmetlere katlanmak teklif etsen, tabiî her insan, zahmetine karşılık, bir nimete mazhar olur. Bu çilekeş de gaip âleminden bir şeyler elde ederse tabiîdir. Putperestler, putun önüne gitmeden önce, üç gün yemek yemez ve uyumazlar. Tanrı'ya yalvarırlar; onlar bu kadar zahmet çektiklerinden, uykusuz ve aç kaldıklarından put kayıptan, bu asılı kalmış iş için, dili ile "olacaktır" der; eliyle işaret eder. Her ne kadar putun işaret edecek eli, konuşacak dili olmazsa da bu görülen şey, yapılan mücadelenin ve çekilen zahmetlerin bir sonucudur. Mümine ilk bakışta bütün vilâyetini veren kimse, şeyhtir. Hadiste: Öyle kullar vardır ki insanlara baktıkları zaman onlara, saadet libasını giydirirler (H.), buyurmuştur. İşte burada, şeyh işe yarar ve mürit ne bulmuşsa o, şeyhin inayetinin eserindendir. O, şeyhin hizmetinde kalırsa, onun nefsinden ve ilminden faydalanır. İlmi artar. İnsanın vücudu, ekmek ve diğer yiyeceklerden nasıl faydalanır, kuvvetlenir, büyürse müridin ruhu da şeyhin ilim ve marifetlerinden böyle olgunlaşır ve büyür. Kendinde böyle bir kabiliyet bulunan kimse, mürit olabilir ve şeyhten faydalanabilir. Kendi kendine yetişmek, kabiliyeti olan bir müridin, şeyhe ne ihtiyacı olur? Fakat, böyle kabiliyetli bir mürid, kendinden derece itibariyle bin, hattâ yüz bin kere yüksek olan bir şeyhe intisap ederse, ondan ne kadar faydalanır? Hattâ şeyhin aynı olur. Bu gibi şeyhin akıbeti, tıpkı şuna benzetilebilir: Meselâ, eğer bir zerdali ağacına kayısı aşısı yaparlarsa, bir müddet sonra o da kayısı olur. Bundan sonra Şunu da bil ki puta tapanlar ve çilede bulunanlar, bu mücahede ve uzlet esnasında kendilerine birtakım hayaller görünür, halvetten ayrıldıktan sonra artık bu gibi rüyaları göremezler. Şeyhin sana atası ve bağışı, pazarda, yolda, uykuda, uyanıklıkta ve her yerde, sana gaybı göstermesi ve bu gayıpları, acaip şeyleri sende artırmasıdır.

FASIL: 48

Ulu Tanrı, her gece bir adama, ölümden sonra yok olmıyacağı ve bu âlemden daha iyi bir cennette kaim olacağı gibi, birtakım şeyler gösterir. Bu adam hattâ, kendini Mekke ve Medine gibi yerlerde görür. Sen zahiren orada uyumuş görünüyorsun; fakat Ulu Tanrı, sana on senelik yolu, bir anda kat edebileceğin hayalden diğer bir suret bağışlamıştır. Şu halde sana on günlük yolu, on günde giden bir at ve yine on günlük yolu, bir anda giden, bir at verseler, hangisini seçersin? Senin için hangisi daha iyidir? Mukayese et! Uykunda sana bir anda doğuya ve batıya gidebileceğin bir merkep veriyorlar, o halde bu merkep, uyanıkken sahip olduğun merkepten daha iyidir.

Peygamber (selâm O'nun üzerine olsun) bu yüzden, mevt-i ıstırarî ile ölen herkes, mevt-i ihtiyarî ile ölmediğine pişmanlık duyar (H.) buyurmuştur. Uyku ve ölüm hali aynıdır. Sen uyku halinden, ölüm halini anla! Peygamberimiz yine: "Uyku ölümün kardeşidir" (H.) buyuruyor. İşte bu küçük kardeşten, büyük kardeşi tanımalısın. Uyku, küçük bir ayna; ölüm de büyük bir ayna gibidir. Yahut uyku küçük, ölüm büyük bir terazidir. Küçük terazi ile değerli paraları tartarlar. Yine sen bu küçük teraziden büyük terazinin ne olduğnu anla! Bir insan, ekseriya uyanıkken ne ile meşgul olursa, uykuda da aynı veya ona benzeyen şeylerle meşgul olduğunu görür. Uyanınca da yine aynı şeyle uğraşır. Bu bakımdan yaşadığınız gibi ölürsünüz ve öldüğünüz gibi haşrolursunuz (Kel. Kib.), sözü ne kadar doğrudur.

Bir insan uyanıkken ne ile meşgul olursa, uykuda da aynı veya onunla ilgili şeylerle meşgul olur, demiştik. Meselâ, bir külhancı veya bir lağamcı, rüyalarında daima bu lağam veya külhana ait işlerle uğraşırlar. Hakikatte uykuda, bu işle meşguliyeti kesilir; fakat hayali, cismaniyetten sıyrılmış olduğu halde, yine o pis işlerle veya ona benzeyen şeylerle uğraşır. Haşir günü gelip uyandığı zaman da yine o işlerle meşgul olur. Ölüm de böyledir. Peygamber (Tanrının selâm ve salatı O'nun üzerine olsun) bedene merkep demiştir. Senin nefsin, senin binek atındır, ona iyi muamele et (H.). Uykudaki merkep, uyanıkken sahip olduğun merkebin, seni bir yüzyılda götüremiyeceği yerlere bir anda götürüyor; bir anda doğuda, bir anda batıda olabiliyorsun. Şu halde bu merkebin, değerce diğerinden çok üstün olması muhakkaktır .Mevt-i ıstırarî ile ölen bir kimsenin mevt-i ihtiyarî ile ölmediği için pişmanlık duyması (H.) da bu yüzdendir. İyi, kötü, kâfir ve müslüman olan her insan, genel kurallara uyarak öldükten sonra: "Keşke daha evvel ölseydim!" isteğini açıklamıştır. Çünkü böyle bir ölümden sonra; yukarda bahsettiğimiz gibi bir merkebe sahip olunur. Veya insanın vücudunu, içinde bülbül, papağan, doğan, karga ve kumru gibi türlü türlü kuşlar bulunan bir kafes olarak kabul et! Her kuş bu kafesten kurtulmak için can atar ve kurtulduktan sonra da : "Daha önce niçin kurtulmadım?" diye üzülür. Yılandan daha kötü bir hayvan olamaz. Buna rağmen hapsedilmiş olduğu yerden kurtulduğu zaman son derece memnun olur. Memnuniyetinin sebebi, sahranın sepetten ve kafesten daha geniş olmasıdır. Her insan öldükten sonra, evinin ve çocuklarının durumlarını müşahede ettiği zaman, onların mahpeste olduklarını görür. Çünkü, ruh için kapı ve pencere, perde olamaz; onun kafesi ve bağı vücuttur. Meselâ hayalen Konya'yi görebiliyorsun fakat bizzat görmek için oraya gitmen lâzım.

Kapı, duvar ve uzaklık gibi şeyler ruhun değil, cismin ve suretin perdesidir. Suret olmazsa, perde de kalmaz. Hepsini görürsün, hiçbir şey sana gizli kalmaz. Meselâ, bir insan rüyada yer, gök, bağ, bahçe, köşk, huri ve şarkıcı olabiliyor. Sen de bu gibi şeyler görebiliyorsun. Şu halde sen, bu beden olmadan yer, gök, cennet, akar sular, huriler, genç ve ihtiyar kimseler olabiliyorsun ve istediğin şekle girebiliyorsun. Meselâ Azrail kendini herkese başka bir şekilde gösteriyor. Sende de bu cevher vardır. Beden perdesi olduğu halde bunları görebildiğin gibi, bu beden perdesi olmadan da bütün bunlar olabilir. Yani, eğer bu vücut perdesi ortadan kalkarsa, sen de Azrail gibi olursun.

Bu vücut perdesi ortadan kalkmadıkça, bunları, ne sen, ne de başkaları görebilir. Bir lâhzada için sıkılıyor, bir lâhzada için açılıyor. Bir anda cesur, bir anda korkak oluyorsun. Bazan şehvete susuyor, bazan şehvetten nefret ediyorsun. Yine bir lâhzada mâsiyet ve bir lâhzada tâat oluyorsun. İşte böyle bir lâhzada muhtelif şekillere girdiğin halde, bu vücut perdesi bırakmadığı için, bunları ne sen, ne de başkaları görebiliyorsunuz. Vücut perdesi ortadan kalkarsa, olduğun gibi görünürsün. Zahir bilginleri dervişleri: "Onlar şeriatı bıraktılar, biz tuttuk" diye ayıplarlar. Hakikatte şeriatı tutanlar, onu terkedenlerdir. Çünkü şeriattan elde edilmek istenen bir şey, yani şeriattan bir maksat vardır. Sen, şeriatın suretine kapılmakla, ondan elde edilmesi gereken şeye erişemedin. O halde bu maksuda erişen kimse, şeriatı bırakmamış ve bundan büyük bir kazanç sağlamıştır. Şeriat bir şeyi "ekmek" tir. Ekmekten, onu biçen kimse faydalanır. Sen onun şeriatı terk ettiğini, yani bir şey ekmediğini zannediyorsun ve yanılıyorsun; şeriatı o elde etmiştir, çünkü senin ektiğini, o biçmektedir. Sen ektiğin şeyi, belki de biçemiyeceksin. Çünkü her ekilen şey bitmez; Şu halde biçmek, ekmekten daha üstündür. Meselâ sen bir padişahı görmek istediğin zaman, yol yürür, menziller katedersin. Padişaha erişmiş, huzuruna kabul edilmiş, padişahı seyretmek ve sözlerini kulaklariyle işitmekle meşgul olan başka bir kimse için, sen gelmiş: "Bu padişahı aramıyor, çünkü bizim gibi yol yürüyen, menziller kateden odur. Çünkü o, yol yürümekle beraber, padişahı bulmuştur." Yoldan maksat, padişahtır; o halde o, maksadına erişmiştir, sen daha yoldasın belki de padişahı bulamıyacaksın! Bunun örnekleri çoktur akıllı olana bir işaret yetişir.

FASIL: 49

Ali (Tanrı O'nun yüzünü kerim etsin): "Nefsini bilen, Tanrısını bilir" (H.) demiştir. Meselâ, sen kendi varlık evindeki yaygıları, yatakları, kıymetli kumaşları, elbise ve sandıkları görüp, sahip olduğun diğer şeyleri görmesen; kendini tamamen görmemiş ve tanımamış, ancak bazı kısımlarını tanımış ve bilmiş olursun. Tekrar gizli, açık her şeyi görmüş olsan; fakat bunların hepsini sana gösteren lâmbayı görmesen, yine kendini tamamiyle görmüş olmazsın. Çünkü o lâmbanın nuru ile sende bulunan şeylerin, meselâ, kıymetli kumaşların iyi veya kötü olduğunu görebiliyorsun. Senin varlık evinde parlıyan bu hakikî nurunu görürsen, mutlaka Tanrı'yı da görürsün. Meselâ güneşin nuru, senin evinde parladığı zaman, evinde bulunan her şeyi görmekle beraber bu şeylerden güneşi bilemezsin; fakat evindeki güneşi görmekle, hakikî güneşi de görmüş olursun. Binaenaleyh kendi iç âleminde dolaşmalı ve kendini bilmeğe çalışmalısın. Bundan başka bir şeyi bilmenin sana faydası olmaz, senin için lâzım olan ve seninle ilgisi bulunan şey, kendini bilmendir. Geri kalan şeyleri bilmek, başkaları için zahmet, ıztırap ve deli çekmeğe benzer. Bu çektiğin ıztırabın sana hiçbir faydası olmayacaktır. Kendini tamamen tanıdıktan sonra, Tanrı'ya erişirsin. Zira: Son varılacak hedef Tanrının huzurudur. (Sûre: 53, Âyet: 43.) Evinde gördüğün o sayısız, eşsiz, ve değerli kumaşları ancak, bu nur sayesinde görebiliyorsun. İşte bu nuru görürsen, kendini tamamiyle bulmuş olursun. Hakkın nuru olanı bu nur, tâ ezelden beri, daha sen annenin karnında iken, seninle beraberdi. Bu nurla her şeyi görüyor ve kendini ondan ayrı göremiyordun; fakat asılolan bu nuru, görmüyordun, Hülâsa o nuru gördüğün zaman ilk ve sonun o olduğunu bilirsin; çünkü: O ilk ve sondur. (Sûre: 57, Âyet: 3.) Bundan sonra kendini tamamen bulmuş, Tanrı'ya kavuşmuş olursun. Son varılacak hedef Tanrının huzurudur. (Sûre: 53, Âyet: 43.)

İnsan girift bir yaratık, içice girmiş bir bütündür; en son iç, kökleri yerde bulunan, toprak ve suyla yaşıyan bir ağacın kökü gibidir. Bu kök gizlidir. Ağacın geri kalan kısımlarında meyve, yaprak, gölge ve öz gibi birtakım haller mevcuttur. Eğer bu ağacın âlemini düşüncenle dolaşırsan, ağacın bası ve sonunda kökü olduğunu ve ağacın bu kök vasıtasıyla ayakta durabildiğini görürsün. Bu kök de Tanrı sayesinde diri ve tamamen Tanrı'ya bağlıdır. İşte bu ağacın kökü olan sonuna eriştiğin gibi, eğer kendi köküne ve sonuna da erişirsen Tanrı'ya erişmiş olursun. Çünkü, insanın da ağacınki gibi bir kökü ve bir özü vardır ve bunlar onun sonudur. Son varılacak hedef, Tanrının huzurudur. (Sûre: 53, Âyet: 43.) Bu söylediğimiz şeyler, tamamiyle senin ahvaline aittir. Bundan daha fazlasını insanın kafası almaz, biz de söyliyemeyiz.

Senin vücudun, bir çuvala benzer; fakat senin dışına benzeyen, çuval değil, onun içinde bulunan buğdaydır. O buğday, un olmadıkça kendisinden beklenen fayda hâsıl olmamıştır ve yine bu un da hamur haline gelmedikçe, bir işe yaramaz. Ekmek de yenmedikçe, aklın ve canın kuvveti olamaz. Akıl ve can da ekmeğin vücutta mahvolması gibi, Hakta mahvolmadıkça, tehlikeden kurtulamaz. Görülüyor ki "uruç" böyle halden hale değişmekle oluyor. Nutfe, alâka olur, bundan sonra bir şekil kazanıyor, bu şekil de ruh kabul ediyor. Periler içinde bu böyle olur. Bitki ve hayvan da her şey halden hale intikal eder. Birinci halde ölür, ikinci hal ile hayat gösterir. Her şey böyledir ve bu tarzdadır. Ölüm olmadan, yaşamak olmaz; sende aşağı bir şey ölmekle, mutlaka ondan daha yüksek bir şey peyda olur. Meselâ çocukluk ölür, onun yerine gençlik, bilgisizlik ölür, bilgi peyda olur. Tane yerde mahvolur, ağaç çıkar. Yaşamak ölmekte, varlık yokluktadır. Bu kanun her şeye şâmil ve hâkimdir. Ölmeden evvel ölmek nasıl olur? diye itiraz eden eşeğe bak! O, bizzat aynı haldedir. Gece, gündüz aynı şeyle uğraştığın ve aynı halde bulunduğun halde, bir başkası sana bundan bahsettiği zaman, bu sana imkânsız görünürse, bu hareketin küfür değil de nedir? Meselâ, Sırat köprusü hakkında, kıldan incedir ve herkes üzerinden geçer, denildiği zamanda imkansız görülür; halbuki sen ondan, daha ince olan bir köprü üzerinden geçiyorsun ki bu, senin düşüncendir. Cennet için de: "Ne yerdedir, ne göktedir; madem ki yerde, gökte değildir, o halde nerededir?" diyorsun. Vücudunda katî bir boşluk ve nahoşluk duyduğun halde yerini tâyin edemiyorsun; bunların vücudunda olduğunu biliyorsun fakat, yerini tâyin etmekten acizsin. Cehennem ve cennet de aynen böyledir. Yerini görememekle beraber, bunlar vardır. Ahmak, gece gündüz bir halde bulunduğu ve bundan kendisine bahsedildiği zaman, bunları, imkânsız gören kimsedir. İşte bu bakımdan böyle bir insan, aynen bir eşektir ve ne olduğunu da bilmez.

FASIL: 50

Tanrı ile meşgul olmak, mal ve dünyaya ait her şeyi zahiren terketmek değildir. Gönlün Hakla meşgul olması lâzımdır. İsa (selâm O'nun üzerine olsun) hiç evlenmedi ve dünyadan o derece sıyrılmıştı ki dünya malı olarak yanında ancak sakalını taramak için bir tarak bulunurdu. Birdenbire beş parmağı ile sakalını taramak aklına gelince, "madem ki kendimde böyle bir tarak var, başka tarağa ne ihtiyacım olacak!" diye tarağı attı. İşte İsa'nın tecerrüdü bu dereceye gelmişti.

Bununla beraber Muhammed' (selâm O'nun üzerine olsun) in dokuz karısı, padişahlığı, kumandanlığı, fetihleri, esirleri, bazı kimseleri katli gibi, bu kadar dünya esbabı ve alâkasiyle beraber: "Ben İsa'dan daha mücerredim (H.), Tanrıyı daha iyi tanırım ve Tanrıya daha çok yakınım" buyurmuştur. Meselâ, Züht ve takva tenceresini ısıtırlarsa, nihayet kaynamağa başlar; içindekinin taşması ve tencerenin boş kalmasından korkarlar; bunun için de içine soğuk su dökerler, böyle olduğu halde tencerenin kaynamasına mâni olamazlar. Kim: "Bu ısıtılan, kaynayan tencereden daha çok hararetliyim" diyebiiir? İşte bu hususta Bayezid Hazretleri de şöyle buyurmuştur: "Beni ilk gören: Bayezid sıddîk oldu, son gören de : Bayezid zındık oldu" dedi. Yani ben başlangıçta tencereyi ısıtmak için züht ve takva, mücahede ve riyazette bulundum. Şimdi ise, müşahede âlemine eriştim; bu tencere öyle kaynıyor ki üstüne ne kadar soğuk su döksem, bir türlü sakinleşmiyor. İşte bu haddinden fazla taşkınlığa ve hararete, "zendeka" ve bana "zındık" diyorlar. Bana "sıddık" dedikleri zaman, hararetim şimdikinin binde biri kadardı ve bu kadara değer vererek bana "sıddık" dediler. O hale bütün deliller ve emeller bu tencereyi kızdırmak içindir. Ve bütün fisk u fücur, dünya malı ve şehveti öldürmek de taşkınlığı durduran, öldüren soğuk sudur. Halk, dünyanın bu halini ahıret için faydalı bulur; fakat bu, tenceresi soğuk olan, karanlık içinde bulunan kimseler hakkındadır. Buna bir karanlık daha katmak, Tanrı'nın buyurduğu gibi [57] karanlık karanlık üzerine olur; tenceresi kızmış ve taşmağa başlamış, dökülen soğuk suya rağmen sakinleşmiyen kimseler, o dereceye gelmişlerdir ki bu masiyet bunlar hakkında tâattır. Çünkü bu nur, karanlıkları yenmiştir. Eğer onlar karanlıktan kaçmazlarsa yanarlar: helak olurlar. Bunun için Hazret-i Peygamber, Hazret-i Ayşe'ye: "Ey Hümeyra! benimle konuş ve bana işveler yap ki kendime geleyim ve yanmıyayım; çünkü tecelli nuru beni yakıyor. Müslümanların işleri için birkaç gün daha bu dünyada kalmalıyım" dedi.

Tanrı'nın tecellisi, dağı parça parça etti; zerre haline getirdi. Zaten insanlar zayıf yaratılmışlardır (Sûre: 4, Âyet: 32) buyurulduğu gibi, vücudu her şeyden daha zayıf ve nazik olan insanın, bu tecelliden nasıl harap olacağını sen tasavvur et! Bunlar nasıl sözler, nasıl haller ve nasıl âlemlerdir anla!

[57] Daha üstün ne bulutlar ve gerilmiş engin denizdeki karanlıklar üzerine çöken karanlıklar gibidir. (Sûre: 24, Âyet:40.)

FASIL: 51

Bu binalarda ve sanat eserlerinde gördüğün bütün güzellikler, insandaki güzelliklerin akisleridir. Bunlardan başka kim bilir daha ne kadar gizli güzellikler vardır, sen tasavvur et! Eğer bunlar görünselerdi, bu eserlerde gördüklerinden yüzbinlerce defa daha üstün ve güzel oldukları görülürdü. İnsan, bir parça olduğu için, onun vücuda getirdiği eserler ve sanatlarda bir parçadır. Bağlar, bahçeler, köşkler, güzel kumaşlar vesaire gibi. Fakat gökler, yer, arş, kürsü, levh ü kalem, melekler, insan ve cin hepsi, Tanrı'nın eser ve sanatıdır. Tanrı büyük olduğu için, tabiî sanatı da büyüktür. Bir parça olan insanın parçalardan ibaret sanatları ve eserleri de gerçekte Tanrınındır.

Parçadan doğan her şey, bütünden bir parça sayılır. Ey kudret sahibi akıllı kimse! sen bunların hepsini, bütünden bil.

Şunu bilmelisin ki şeriatlerdeki anlaşmazlıklar, peygamberlerin hasletlerindeki ihtilâftandır. Her şeriat, sahibi olan peygamberlerin haslet ve huyu üzerine kurulmuştur. İsa' (O'na selâm olsun)nın tabiatı, tecrit idi. Kadınlara meyli yoktu; süslenmek ve temizlenmekte ilgisizdi. Onun dini de tamamiyle bu hasletine uygun olarak kurulmuştur. Ümmeti, temizliği ve süslenmeyi bertaraf eder ve bunu yapan, o dinin icabatını en iyi yerine getirmiş olur. Muhammed'in (O 'na selâm olsun) tabiatında kadınlara sevgi, temizlik ve süs olduğundan dini de bunları gözönüne almıştır. Kim tahareti ve temizliği ön planda tutarsa o, bu dinde en iyi bir yer işgal eder, âmil ve öncü olur. Çünkü Hakkın nebîi, Hakkın makbulü ve sevgilisidir. Tanrı bu gibi kimsenin isteğini ister. Meselâ, sen birini sevsen, ona

her zaman: "Canın ne istiyor?" diye sorarsın; onun ekşi, tatlı sevdiği her şey, senin dileğin olur, bunları onun için hazırlamağa çalışırsın. İşte Ulu Tanrı da peygamberin arzu ettiği şeyle ilgilidir. Çünkü: "Onlar O'nu, O da onları sever" (Sûre: 5, Âyet: 59) buyrulmuştur. Onun iradesi, Tanrının iradesidir. Hattâ böyle bir kimse, kendi rengini bırakmış, tamamiyle Tanrının rengini almıştır.[58] Onun varlığı yok olmuş; Tanrının bir âleti haline gelmiştir; onun işi Tanrının işidir, isteği de Tanrının isteğidir. Attığın zaman, sen atmadın. Lâkin onu Tanrı attı (Sûre: 8, Âyet: 17) buyrulduğu gibi.

[58]Tanrının verdiği rengi almaz. (Sûre: 2, Âyet: 132.)

Ey Muhammet! sen, ölmeden evvel öldün ve yok oldun; binaenaleyh senden zuhur eden herşey, hakikatte bizdendir. Bunun için eğer bir kimse, Kur'an Muhammedin kelâmıdır, derse kâfir olur. Çünkü Kuran Muhammed'in ancak ağzından ve dudaklarından çıkmıştır.

Nazım:

Kur'an, Ahmed'in dudağından değildi: fakat hiç şüphe yok ki Ahmed'in Rabbındandı.

Onu Muhammed söyledi, diyeni kâfir bil. İster gizli, ister açık olsun, Tanrı adamının ne hareketi, ne de sözü vardır. Bunlar tamamiyle Tanrıya aittir. Binaenaleyh her ne kadar Muhammed ortada görünüyorsa da onun bu işte, dahli yoktur; o, tamamiyle Hakkın âletidir ve bir askerin elindeki kılıç ve kalkan hükmündedir.

Bunları harekete getiren, gerçekte askerdir; çünkü kılıcın ve kalkanın kendiliklerinden hareket etme hassaları yoktur. Bunun gibi Tanrının sevdiği bir kimsenin yaptığı herşey de şeriata uygundur. Çünkü onun yapması, Hakkın yapmasıdır; o arada yoktur. Aklın da bedenle alakası olduğundan, vücudun yapmak istediği herşeyi, akıl da yapmak ister. Her ne kadar akıl bu şeyden münezzeh ve beri ise de aralarında öyle bir birleşme ve anlaşma hâsıl olur ki, bu anlaşmadan sonra, vücudun arzusu, aklın arzusu olur Tıpkı bunun gibi Ulu Tanrı da, eğer bir kulla ilgilenirse, o kulun isteği, Tanrının isteği olur. O halde istek birleşmiştir. Çünkü ikilik kalmamıştır. Şeriatteki ayrılığa sebep de şeriatlerin, Peygamberlerin huylarına ve hasletlerine uygun olmalarındandır.

Bir adam: "Niçin bu zahiri gözle, öteki insanların göremediği birtakım şeyleri gördüklerini söylerler?" diye sordu. Ona şu cevabı verdim: "Bunun mânası, sana niçin bu kadar acaip görünüyor? Meselâ, sen çocukken aynı göze ve kulağa sahip olduğun halde şimdi ihtiyarladığın ve aklın olgunluğa erdiği zaman da, bu gözle gördüğün ve bu kulakla işittiğin şeyleri göremiyordun; çünkü şimdi sende bulunan bu temiz nazar o zaman yoktu. O halde aklın taallûku olunca, yani bütün uzuvların ve hassaların baştan ayağa kadar aklın hükmü altına girince, görüşün değişerek bu hale geldi, böylece sen, benim bütün mertebelerimi görüyor ve tefrik ediyorsun. Bunun gibi kulağın da herkesin sözünü işitiyor, tartıyor ve sözün derecesini tâyin ediyor; faydalarını, zararlarını birbirinden ayırıyor ve hareketini ona göre tanzim ediyor. Binaenaleyh bütün âza aklın bir âletidir; her ne yaparsanız bunun akıldan ileri geldiğini biliniz. Her kimin aklı fazla ise, temyiz hassası da ona göre fazla olur. Tanrı, aklın yaratıcısıdır. Onun bu kendi sevgilisine alâkası vardır; bu yüzden onun bütün hareket ve sükûnetleri Hakka aittir, her şeyde Hakkı görür. Nitekim akıllı bir adamın hareketlerinden, onun aklı görünür. Akıl ne kadar çok olursa temyiz hassası da o ölçüde çok olur, demiştik. Bunun gibi Hakkın kuluna olan ilgisi ne kadar çok ise, kulun Hak ile ilgisi de o nispettedir; bu yönden Hak ehli gayp âlemi birtakım acaipliklerini Hakka yakınlığı nispetinde, görür ve Hakka olan yakınlığı sona erdiği vakitte, artık onun nazarında gayp âleminden bir acîbe kalmaz. Her şeye karşı nazarı değişir. Peygamber: "Mümin Tanrının nuru ile bakar" (H) buyuruyor; madem ki mümin Hakkın nuru ile bakıyor ve Hakkın nurundan da hiçbir şey gizli değildir, o halde müminden de hiçbir şey gizli kalmaz. Bazı insanlar; bazan mâna ehlini tenkide kalkar ve: "Falan iş, şeriata aykırıdır, garip şey" derler. Bunların maksadı, seriat değildir; belki şeriata düşmanlık etmektir. Çünkü bunlar şeriatten hiçbir şey yapmamışlar, sadece Tanrıya olan uzaklıklarının çokluğundan ve Tanrı adamlarını onunla kırabilmek için, şeriati âlet edinmişlerdir. Aynı zamanda şeriata yabancı olduklarından, onun aleyhinde de bulunurlar; Bunlar şeriatı incelemiyorlar, eğer şeriat onlara başka bir şekilde görünse, yabancılıklarından öyle bir iş yaparlar ki, bu kadar bilmekten de mahrum kalırlar.[59] Mânasını anlamadıkları halde, Tevratı taşıyanlar, kitap taşıyan merkebe benzerler. Bu hafızlar, yağlı çörekler ve helva taşıyan eşeklere benzerler. Eşeklerin yiyeceği, saman ve arpadır. Onlar bu nimetleri başkaları için taşıllar. Bunun gibi bu hafızlar, ilim ve Kur'anı işin başında ve sonunda sırf dünya için öğrenirler ve dünya için çalışırlar. Bu, onların yiyeceği değil, ruhların ve meleklerin gıdasıdır. Melekler ve ruhlar bunun için yaşarlar. Halbuki bu cahil hafızlar hikmeti, ruh için değil, ekmek için öğrenirler. Dünya ve dünya nimetlerini Tanrı için istiyenler nerede? İlim ve Kur'anı dünya için istiyen nerede? Madem ki onların sevgilileri dünyadır, her şeyi bu sevgili için isterler. Bunların ki ise ahirettir ve her şeyi ahiret için isterler. İyi mal, iyi bir insan için ne kadar yerinde ve güzel olur! (H.) denildiği gibi her ikisi de suretten dünyayı istiyorlar, fakat arada büyük bir fark vardır. Mâna ehli olanlar bilirler ki dünyayı istemekte, ahireti istemekde mevcuttur.

[59] Kendilerine Tevrat yükletildiği halde, onu yüklenmeyenlerin hali, kitap taşıyan merkebin haline benzer. (Sûre: 62, Âyet: 5.)

Semâ'nın aleyhinde bulunan kimseler, onun, ne olduğunu bilmiyenlerdir. Semâ, enbiyadan miras olarak kalmıştır. Semâ bir raks değildir, öyle bir haldir ki insan o halde kendi varlığından geçer; elini, ayağını ve aklını kaybeder, tamamiyle mahvolur, işte "nübüvvet" de budur. Tanrı Kur'anda: Onun Tanrısı dağa tecelli ettiği vakitte, onu parça parça etti ve Musa da bihuş olarak yere yuvarlandı (Sûre: I, Âyet: 139) buyurmuştur. Peygamber'i (selâm O'nun üzerine olsun) bir yaygıya sarıp eve getirirlerdi. Bununla beraber her gördüğünüz semâ değildir, asıl semâ, kendinden geçmektir. Sen: "Ben Muhammed'in ümmetiyim" demiyor musunuz?" kabiliyetli bir öğrenci öğretmenin sanatını, bilgisini öğrenir. Peygamber (selâm O'nun üzerine olsun) Cebrail'i melekleri ve Miraç gecesinde Tanrıyı gördü; eğer sen bunlardan bir şey göremiyorsan nasıl öğrenci ve ümmet olursun? Gerçek ümmet ve kabiliyetli bir öğrenci olan bir kimse, bu garip, şeyleri de görür; sen ise bunları inkâr ediyorsun. Bununla Peygamber'i inkâr ettiğini bilmiyor musun?

FASIL: 52

Tanrının velisi bir rahmet madenidir. Herkes, onun görünen varlığından zevk bulur, rahata kavuşur. Onun nurundan canlanır. O nur ile hiç eksilmez. Bu sıfatlara sahip oimıyan bir kimse, Tanrının velisi değildir.

FASIL: 53

Gönül sahibinin semâ'ı huzurdur. O, bu halde iken Hakla beraber ve hakkın kelamını Haktan işitmekte, huzur içinde kendinden geçmektedir. O halde böyle bir harekete helâl mi denilir, haram mı? Velinin sıfatı da. Biz, senin göğsünü açmadık mı? (Sûre: 94, Âyet: I) buyrulduğu gibi göğsünün açılmış olması ve içine baktığı zaman, nurdan sonsuz denizler görmesi ve bu aşk denizine dalmasıdır.

FASIL: 54

Tanrı, göklerin ve yerin nurudur. Onun nuru, tıpkı içinde kandil bulunan küçük bir pencere "mişkat" gibidir. Bu kandli de küçük bir şişe içersindedir. (Sûre: 24, Âyet: 35.) Mânası bu olan âyette buyrulduğu gibi, "Mişkât" Tanrı adamlarının göğsüdür. Onların kalbi, kandil ve kalblerindeki mâna, zeytinyağı, Hakkın vuslatı da "misbah"tır. Yerde, gökte, arşta ve kürsüde bulunan her mahluk, nuru bu Tanrı adamlarının kalbinden alıyorlar. Büyük bir sarayda asılı olan küçük bir kandil, küçüklüğüne karşılık, sarayın her tarafını aydınlatır. İnsan görünüşte küçük bir kandil yer ve gök de bir saray gibidir. Bu sarayda bulunan her şey o kandilden nur alır. Ve o misbah kandilin ortasından: Tanrı yerin ve göklerin nurudur (Sûre: 24, Âyet: 35) der. Şimdi ey dinleyici! Sen, o âlemin nurunu, bu güneşin nuru ile karşılaştırma. Çünkü bu nur hissî ve surîdir. O âlemin nuru ise, hayatî ve yakîndir! Bazan evliya ve enbiyada bulunan o Tanrısal ve hayat, yerde ve gökte yoktur. Yer ve gök bu hayata, evliya ve enbiyanın hayat ve yaşayışlarının nurundan sahiptirler ve bu da mânevi olduğundan, halk bunu anlıyamaz. Bu yüzden Tanrı: Onun gözü kaymadı, dönmedi, (Sûre: 53, Âyet: 17) buyurmuştur. O halde Ulu Tanrının mutlak güzellik güneşi insanların kalbinde bulunmaktadır. Bu yüzden bu âleme ışık ve nur, oradan gelir. Nur candır ve hayattır. Bunun gibi, diri ve canlı olan bir insanda gök gibi olan aydınlık candandır. Görme, işitme, koklama, tadma, dokunma, bâtındaki his-i müşterek, hayal, vehim, müfekkire ve hafızadan ibaret diğer beş duygudan mürekkep yıldızlar gibi olan hassalar da ışıklarını candan alırlar. Yer hükmünde olan ayak, diz ve sair organlar hepsi o candan diridirler. Can onlardan ayrılınca, bunlar kalabilirler mi? İşte can onlardan ayrıldığı zaman ne yıldızlar gibi olan hassalar, ne gök gibi olan baş ve ne de yer gibi olan ayaklar kalır. Güneş, ay ve yıldızlar dökülür ve yok olurlar. Bu hususta Kur'anda: Güneş yuvarlanıp devrildiği yıldızların döküldüğü (Sûre: 81 Âyet: 1-2) buyrulmuştur. Yer ve dağlar bile zerre zerre olur; yok olurlar. Şu halde hassaların güneşi, parlaklığı, güzelliği candandır. Bunun gibi bedenin letafeti ve yer hükmünde olan ayakların kuvveti de yine candandır. Bunlar, can olmayınca âtıl kalırlar, nursuz ve karanlık bir hale gelirler. Bu yerin ve göğün adamı da evliyanın canından diridir. Hakikatte bu, Hakkın nurudur. Çünkü onların vücudu, Ulu Tanrı'nın sarayı ve arş-ı azâmidir. Nihayet o nur, yer ve gökten ayrılırsa, insanın vücudu gibi, âlemin sureti de harap ve hiçbir işe yaramaz bir hale gelir. O halde her ne varsa insandadır ve âlem de onlarla kaimdir. Hepsini başından sonuna kadar etraflıca açıkladık söylediğimiz mâna üzerinde düşünür ve dururlarsa ne kadar açık olduğunu görürler. Tanrı herkesten iyi bilir.

FASIL: 55

Züht, riyazet, namaz, niyaz, hac, zekât, talep, bir şey ekmektir. Çünkü: "Dünya ahretin tarlasıdır" (H.) buyurulmuştur. Arifin hali, tarlayı biçmek ve istenilen şeye erişmektir. O halde bu tâatlerle meşgul olmak, ayrılık hali yani, matlûba vâsıl olamamaktır. Bu mânayı naks için: Mustafa (selâm O'nun üzerine olsun) ekseriya namazla meşgul olurdu. Şu halde Tanrıyla firak halinde idi, diye misal olarak gösterilirse biz de şu cevabı veririz: O, bu halde yine Tanrısına vâsıl olmuştu; firak halinde değildi. Bunu esasen kabul edemeyiz. Çünkü o, vâhiy halinde idi. Bu hale namaz sığmaz. Orada tâatin, namazın ne işi var? Peygamber: "Tanrı ile benim aramda öyle bir zaman vardır ki o halde ne bir neb-i mürsel ve ne bir veli benimle bir olabilir" (H.) buyurmuştur. Bundan da anlaşılıyor ki namaz, firak halinde olur ve namaz her müminin tâatinin ancak bir parçasıdır. Peygamberin vâhiy haline, bir nebi, bir veli sığamadığı halde, bir müminin tâatinin parçası olan namaz nasıl sığabilir? Meselâ bir padişahın elinden şahin uçup avlanmak için daha uzaklara gittiği zaman, padişah davul çaldırarak ve hattâ yüksek sesle bağırarak şahini geri çağırır. Şahin gelip padişahın bileğine oturduğu vakit, o ilk firak hali kalmaz. Bunun gibi Mustafa da (Tanrının selâmı ve salâtı O'nun üzerine olsun) tecelli ve vâhiy halinde tâatte bulunmamıştır. O halde, tâatten, mahvolma halinde idi. Tanrı daha iyisini bilir.

FASIL: 56

Ülfet-i hakikî, Ulu Tanrı'nın cisimlerinden, ahd-i elestten yedi yüz bin sene evvel, onların ruhları arasına koyduğu şeydir. Sen yeryüzünde bulunan ne kadar eşya, varsa hepsini sarf etsen, onların aralarını bulamazsın; fakat Tanrı onların aralarını buldu (Sûre: 8, Âyet: 64.) Bu mânanın incelenmesinin sonucu şudur ki, onlar aslında bir şeydiler, bir nurdular ve bir cevherdiler; çünkü insanlar, altın ve gümüş madenleri gibi madenlerdir (H.) buyurulmuştur. Mâna âleminde nasılsız, benzersiz ve manevî birtakım madenler, makamlar ve mertebeler vardır. Bunlar, bilgiler arasındaki mertebe ve makam farkları gibidir. Meselâ üzüm, üzüm halinde bir mertebeye sahiptir. Şira halinde başka, şarap halinde ise daha başka bir makamı vardır. Binaenaleyh ruhlar aynı gümüş madeninden oldukları zaman hepsi gümüş, altın madeninden oldukları zaman da hepsi altın olurlar. Bakır, demir, tuz ve diğer şeylerden oldukları vakitte aynen böyle olur. O halde ruhlar, kendi madenlerinde bir cevherden olmuş olurlar. İşte telifin mânası, hepsinin aynı ve bir cinsten yaratılmış olmasıdır. Cisimler de: "Hepiniz buradan inin!" (Sûre: 2, Âyet: 36) emri ile ayrıldıkları zaman, su ve çamurdan olan kalıplarında mahpus kaldılar. Şimdi tekrar birbirleriyle, eskiden olduğu gibi birleştiler. Eğer: "Biz bu âlemde aynı cinsten olmıyan şeyler arasında da birleşme görüyoruz" diye sorarlarsa onun, zahirî bir birleşme olduğunu söyliyebiliriz. Meselâ şunun gibi: Deve, öküz ve atı bir iple bağlasan zahiren birbirleriyle bağlı görünürler; fakat aslında yani, mâna itibariyle, birbirlerinden çok uzaktadırlar. Bunun için o ipi çözdüğün zaman her biri, kendi cinslerine doğru gider. Çünkü: "Her şey aslına döner" buyurulmuştur. Bunun gibi, güvercin, kumru, şahin ve bülbülü ve daha başka kuşları bir kafese koysalar, bir kafeste ve bir arada bulunmalarına rağmen, hiçbir zaman onlar arasında hakikî bir anlaşma, kaynaşma ve huzur meydana gelemez. Kafes kırıldığı zaman her biri kendi cinsine katılır. Bunun pek çok örnekleri vardır. Akıllı olana bir işaret yetişir ve bu azdan çoğu anlar.

Bir emîrin sultana ve bir askerin kumandanına bağlılığı mansup, yardımlaşma ve hil'at gibi dünya menfâatleri yüzündendir. Onlar bir araya getiren, birbirlerine bağlıyan ipler, yalnız bu sebeplerdir. Bu sebepler ortadan kalkar veya değişirse, onlar birbirinden nefret ederek ayrılırlar. Fakat, ümmetin nehiye ve müridin şeyhe bağlılığı tamamiyle sebepsizdir. Hattâ onlar mallarını, canlarını, Peygambere ve şeyhe feda ederler. Bunlar için, kendi anne, baba ve kardeşlerinden uzaklaşırlar; hattâ icabında onlara kılıç bile çekerler. Peygamber (Tanrı'nın selâmı ve salâtı O'nun üzerine olsun) zamanında O'na bağlananlar, bu sevgileri yüzünden, kendi annelerini, babalarını ve kardeşlerini öldürdüler. İşte hakiki ülfet ve bağlılık budur. Binaenaleyh her ruh, aynı cinsten olmadığından, her birinin ayrı bir gıdası ve meşrebi vardır. Çünkü: Herkes bunlardan kendi içmesine mahsus pınarı bilmiştir. (Sûre: 2, Âyet: 57) buyurulmuştur. Fakat, kör ve cahil olan bir kimse, bunların hepsini bir bilir ve hepsine karşı aynı tarzda hareket eder; hepsiyle aynı şekilde konuşur. Bunun aksine olarak, gören ve bilen bir kimse, cisim kafeslerindeki kuşlar gibi, hapsolan ruhlara bakarsa, her kuşun yiyeceğinin ve yeminin, başka türlü olduğunu anlar ve bilir. Bunların hepsini bir saymaz. Hepsine, tek ve aynı insan, demez.

İnsanlara akıllan ölçüsünde söz söyleyiniz.

Sultan Veledin Maârifi sona erdi.

(Tanrı O'nun aziz olan ruhunu takdis etsin.)